॥श्रीगोकुलेशोजयति॥

શ્રીમત્પ્રભુ ચરણ-શ્રી ગુસાંઇજીના ચતુર્થ
લાલજી-માળાપ્રસંગ વાળા.

શ્રી ગોકુલેશજીનું જીવનચરિત્ર

બે ભાગમાં

એમની બાલ, પૌગંડ, કીશોર અને વૃદ્ધાવસ્થાની અપ્રાકૃત
લીલા, માળાપ્રસંગ વખતે ચિદ્રૂપ સંન્યાસી સાથે
કરેલો માળા-તિલકનો સપ્રમાણ શાસ્ત્રાર્થ વગેરે.

૪૦૦ વર્ષના પ્રાચીન ગ્રન્થોના આધારે તૈયાર કરેલો.

લેખકઃ—મગનલાલ લાલજી ગાંધી. બી. એ.
મોડાસા-હાલ ગોકુલ

સંપાદકઃ—લલ્લુભાઈ છગનલાલ દેસાઈ.

પ્રકાશક :—શ્રીગોકુલનાથ સેવાસમાજ
પડીપોળ, શ્રીગોકુલનાથજીનું મંદિર, અમદાવાદ

કિંમત રૂ. ૪-૦૦

॥ श्रीगोकुलेशोजयति ॥

શ્રીગોકુલેશજીનું જીવનચરિત્ર

ભાગ ૨ જો

માલાપ્રસંગ

પ્રકરણ ૧ લું

માલાના મામલાનો હેતુ.

માલોદ્ધાર લીલાનું પ્રયોજન

પ્રિય વાંચક ! આપણે ગુણ, ધર્મ અને રસના શરણ તથા આશ્રય, અખિલ ધર્મ રક્ષક, સ્વધર્મ સ્થાપક, ભક્તધર્મ વિવર્ધક, ભક્તવત્સલ, ભક્તોદ્ધારક ભક્ત ચિંતા-

મણી, શોકસંતાપ શોષક, જગદ્વ્યાલ હરણ, સંસારસિંધુ નિમગ્ન તારણ, મહા પ્રચંડ પ્રતાપ પૂરણ. રસિકેશ તથા અખિલ મંડલ--ધરાને વ્રજના આનંદનો ભોગ, શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુનું ભૂતલપરનું રસમય પ્રાકટ્ય, તેનો હેતુ, તથા તે હેતુની સિદ્ધિ અર્થે કરેલી તેમની અલૌકીક પણ લોકવત્ દેખાતી અનેક ક્રીડાઓની યથાપ્રાપ્ય ઝાંખી કરવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો; અને તે દ્વારા જાણ્યું કે તે પ્રભુએ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ પ્રકટ કરેલા તથા શ્રી ગુસાંઈજીએ પ્રકાશ કરેલા આપણા પુષ્ટિમાર્ગનું અનેક રીતે પોષણ કરી તેને ફલરૂપ બનાવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ તે ફલના મીઠા આસ્વાદનો લાભ સ્વજનોને કેવલ સ્વરૂપ બળે જ કરાવ્યો છે. શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી "પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્યાદ ભેદમાં" જણાવે છે તેમ જીવોના અનેક પ્રકાર છે અને તેઓનો અંગીકાર પણ જુદી જુદી રીતે છે, આથી તે સર્વનો ઉદ્ધાર કરી તેમને લીલોપયોગી બનાવવા પ્રભુને વિવિધ પ્રકારની ક્રીડાઓ કરવી પડે છે. પરંતુ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ પોતે ફલરૂપ હોવાથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સ્વરૂપ બલથી જીવોને મોહ ઉપજાવી પોતાને વિષે તેમનો નિરોધ સિદ્ધ કર્યો છે. અને તેથી તે સર્વ સ્વરૂપાસકત રસિક ભક્તજનો પોતાના પ્રાણપ્રભુની સેવા અને વિલાસમાં નિમગ્ન થતાં પ્રપંચની વિસ્મૃતિ તથા અહંતા અને મમતાનો ત્યાગ ઘણી ત્વરાથી સિદ્ધ કરી શકયાં છે. આવી રીતે સ્વ સ્વરૂપ બલે અનેક દૈવી જીવોને શરણે લીધા હતા છતાં કેટલાક દૈવી જીવો જે મ્લેચ્છાદિક આસુરયોનીમાં જન્મવાથી તથા

“પુ. ભ. ગોપાલદાસજી જેને અનારજ” કહે છે તેવા પ્રદેશોમાં વસવાથી નામ અને નિવેદન પ્રાપ્ત કરી શકયા ન હોતા અને પરિણામે જેઓ ભગવદ્.સેવા, સત્સંગ યાતો ભગવત્ સંબંધ માત્રથી વિમુખ જ રહેલા હતા તેમનો અંગીકાર સિદ્ધ કરવા પરમ કૃપાળુ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુએ ઈચ્છા કરી. જ્યારે **कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुम् समर्थ** પ્રભુ પોતે ઇચ્છા કરે ત્યારે શું અશકય છે? પોતાની ઈચ્છા માત્રથી તે ચાહે તે કરી શકે તેમ છે પરંતુ તેમ કરવામાં અમુક જાતના વૈદીક ધર્મની મર્યાદા પણ પોતે સાચવવાની હતી. વળી એતન્ માર્ગની પ્રણાલીકા પ્રમાણે જીવ જ્યાં સુધી પ્રભુને સન્મુખ થાય નહિ ત્યાં સુધી તેનો અંગીકાર પણ સંભવે નહિ. તો આવા અધિકાર હીન જીવોને સન્મુખ કેમ કરવા તે એક ગૂઢ વિષય થઈ પડયો; કારણ કે તેમને દીક્ષા તો આપી શકાય નહિ. છેવટે નિઃસાધન જન ઉદ્ધાર કર્તા શ્રીગોકુલેશ પ્રભુએ ઉપરોક્ત જીવોને પોતાના પરાક્રમ તથા સ્વરૂપથી મોહીત કરી તેમનામાં માર્ગ તથા પ્રભુ માટે માન ઉત્પન્ન કરવા તથા તે દ્વારા તેઓના હૃદયમાં માર્ગનો ઉત્કર્ષ સ્ફુરાવી તેમને સન્મુખ કરવા એક નવીન લીલા પ્રકટ કરી. અને તેમાં ઐશ્વર્યાદિક પોતાના સકલ ધર્મ પ્રકટ કરી તે જીવોને આકર્ષી માર્ગ સન્મુખ કર્યા અને તેઓનો અંગીકાર સિદ્ધ કર્યો.

આ નવીન લીલા વ્યવહારમાં ‘મ લોદ્ધાર’(માલાપ્રસંગ)

ના નામથી સુપ્રસિદ્ધ છે. એતન માર્ગના માર્ગોદ્ધાર વિષે સામાન્ય જ્ઞાનવાળો કોઈપણ પુરૂષ જો કે વૈષ્ણવોનું અજ્ઞાન. ભાગ્યેજ આ નામથી તદન અજ્ઞાત હશે પરંતુ અનુભવ પરથી એટલું તો જણાય છે કે વૈષ્ણવ બન્ધુઓનો મોટો ભાગ તે લીલાના જો કે સંપૂર્ણ નહિ તોપણ યથાવશ્યક તથા અતિ ઉપયોગી જ્ઞાનથી તદન અજાણ છે. આ ગંભીર અજ્ઞાનતાનું કારણ સ્વાભાવિક જ છે. અલબત આ લીલાનું વર્ણન શ્રી ગોકુલેશપ્રભુના કૃપાપાત્ર પ. ભ. ગોપાલદાસજી (બ્યારાવાળા) એ તેમના **'માલા પ્રસંગ'** નામના ગ્રંથમાં ઘણા વિસ્તાર અને ચાતુર્યથી કર્યું છે તોપણ તે ગ્રન્થ મુદ્રિત નહિ થવાથી તથા તેની જે થોડી હસ્ત લીખીત પ્રતો ઉપલબ્ધ છે તે પણ માત્ર કેટલાક ભરૂચી વૈષ્ણવ બન્ધુઓ, જેઓ પોતાના ગ્રન્થો પોતાના મંડળ બહારના અન્ય વૈષ્ણવ બન્ધુઓથી પણ છુપાવે છે, તેમના સ્વાધીનમાં હોવાથી, બીજા સઘળા ઉત્સાહી અને જીજ્ઞાસુ વૈષ્ણવ બન્ધુઓને પણ તે મહાન્ ગ્રન્થનો કાંઈપણ લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. પરિણામે શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુની નિઃસાધન દૈવી જીવોના ઉદ્ધારાર્થે કરેલી, તથા જેના શ્રવણ, અભ્યાસ, અને મનનથી ભક્તજનોના અનેક અભિલાષો સિદ્ધ થઈ શકે તેવી આ પરમહિતકારક લીલાના યથેચ્છ જ્ઞાનથી પણ એતન્ પુષ્ટિમાર્ગના ભરૂચી સિવાયના લગભગ સઘળા અનુયાયીઓ અજ્ઞાત રહ્યા છે.

પરંતુ ત્યારપછી માર્ગીય કોઈપણ વિદ્વાન સજ્જનની

આપણો હેતુ

પ્રવૃત્તિ તે તરફ થયેલી જણાઇ નથી એ એતન લીલાના ઉપયોગીત્વ તરફ નજર ફેંકતાં સહેજ શોચનીય છે. વળી રા. બ. લલ્લુભાઈ તથા વૈષ્ણુવ હરિદાસનાં પુસ્તકો વાંચતાં એતન માર્ગના અભ્યાસીને તે લીલાનું બની શકે તેટલું વિશેષ જ્ઞાન મેળવવા વધુ–ઉત્કંઠા થાય તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તે માટે હાલ સુધી કાંઇપણ સાધન બહાર પડયું નથી. આવી જાતની ખોટ કેટલેક દરજ્જે પુરી પાડવાના ઈરાદાથી અત્રે ઉપરોક્ત 'માલોદ્ધાર' ગ્રંથમાંથી બની શકે તેટલી **સવ ઉપયોગી** અને **હિતકર** હકીકત પ્રગટ કરવા પ્રયાસ કર્યો છે અને તેમાં થયેલા દોષો તરફ સુજ્ઞ વાંચકો હંસવત્ થઈ ક્ષમાની દૃષ્ટિથી જોશે તો તેમને કેટલોક અતિ ઉપયોગી બોધ મળશે અને માર્ગનાં કેટલાંક ઉંડાં રહસ્યો સ્ફુટ થશે. અલબત્! આ ગ્રન્થ વાંચવાથી જો કે પ. ભ. ગોપાલદાસજીનો મૂળ ગ્રન્થ વાંચવાની ખોટ પુરેપુરી રીતે પાર નહિ પડે પરંતુ જેઓને તે ગ્રન્થ અલભ્ય છે તેઓને માટે તો આ ગ્રન્થ ઘણી ખામી પૂરી કરશે એમ આશા છે. અને સામાન્ય રીતે કેટલા જુજ વૈષ્ણવો આ ગ્રન્થ વાંચવા માટે પણ મેળવી શકે તેમ છે તે તો આપ સર્વને સુવિદિત છે! તો પછી આ ગ્રન્થ પ્રકટ કરવાનો પ્રયાસ સુજ્ઞ વાંચકોને અયોગ્ય લાગશે નહિ એમ અમારૂં માનવું છે.

આ લીલાનાં કારણો વિષે પ. ભ. ગોપાલદાસજી

સ્વરૂપનું આધિક્ય તથા વ્રજનો માટે વૈદિક મર્યાદાનો ત્યાગ.

કહે છે કે ભૂતલ પર પૂર્ણ પુરૂષોત્તમનાં અનેક પ્રાકટય થયાં છે પણ તે સર્વેએ ભજનાનંદ તથા રસમય લીલાનું દાન વ્રજમાં રમીને જેમને માટે પ્રાકટય હતું તેમનેજ આપ્યું છે. બીજા દેશોને તે દાન દીધું નથી. કારણકે વ્રજ સિવાય અન્ય દેશોને શ્રૃંગારાત્મિક ભજનાનંદનો અધિકાર નથી. હવે વ્રજ અનાદ્ય પુરૂષોત્તમ-શ્રી ગોકુલપતિ-શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુને આધીન છે. અને તેમ-નાથી તે કદાપિ અલગ થતું નથી. પરંતુ આદ્ય પુરૂષોત્તમ વ્રજને આધીન છે, અને જ્યારે તે વ્રજથી દૂર થાય છે ત્યારે ભિન્ન સ્વરૂપ થાય છે. શ્રીગોકુલેશજીના સંબંધમાં તો વ્રજ તેમની સાથે સાથે ફરે છે. આ કારણથી જે પૂર્વ પ્રાકટય થયાં તે દેશાંતરમાં શ્રૃંગારાત્મિક લીલા કરી શકયાં નહિ, પણ આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે અનાદ્ય પુરૂષોત્તમ શ્રીજીની તો સાથે જ વ્રજ સકલ શ્રૃંગાર સહિત રહેવા લાગ્યું ને જ્યાં જ્યાં પધાર્યા ત્યાં ત્યાં સંગે ગયું અને ત્યાંના અધિકારી જીવોને શ્રૃંગારાત્મિક ભજનાનંદનો લાભ મળ્યો. તે વિષે શ્રીજીનાં શ્રી મુખનાં વચનામૃત છે કેઃ—

"જહાં હમ તહાં ગોકુલ રહે, હમ કબહુ છાંડે નહિ ઈનકુ ને ગોકુલ છાંડે ન હમકું."

આ પ્રમાણે જ્યાં પ્રભુ ત્યાં સર્વ લીલા સિદ્ધ છે. એટલે આ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુનું સ્વરૂપ સર્વદા એકજ રૂપ-પૂર્ણ રસમય, પૂર્ણ કામ-રહ્યું. બીજાં પ્રાકટય માટે વ્રજ અને

દેશાંતરોના સ્વરૂપ એક નથી. જેમકે વ્રજ, મથુરાંને દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ એક નથી પણ જુદું જુદું છે; અને તેથીજ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે કે "**લીલાભેદે સ્વરૂપ ભેદઃ**" પણ તે વાક્ય શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુને લાગુ નથી. કારણકે તે તો સદા એક રસરૂપ પ્રાકટ્ય છે. અને તેથી સ્વ પ્રાકટ્યની વિશેષતા પ્રકટ કરવાને શ્રીજીએ માલોદ્ધારની લીલાનો વિચાર કર્યો. તે લીલામાં ઉત્તરના અનારજ દેશ કે જ્યાં બ્રાહ્મણોને જવાની વેદ મના કરે છે અને જે મર્યાદાનુસાર શ્રી આચાર્યજી તથા શ્રી ગુસાંઇજી ત્યાં જઇ શકયા નહોતા તેવા હીનભાગી દેશના દૈવીજીવોનો પોતાના પ્રાકટ્ય સમયમાં પણ અંગીકાર થાય નહિ તે ભક્તવત્સલ શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુ સહન કરી શકયા નહિ. અને તેથી તે ભક્તાત્મા, અને ધર્મરક્ષક પ્રભુએ સ્વઇચ્છાથી માલાનો મામલો ઉભો કરી માલાના રક્ષણ અર્થે ઉપર જણાવેલા અનારજ દેશોમાં પધાર્યા અને ત્યાંના દૈવી જીવોને અદેય દાન દીધું.

માલાના મામલાનું શું પ્રયોજન?

અત્રે કોઈ કહેશે કે શ્રીજીને તે દેશોમાં પધારવા માટે માલાનો મામલો ઉભો કરવાનું શું પ્રયોજન હશે? તે વિના, સ્વતઃ ત્યાં કેમ ન પધાર્યા? તેમ કરવાથી સર્વને અને પોતાને પણ જે અનહદ સંકટ અને હેરાનગતી ભોગવવાં પડયાં તે સર્વ દૂર રહેત.

આ શંકાના સમાધાન અર્થે કહેવું જોઈએ કે આગળ

વૈદિક મર્યાદાનું ઉઘાડું ઉલ્લંઘન થતું અટકાવવા.

જણાવ્યા પ્રમાણે વેદ બ્રાહ્મણોને સરસ્વતી નદી ઓળંગી આગળ જવા મનાઈ કરે છે. અને તે આજ્ઞા શ્રી આચાર્યજી તથા શ્રી ગુસાંઈજીએ પૂર્ણ રીતે પાળી. પરંતુ શ્રીજીને તે ઓળંગ્યા સિવાય ચાલે તેમ નહોતું. કારણ કે તે ન ઓળંગે તો ત્યાંના જીવોનો અંગીકાર બીજું કોણ કરી શકે? પણ જો પ્રભુ કાંઈ પણ ખાસ કારણ ઉત્પન્ન કર્યા સિવાય તે દેશોમાં જાય તો વેદ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય. અને પોતે તો વેદ ધર્મરક્ષક હોવાથી તે કરી શકાય નહિ. તેથી માલાના રક્ષણનું કારણ ઉત્પન્ન કર્યું. કારણ કે માલાનું રક્ષણ–એ પુષ્ટિધર્મ છે, અને સરસ્વતીનું ઉલ્લંઘન ન કરવું તે વૈદીક ધર્મ છે. અને પોતે પુષ્ટપુષ્ટ પ્રાકટય હોવાથી પહેલા ઉત્તમ ધર્મને અર્થે બીજા સાધારણ ધર્મને તિલાંજલી આપી. આવા ધર્મ સંકટના પ્રસંગોમાં આ ન્યાય સુવિખ્યાતજ છે. અને તેથી વૈદીક મર્યાદાના ઉલ્લંઘનનો દોષ શ્રીજીને આપી શકતો નથી.

વળી માલા એ વૈષ્ણવનું આધિદૈવીક રહસ્ય છે. અને ભક્ત રક્ષક પ્રભુને માટે તેના રક્ષણ સિવાય બીજો કયો ધર્મ ઉચ્ચતર ગણી શકાય?

અશંકલાદિક પ્રાકટય.

બીજા કારણમાં પ. ભ. ગોપાલદાસજી જણાવે છે કે ગીતાજીમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને આજ્ઞા કરી છે કે–

यदा यदाहि धर्मस्यग्लानीर्भवतिभारत ॥
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानंसृजाम्यहम् ॥७॥
परित्राणायसाधूनां विनाशायचदुष्कृताम् ॥
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥८॥

અર્થ:-હે ભારત! જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાની થાય છે અને અધર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યારે ત્યારે હું મારા આત્માને સૃજું છું. (૭) સત્પુરૂષોની રક્ષા કરવા માટે, દુષ્ટ લોકોનો નાશ કરવા માટે, અને ધર્મનું સ્થાપન કરવા માટે હું દરેક યુગમાં પ્રકટ થાઉં છું. (૮)

આ પ્રમાણે યુગેયુગે સાધુઓને દુઃખ થયું ત્યારે અંશ
કલાદ્વારા દુષ્ટોને હણી ધર્મ સ્થાપન કર્યો
માલાનું સ્વતઃરક્ષણ છે. અત્રે લીલા વિરોધી દુષ્ટ ચિદ્રુપે
માલાના આનાથી દ્રોહ કર્યો અને ભક્ત
જનોને દુઃખી કર્યા. તેથી પોતાના સ્વરૂપબલથી જહાંગીર જેવા પ્રબળ પાદશાહને પણ પરાક્રમ બતાવી માલા અને તિલકનું રક્ષણ કર્યું.

અત્રે કોઈ કહેશે કે શ્રીજી રસાત્મક, પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ લીલાવિષ્ટ સ્વરૂપ, તેમણે માલા તિલકના રક્ષણ માટે સ્વતઃ કાશ્મીર જઈ શા માટે એટલો બધો શ્રમ લીધો? તે તો તેમની ઈચ્છામાત્રથી અથવા કોઈ અવતારાદિ દ્વારા સિદ્ધ થાત. આના પ્રત્યુત્તરમાં પ. ભ. ગોપાલદાસજી કહે છે કે ભક્તજનોને રસદાન દેવું તથા માર્ગની રક્ષા કરવી તે અસા

ધારણ કાર્ય અવતારાદિકથી બને નહિ. અનેકભક્ત વિષયક કાર્ય પ્રભુ ઈચ્છાથી પણ કરે જ નહીં કારણ કે શ્રીજી પોતે શુદ્ધ રસાત્મિક પુરૂષોત્તમ છે. અને સ્વરૂપ બલથી સ્વજનોનાં રક્ષાદિ કાર્ય કરવાં એ રસિકતાનો ખાસ ગુણ છે. માલાતિલક એ ભકતના સૌભાગ્યનો શ્રૃંગાર છે, એ સૌભાગ્યના પોતે રસિકવર તેથી તેમણે પોતાનાજ સામર્થ્યથી સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ તથા રક્ષણ કર્યું. તુલશી પોતે પણ પ્રિય ભકત છે. સર્વ ભકતોનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ છે. તેથી પ્રેમ ધર્મ અનુસાર તેની સ્વતઃ સ્વરૂપે રક્ષા કરી. અત્રે માલાની રક્ષા કરી ભક્ત માત્રની રક્ષા કરે છે તેવું સૂચવ્યું. અને ભવિષ્યમાં જે કોઈ તે ચર્ણને અનુસરશે તેનું રક્ષણ સ્વતઃ પ્રભુ કરશે અને અંતરાય નડશે નહિ; તથા જે કોઈ સ્વરૂપાશ્રિત છે તેનું પ્રભુ સ્વરૂપ બલે રક્ષણ કરશે એવું જણાવ્યું.

વળી શ્રી ગોકુલપતિએ નિજેચ્છાથી શ્રી આચાર્યજી પાસે માર્ગ રૂપી નાવ તૈયાર કરાવ્યું

સર્વસ્વ વડે સર્વસ્વ રહે. અને તેમાં એતન્માર્ગી સર્વ સમાજ બેઠો. ત્યાં ચિદ્રુપના ઉત્પાદ્ રૂપ પ્રબળ

વંટોળીઓ આવ્યો અને તેની મદદમાં ખડક રૂપ પાદશાહ જહાંગીર દાખલ થયો. આ વંટોળીઆના સપાટાથી ખડક સાથે અથડાઈ ભાગી જતા નાવને બચાવવા શ્રીજી વિના બીજું કોઇ સમર્થ નહોતું. તેથી સ્વરૂપ બળે ડુબતા નાવને બચાવ્યું. માલાતિલકની રક્ષાદ્વારા માર્ગની રક્ષા કરી અને

ભક્તજનોને અન્ય માર્ગનું અનુકરણ કરતાં અટકાવી માર્ગાશ્રીત રાખ્યા, ધર્મના રક્ષણ માટે ગૃહાદિક સર્વ રિદ્ધિનો ત્યાગ કરી **સોરમવાસ** કર્યો, અને તે દ્વારા સ્વજનોને બતાવી આપ્યું કે અલૌકિક માટે લૌકિક સર્વસ્વ છોડતાં ડરવું નહિ. અલૌકિક હિત માટે લૌકિકનો "સદ્ય ત્યાગ કરવો." "સર્વસ્વ વડે સર્વસ્વ રહે" એ ગદ્યની ભાવના ચરિત્રમાં મૂકી.

પ્રકરણ ૨ જું

ચિદ્રુપની શિખવણીથી જહાંગીરે કરેલો માળા ઉતારવાનો હુકમ

ગુજરાતમાં બહિયલ પ્રગણામાં હિલોલ-વાસણા નામનું ગામ છે. ત્યાંના એક મોઢ બ્રાહ્મણે ચિદ્રુપ કોણ? સંન્યાસી થયા પછી ઉજ્જનમાં જઈ શહેરથી બહાર ક્ષિપ્રા નદી ઉપર ભર્તુહરિની ગુફામાં પોતાનો વાસ કર્યો. તેનું નામ ચિદ્રુપ હતું. તેના વિષે બોલતાં પ. ભ. ગોપાલદાસજી કહે છે કેઃ—

ક્ષિપ્રા

એક મહાદુષ્ટ દુષ્ટાધિપતિ અને દંડધારી વેશ ॥
કલજુગમાં બ્રાહ્મણને રૂપે દુષ્ટમાંહે વરેશ ॥૧૮૧॥
અખિલ અસુરનું આધિ દૈવિક રૂપનું એ ધામ ॥
ભક્તનો દ્રોહી સદા, ચિદ્રુપ એવું નામ ॥ ૧૮૨ ॥
પ્રચંડ, પાખંડી વિરૂધી, ધર્મનો દ્વેષીય ॥
જુગસમો ધર્મ પ્રવર્તાવા, કલિઅંતમાં પ્રવેશીય ॥ ૧૮૩॥

આ ઉપરથી જણાય છે કે ચિદ્રુપ ભક્તજનો અને વૈષ્ણવોનો દ્વેષ કરતો અને તેથી તેણે ધર્મના કારણ વિના તિલક અને માલાનો કલેશ ઉપજાવ્યો.

એક સમયે શ્રીજીના સેવક ગોપાલ પંડયા અને
ગોપાલ પંડયા અને મચિયો વ્યાસ પોતાના વતન વિસનગરથી કાંઈ કામ પ્રસંગે ઉજ્જેન ગયા હતા. ત્યાં દૈવયોગે ચિદ્રુપે તેમને જોયા અને તેમના કંઠમાં તુલશીની માલા તથા કપાળમાં તિલક જોઈ તેણે મચિયા વ્યાસને અંહકારથી પૂછયું કે બ્રાહ્મણ થઈને તેં માળા કેમ પહેરી છે? શુદ્ધ બ્રાહ્મણ તો માલા પહેરે નહિ. તેથી મને લાગે છે કે તું બ્રાહ્મણ નહિ પણ ગરોડો હોઈશ. તેના પ્રત્યુત્તરમાં મચિયા વ્યાસે કહ્યું કે તુલશીની માળાની નિંદા કરનાર તું કોઈ ચાંડાલ જણાય છે. ખરો સંન્યાસી તો તુલશીની માલા ધારણ કરનાર વૈષ્ણવની તો શું પણ કોઈની નિંદા કરે નહિ. વળી શ્રીમદ ભાગવત્‌ના સપ્તમ સ્કંધનો શ્લોક કહ્યો કેઃ—

મચિયો વ્યાસ

विप्राद्द्विषड्गुणयुतादरविन्दनामः ।
पादारविन्द विमुखाच्छ्वपचं वरिष्ठम् ॥

(श्रीमद् भागवत स्कं. ७ अ. ९ श्लोक १०).

અર્થઃ-શાસ્ત્રમાં કહેલાં બાર ધર્મ સહિત જો બ્રાહ્મણ હોય પણ જો તે ભગવાનના ચરણારવિન્દથી વિમુખ હોય તો તેના કરતાં જો ચાંડાલ ભગવાનને ભજતો હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. આ પ્રમાણે જો કે તું સંન્યાસી છે તોપણ ભગવાનને અતિપ્રિય એવી તુલશીની માળાની તું નિંદા કરે છે, તેથી તું ભગવાનથી વિમુખ છે અને તેથી તારા કરતાં ભગવાનનો

ભક્ત ચાંડાલ હોય તે પણ સારો. મચિયા વ્યાસનો આવો સપ્રમાણ અને તિરસ્કાર યુક્ત જવાબ સાંભળી ચિદ્રુપનો વૈષ્ણવો પ્રત્યેનો રોષ વધ્યો. અને તેથી તેણે કહ્યું કે જો હું તમારા જેવાઓની માલા ઉતરાવું નહિ તો મારૂં નામ ચિદ્રુપ નહિ.

બાદશાહને ચિદ્રુપે બતાવેલો ચમત્કાર.

એવામાં સંવત ૧૬૭૨ (ઇ.સ. ૧૬૧૬)માં દિલ્હીનો મોગલ બાદશાહ જહાંગીર આગ્રેથી ગુજરાત જતો હતો. દાહોદ અને ઝાલોદના વનમાં હાથીનો શિકાર કરવાની ઈચ્છાથી બાદશાહે પોતાની સાથે કેટલાક મેવાડી રજપૂતો રાખ્યા હતા. ચિદ્રપ તેના આસુરી મંત્ર બળથી તે રજપૂતોનું કેટલુંક કામ કરતો તેથી તેમણે ચિદ્રુપની માગણી પરથી બાદશાહની સ્વારી ઉજ્જેન તરફ વળી ત્યારે તેને કહ્યું કે ઉજ્જેનમાં એક ગુફામાં એક પરાક્રમી સાધુ રહે છે. તે ભારે ચમત્કાર કરી બતાવે છે; અને તે ખરેખર મળવા લાયક છે. આ સાંભળી કુતુહલની ઈચ્છાથી બાદશાહે ઉજ્જેનનો માર્ગ પકડયો; અને નગર પાસે આવતાં રજપૂતો બાદશાહને સંન્યાસીની ગુફામાં લઈ ગયા. ત્યાં સંન્યાસીએ બાદશાહનો ઉભા થઇ સારી રીતે આદરસત્કાર કર્યો. પછી બાદશાહે તેની સાથે કેટલીક વાતચીત કરી તેને કાંઈક ચમત્કાર દેખાડવાનું કહ્યું. તે પરથી તે સંન્યાસીએ પોતાના આસુરમંત્રોની આરાધનાના બળથી તે ગુફામાં એટલો તો પ્રકાશ દેખાડયો કે, બાદશાહ અને તેના માણસોની આંખોમાં

ઝળઝળીયાં આવ્યાં. આ જોઈ જહાંગીર ઘણો ખુશ થયો અને પોતાની પ્રસન્નતા બતાવવા માટે તે સંન્યાસીને તેણે કહ્યું, બાબાજી ! કાંઈ માગો. જે માગશો તે હું આપીશ. ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું ઈશ્વરના ધ્યાનમાં અનુરક્ત છું મારે કાંઈ જોઈતું નથી કારણકે હું તો વિરક્ત અને સંન્યાસી છું. મને કોઈ પણ જાતનો સંસારી સ્વાર્થ નથી. પણ એક ધર્મની વાત છે જે તમે કરો તોજ બની શકે તેમ છે. અને તે કરવાથી ખરો લાભ પણ તમને અને તમારી પ્રજાનેજ છે. માટે જો તમે હું કહું તે પ્રમાણે કરવાનું સત્ય વચન આપો તો કહું. ત્યારે જહાંગીરે તેને તેના કહેવા પ્રમાણે કરવાનું વચન આપ્યું. પછી તે કપટી, કુટીલ, અને ધર્મદ્રોહી બોલ્યો કે :—

સંન્યાસીની માગણી

અહાં સર્વ કોઇ કંઠે ધરે છે તુલશીય કેરી માલ ॥
ઉરધ પુંડ તિલક લેઈ, અને કરે છે તે ભાલ ॥૨૨૦॥
અને સ્વરૂપની સેવા કરે છે; તે કહીં નથી કહીય ॥
બ્રાહ્મણને તો નિષેધ છે તે કરે છે સહુ અહીંય ॥૨૨૧॥
પંચાયતનની પૂજા આડું ઢીલું ને રૂદ્રાક્ષ ॥
બ્રાહ્મણને એ કહ્યું છે. શાસ્ત્ર છે એની સાક્ષ ॥૨૨૨॥
કહ્યું તે કરે નહિ એ ધર્મ છે એ મૂલ ॥
એથી મેહ વરસે નહિ ને પ્રજા પામે દુઃખ ॥૨૨૩॥
અનિષ્ટ પૃથ્વીપતિયને હોએ તેહનો મર્મ ॥
માટે માલા તિલક મેલી પ્રવર્તાવો ધર્મ ॥૨૨૪॥

આ પ્રમાણે સંન્યાસીની નિરપેક્ષપણાની અને ફક્ત ધર્મની ખાતરજ માલા ઉતરાવવાની તથા ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલક ન કરવાની માગણી સાંભળી આ ભોળો પાદશાહ તે દુષ્ટનું કપટ સમજી શકયો નહિ. અને તેથી તેની સર્વ હકીકત સાચી માની, તેણે પોતાના રાજ્યના સઘળા દેશોમાં હૂકમ લખી મોકલ્યો કે મારી તમામ રૈયતે તુલશીની માલા ઉતારવી તથા ઉર્ધ્વપુંડ્ર (ઉભું તિલક) કરવું નહિ. આવો હૂકમ કરી જહાંગીર ગુજરાત ગયો.

જહાંગીરના આ હૂકમની વાત જોતજોતામાં રાજ્યના સર્વ ભાગમાં ફેલાઇ ગઈ અને અસફખાન નામના જહાંગીરના એક મંત્રીએ શ્રીજીને પણ આ હુકમની ખબર લખી મોકલી પણ તેના પ્રત્યુત્તરમાં શ્રીજી તદ્દન મૂગાજ રહ્યા.

માલા ઉતરાવવા ચિદ્રુપનો ઉજ્જેનમાં ત્રાસ.

મૂળ તો જીવ અસુર અને તેમાં જહાંગીર જેવા દેશાધિપતિએ માન આપ્યું, તેથી કારેલી જેમ લીંબડે ચડે, અને વાનર મધુપાન કરે તેમ તે સંન્યાસી ઉન્મત્ત થઈ સર્વ લોકોને અતિશય ત્રાસ આપવા લાગ્યો. ઉજ્જેનમાં તેણે સર્વ લોકોની તુલશીની માલા ઉતરાવી પરંતુ ઔદીચ્ય જ્ઞાતિના **વિક્રમ ભટ્ટ** તથા **દેવાભાઈ** સરાણિયા જે બે ખરા વૈષ્ણવ હતા તેમણે માલા ઉતારી નહિ.

દેવાભાઈની કસોટી.

દેવાભાઈ સરાણિયાને વખતોવખત કામ પ્રસંગે ચિદ્રુપની ગુફા પાસે થઈને આવ જા કરવી પડતી અને તે સમયે જો કે ઘણી વખત તે ચિદ્રુપને જોતા પણ કદાપી તેને

નમતા નહિ. તેથી ચિદ્રુપ ક્રોધે ભરાયો અને એક દિવસ લાગ જોઈ તેણે દેવાભાઈને બોલાવ્યા અને તેમને પૂછયું કે તું કોણ છે? તેના ઉત્તરમાં તેમણે કહ્યું કે હું જ્ઞાતે સરાણિયો છું. તે પરથી ચિદ્રુપે તેને પૂછયું કે શું તું વૈષ્ણવ છે માટે માલા પહેરે છે? ત્યારે દેવાભાઇએ કહ્યું કે હા. હું શ્રી ગુસાંઈજીનો સેવક છું. આ સાંભળતાંજ ચિદ્રુપને અતિશય ક્રોધ ચડયો અને તે બોલ્યો કેઃ—

"આ જુવો, ભાઈ, આ જુવો ભાઈ કયાંહાં કહ્યું છે આમ ॥
સરાણિયા, વાલંદ, મોચીને તે કેવું નામ ॥ ૨૩૮ ॥

આ અનીતિ કહું દીઠી છે, એમ કહીય બોલ્યો ગાળ ॥
ઉતાર રે માળા અલ્યા, તાહારે શી એ માલ ॥ ૨૩૯ ॥

તે સાંભળી દેવાભાઈ પણ ગુસ્સે થયા અને પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ ધર્મને વધારે ગણી નીડર પણે તેમણે તે સંન્યાસીને કહ્યું કેઃ—

"માલા માથા સાથે છે તે ઊતરાવે કેમ?"
માલા સામો જોઈ શકે એવો કોણ છે કહ્યું એમ ।૨૪૧॥

દેવાભાઈનો આવો તિરસ્કારયુકત અને **નીડર** ઉત્તર સાંભળી ચિદ્રુપે જાણ્યું કે હવે મારૂં બળ કાંઇ ચાલશે નહિ. ત્યારે તેણે તે ગામના હાકેમ મહમદતકીને બોલાવી મંગાવ્યો અને તેને કહ્યું કે જો કે જહાંગીર બાદશાહના હુકમને તાબે થઇ અત્રેના લગભગ સર્વ લોકોએ માલા ઉતારી છે પરંતુ દેવાભાઈ નામનો એક સરાણિયો છે તે ઉતારતો નથી માટે

તમારે તેને તાકીદ કરવી જોઈએ. કારણકે બાદશાહને જો આ વાતની ખબર પહોંચશે તો તમારે તેનો જવાબ આપવો કઠણ થઈ પડશે.

બાદશાહના માનીતા ચિદ્રુપ સંન્યાસીનું આ કહેવું સાંભળી મહમદતકી તો ઘણોજ ગભરાયો અને તેથી તેણે એકદમ દેવાભાઇને બોલાવી મંગાવી માલા ઉતારવાની આજ્ઞા કરી પણ દેવાભાઈએ પ્રથમની માફકજ જવાબ આપી કહ્યું કે–

"માલા કેમ ઊતારીયે જે આપી છે જગદીશ ॥
એ કોણ છે માલા ઉતરાવે, માલા બાંધી શીશ ।૨૪૭।
શીશ જે બાંધીય છે તે શીશ સાથે જાય ॥
પણ હાથે કરી માલા ઉતારૂં એવું કેમ કરી થાય ।૨૪૮।

આવો ધીર અને અડગ પ્રત્યુત્તર સાંભળીને હાકેમને ઘણો ક્રોધ ચઢયો અને તેથી તેણે પોતાના સિપાઈઓને દેવા ભાઇને હાથીના પગ તળે છુંદી નંખાવવાનો હૂકમ કર્યો.

"ત્યારે દેવાભાઈએ એમ કહ્યું કાં લગાડો છો વાર।૨૫૦।

તેથી મહમદ તકીએ પોતાના મહાવતને હૂકમ કર્યો કે તેના પર હાથી લઈ જા. આજ્ઞાધીન પ્રભુએ કરેલી દેવા મહાવતે હાથીને અંકુશ મારી ત્રણ ચાર ભાઇની રક્ષા વખત દેવાભાઈ ઉપર ચલાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ હાથી તેમની પાસે પણ ગયો નહિ. આથી મહમદતકીનો ગુસ્સો વધ્યો અને તેણે પોતાના મહાવતને એકદમ બીજો હાથી લાવવા હૂકમ કર્યો જોતં

જોતામાં ત્યાં એક બીજો મદગળતો હાથી લાવવામાં આવ્યો. આવા મદગળતા માતંગ પાસે પ્રાણ બચવાની કોણ આશા રાખી શકે ? પણ જેને " પ્રભુ રાખે તેને કોણ ચાખે ? " તે પરમ કૃપાલુ પર પૂર્ણ ભરોંસો રાખનાર કોણ નિષ્ફળ થયું છે ? ખરેખર આવો પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો એજ કઠણ છે. નહિતો સર્વવ્યાપક પ્રભુને સ્વજનોને મદદ આપવા માટે ક્યારે વિલંબ થયો છે ? મહાવતને હૂકમ મળતાં તેણે તે મદોન્મત્ત હાથીને દેવાભાઈ પર ચલાવવા તેના કુંભસ્થળમાં જોરથી અંકુશનો પ્રહાર કર્યો; પરંતુ નિશ્ચિંત અને નિર્ભય તાથી ઊભા રહેલા,

" તે દેવાભાઇને જોઈને નાહાઠો ને પાડી ચીસ " ॥૨૫૩॥

હાથીના નાસવાથી આસપાસ ઉભા રહેલા ઘણા લોકો ચગદાઇ ગયા. તે જોઈને હાકેમ ઘણો ગભરાયો અને બોલ્યો કે એની માલાનો જે ધણી છે તે સાક્ષાત્ પરમેશ્વર જ છે; તેથી તે માલા ઉતારશે નહિ અને જો બાદશાહ મને તે વિષે પૂછશે તો હું તેનો જવાબ આપીશ એવું કહી તેણે ચિદ્રુપને સાધુજનોને નાહક સતાવવા માટે ઘણી ગાળો દીધી અને દેવાભાઇના ઉપર પ્રસન્ન થઈ તેમને ઇનામ તરીકે એક પામરી આપી.

આ પ્રમાણે અહીં ઈચ્છા સામર્થ્યથી ભકતજનની રક્ષા કરી શ્રીજીએ સ્વજનોને સૂચવ્યું કે બ્રાહ્મણોની ઉશ્કેરણી **ધર્મની ટેક રાખનારની હું સદા સર્વદા રક્ષા કરૂં છું.** તે દ્વારા મા

ર્ગનો પ્રભાવ પ્રકટ કર્યો તોપણ તે દુષ્ટ સંન્યાસી સમજ્યો નહિ. વળી વૈષ્ણવો તરફ યજમાન વૃત્તિપર આજીવીકા કરનાર કેટલાક બ્રાહ્મણો પણ દ્વેષ કરતા હતા.

પ્રથમ બ્રાહ્મણ મળી પુકાર્યા હતા એની પાસ ॥
જેવૈષ્ણવતો કાંઈ કરે નહિ ગઈ વૃત્ય અમારી આશ ।૨૬૪।

ગ્રહશાંત હોમને વાર પર્વને નહિ શિવરાત;
શ્રાદ્ધ સંવત્સરી કરે નહિ કરે નહિ નવરાત ॥૨૬૫॥

એ કેહને માને નહિ, દેવને પૂજે નહિય ॥
છોકરાં જીવે હમતણાં એવું કરો તમો અહીંય॥૨૬૬॥

આવું કહી કહીને બ્રાહ્મણોએ પણ ચિદ્રપને ઉશ્કેર્યોહતો.

ત્રીકમભાઇ

તેવામાં એવો બનાવ બન્યો કે શ્રી દ્વારકેશજીના સેવક ત્રીકમભાઇએ શરદ પૂનેમના ઉત્સવ નિમિત્તે સેવ્ય પ્રભુને ક્ષિપ્રા નદીપર પધરાવ્યા. અને ત્યાં પોતાના સમાજ સહિત ભજન કીર્તન કર્યાં તેમાં ચિદ્રુપની ભાણેજ ગઈહતી. આથી તે ઘણો ચીડાયો અને તેથી તેણે ત્રીકમભાઇને બોલાવી કહ્યું કે આવું શા માટે કરે છે? ત્યારેઃ—

" તાહારે શું ભલે કરૂં છું એહ બોલ્યો એમ ॥૨૭૧॥

તે સાંભળી સંન્યાસી ગુસ્સે થયો અને કહ્યું કે—
હું તો જો માલાન તાહરી ઉતરાવું તતકાલ
અને જે બલે તું પહેરે છે તેની ઉતરાવું માલ ॥૨૭૩॥

એવું કહી ત્રીકમભટને રાજદ્વારે બોલાવ્યા અને ત્યાં તેમને બહુ દુઃખ દીધું. આ સર્વ સમાચાર વૈષ્ણવોએ શ્રીજીને લખી મોકલ્યા. તે વાંચી શ્રીજી બોલ્યા કે "તે ઝખ મારત હે"

બાદશાહની શ્રીજી સાથે સીકરીની મુલાકાત

તે પછી સંવત ૧૬૭૫ના ફાગણમાસમાં જહાંગીર ગુજરાતથી આગ્રે પાછો ફર્યો. જહાંગીરનો પિતા મહાન અકબર શ્રી ગોકુલ નાથજીના પિતા શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી અથવા શ્રીગુસાંઈજીની સાથે સારો સંબધ રાખતો હતો. તેણે શ્રી ગુસાંઈજીને શ્રી ગોકુલ ગામ ત્રાંબા પત્રે લખી ભેટ કરી આપ્યું હતું અને હજુ પણ શ્રી ગુસાંઈજીના વંશજ શ્રી ગોકુલની પેદાશ વસુલ કરે છે. શ્રી ગુસાંઈજી બાદશાહના માન અર્થે જ્યારે જ્યારે બાદશાહ આગ્રે આવતો ત્યારે તેને મળવા જતા અને શ્રીજીએ પણ દિલ્લેશને મળવા જવાનો પિતાનો આ રિવાજ ચાલુ રાખ્યો હતો. તેથી ગુજરાતથી પાછા ફરતાં જ્યારે જહાંગીરનો મુકામ સિકરી આવ્યો ત્યારે તેને આશિર્વાદ આપવાને શ્રીજી સીકરી પધાર્યા. તે વખતે શ્રીજીનું પોતાની તરફનું વર્તન જોઈ જહાંગીરને ચિદ્રુપને આપેલા વચન માટે સંકોચ થયો. તે સમજ્યો કે પાખંડ વશથી તેણે વચન આપ્યું છે. મનમાં ધર્મનો મર્મ સમજ્યો ને જાણ્યું કે સંન્યાસીનું કહેવું અસત્ય છે છતાં પોતાનું આપેલું વચન મિથ્યા કરવું તે

જહાંગીરને યોગ્ય લાગ્યું નહિ તેથી આશિર્વાદ દીધા પછી તેણે શ્રીજીને કહ્યું કે મારે તમારી સાથે એકાંતમાં કાંઈક વાત કરવાનો વિચાર છે. શ્રીજી પોતે તરતજ બાદશાહનો ગૂઢ આશય સમજી ગયા અને પ્રસ્તાવનામાં પોતે પ્રવીણ હોવાથી બાદશાહને કહ્યું કે આપની નજરમાં આવે ત્યારે વાત સાંભળવા હું તૈયાર છું. એટલું કહી જહાંગીરની રજા માગી શ્રીજી ત્યાંથી શ્રી ગોકુલ પધાર્યા.

પ્રકરણ ૩ જું

ચિદ્રુપ અને શ્રીગોકુલેશજીની મુલાકાત તથા તેમણે કરેલો માલાતિલકનો શાસ્ત્રાર્થ

ત્યાંથી બાદશાહ આગ્રે જઈ ત્યાં થોડા દિવસ રહ્યો. પછી તેણે કાશ્મીર જવાનો વિચાર કર્યો.

બાદશાહનું કાશ્મીરનું પ્રયાણ.

પ્રયાણનું મુહુર્ત નકકી થતાં સર્વત્ર વાત ફેલાઈ. ચિદ્રુપને આ વાતની ખબર પડતાં તેણે વિચાર કર્યો કે બાદશાહ કાશ્મીર જાય તે પહેલાં હું મથુરાં જાઉં ને રસ્તામાં તેને મળી માળાનું નક્કી કરૂં. આ વિચારથી તે મથુરાંમાં આવી રહ્યો અને જહાંગીરને મળી સર્વની માળા ઉતરાવવાનો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો.

"પ્રથમ કો ગોકુળમાં પહેરે નહિ એહવું થાય ॥
તે જોઈ સર્વ ઉતારશે જે છે એહનો સમુદાય ॥૨૮૬॥

એવું ધારી ચિદ્રુપ મથુરાં ગયો, તેના સમાચાર ઠામેઠામથી શ્રીજીને મળ્યા. અને તેથી શ્રીગોકુળના સર્વ વૈષ્ણવ ઘણા ગભરાયા. તેમને શ્રીજીએ કહ્યું કે કાંઈ ચિંતા નહિ જેણે માર્ગ પ્રકટ કરાવ્યો છે તે તેની રક્ષા કરશે.

પછી સં. ૧૬૭૬ના આશ્વિન શુકલ ૧૦ મે ચિદ્રુપ

મથુરાની નજીકમાં આવ્યો ત્યારે એક

ચિદ્રુપતીશ્રીજી સાથેની મુલાકાત.

જેતલી શ્યામદાસ નામનો સારસ્વત બ્રાહ્મણ દોડતો દોડતો શ્રીજીની પાસે આવ્યો. તે વખતે શ્રીજી ભોજન કરી પોઢયા હતા. તે બિચારાને સ્વરૂપનું જ્ઞાન તથા સ્નેહમાર્ગની ખબર નહિ હોવાથી તેણે શ્રીજીને ચોંકીને નિદ્રામાંથી જગાડયા ને સર્વ સમાચાર કહ્યા. તે સાંભળી શ્રીજીએ વિચાર્યું કે આપણા ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે સંન્યાસીના સામાં જઇ તેનો આદર સત્કાર કરવો જોઇએ. તેથી તેને ભિક્ષા લેવાનું આમંત્રણ કરવા જવા વિચાર કર્યો, અને ગોપીનાથ ત્રવાડીને સાથે લઈ પોતે ઘોડેસ્વાર થઈ શ્રીજી ચિદ્રુપ જે રસ્તે થઈ મથુરાં જતો હતો તે રસ્તે ગયા. દૂરથી ગોપીનાથે ચિદ્રુપને ઓળખાવ્યો એટલે શ્રીજી ઘોડો ચલાવી તેની પાસે ગયા અને તેને ઘોડેથી ઉતરી નમો નારાયણ કરી **'आश्रमो ऽयमस्माकं ।'** કહ્યું. ત્યારે સાથેના બ્રાહ્મણોએ ચિદ્રુપને કહ્યું કે આ શ્રી ગોકુળનાથજી આપને નમોનારાયણ કહે છે ત્યારે ચિદ્રુપે સામા નારાયણ નારાયણ કહી મર્મમાં શ્રીજીનાં શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની પરીક્ષાર્થે પૂછયું કે અહિંની યાત્રાએ જે આવે છે તે પ્રથમ કયાં જાય છે? તેના જવાબમાં શ્રીજી બોલ્યા કેઃ-

"વિશ્રાંતિ ઘાટે જાએ મુડમુડાવે નાઉ પાસ ॥
જન્મ સ્થાને હોઇ કે ત્યાં કરે તીર્થ ઉપવાસ ॥૩૦૭॥

પાસે શ્રીગોકુળ ગોવર્ધન એ લીલા સ્થળ સંપન્ન ॥
સર્વત્ર સબ કોઉ જાત હે ઉહાં કરનકું દરસન ॥૩૦૮॥

પછી તેણે શ્રીજીને કહ્યું કે શું તમે અહીં ગોકુળમાં રહો છો? તેની શ્રીજીએ હા કહી. ત્યારે તે બોલ્યો કેઃ-

"ભલું ભલું તમો ભલા છો શ્રેષ્ટ છે સર્વ સમાજ ॥
શ્રીજીએ કહ્યું ભિક્ષાકું આવો અમારે ઘેર આજ ॥૩૧૦॥
ભિક્ષા તો મેં કરી છે, ને જાવું કેશવરાય ॥
ઘર જોવા આવત તમારાં, અતિકાલ હવડાં થાય ॥૩૧૧॥
માટે આજ તો આવું નહિ અને ચલાશે તમો કેમ ॥
અસવાર થઈને સાથ આવો તેહ બોલ્યો એમ ॥૩૧૨॥

આ સાંભળી શ્રીજીએ કહ્યુ કે અમારો તો અત્રે મુકામ છે તો અમારે તમારી સાથે આવવાનું શું પ્રયોજન? તમે મારે ઘેર તો આવતા નથી એટલે હું તો વિદાયજ થાઉં છું. ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે હું; તમે સંન્યાસી છો, એટલે તમારો આદર સત્કાર કરવા આવ્યો છું. અને સંન્યાસી તરીકે તમારો પણ ધર્મ છે કે ગૃહસ્થને ત્યાં ભિક્ષાર્થે જવું જોઇએ; પછી તો તમારી મરજી એમ કહી શ્રીજી ઘોડેસ્વાર થયા. અને ચિદ્રુપની સાથે વીસેક પગલાં ચાલ્યા. તે દરમિયાન તેણે શ્રીજીને કેટલાક સૂચક પ્રશ્ન પૂછી ભૂલ ખવડાવી શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ બોલે તો પકડવા પ્રયત્ન કર્યો- પણ તે બિચારા અજ્ઞાનના ગાઢ અંધકારમાં ગોથાં ખાતા અને સંન્યાસીના વેષ તથા નામને પોતાનાં કૃત્યોથી લજાવતા મૂર્ખ શિરોમણીને કયાં ખબર હતી કે જેને તે પ્રશ્નપૂછે છે તેતો સકલ શાસ્ત્રના જ્ઞાતા, કર્તા અને કારણ છે.

છેવટે પોતાના સઘળા પ્રશ્નોનો સ્પષ્ટ ઉત્તર સાંભળી

તેનો દ્વેષ તો વધ્યો પણ પ્રતાપ બળથી
ચિદ્રુપનો સૂર્યકુંડ મોઢે કાંઈ પણ કહી શકાયું નહિ. પછી
પર મુકામ. મથુરાં જઇ સૂર્યકુંડ ઉપર તેણે મુકામ
કર્યો. ત્યાં મથુરાં તથા વૃંદાવનના સ્વામીઓ, બ્રાહ્મણો તથા ચોધરીઓ મળવા આવ્યા તેમના.સર્વના કંઠમાં માળા જોઈ તેમણે પૂછ્યું કેઃ—

ચિદ્રુપનો બોધ.

"માલા તમો તુલશીયની પહેરો છો તે કેમ ॥૩૨૮॥
એહ ઉતારીય ને રૂદ્રાક્ષ પહેરો માલ ॥
તુલશીની પહેરો રખે આગ્યા નથી મહીપાલ ॥૩૨૯॥
ઉઠા જાઓ ઉતારો એમ કહી બોલ્યો રીસ ॥
પોતાને ધર્મે રહો કરશે ભલું જગદીશ ॥૩૩૦॥
સાંભળ્યું અણસાંભળ્યું કરી ઉઠીને આવ્યા ઘેર ॥
તેહ સાથે બોલી શકયા નહિ કો થઈ એહવી પેર ॥૩૩૧॥

આ પ્રમાણે ચિદ્રુપે તે સર્વને માલા ઉતારવાનું કહ્યું પણ કોઈથી તેનો ઉત્તર આપી શકાયો નહિ. તેને જોઈ ને જ સર્વને ત્રાસ થયો તો પછી ઉત્તર તે શી રીતે આપે ?

ત્યાર પછી સૂર્યકુંડ ઉપર પોતાને માટે ચિદ્રુપે એક ગુફા તૈયાર કરાવી તેમાં તે રહેવા લાગ્યો.
પ્રથમ પ્રસંગ. અને સર્વ સંત મહંત તેને મળવા જવા લાગ્યા. કોઈ કોઈ વખતે શ્રીજી પણ વૈષ્ણવોને સાથે લઈ તેને ત્યાં જતા. અન્ય સર્વ જે કોઈ

આવતા તે સંન્યાસીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરતા પણ શ્રીજી તો ફક્ત નમો નારાયણ કહી પોતાનું આસન લેતા. તેની સંન્યાસી મનમાં ખુનસ રાખ્યા કરે પણ પ્રતાપ બળથી કાંઇ બોલી શકાતું નહિ. છેવટે એક વખતે શ્રીજી પોતાના જ્યેષ્ટ બન્ધુ શ્રી ગિરિધરજી સાથે ત્યાં પધાર્યા અને નમો નારાયણ કહી ત્યાં ચિદ્રુપની પાસે બેઠા. એટલે વઢવાના બાનાથી તેણે કહ્યું કે :-

" ભલા બ્રાહ્મણ છો તમે અને ગૃહસ્થ મોટા ઘણુંય ॥
પંચાયેતન પૂજતા નથી એ કારણ શું તે તણુંય ॥૩૩૯॥
પંચાયતન પૂજન અને રૂદ્રાક્ષની જે માલ ॥
ગૃહસ્થને તો કહી છે એ રાખવી સહુકાલ ॥૩૪૦॥
તુલસી તો સંસ્કાર અડતાલીસમાં ક્યાંઈ નહિય ॥
જે તમો પહેરો છો પોતે એ લખી છે કહીંય ॥૩૪૧॥

ત્યારે શ્રીજીએ પોતાનો સમય જોઈ તુલસીમાળા ધારણ કરવા માટેનાં નીચે પ્રમાણે શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ આપ્યાં. ગરૂડ પુરાણમાં કહ્યું છે કે —

તુલસીકાષ્ટ માળાની ઉત્કૃષ્ટતા અને ચિદ્રુપ સાથે શાસ્ત્રાર્થ.

तुलसीं प्राप्य यो नित्यं न करोति ममार्चनं ।
तस्याहमनुगृह्णामि न पूजां शतवार्षिकीं ॥

અર્થ :—(ભગવાન કહે છે કે) જે માણસને નિત્ય તુલસી પ્રાપ્ત થઈ શકતી હોય અને તે તુલસી વડે જો તે મારૂં

પૂજન ન કરે તો હું તેની બીજી રીતે કરેલી સો વર્ષની પૂજા પણ ગ્રહણ ન કરૂં.

વળી સ્કન્દપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

न वैष्णवसमं पात्रं न दानं सुरभिसमं ।
न कालिंदीसमं तीर्थं न पत्रं तुलसीसमम् ॥

અર્થ:—વૈષ્ણવના જેવું બીજું કોઈ ઉત્તમ પાત્ર નથી અને ગૌદાન જેવું બીજું કોઈ દાન નથી. કાલિંદી સમાન બીજું કોઈ તીર્થ નથી, તથા તુલસી સમાન અન્ય કોઇ પત્ર નથી.

વળી પદ્મપુરાણમાં કહ્યું છે કે :—

मणिकांचनपुष्पाणि तथा मुक्ताफलानि च ॥
तुलसीपत्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं ॥

અર્થ :-મણિ,સોનું, પુષ્પ તથા મોતી વગેરે જે ભગવાનને અર્પણ કરવામાં આવે છે તેનું ફળ જે તુલસી પત્ર તેમને અર્પણ કરવામાં આવે છે તેના ફળના સોળમા ભાગ જેટલું પણ નથી.

વળી પ્રહલાદ સંહિતામાં વાક્ય છે કે:—

नैवेधकेशवे माला तुलसीकाष्टसंभवां ।
वहते यो नरः भक्त्या तस्य नैवास्ति पातकम् ॥

અર્થ :—જે પુરૂષ ભગવાનની પ્રસાદી તુલસી કાષ્ટની

પુરાણાદિમાં બતાવેલું તુલસી કાષ્ટમાળાનું માહાત્મ્ય.

માળા ભક્તિપૂર્વક કંઠમાં પહેરે છે. તેના શરીરમાં પાપ રહેતું નથી.

વળી સ્કંદ પુરાણુમાં કહ્યું છે કે :—

तुलसी काष्ठमालां तु प्रेतराजस्य दूतकाः ।
द्रष्टवा नश्यंति दूरेण वातोभ्दुतं यथारजः ॥

અર્થઃ—તુલસી કાષ્ટની માલા જોઇને યમરાજાના દૂતો દૂરથીજ જેમ વાયુથી રજ ઉડી જાય છે તેમ નાસી જાય છે.

તથા એજ પુરાણનું બીજું વાકય છે કે :—

तुलसीदलजां मालां ममोत्तीर्णां वहेत्तु यः ।
पत्रे पत्रेऽश्वमेघानां दशानां लभते फलम् ॥

અર્થઃ—તુલસી પત્રની મારી ઉતરેલી પ્રસાદી માલા જે કોઇ પહેરે છે તેને પાંદડે પાંદડે નિત્ય અશ્વમેઘ યજ્ઞનું ફલ મળે છે.

વળી પદ્મપુરાણુમાં કહ્યું છે કે :—

ये कण्ठलग्नतुलसीनलिनाक्ष माला ।
ये बाहुमूलपरिशोभित शङ्खचक्राः ॥
ये वा ललाटफलके लसदू ध्र्वपुण्डा ।
स्तेवैष्णवां भुवनमाशु पवित्रयन्ति ॥
त्रयोवेदास्त्रयोदेवास्तिस्त्रसंध्यास्त्रयोऽग्नयः ।
तुलसी काष्ट धृग्विप्रं सदा कुर्वंति मंगलम् ॥

અર્થઃ—જેના કંઠમાં તુલસીની માલા તથા કમળકા-

કડીની માળા છે, જેનાં બાહુનાં મૂળ, શંખ તથા ચક્રથી શોભિત છે, અને જેના લલાટને વિષે ઉભું તિલક છે તે વૈષ્ણવો પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે. ત્રણ વેદ, ત્રણ દેવ, ત્રણ કાળની સંધ્યા, તથા ત્રણ પ્રકારનો અગ્નિ એ સર્વે જે બ્રાહ્મણે તુલસી કાષ્ટની માળા ધારણ કરેલી હોય છે તેનું સદા મંગલ કરે છે.

વળી સ્કન્દ પુરાણના માર્ગશીર્ષ માહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કેઃ-

तुलसीकाष्ठमालाभिर्भूषितः पुण्यमाचरेत् ।
पितृणां देवतानां च पुण्यं कोटिगुणं कलौ ॥

અર્થઃ-કલિયુગમાં તુલસીની માળા પહેરીને જો પિતૃ કાર્ય તથા દેવકાર્ય કરે તો તેને કરોડગણું ફળ મળે છે.

તથા—

धारयन्ति न ये मालां हैतुका पापबुद्धयः ।
नरकान्न निवर्तन्ते दग्धाःकोपाग्निना हरेः ॥

અર્થઃ—જે પુરૂષો પાપબુદ્ધિથી તુલસીની માળા પહેરતા નથી તેઓનો નર્કમાંથી છટકો થતો નથી; અને હરિના કોપ રૂપી અગ્નિમાં તેઓ બળ્યા કરે છે.

બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણના પ્રકૃતિખંડના ૧૯ મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે :—

तुलसीकाष्ठनिर्माणमालां ग्रह्णाति योनरः ।
पदे पदेऽश्वमेघस्य लभते निश्चितं फलम् ॥

અર્થ :—તુલસીકાષ્ટની બનાવેલી માલા જે પુરૂષ પહેરે છે તેને ચાલતાં એકએક ડગલે અશ્વમેધયજ્ઞનું ફળ નિશ્ચયમળે છે.

વળી ગરૂડ પુરાણમાં કહ્યું છે કે :—

कृष्णायु धाङ्कितं विप्रं तुलसीकाष्ठभूषितम् ।
दृष्ट्वा निन्दापरो यस्तु स बौद्धो न तु वैष्णवः ॥

तुलसीकाष्ठमालाश्च कण्ठे वा मस्तके करे ।
निन्दां कुर्वन्ति ये मूढा म्लेच्छजास्ते न संशयः ॥

અર્થ :—જે બ્રાહ્મણે શ્રીકૃષ્ણનાં આયુધ (શંખ, ચક્ર ગદા, પદ્મ) ધારણ કર્યાં હોય તથા જે તુલસીકાષ્ટથી શોભીત હોય તેને જોઈને તેની જે નિન્દા કરે છે તેને બૌદ્ધ જાણવો પણ વૈષ્ણવ ન જાણવો. કંઠ, મસ્તક, અથવા હાથને વિષે તુલસીકાષ્ટની માલા જોઈને તે ધારણ કરનારની જે મૂઢ લોકો નિંદા કરે છે તેમને મ્લેચ્છોથી ઉત્પન્ન થએલા જાણવા. તેમાં કાંઈ સંશય નથી.

આવી રીતે તુલસી માલા ધારણ કરવા માટેનાં તથા ઉર્ધ્વપુંડ્ર (ઉભું તિલક) તિલક તથા શંખ તથા ચક્રાદિ છાપાં કરવા ઉપર પુરાણોનાં અનેક પ્રમાણો આપ્યા પછી શ્રીજીએ તે ઉપરની કેટલીક વેદની શ્રુતિયો જે પુસ્તક કે ચોપાનીયામાં છાપવાની મના છે તે કહી સંભળાવી. તેના પ્રત્યુત્તરમાં ચિદ્રુપ શિવપુરાણનાં પ્રમાણ આગળ કરી કહેવા લાગ્યો કેઃ—

विभूतिर्यस्य नोभाले नाङ्गे रूद्राक्षधारणं ।
नापि शिवमयिवाणी तंत्यजेदंत्यजं तथा ॥

અર્થ :—જેણે કપાળમાં ભસ્મ ધારણ કરી નથી, અંગમાં રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરી નથી, તથા જેની વાણીમાં શિવ શિવ એવું નામ નથી તેને ચાંડાળની માફક તજી દેવો જોઇએ.

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે એ વચનો શિવદિક્ષાવાળાને માટે છે. કારણ કે જેને શિવની ઉપાસના કરીને શિવજીને પ્રાપ્ત થવું હોય તેજ પુરૂષને તે દેવતાનાં ચિન્હ ધારણ કરવાની જરૂર છે. કેમકે તે ચિન્હો તે દેવતાની પ્રસન્નતા મેળવવાનાં સાધન છે. રૂદ્રાક્ષ તથા ભસ્મ તથા ત્રિપુંડ્ ધારણ કરનારને માટે શિવપુરાણમાંજ શિવની પ્રાપ્તિ કહેલી છે. શિવપુરાણમાં શિવ અને કાર્તિકસ્વામીના સંવાદમાં કહ્યું છે કે :—

शिखायां वाहुकंठे च कर्णयोश्चापि यो नरः ।
रुद्राक्षं धारयेद्भक्त्या सशैव लोकमाप्नुयात् ॥

અર્થ :—કેશના અંબોડામાં, બાહુમાં, કંઠમાં તથા કાનમાં જે પુરૂષ ભક્તિથી રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરે છે તેને શિવ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવી રીતે જો કે રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરવાથી શિવલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે તોપણ તેનાથી ભગવાનના ધામની પ્રાપ્તિ થવાનું કહ્યું નથી. સર્વ પુરાણોમાં વૈષ્ણવને ભસ્મ, ત્રિપુંડ્ તથા રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરવાનો દોષ કહેલો છે પરંતુ કોઈ પણ પુરાણમાં શંખ ચક્રાદિ છાપાં, ઉભું તિલક તથા તુલસીની

માલા ધારણ કરવાનો દોષ બતાવ્યો નથી. તમારા શિવપુરાણમાં પણ તે હોય અને જો તમે અમને તે વચન બતાવશો તો અમે તે માન્ય રાખીશું.

એ પ્રમાણે જ્યારે શ્રીજીએ કહ્યું ત્યારે ચિદ્રુપ બોલ્યો કે શિવાર્કદિપીકા અને નીલકંઠ ભાષ્યના કર્તા જે તમારા દક્ષણી છે તેમણે પણ તે ગ્રંથોમાં રૂદ્રાક્ષ વિષે કહ્યું છે.

શ્રીજીએ કહ્યું તે દક્ષિણી છે એટલે શું થયું ? તેનું કહેવું વેદ, ગીતા, ઉપનિષદ, તથા ભાગવતથી ઉલટું છે. તેણે એ વાત શાસ્ત્ર મર્મ સમજ્યા વિના કહી છે. તેણે માયાને જગત્‌ની કર્તા માની છે. પરંતુ વેદ તથા ગીતાદિ સર્વ શાસ્ત્રો સર્વના મૂળરૂપ અને કર્તા પરબ્રહ્મને ગણે છે. આવા લોકોના મતને શ્રીમાન વેદવ્યાસજીએ પાખંડીમાં ગણ્યો છે. તો તેવા પાખંડ મતનો અમે શા માટે સ્વીકાર કરીએ ? વળી પંચાયતન પૂજા સર્વ લોકોએ કરવી એ વિધિશાસ્ત્રમાં કયાં છે તે તમે અમને બતાવો. એવું કોઈ ઠેકાણે છેજ નહિ. વળી તેથી ઉલટું શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તમ સ્કંધમાં નારદજીએ એક હરિનુંજ પૂજન કરવું મુખ્ય કહ્યું છે :–

યથાતરોર્મૂલનિષિંચનેન તૃપ્યન્તિ તત્સ્કન્ધભુજોપશાખાઃ ।
પ્રાણોપહારાચ્ચ યથેન્દ્રિયાણાં તથૈવ સર્વાર્હણમચ્યુતેજ્યા ॥

અર્થ :–વૃક્ષના મૂળને પાણીનું સિંચન કરવાથી જેમ તેનાં થડ, ડાળાં, પાંદડાં, તૃપ્ત થાય છે તથા જેમ પ્રાણને આહાર આપવાથી ઇંદ્રિયોને પોષણ મળે છે તેવી રીતે અચ્યુત ભગવાનનું સેવન કરવાથી સર્વ દેવતા (જે તેમની

વિભુતિઓ છે)નું પૂજન થઈ જાય છે. જો આવી રીતે એક શ્રીહરિના સેવનથી સર્વ દેવોને સંતોષી શકાતું હોય તો પછી તે એકજ હરિની સેવા છોડી પંચાયતન પૂજામાં કહ્યું છે તેમ શિવ, ગણુપતિ, દેવી, વિષ્ણુ, અને સૂર્ય એ પાંચ દેવતાઓનું પૂજન શા માટે કરવું જોઈએ, દેવતાઓના આવા પૂજનને તો શ્રીગીતાજીમાં ભગવાને અવિધિપૂર્વક પૂજન કહ્યું છે :-

येऽप्यन्यदेवता भक्ता यजन्ते श्रद्धयाऽन्विताः ।
ते ऽपिमामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥

(ગીતા અ. ૯. ૨૩)

અર્થ :—હે કૌન્તેય ! જે અન્ય દેવતાના ભક્ત છે અને તેમનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સેવન કરે છે તે પણ અંશ પરંપરાએ કરી મારૂંજ સેવન કરે છે તો પણ તે સેવન વિધિપૂર્વક નથી.

વળી ભગવાન આગળ કહે છે કે :—

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।
न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ २४ ॥
यान्ति देवव्रता देवान् पितृन्यान्ति पितृव्रताः ।
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपिमाम् ।२५।
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥

[ગીતા અ. ૯]

અર્થ :—સર્વ યજ્ઞોનો ભોકતા અને ફલ દેનાર સ્વામી હું છું, પણ તે પ્રમાણે સર્વ લોકો તત્ત્વથી મને જાણતા

નથી, તેથી તે અંતવાળા ફળના ભોગથી પાછા પડે છે. (૨૪)અંતઃકરણમાં દેવનો સંકલ્પ કરનારા દેવને પ્રાપ્ત થાય છે, પિતૃનો સંકલ્પ કરનારા પિતૃઓને પ્રાપ્ત થાય છે, ભૂતોનો સંકલ્પ કરનારા ભૂતોને પ્રાપ્ત થાય છે, અને મારો સંકલ્પ કરી મારૂં યજન કરનારા **મને પ્રાપ્ત થાય છે.** (૨૫) જે મને ભક્તિથી પત્ર, પુષ્પ, ફલ, અને જલ જેવી વસ્તુઓ પણ અર્પણ કરે છે તેને **હું સંતોષપૂર્વક ગ્રહણ કરૂં છું.** આ ઉપરથી સમજાશે કે ભગવાનના કહેવા પ્રમાણે શાસ્ત્રની ખરી વિધિ તો એજ છે કે સાચી ભક્તિથી પરબ્રહ્મ હરિનું સાક્ષાત્ સેવન કરવું જોઈએ. અને તે થાય તો અન્ય દેવતાઓના પૂજનની જરૂરજ નથી એટલુંજ નહિ પણ તેમ કરવાથી તો અવિધિપૂર્વક પૂજન થાય છે. અને તેજ કારણથી અન્ય દેવના ઉપાસકોને પંચાયતન પૂજા કરવાની વિધિ છે પરંતુ ભગવાનના ભક્તને તો શાસ્ત્રમાં એ વિધિનો નિષેધ કરેલો છે.

પછી તે ઉપર શ્રીજીએ કેટલાંક વેદનાં વચન કહી સંભળાવ્યાં અને સંન્યાસીથી તેનો કાંઈ પણ ઉત્તર આપી શકાયો નહિ તેથી તે મૂંગોજ રહ્યો. છેવટે વાદમાં ઘણો સમય થઈ જવાથી શ્રીજી તે દિવસે પોતાના મુકામે પાછા પધાર્યા. પણ સંન્યાસીથી માલા ઉતારવાના સંબંધમાં તેમને એકપણ અક્ષર કહી શકાયો નહિ.

વળી ફરીથી કેટલેક દિવસે શ્રીગિરિધરજી તથા શ્રીજી

દ્વિતીય પ્રસંગ.

સંન્યાસીને ત્યાં પધાર્યા હતા. તે સમયે લાગ જોઈ સંન્યાસી બોલ્યો કે બ્રાહ્મણે તો સદા અગ્નિહોત્ર કરવું જોઈએ પણ શ્રીગિરિધરજીએ અગ્નિહોત્ર મૂકી દીધું છે તેનું શું કારણ? સંન્યાસીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીજી બોલ્યા કે શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તમ સ્કંધમાં કહ્યું છે કેઃ—

स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माश्च निवर्तनम् ।

અર્થ:–પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સ્વધર્મનું આચરણ કરવું અને વિધર્મથી દૂર રહેવું.

તેથી કર્મમાર્ગમાંથી આપણાથી બની શકે તેટલું કરવું. જે ન બની શકે તેને માટે દોષ લાગતો નથી. આ ઉત્તર સાંભળી સંન્યાસી ચૂપ થઈ ગયો.

વળી બીજે કોઈક દિવસે લાગ મળતાં ચિદ્રુપે શ્રીજીને

તૃતીય પ્રસંગ. કહ્યું કેઃ—

નામ આપીને તેહ કને તમો કરાવો છો કાજ,
એ ઉચિત નથી કરતા તમો તમને કહું છું આજ ॥૭૫૭॥

તમે સ્ત્રી શુદ્રોને પણ ભગવાનની દીક્ષા આપીને તુલસીની માળા પહેરાવો છો તથા તેમની પાસે તમારા ઘરનું પાણી ભરાવો છો તથા બીજું કામકાજ કરાવો છો તે ઠીક કરતા નથી. ત્યારે શ્રીજીએ પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે શંખ સ્મૃતિના પ્રથમ અધ્યાયમાં લખ્યું છે કે—

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।

અર્થ—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને વૈશ્ય (વાણીયા, અને પાટીદાર) એ ત્રણ વર્ણને દ્વિજની સંજ્ઞા છે.

તેથી વાણિયા, કણબી કે ક્ષત્રી એ કાંઈ શુદ્ર નથી. શુદ્ર તો મોચી, ઘાંચી, સરાણિયા, માછી, કુંભાર વગેરે છે. એવા લોકો પાસે અમે ઘરનું કામ કરાવતા નથી. અને ક્ષત્રી તથા વૈશ્યને દીક્ષા આપીને પછી તેની પાસે ઘરનું કામકાજ કરાવીએ છીએ. તે સંબંધમાં શ્રીમદ્ ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધમાં કહ્યું છે કેઃ—

दीक्षासंस्कारमात्मनः ।

અર્થ:—દીક્ષામંત્રથી દેહને બીજો સંસ્કાર થાય છે.

બ્રાહ્મણના છોકરાને ગાયત્રી મંત્રનો સંસ્કાર થવાથી જેમ તેને વૈદિક કર્મ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે તેમ ભગવાનના નામની દીક્ષા મળ્યા પછી તેને ભગવાનનું સેવન કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેને વૈષ્ણવ એવી સંજ્ઞા અપાય છે. આવા વૈષ્ણવોને માટે ગીતાજીના નવમા અધ્યાયમાં ભક્તિયોગનું વર્ણન કરતાં શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કેઃ—

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः । ३०॥
मां हि पार्थ ! व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः
स्त्रियो वैश्यास्तथा शुद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥३१
किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

અર્થ :—જે મારૂં અનન્યપણે ભજન કરે છે તે કદાચિત્ દુરાચારી હોય તોપણ તેને સાધુ પુરૂષ જાણવો તથા તે સારા માર્ગમાં છે એમ જાણવું.(૩૦,હે પાર્થ ! મારો આશ્રય કરીને રહેનાર જો કે પાપયોનિમાં જન્મ્યો હોય છે (જેમકે પૂતના જેવી સ્ત્રીઓ, તુલાધારાદિક વૈશ્યો તથા વિદુરાદિક શુદ્રો) તોપણ તેઓ પરમ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. (૩૨) જ્યારે એવા સાધનના અધિકાર વિનાના પણ પરમગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તો વેદોક્ત જેને સિદ્ધ છે એવા પુણ્યશાળી બ્રાહ્મણો તથા રાજર્ષિ ક્ષત્રીઓ મારો આશ્રય કરીને ઉત્તમ ગતિ પામે તેમાં તો કહેવુંજ શું ?

વળી શ્રીમદ્ ભાગવતના સપ્તમ સ્કંધમાં કહ્યું છે કે:-

અર્થ :—શાસ્ત્રમાં કહેલા બાર ગુણ યુક્ત જો બ્રાહ્મણ હોય પણ જો તે ભગવાનથી વિમુખ હોય તો તેવા બ્રાહ્મણથી ભગવાનની ભક્તિ કરનાર ચાંડાલ પણ શ્રેષ્ઠ છે.

એ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં જે વિધિ કહી છે તે પ્રમાણે પોતાથી બને તે સર્વેએ કરવું જોઈએ.

શ્રીજીનો સંન્યાસીને અને જે કરવાનો નિષેધ કરેલો છે તે છેલ્લો ઉત્તર. તો સર્વથા કરવું નહિ. શ્રીજીએ જ્યારે આ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્રોના પ્રમાણપૂર્વક માળા ધારણ કરવાનો, સ્ત્રી શુદ્રોને વૈષ્ણવી દીક્ષા આપવાનો વગેરે બાબતનો ચોક્કસ ખુલાસો કર્યો અને સંન્યાસીને જ્યારે ન્યાયસર બોલવાનો કાંઈ રસ્તો રહ્યો નહિ ત્યારે તેણે

પોતાની બાદશાહના આપેલા વચનની સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો છેલ્લો ઉપાય હાથમાં લીધો અને અભિમાનથી શ્રીજીને કહ્યું કે.

ચિદ્રુપનો પ્રત્યુત્તર.

"ત્યારે દુષ્ટતાએ ગર્વસુ મહાકુટિલ બોલ્યો એહ ॥
લખ્યું હું શાને જોઉં જોનાર જોશે તેહ ॥૩૫૭॥
જો તમારે ગોકુલ માંહે રહ્યાનું હોય કાજ ॥
તો હું કહું તે કરો અને કહ્યું માનો આજ ॥૩૫૮॥
નહિતો પછી પાદશાહ તો આવેજ છે આ દેશ ॥
ત્યારે તમે મારૂં કહ્યું કરશો તે કરી વિશેષ ॥૩૫૯॥
એણે પ્રકારે મર્મજુતસુ વચન બોલ્યો અહીંય ॥
પણ માલાનું શ્રીજી આગલ કહી શકયો નહિ કાંઈય ॥૩૬૦॥
શ્રીજીએ કહ્યું દેશાધિપતિ કાંઈ કરે નહિ અધર્મ
તેહજ કરશે ને થાશે જે ઉચિત ધર્મ ॥૩૬૧॥
અને અમને પૂછશે જેણે પ્રકારે અહિંય ॥
વેદ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ઉત્તર દેઈશું તે કહીય ॥૩૬૨॥

આ પ્રમાણે નિડરપણે સંન્યાસીને ઉત્તર આપી શ્રીજી પોતાને ઘેર પધાર્યા. આ બનાવ બન્યા

ચિદ્રુપને ત્યાં ન જવા શ્રીગિરિધરજીને જણાવેલો શ્રીજીનો અભિપ્રાય

પછી શ્રીજીએ સંન્યાસીને ત્યાં જવું ઉચિત ધાર્યું નહિ અને તેથી શ્રીગિરિધરજીને સર્વ હકીકતથી વાકેફ કરી જણાવ્યું કે દાદાજી હવેથી આપણને રોજ તે સંન્યાસીને મળવા જવું હિતકર નથી. ત્યારે શ્રીગિરિધરજીએ

કહ્યું કે તે બાદશાહનો માનીતો છે તેથી તેને ત્યાં ન જવાથી તે રીસાશે અને બાદશાહને આપણી વિરૂદ્ધમાં ગમે તેમ ભરાવશે માટે તેની સાથે દેખીતું વેર કરવામાં કદાચ હાનિ આવી પડે, તેથી હાલ તો ત્યાં જતા આવતા રહેવું એજ યોગ્ય છે. જ્યેષ્ટ બંધુનો પ્રત્યુત્તર સાંભળી શ્રીજીએ કનિષ્ટ બંધુ તરીકે વડીલની સૂચનાને માન આપી કહ્યું કે જો આપ પધારશો તો મારે પણ આપની સાથે આવવું પડશે તોપણ તેમણે સાથે સાથે કહી દીધું કે તે સંન્યાસીને સારૂં લગાડવું તે મને તો યોગ્ય લાગતું નથી. **અધર્મીઓથી તો દૂર રહેવું તેજ સારૂ.**

પ્રકરણ ૪ થું

જહાંગિર સાથે શ્રીજીની માળાના રક્ષણ માટે પ્રથમ મુલાકાત.

બાદશાહની મુલાકાત.

બાદશાહની સ્વારી કાશ્મીર જતાં કરણાવલ પાસે આવી પહોંચી. કરણાવલ મુકામે પોતાના શિષ્ટાચાર અનુસાર શ્રીજી બાદશાહને આશિર્વાદ દેવા પધાર્યા.

આશિર્વાદ દીધા પછી જહાંગિરે શ્રીજીના કપાળમાં તિલક જોઈ ગુસ્સાથી પૂછયું કે કેમ હજુ તમે બાબાજીના કહેવા પ્રમાણે તમારી માળા ઉતારી નથી કે શું ?

શાસ્ત્રાર્થ કરવાનું વચન.

બાદશાહના પ્રશ્ન અને ગુસ્સાની જાણે કાંઈ અસરજ થઈ ન હોય તેમ શ્રીજીએ સ્વસ્થપણે અને ગંભીર મુદ્રાથી કહ્યું કે વેદશાસ્ત્રના મત પ્રમાણે બાબાજી અમને જે કાંઇ કહે તે કરવા અમે તૈયાર છીએ, પરંતુ મન સ્વીપણે સ્વછંદના તોરમાં આપની કૃપાનો અયોગ્ય લાભ લઈ અમને ધર્મ વિરૂદ્ધ અમારી માળા ઉતારવાનું કહે તે અમારાથી શી રીતે બને ? હિંદુ ધર્મના કોઈ પણ માન્ય

શાસ્ત્રોમાં માલા કે તિલકના નિષેધનો એક પણ અક્ષર મને બતાવે તો તે કહે તે પ્રમાણે કરવા અમો તૈયાર છીએ પણ જો તેવા નિષેધનાં વચનો બતાવી ન શકે તો તો આપ પણ સમજી શકશો કે તેમની વાત ધર્મથી વિરૂદ્ધ છે. તો પછી અમે તે કેવી રીતે કરી શકીએ? શ્રીજીનો આવો પ્રમાણસર ચોકકસ અને નિર્ભયપણે આપેલો ઉત્તર સાંભળી બાદશાહે પૂછયું કે શું ત્યારે તમે બાબાજી સાથે શાસ્ત્રાનુ-સાર વાદ કરી શકશો? ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે જો આપની ઈચ્છા હોય તો હું તો તૈયારજ છું. વેદસંમત શાસ્ત્રમાં જે લખ્યું હોય તે થઈ શકે. પણ જે કાંઈ મનસ્વીપણે કહેવામાં આવે તે કેમ બને? જહાંગિર બાદશાહ પ્રકૃતિનો એટલો તો જલદ હતો કે તેના હૂકમને પાછો ફેરવનાર ફાંસીની શિક્ષામાંથી ભાગ્યેજ સટકવા પામતો અને તે ઉપરથી હાલ પણ લોકોમાં કહેવત છે કે **“ભાઈ! આતો જહાંગિરી હુકમ છે”** તે તો પાછો ફરેજ નહિ. પણ શ્રીજીએ આપેલા પ્રત્યુત્તરથી જહાંગીરે પોતાનો મિજાજ ખોયો નહિ. એ પણ એક સ્વરૂપનો પ્રતાપ. પછી શ્રીજીને મથુરાં મુકામે મળવાનું કહી ત્યાંથી વિદાયગીરી આપી.

ઘેર આવ્યા પછી બાદશાહનું કહેલું વચન ધ્યાનમાં રાખી શ્રીજીએ ઘણો શ્રમ લઈ માલા અને તિલકનાં તમામ શાસ્ત્રનાં વચનો ને પ્રમાણો ભેગાં કર્યાં. એટલામાં બાદ-શાહનો મુકામ મથુરાં આવ્યો અને રાવણકોટે ડેરા પડયા. તે દિવસે કાર્તિક વદ

વાદની તૈયારી સાથે વગર તેડે રાવણકોટે બાદશાહ પાસે શ્રીજીનું પધારવું.

૧૧ હતી તેથી ફલાહાર કરી શ્રીજી "સારસંગ્રહ"નું પુસ્તક તથા માલા, તિલક. અને ભાગવત્ પૂજન કરવા માટેનાં જેમાં વચન હતાં તે સર્વ પુસ્તકો સાથે લઈ શ્રીજી બાદશાહને ડેરે પધાર્યા. આવી રીતે વગર તેડે પોતાના હુકમ પ્રમાણે શ્રીજીને ત્યાં આવેલા જોઈ બાદશાહ પ્રસન્ન થયો અને તે મનમાં સમજ્યો કે એમનો ધર્મ સાચો હોવો જોઈએ. આ વખતે બાદશાહ સંન્યાસી પાસે જવાની તૈયારી કરતો હતો તેથી તેણે શ્રીજીને પૂછ્યું કે તમે મારી સાથે બાબાજીને ત્યાં આવશો? ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું જેવી આપની ઇચ્છા.

ચિદ્રુપ પાસે જવું અને તેણે કરેલો વાદનો નકાર

પછી બાદશાહ, શહરિયાર અને શાહખુરમ, નામના બે સરદાર તથા શ્રીજીને સાથે લઈ ચિદ્રુપ પાસે ગયો, ગુફા નજીક આવતાં શ્રીજી બાદશાહની સાથે અંદર ગયા નહિ પરંતુ થોડે છેટે ઉભા રહ્યા. શહરિયાર અને શાહખુરમને પણ ત્યાંજ ઉભા રહેવાનું કહી બાદશાહ ગુફાના દ્વાર પાસે જોડા ઉતારી અંદર ગયો અને સંન્યાસીને માથું નમાવી હાથ જોડી વિનંતી કરવા લાગ્યો કે આપની શી આજ્ઞા છે? ત્યારે તેણે કહ્યું કે આજ્ઞા શી? આપ આપનું આપેલું વચન પાળો એટલે બસ. જે લોકો માલાતિલક ધારણ કરી શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ કાર્ય કરે છે તથા તે દ્વારા જે આપનું તેમજ સઘળી રૈયતનું અમંગળ કરે છે તેમને તેમ કરતા અટકાવો, દુષ્ટને તથા અધ-

મીંને યોગ્ય દંડ દઈ ધર્મનું રક્ષણુ કરવું તે તો આપનો શ્રેષ્ટ ધર્મ છે. ત્યારે બાદશાહે કહ્યું શ્રીગોકુલનાથજી બહાર ઉભા છે એમની સાથે વાતચિત કરી તેમને બતાવો કે તમારૂં કહેવું શાસ્ત્ર અને ધર્મને અનુસાર છે? તેઓ કહે છે કે જે કાંઈ વેદશાસ્ત્રમાં કહ્યું હોય તે કરવા હું તૈયાર છું. માટે તમે કહો તો હું તેમને અંદર બોલાવું. આ સાંભળતાંજ સંન્યાસીએ વિચાર કર્યો કે શાસ્ત્રની રીતે વાદ કરીને તો તેમની સાથે ફવાય તેમ નથી અને નાહકનું મારૂંજ અજ્ઞાન બહાર પડશે. તેથી તેણે કહ્યું કે ગોકુળનાથજીને અત્રે બોલાવવાની કાંઇ જરૂર નથી. એથી તો નાહકની ધમાલ વધી પડશે. શાસ્ત્રની વાત કરવા કરાવવામાં લાભ શો? તેમાં કાંઈ ચોક્કશ નિરાકરણુ આવેજ નહિ. દરેક પોતાના મતને વળગીજ રહે. માટે તે સર્વ વાત છોડી ફક્ત તમે તમારૂં વચન પાળો. અને તમારી સત્તાના બળથીજ તેમની માળા ઉતરાવો. વાદવિવાદ કરી થુંક ઉડાડવાની કાંઈ જરૂરજ નથી. જીંદગીની અભિલાષાવાળો કયો પુરૂષ તમારા હૂકમનું ઉલ્લંઘન કરી શકશે? માટે હવે આ બાબતમાં નાહકનો સમય ગુમાવવાનું છોડી દઈ આપ તેમને એકદમ માળા ઉતારવાનો હૂકમ કરી દો. સંન્યાસીએ જયારે આવી રીતે શાસ્ત્રનો વાદ કરવા ના પાડી તથા ફક્ત છડીના જોરથીજ શ્રીજીની માળા ઉતરાવવા જહાંગીરને કહ્યું ત્યારે તે શાણો બાદશાહ કાંઈક સમજયો કે ચિદ્રુપની માગણી શાસ્ત્ર અને ધર્મ અનુ-

બળથી શ્રીજીની માળા ઉતરાવવા ચિદ્રુપની માગણી.

સાર નથી પણ પોતે વચન આપી ચૂકયો હતો, અને તે તોડવું તેને યોગ્ય લાગ્યું નથી. તેથી તેણે સંન્યાસીને ફરીથી પૂછયું કે શ્રી ગોકુળનાથજી જે કરે છે તે શાસ્ત્રાનુસાર કરે છે કે પોતાની સ્વચ્છંદી ઈચ્છા પ્રમાણે કરે છે? ત્યારે તે દુષ્ટે તે શાસ્ત્રથી અજાણ બાદશાહને કહ્યું કે શાસ્ત્રોમાં બ્રાહ્મણને માટે તો હું કહું છું તેજ કરવાનું કહ્યું છે. માટે લાંબી ટુંકી છોડી હવે તેમની માલા ઉતરાવો. અને તે માળા ઉતારશે તો સર્વ કોઈ તેમની પાછળ તરતજ ઉતારશે. હવેથી મારી પાસે એમને બોલાવતા નહિ.

સંન્યાસીને આપેલા વચનમાં થએલી ભૂલની બાદશાહને પડેલી સમજણ

જહાંગીરના મનમાં હતું કે શ્રીજી અને સંન્યાસી વચ્ચે શાસ્ત્રવાદ થશે અને તેથી સત્તાનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય શાંતિથી તકરારનું નિરાકરણ આવી જશે. પણ જયારે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તે બની શકયું નહિ અને સંન્યાસીએ તો તેને ફકત સત્તાના જોરથી શ્રીજીની માળા ઉતરાવી પોતાનું વચન પાળવા કહ્યું, ત્યારે બાદશાહ વિચારમાં પડયો કે મારા પિતા (મહાન અકબર) એ દિક્ષિતજી (શ્રી ગુસાંઈજી) ને ઘણું માન આપેલું છે અને તેમના વૈષ્ણવ ધર્મ માટે ઘણી રૂચી અને પ્રીતિ બતાવેલી છે, તો હું તે દિક્ષિતજીના પુત્ર ગોકુલનાથજી પર તેમનો ધર્મ છોડાવવા કેવી રીતે જોહુકમી કરી શકું? પરંતુ આ સંન્યાસીની જાળમાં હું ફસાયો છું. મેં તેને વચન આપ્યું છે. તે હું અન્યથા શી રીતે કરૂં? એમ વિચારી,

"હવડાં ઉતરાવું એમ કહી ડેરે તે આવ્યો ફરીય" ॥૪૧૯॥

પછી મુકામપર આવી બાદશાહે શ્રીજીને બોલાવી કહ્યું કે તમે બાબાજીના કહેવાનો શો

બાદશાહનું શ્રીજી સાથે વિચાર કર્યો ? તે કહે છે કે કોઇ ગ્રંથમાં

પોતાને મુકામે પાછું માલા અને સ્વરૂપસેવા લખી નથી.

ફરવું ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે અમારો વૈષ્ણુવ ધર્મ અનાદિ સિદ્ધ અને વેદમૂલક છે

અને એનો મર્મ ઘણો ગૂઢ છે. એ ધર્મ આધુનિક કે નૂતન નથી પણ પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે. જો બાબાજી તેને નૂતન કહેતો હોય તો તે જૂઠું છે અને તે બાબતમાં તે કાંઇ સમજતો નથી. માટે તે બાબતમાં આપ જેવા ચતુર બાદશાહે હાથ ઘાલવો યોગ્ય નથી. આ સાંભળી બાદશાહે જરા ક્રોધ યુક્ત સ્વરે કહ્યું કે શું તમે એનું કહ્યું નહિ કરો ? ત્યારે શ્રીજીએ જવાબ આપ્યો કે:—

શ્રીજીની બાદશાહ સાથે રકઝક

" જીનકો કહ્યો દેશાધિપતિ સબ કરે અપુને જાન
તાકો કહ્યો ઓર પ્રજા સબ વે કયોં ન કરે પ્રમાન ॥૪૨૦॥

યે હમ કહતહે ધર્મ ન્યાયે જે કછુ ઉચિત હોય ॥
સો કહો હમ કીજીએ જો પ્રમાને સબ કોઈ ॥૪૨૧॥

વેદશાસ્ત્ર પુરાણમાં એક અક્ષર નિકસે સોયે ॥
માલા તિલક નિષેધકો એ બતાવે જો કોયે ॥૪૨૨॥

આ પ્રમાણે હિંમત અને ધૈર્યથી શ્રીજીએ બાદશાહની

આગળ વિવેકસર પોતાનો બચાવ કરી માલા તિલક સંબંધી શાસ્ત્રોનાં જે પ્રમાણો પોતાના પુસ્તકમાં ઉતારી લાવ્યા હતા તે પુસ્તક તેમણે બાદશાહને બતાવી કહ્યું કે,

"યામે જો હોયે શો કીજીએ યહ દેખિયે ચિત ધારિયે ॥૪૨૩॥

અથવા આપ આપની મરજી પ્રમાણે બીજાં ધર્મનાં પુસ્તકો મંગાવો અને તેમાં જે કરવાનું લખ્યું હોય તે કરવાની આજ્ઞા કરો. ત્યારે,

"ભૂપે કહ્યું મંગવાએ પોથી કરેંગે કહા કોયે ॥
મેં કરત હું ઉનકો કહ્યો **તુમ કરો હમ કહે સોયે** ॥૪૨૫॥
અસુર બચન આવેશ્યો હઠ ચઢ્યો **નૃપ** તેણીવાર ॥
શ્રીજીએ તે સમય જોઈને ન કર્યો કહીં નિરધાર ॥૪૨૬॥

આવી રીતે બાદશાહને હઠપર ચઢેલો જોઈ શ્રીજી સમયસૂચકતા વાપરી શાંત રહ્યા હાકે ના કાંઈ કહ્યું નહિ; અને રજા લઈ પોતાને ઘેર ગયા. આ સમયે ધાર્યું હોત તો શ્રીજીએ બાદશાહનું વચન ઉલંઘન કરી પ્રચંડ પ્રતાપ દેખાડી દિગ્વિજય કર્યો હોત પણ કાશ્મીર પધારવાની અને અધિક પ્રતાપ બતાવવાની ઇચ્છા હોવાથી પોતે મુંગાજ રહ્યા.

માનબાઇ

બાદશાહ અને શ્રીજીની વચ્ચે જ્યારે ઉપલી વાતચીત થઈ ત્યારે જોડેના તંબુમાં રાયસંગ ભુરટિયાની દીકરી **માનબાઈ** હતી તેણે એ વાત સાંભળી. તે રજપુતાણી હતી પણ બાદશાહને પરણી હતી. તેમની વાતચીતપરથી માનબાઇએ જાણ્યું કે સંન્યાસીની શીખવણીથી બાદશાહ શ્રી ગોકુલના-

થજી સાથે તકરાર કરે છે અને હમણાં કાંઈ નવાજુની થશે. માનબાઈ જોકે શ્રીજીની સેવક નહોતી તો પણ ભગવદિચ્છાથી તેના મનમાં એકાએક શ્રીજીને માટે એવી તો લાગણી થઈ આવી કે તે એકદમ બાદશાહની મા **મરીયમ જમાની** પાસે કટારી લઇ દોડી પહોંચી અને તેને કહેવા લાગી કે જો બાદશાહ શ્રી ગોકુલનાથજીને માલા ઉતારવાનું હવે પછી કહેશે તો હું કટાર **મારીને** આપઘાત કરીશ.

શ્રીજીનો પ્રતાપ

શ્રીજીનું કેવું પ્રતાપબળ ! પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે તે રજપૂતાણીના મનમાં પ્રેરણા કરી. આવી પ્રેરણા તણા સાક્ષાત્ પ્રતાપબળ પ્રભુ પોતાના ભક્તોને જ બતાવે છે. આસુરી જીવોને તેવું કાંઈ દેખાડતા નથી. કારણ કે તેમને તેમાં વિશ્વાસ આવતોજ નથી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને જરાસંધને ઘણું પ્રતાપબળ દેખાડયું તોપણ તે ભગવાન છે તેવું તે સમજી શકયોજ નહિ. તે મનમાં એમ સમજે છે કે ભગવાન નિરંજન નિરાકાર છે; અને તેથી તેમને દર્શન થતાં નથી તથા તે પૃથ્વીપર મનુષ્ય દેહથી અવતાર લેતાજ નથી. આ કારણથી ભગવાનને જ્યારે પોતાના ભક્તનું કાર્ય કરવું હોય ત્યારેજ તેને પ્રેરણા કરી તે કાર્ય કરાવે છે. આવા ગુપ્ત રીતે બતાવેલા પ્રતાપબળને જો કે અસુર લોકો જાણી શકતા નથી તોપણ ભક્તજન તો જાણે છે કે મારૂં તે કાર્ય ભગવાનેજ કર્યું. અત્રે ભક્તનું-માલાનું-રક્ષણ-કાર્ય કરવાનું હતું તેથી પ્રતાપબળે માનબાઈને પ્રેરણા કરી. આ ઠેકાણે કોઈ કહેશે કે શ્રીજીએ જ્યારે પ્રતાપબળ વાપરી માનબાઈને

પ્રેરણા કરી તો તેજ પ્રતાપબળથી બાદશાહને કેમ પ્રેરણા ન કરી ?

બાદશાહને પ્રેરણા કેમ ન કરી ?

બાદશાહના મનમાં પ્રેરણા થાય તો આગળ ઉપરમાલા વિષયિક વધુ જૂલમ થતો અટકે એટલે જે યશ જે પ્રમાણમાં પ્રકટ કરવાની ઈચ્છા હતી તે યશ થાય નહિ. તથા કાશ્મીર પણ જઈ શકાય નહિ. આથી પોતાની ઈચ્છાથીજ માનબાઇને પ્રતાપબળે પ્રેરણા કરી બાદશાહને નરમ કરવાની અતકર્ય યુક્તિ વાપરી ! જો શ્રીજીનું પ્રતાપબળ ન હોય તો લૌકિકમાં તેમનો જહાંગિર જેવા દેશાધિપતિ પાસે શો હિસાબ ! વળી તે જાતનો મ્લેચ્છ અને રાજ્યના મદમાં છાકેલો તેને શ્રીજીની શી શરમ પડે કે તે પોતાનો હૂકમ તોડવા છતાં તેમની સાથે આટલા વિવેકથી વાત કરે ? તે અલૌકિક પ્રતાપ નહિ તો બીજું શું ! નાસ્તિકો તે વિષે ગમે તમ બોલે તોપણ આસ્તિક ભક્તજનોને તો તેમાં સ્વપ્રભુનો પ્રતાપ અને પ્રભાવનું દર્શન થયા વિના કેમ રહે ?

મરીયમ જમાની.

માનબાઈના ઉપલા શબ્દો સાંભળી મરીયમ જમાની ઘણી ગભરાઈ અને તેથી નુરમહોલ દ્વારા બાદશાહને કહેવડાવ્યું કે :—

" એક જીવ દુઃખી કીયા ભલા કે દુનિયા જો પાવે દુઃખ ॥
જગતકું દુઃખ દે એકકી કહા હોયે રાખે રૂખ ॥૪૩૬॥

યે માનવતી યોં કહતી હે જો હિંદવાની હમ ॥
જાત આપની છોરીકે તુરક કીની તુમ ॥૪૩૭॥

હમારો કહ્યો જો પાદશાહ માનિહે નહિ આજ ॥
તો કુણબાસએ મીલી જબર કરી હું જીએ કો કહા કાજ ॥૪૩૮॥

શ્રીગોકુલનાથકું તુમ કહોગે કછુ જબ ॥
એહે નિશ્ચે કરિ હમારે જીવનો નહિ અબ ॥૪૩૯॥

અરૂએ બડેહેં આપ ઈનકી દુઆ લેની આજ ॥
બે દુઆ ઇનકી લીજીએ સો કહા ઈતનો કાજ ॥૪૪૦॥

તકરારનો અંત લાવવા આસફખાન, ઇતબાર- ખાનનું જવું.

આ માનબાઈ દૈવી જીવ હતી પરંતુ મ્લેચ્છને ત્યાં જવાથી તેને દીક્ષાનો અધિકાર રહ્યો નહોતો તેથી શ્રીજીએ આ પ્રમાણે માલાસંબંધમાં સ્વરૂપબળે પ્રેરણા કરી તેની સેવાનો અંગીકાર કર્યો. પછી બાદશાહે કહ્યું કે ગોકુળનાથજી અને બાબાજી જો એકમત થાય તો સઘળી તકરારનો અંત આવે. મારે તો ફક્ત એટલું જ જોઇએ છીએ કે મારૂં વચન રહે. છેવટે બાદશાહે ઉંડો વિચાર કરી પોતાના સરદાર આસફખાન તથા ઇતબારખાનને પોતાની પાસે તેડાવી હૂકમ કર્યો કે તમે ગોકુળનાથજીને તેડી બાબાજી પાસે જાઓ અને બાબાજીનું કહેવું સાંભળી ગોકુલનાથજી પાસે તે પ્રમાણે કરાવો અને સઘળા ઝઘડાનો અંત લાવો. ("નીકે તરીકે

તુમ આઇયો.") સઘળું પતાવી દેજો.

"ત્યારે નુરમહોલે આસફખાનને કહ્યું તેણીવાર ॥
એક બેર ઉહાં લે જઈ કે તુમ ડારો બાત ઉતાર ॥૪૪૬॥

શ્રીજી સાથે તેમનું સંન્યાસી પાસે ગમન અને ત્યાંથી બાદશાહ પાસે પાછું આવવું.

બાદશાહનો હૂકમ થતાં આસફખાન તથા ઈતબારખાન શ્રીજી પાસે ગયા અને તેમને સાથે લઇ સર્વે સંન્યાસીને મુકામે ગયા. ત્યાં જઈ ચિદ્રુપને આસફખાને પૂછયું કે બાબાજી તમારે શ્રી ગોકુલનાથજીની બાબતમાં શી તકરાર છે અને તેમાં તમારે શું કહેવાનું છે? ત્યારે,

" કુડંડી બોલ્યો જે હું કહેતો નથી કાંઈ બાતના
મારે શી પડી છે જે હું કરૂં કેહની બાત ॥૪૪૯॥
પણ પાદશાહની આજ્ઞા છે તે કરો સહુ સમુદાય
જેણે ધર્મે કરીયને બાદશાહનું ભલું થાય ॥૪૫૦॥

તે સાંભળી શ્રીજી બોલ્યાઃ—

"પાદશાહ કો ભલો હોયગો, પાદશાહજીકા ધર્મ ॥૪૫૧॥

આસફખાનનું શ્રીજી તરફનું વલણ

આસફખાન જહાંગીર બાદશાહની પટરાણી નુરજહાનનો ભાઈ હતો, તથા બાદશાહ પાસે એક મંત્રી તરીકે કામ કરતો હતો તે તથા નૂરજહાન શ્રીજી માટે કાંઈક લાગણી ધરાવતાં હતાં. તેથી શ્રીજી તથા આસફખાન વચ્ચે સારો સંબંધ હતો. અને તેઓ અરસપરસ સમાચાર મોકલાવતા. આ પ્રસંગે પણ લાગ જોઈ સંન્યાસીને દબાવવા

“ આસફખાને એમ કહ્યું તું એકલો મતિ કર બાત ॥
કાહુસો મિલિ બાત કર, પાદશાહ કટાઈ કો પાત ॥૪૫૨॥
તું યોં મતિ જાને પાદશાહ મેરા ભયા હે આજ ॥
તાતે ગોકુળનાથ સું મતિ કરે એસો કાજ ॥૪૫૩॥

ચિદ્રુપનું બેવચની બોલવું

ત્યારે સંન્યાસીએ કહ્યું કે મારે શું છે? હું ક્યાં તેમને માળા ઉતારવાનું કહું છું? તે તેમને ફાવે તેમ કરે ભલે અગિયાર અગિયાર માળા પહેરે. તેમાં મારૂં શું જવાનું છે? મારૂં કહેવું તો એટલું જ છે કે શુદ્ર લોક માળા પહેરે છે તે તેમણે ઉતારવી જોઇએ. આપ સુખેથી બાદશાહને આ પ્રમાણે કહી ઘેર પધારો. આવી રીતે જ્યારે આસફખાને સંન્યાસીને ધંગધડા વગરનું બોલતો સાંભળ્યો અને તેની વાતમાં કાંઈ સાર દીઠો નહિ ત્યારે શ્રીજીને તેડી તે બાદશાહ પાસે પાછો ગયો. ત્યાં બાદશાહે પૂછ્યું કે તમે શું કરી આવ્યા? આસફખાને કહ્યું કે બાબાજી કોઈ એકે વાત નિશ્ચય કરીને કહેતા નથી. ઘડીમાં એક અને ઘડીમાં બીજી વાત કરે છે.

શ્રીજીએ કરેલું લખાણ.

ત્યારે જહાંગીરે કહ્યું કે બાબાજી કહે તે પ્રમાણે કરવાનું ગોકુલનાથજી પાસે લખાવી લો. તે ઉપરથી આસફખાને શ્રીજીને તે પ્રમાણે લખી આપવા કીધું ત્યારે શ્રીજી બોલ્યા કે એવું તે કેમ લખી અપાય? શું તેમ કરી અમે અમારો ધર્મ છોડીશું? ત્યારે આસફખાને કહ્યું કે હાલ

તો એકવાર લખી આપો. હમણાં વધુ બોલવામાં લાભ નથી. વખત વિચારી લેવો જોઈએ. લખી આપ્યાથી કાંઈ ફિકર નથી. પછી આપ જાણુતા હો તે પ્રમાણે કરજો ત્યારે શ્રીજીએ લખી આપ્યું કેઃ—

શાસ્ત્ર ઉચિત કહેગો સોંઈ કરેંગે હમ

આ પ્રમાણે શ્રીજી પાસે લખાવી લઈ આસફખાને તે વાત થોડા વખતને માટે વિસારે પાડી. આસફખાને તે લખાણ ઉપર બાદશાહની સહી લઈ લીધી. બાદશાહે તો જોયું પણ નહિ કે અંદર શું લખ્યું છે. લખી રહ્યા પછી બાદશાહની રજા લઈ શ્રીજી પોતાના મુકામે પાછા ગયા.

બાબાજીની સંભાળ લેવા પોતાના અમલદારોને હુકમ

તે પછી શેરખા ફોજદારને બાબાજીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનો હુકમ કર્યો તથા ઈતબારખાનને પણ તેના ત્યાંના (મથુરાંના) શકદારને બાબાજીની મરજી પ્રમાણે ચાલવાની ભલામણ કરવાનું કહ્યું. બંને જણને બાબાજીને કાંઈ હરકત ન આવે તથા માઠું ન લાગે તે બાબતની પૂર્ણ ચોકસાઈ રાખવા ખુદ દાબીને કહ્યા પછી ત્યાંથી મુકામ ઉઠાવી બાદશાહ કાશ્મીર તરફ રવાના થયો. પાદશાહના ગયા પછી આસફખાનને ફરીથી મળી શ્રીજી સં. ૧૬૭૬માં કાર્તિક વદ ૩૦ ને દિવસે શ્રી ગોકુળ પધાર્યા.

પ્રકરણ ૫ મું

ચિદ્રુપે મથુરામાં વર્તાવેલો કેર તથા શ્રીજીની માળા ઉતરાવવાના ઉપાયો.

ચિદ્રુપ માટે બાદશાહનું માન.

બાદશાહે કરેલો પક્ષપાત

કાશ્મીર તરફ કુચ કરતા અગાઉ બાદશાહે મેહેતારી તથા જનાનખાનાની બીજી સ્ત્રીઓને ચિદ્રુપને નમસ્કાર કરવાનું કહ્યું તથા બુલાખીના માથા ઉપર બાબાજીનો હાથ મૂકાવ્યો.

વળી બાદશાહે ચિદ્રુપના કહેવાથી સુલતાન ખુશરૂને બંદીખાનેથી છૂટો કર્યો. પછી આસફખાન વગેરે સરદારોને પણ ચિદ્રુપને આશ્રમે જઇ તેને માન આપવાનો હૂકમ કરવાથી તેઓ સઘળાએ તેને મુકામે જઈ તેને માન આપ્યું. આવી રીતે જેને જહાંગીર જેવા બાદશાહનો ખાસ પક્ષપાત હોય તે અભિમાન કેમ ન કરે? અને તેને જોઈ સામાન્ય પ્રજા વર્ગ ત્રાસ કેમ ન પામે!

એક સમયે નૂરમહોલનો બનેવી જે ૫૦૦૦ સિપાઈઓનો સરદાર હતો તે ચિદ્રુપની ગુફાએ ગયો. બાદશાહના હુકમથી તેના રક્ષણ માટે ગુફામાં રાજ્યના સિપાઈઓ રહેતા; અને તેઓ ચિદ્રુપની આજ્ઞા

સિવાય કોઈને પણ અંદર જવા દેતા નહિ. જ્યારે આ હાકેમ ગૂફાના દ્વાર પાસે ગયો ત્યારે સિપાઈઓએ તેને રોકયો પણ તે તેમને ખસેડી અંદર ગયો; અને બાબાજીની પાસે જઈ હાથમાં મધુપાનનો પ્યાલો લઈ તેણે,

" કહ્યું બાબાજી સો તુહી હે તોહીકું કહી બોલત સબે ॥
પ્યાલો લઈ આગળ ધર્યો મેરે હાથકો તું લે અબે ॥૩૨॥

મ્લેચ્છ સંગે સફળ થયું પાદશાહકે એ પાસ તું ॥
એણે અનુસારકે એ ફલ થયું સંન્યાસીનું ॥ ૩૩ ॥

પછી તે સરદાર ત્વરાથી ચાલી દિલ્હી મુકામે બાદશાહને ભેગો થયો ત્યાં સંન્યાસીએ બાદશાહને તે સરદારે કરેલા પોતાના અપમાન વિષે લખી મોકલ્યું. પોતાના માનીતા સંન્યાસીનું આવી રીતે અપમાન થએલું સાંભળી બાદશાહને ઘણો ક્રોધ ચઢયો. અને તેથી તેણે તે સરદારને એકદમ મારી નાંખવાનો હૂકમ કર્યો. પણ સુલતાન ખુશરૂએ ડહાપણ વાપરી તેનો પ્રાણ બચાવવા બાદશાહને તેને ચિદ્રુપ પાસે મોકલી તેને માફી માગવા હુકમ કરવાનું કહ્યું. ખુશરૂએ કહ્યું ત્યાં સર્વ સમાધાન થશે. આપણે તેને શા માટે મારવો જોઈએ ? બાદશાહને પણ શાંત પડયા પછી આ સલાહ યોગ્ય લાગવાથી તેને તેણે સખત જાપ્તાથી ચિદ્રુપ પાસે મોકલ્યો અને તેને કહેવડાવ્યું કે તમે તમારી મરજી પ્રમાણે તેને શિક્ષા કરજો. આથી દુષ્ટે તેનો નાશ કરાવ્યો. આવી રીતે તે પાપી, બાદશાહને ભંભેરી અનેક અધમ કાર્ય કરવા લાગ્યો. અને તેને માટે

આવાં કામોમાં પણ બાદશાહનો ઉઘાડો પક્ષપાત જોઈ સર્વ પ્રજા હાહાકાર કરવા લાગી.

મથુરાંમાં ચિદ્રુપનો જૂલમ.

બાદશાહના ગયા પછી ચિદ્રુપે મથુરાં તથા વૃંદાવનના સ્વામીઓને પ્રથમ બોલાવી તેમની પાસે એક વચન માત્રથી તેઓની માળા ઉતરાવી. કોઈ ધૈર્ય રાખી શક્યું નહિ! અને ધૈર્ય તથા હિમ્મત સિવાય ધર્મ કેમ જળવાય! કોઇ એક શબ્દ બોલ્યું નહિ. ધર્મ કરતાં પ્રાણ વધારે વહાલો હોય તો પછી ધર્મ શી રીતે રાખી શકાય? તેથી સર્વે સંકોચ પામી માળા ઉતારી ઘરમાં ભરાઈ બેઠા. આટલેથી શાંત ન થતાં તે મૂઢમતિ દુષ્ટે શુદ્ર દેવતાના બળથી ભક્તિમાર્ગનો જડમૂળથી નાશ કરવાનો વિચાર કરી મથુરાંની જે દુકાનોમાં તુલશીની માળા વેચાતી હોય તે સઘળી દુકાનોને બાળી નાખવાનો હુકમ કર્યો. જેથી કોઈને તુલશીમાળા મળી શકેજ નહિ અને કોઈ પહેરે પણ નહિ. પણ તે વખતે ત્યાંના એક શાણા ચોધરીએ તેને કહ્યું કે એમ કરવાથી તો શહેરમાં આગ લાગે અને શહેર બળે, તો પછી બાદશાહને શો જવાબ આપીએ? તે તો અમારેજ ગળે પડે, માટે એ પ્રમાણે દુકાનો બાળી નંખાય નહિ. આ પ્રમાણે પોતાની એક યુક્તિમાં તે ફાવ્યો નહિ ત્યારે ચિદ્રુપે બીજી યુક્તિ રચી તે દુકાનોનાં દ્વાર ચણી લેવડાવ્યાં; ને માલાની હડતાલ કરી. કોઈ પણ માણસ તેનું નામ શુદ્ધાં લઈ શકે નહિ! મથુરાંમાં કોઈ પણ વેપારી

તુલશીની માળા વેચી શકે નહિ. તેને વેચવી હોય તો શ્રી ગોકુલમાં જઈને વેચે. આ પ્રમાણે મથુરામાં તે દુષ્ટની નિરંકુશ જોહૂકમી ચાલવા માંડી. તે અહંકારના મદમાં કોઈનું કહેવું ગણે નહિ અને તેના ત્રાસથી શ્રીજીના સેવકો સિવાય કોઈ અન્ય માણુસો માળા રાખી શકયા નહિ. અરે! માળા તો શું પણ તેને નામે કર્ણમાં તુલશી પણ રાખી શકતા નહિ! બાદશાહના સિપાઈઓએ તેના હુકમથી જ્યાં જ્યાં હિંદુના કંઠમાં માળા જુએ ત્યાં ત્યાં ઉતરાવે અને ના કહે તો માર મારે. કોઇથી તિલક સરખું પણ કરી શકાય નહિ. આ પ્રમાણે સર્વત્ર ઉત્પાત થઈ રહ્યો. સર્વને ત્રાસ પડયો! પણ જેને ખુદ બાદશાહનો પક્ષપાત તેની ફરિયાદ કોણ સાંભળે!

(આ પ્રસંગ વિષે બોલતાં એક વખત શ્રીજીએ શ્રીમુખે કહ્યું છે કે) એક વખત કોઈ સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રી શ્રૃંગાર અર્થે ઉભું તિલક કરી તેમાં બિંદિ દઇ જલ ભરવા જતી હતી તેને ચિદ્રુપે કહ્યું કે તેં ઉભું તિલક કેમ કર્યું છે? એમ કહી તેને તે ભુસી નાખવા કહ્યું તે ઉપર શ્રીજીએ કહ્યું કેઃ

"એસો મૂરખ ઈતનો ન જાન્યો કર્યો નાહિ ઈન ધર્મકું ॥
ઈન કર્યો હે શ્રૃંગાર હિત, સમજે નહિ એસે મર્મકું ॥૨૨॥

પોતાના સેવકોને શ્રી ગોકુલ જવા આજ્ઞા.

આવી રીતે માળા તિલક માટે ચિદ્રુપે જ્યારે મથુરામાં ઘણોજ જૂલમ કરવા માંડયો અને વૈષ્ણવોને તે સહન કરવો મુશ્કેલ પડયો ત્યારે જેમનાથી ન વેઠી શકાય તેમને પોતાની પાસે શ્રીગોકુલમાં આવીને રહેવાની

આજ્ઞા કરી. તથા ન્યાલચંદ કબા તથા નાગજી ગાંધીને અહીંના સર્વ સમાચાર આસફખાનને કહેવા માટે બાદશાહની સ્વારીમાં મોકલ્યા. જ્યારે તેઓએ ત્યાં જઈ ખાનને સર્વ બીનાથી વાકેફ કર્યા ત્યારે તેણે શ્રીજીના કુશળ સમાચાર પૂછી ધૈર્ય આપી દુવા કહેવડાવી કહ્યું કે હું આપની સેવામાં હાજર છું. ન્યાલચંદ કબા અને નાગજી ગાંધી પછી ખાનગી રજા લઈ શ્રી ગોકુલ પાછા આવ્યા અને તેણે આપેલો દિલાસો સર્વ બાલકોને એકાંતમાં બોલાવી કહી સંભળાવ્યો.

સ્વામીઓનો વિરોધ તથા ચિદ્રુપનું અયોગ્ય આચરણ

મથુરાં અને વૃન્દાવનના સ્વામીઓએ જ્યાં સુધી માલા ઉતારી નહોતી ત્યાં સુધી તો ચિદ્રુપની વિરૂદ્ધમાં હતા, પરંતુ માળા ઉતાર્યા પછી તો તેઓ સમજ્યા કે તે સંન્યાસીની સાથે વિરોધ કરવામાં લાભ નથી. તેની સાથે તો હળીમળીને રહેવામાંજ ઠીક છે; અને તેથી તે સર્વે માલા ઉતાર્યા પછી તેનાં વખાણ કરી તેને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા. તેના બદલામાં તે ધૂર્ત તેઓને અનેક લાલચો અને વચનો આપવા લાગ્યો. કોઈને કહ્યું કે બાદશાહ અત્રે આવ્યા પછી તને અમુક પ્રાંતનો સરદાર બનાવીશ, કોઇને કહ્યું કે તને કોટવાળી અપાવીશ, તથા કોઇને કહ્યું, તને સારૂં ઈનામ અપાવીશ.

આવી જૂઠી લાલચોથી લોભીઆ લોકો ઠગાવા લાગ્યા અને તેનાં યશોગાન ગાવા લાગ્યા. લોભીઆ હોય ત્યાં ધૂતારા ભૂખ્યા કેમ મરે! લોભજ સર્વ અનર્થનું મૂળ છે.

તેજ ડાહ્યાને મૂર્ખ અને માનવને પશુસમ બનાવે છે. ધીમે ધીમે ચિદ્રુપનો પ્રતાપ અને શોખ એટલો તો વધવા લાગ્યો કે જે રસ્તે તે ભિક્ષાને માટે જવાનો હોય તે રસ્તા પર પાણી છાંટવામાં આવતું જ્યારે શહેરના બીજા ધોરી રસ્તાઓ ઉપર ધૂળનાં વાદળ ઉડયાંજ કરતાં. વળી જ્યારે જ્યારે તે ગૂફાની બહાર નિકળતો ત્યારે ત્યારે બાદશાહી સિપાઈઓ ખાસ બાહશાહની માફક તેની સેવામાં હાજર રહેતા અને તે જે રસ્તે થઈને જવાનો હોય ત્યાં થોડા વખત સુધી લોકોની આવ જા પણ બંધ કરી દેવામાં આવતી. જ્યાં ભોજન લેવા બેસતો ત્યાં સ્ત્રીઓજ તેને પીરસતી, જેને ત્યાં તે ભોજન કરતો તેને ત્યાંજ તે સૂતો. ગૂફામાં જ્યારે તે બેસતો ત્યારે તેની આગળ વીણા વાગતી. એક સમયે એક સ્ત્રી ટુંકા પનાની સાડી પહેરી જતી હતી તેને જોઈ તેણે તેને પૂછયું કે તેં ટુંકું વસ્ત્ર કેમ પહેર્યું છે? ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે લાંબા પનાનું મારી પાસે નથી. તેથી ચિદ્રુપે વણકરોને બોલાવી તે સ્ત્રીને એક લાંબાપનાનું વસ્ત્ર વણી આપવા હૂકમ કર્યો.

ચિદ્રુપે શ્રીજીની માળા સંબંધી કરેલી તપાસ

પોતાના પ્રતાપની શ્રી ગોકુળના વૈષ્ણવો તથા શ્રીજી વગેરેએ માળા ઉતારી છે કે નહિ તેની

તપાસ અર્થે થોડા દિવસ પછી ચિદ્રુપે એક મોઢ અને એક નાગરને શ્રી ગોકુલ મોકલ્યા. તેઓએ ત્યાં સર્વના કંઠમાં માલા પહેરેલી જોઈ તે સમાચાર ચિદ્રુપને કહ્યા.

શ્રીજીને સમજાવવાનો ઉપાય.

આવી રીતે જ્યારે ચિદ્રુપે જોયું કે શ્રી ગોકુળના વૈષ્ણવો શ્રીજીના આશ્રય નીચે રહી માળા ઉતારતા નથી, ત્યારે પ્રથમ તો કળથી કામ કરવાનો વિચાર કરી ગિરધર, ભાગજી પંડયા, મિત મિશ્ર, હરજી મહેતો, રામદાસ અને ભૂતા પંડયાને શ્રીજીની પાસે સમજાવવા મોકલ્યા. આ સર્વ ગૃહસ્થોએ આવી શ્રીજીને વિનંતિ કરી કે તેને બાદશાહનું માન છે તેથી તે જેમ મરજીમાં આવે તેમ વર્તે છે. તેને અત્રે કોઈ પૂછનાર નથી. તેના ત્રાસથી મથુરામાં સર્વ લોકોએ માળા ઉતારી છે. આપ કયાં સુધી નહિ ઉતારો ? બાદશાહના નામથી માળા નહિ ઉતારનાર પર તે ઘણો જૂલમ કરશે અને આપને પણ હેરાન હેરાન કરશે માટે સમયને માન આપી હાલ માળા ઉતારવી તે ઠીક છે. આ સાંભળી ધર્મ પાલક અને રક્ષક ધર્મી બોલ્યા કે બીજા લોકોએ માળા ઉતારી છે કે નહિ તેની અમારે શી પરવા છે ? અમે કોઇના કહ્યાથી કાંઈ અમારી માળા પહેરી નથી કે તે અમો કોઈના કહ્યાથી ઉતારીએ ? અમે તો શ્રી ભગવાનની ઈચ્છાને આધીન છીએ; માટે અમને તે હેરાન કરશે તેની પણ અમને ફિકર નથી. પ્રભુની ઇચ્છા હશે તેજ થશે. અને તેથીજ સર્વનું ભલું થશે.

શ્રીજીનો ચોકખો નકારમાં જવાબ

શ્રીજીનો આવો માળા નહિ ઉતારવાનો બેધડક પ્રત્યુત્તર સાંભળી સલાહ કરાવવા આવેલા ગૃહસ્થો તો સ્તબ્ધજ થઈ ગયા અને મથુરાં જઈ તેમણે ચિદ્રુપને સર્વ સમા-

ચાર કહી સંભળાવ્યા. આથી તેણે જોયું કે હવે બળ વાપર્યા સિવાય કામ બને તેમ નથી.

વૈષ્ણવો સાથે શ્રીજીએ કરેલી મસલત.

સલાહકારીઓના ગયા પછી શ્રીજીએ થોડાક વૈષ્ણવોને પોતાની પાસે એકાંતમાં બોલાવી માલા ઉતારવા સંબંધમાં તેમનો શો અભિપ્રાય છે તે જાણવા પ્રયત્ન કર્યો. ત્યાં એકઠા થએલા વૈષ્ણવોમાં પુરૂષોત્તમદાસ મહેરા નામના એક ક્ષત્રી વૈષ્ણવ હતા. તે ન્યાય અને ધર્મની બાબતમાં વધારે સમજુ હોવાથી શ્રીજીએ તેમને પૂછયું કે ચાલતા પ્રસંગે તમારી શી સલાહ છે ? ત્યારે પુરૂષોત્તમદાસે કહ્યું કે :—

પુરૂષોત્તમદાસનો અભિપ્રાય

"રાજ શ્રી સર્વજ્ઞહો, અરૂ ધર્મ યહુ ચરણે રહે ।।
મેં કોન જો રાજસો કહું, શ્રીરાજ તો સર્વ લહે ।।૧।।
પણ રાજની ઇચ્છાથી, કરૂણા બળે પૂછયું છે તો ।।
સૂઝે તેવું કહું છું, રાજકીય પ્રેરણા વડે ।।
લલ્લુ જગધર તણી વાત, તે કહી ધર્મ વિવાદની ।।
અને અલૌકિક મરજાદા મારગની કહી પ્રહલાદની ।।૯૪।।
સબ કોઉ ધર્મ આચરત હેં, આજીવકા અપની કીયે ।।
ઓર રાજશ્રી આચરત હો, સો જગત કે હિત
કે લીયે ।।૯૫।।
રાજ છાંડો ધર્મ કું, તો ધર્મ કું ઠોર કહાં હે ।।
ધર્મકે રક્ષક રાજહો, રાજ સું કોય કહા કહે ।।૯૬।।

ઉપર પ્રમાણેનો પુરૂષોત્તમદાસનો પ્રત્યુત્તર સાંભળી શ્રીજી અતિ પ્રસન્ન થયા અને સ્વજનોને ધીરજ આપતાઃ—

"કુલ મંડન બોલ્યા ગદ્યસું, જગદીશ જાકો જશંદીયો ॥
રાખનવાલા રાખત હે, વાંચાખન વાલા કોન હે. ॥૧૦૭॥

હવે શ્રીજી ચિદ્રુપ પાસે ચોથે પાંચમે દિવસે જવા લાગ્યા તે તેમને સામે મ્હોડે માલા ઉતારવાનું

ચિદ્રુપ સાથેનો વ્યવહાર કહી શકતો નહિ, પ્રતાપ બળથી તેનાથી મનમાં ઘણી ઇચ્છા હોવા છતાં કાંઈ કહી શકાતું નહિ. ઘણો પ્રયત્ન કરે તો આડકતરી રીતે કેટલીક વખત ફક્ત સૂચના કરતો.

એક વખત શ્રીજી તેના આશ્રમે ગએલા હતા ત્યારે ચિદ્રુપના હાથમાં તેનું વર્ષ ફળ હતું.

ચિદ્રુપનો ગર્વ તેમાં જોઈ તેણે શ્રીજીને કહ્યું મારે આ વર્ષે સર્વોત્તમ **ચુડામણિનો** યોગ છે. પછી તે મ્લેચ્છ ભાષામાં કાંઈક બોલ્યો અને શ્રીજીને પૂછયું કે તમે આ ભાષા સમજો છો? શ્રીજીએ ના પાડતાં તેણે ગર્વથી કહ્યું કે ત્રણ બાદશાહી સુધીમાં કોઇ માળા પહેરી શકે નહિ એવો મારે યોગ છે. તે પછી જ્યારે જ્યારે શ્રીજી ત્યાં પધારતા ત્યારે તે તેનું તેજ કહ્યા કરતો. તેથી શ્રીજીએ જોયું કે તેને બાદશાહનો પક્ષ છે માટે તે શાસ્ત્રીય વાત સાંભળશે નહિ ને સ્વચ્છંદી રીતે ગમે તેમ બકશે. તેનો તેવો ખાલી બકબકાટ સાંભળવા જવાનું કાંઇ પ્રયોજન નથી;

અને તેથી તેમણે તેને ત્યાં જવા આવવાનું બંધ કર્યું.

શ્રીજીને ચિદ્રુપે સમજાવવા કરેલો યત્ન

શ્રીજી તેની પાસે જતા આવતા બંધ થયા તે ચિદ્રુપને ગમ્યું નહિ. તે અનુભવમાં પાકટ્ય હોવાથી બહુ સારી રીતે સમજતો હતો કે પોતાના કામમાં કેવળ બાદશાહની ઉપર સર્વ આધાર રાખવો, અને જ્યારે ને ત્યારે તેની મદદ માગ્યાજ કરવી તે સલાહ ભરેલું નથી. રાજા કાનના કાચા હોય છે તથા રાજા, વાજા, ને વાંદરાં એ ત્રણેનો કાંઇ વિશ્વાસ રાખી શકાય નહિ. તે ન્યાયે જો કદાચ રાજા કોઇ પણ કારણથી ફરી જાય તો પોતાની સઘળી મહેનત ધૂળધાણી થાય એવું ધારી બાદશાહને જાતે વચમાં નાખ્યા સિવાય તેનાં ફકત તાપથીજ જેટલા પ્રમાણમાં ધારેલી મતલબ સિદ્ધ થઈ શકે તેટલી કરી લેવી એ વધારે ઉત્તમ છે એમ તે સમજ્યો. તેથી હજુ પણ શ્રીજીને કળથી સમજાવી કામ સાધી લેવા માટે જે કોઈ શ્રી ગોકુલથી આવતા તેમને ચિદ્રુપ તેમના સમાચાર પુછતો અને તેઓ પોતાને ત્યાં આવતા નહિ તે બાબતમાં પોતાની દિલગીરી જાહેર કરતો એટલુંજ નહિ પણ તેમને સમજાવી બોલાવી લાવવા પણ કહેતો, આ લોકો જો કે શ્રી ગોકુલમાં જઈ આ સર્વ સમાચાર શ્રીજીને કહેતા અને તેમને ત્યાં જવા સમજાવતા તોપણ પોતે તે દુષ્ટનાં કપટી તથા માર્મીક વચનોનો ઉંડો ભેદ સમજવાથી ત્યાં જવાની નાજ પાડતા.

આ પ્રમાણે શ્રીજીને બોલાવવાનો પોતાનાં પ્રયત્નોમાં

સંન્યાસી ફાવ્યો નહિ ત્યારે રાજકીય અમલદારોની લીધેલી બળ વાપરીને પણ શ્રીજીને પોતાની પાસે સહાય. બોલવવા વિચાર કર્યો. એવામાં આગ્રાના ફોજદારની બદલી થઈ અને તેની જગાએ વંશગોપાલ નામના એક ઉગ્ર સ્વભાવના ક્ષત્રીયને મોકલવામાં આવ્યો. મથુરામાં આવી તે સંન્યાસીને મળવા ગયો તે વખતે ચિદ્રુપે તેને કહ્યું કે કોઈપણ યુક્તિથી તું એક વખત ગોકુલનાથજીને અત્રે લઇ આવ. સંન્યાસીનું બાદશાહ પાસે સારૂં માન હોવાથી તથા તેનો બોલ પાળવા બાદશાહ બનતું કરતો હોવાથી તે સંન્યાસીને પ્રસન્ન કરી તેના દ્વારા બાદશાહ પાસે પોતાની નોકરી સંબંધમાં બનતો લાભ સાધી લેવાનો આ ઠીક લાગ મળ્યો છે એવો વિચાર કરી વંશગોપાળે ચિદ્રુપની આજ્ઞાને આધીન થતાં કહ્યું કે એમને જરૂર લઈ આવું છું. આપ ફીકર રાખશો નહિ.

પછી તે શ્રીગોકુળમાં ગયો પણ ત્યાં શ્રીજીએ તેની આંતરઈચ્છા જાણી તેનો કાંઈ સત્કાર વંશગોપાળ ને ગદાધાર કર્યો નહિ તેથી તેને માઠું લાગ્યું અને મનમાં શ્રીજીને પોતાની સત્તાના બળથી હેરાન કરવાના અનેક કુતર્ક કરતો તે મહાવનમાં ગયો. ત્યાં તેણે લશ્કરની મદદથી શ્રીગોકુળને ઘેરી શ્રીજીને પકડી ચિદ્રુપ પાસે લઈ જવાનો વિચાર કર્યો. તેથી તેણે લશ્કરને તૈયાર કરવા માંડયું. પરંતુ તેમાં ત્યાંના લશ્કરના સરદાર ગદાધરે વાંધો લીધો કે અત્રેના લશ્કરનો સરદાર તો હું છું

અને મારી રજા સિવાય તમે કેમ લશ્કર તૈયાર કરવા માંડયું છે ! તમારે લશ્કર જોઈતું હોય તો મને કહેવું જોઈએ. પરંતુ ચાલુ પ્રસંગમાં તો તમારી માગણી અયોગ્યજ છે. કેમકે શ્રીગોકુલનાથજી જો એમની ખુશી હોય તો માત્ર એક સંદેશો મોકલવાથી આવે છે પરંતુ જો આવવા માગતા ન હોય તો એક લાખ ઘોડેસ્વારોનું લશ્કર પણ તેમને લાવી શકે તેમ નથી. તમે તો શું પણ જ્યારે માળાના સંબંધમાં ખુદ બાદ-શાહ જોડે તેમને વાતચીત થઈ ત્યારે તે પણ એમના પ્રતાપ બળથી એવો તો અંજાઈ ગયો કે તેનાથી તેમને કાંઈ કહી શકાયું નહિ તો પછી આ તમારૂં લશ્કર અને તમે તેમને શું કરવાના છો ?

વંશગોપાળનું પાછું ફરવું.

સેનાપતિ ગદાધરદાસનું આવું બોલવું સાંભળી વંશગોપાળે શ્રીજીને પકડી જવાનો ઈરાદો છોડી દીધો એટલુંજ નહિ પરંતુ બીજે દિવસે તે પંડે એકલો શ્રીજીની બેઠકમાં જઈને બેઠો તે સમયે શ્રીજી ભીતર હતા. વંશગોપાળના આવવાના ખબર મળતાં ભીતરથી પરવારી શ્રીજી બહાર આવ્યા, અને તેનો સત્કાર કરી આવવાનું પ્રયોજન પૂછયું. ત્યારે તેણે પણ સત્ય વાત કહી દીધી કે સંન્યાસી આપને મળવા માગે છે માટે—

"એકબેર ચાલો ઉહાં બડાઈ દીજે હમકું ॥૧૪૯॥

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે હાલ અમારે ત્યાં આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? જરૂર પડે વગર તેડેજ આવીશું. વંશ-

ગોપાળના કાલાવાલાને ન ગણુકારતાં તેને પ્રસાદ વગેરે આપી વિદાય કર્યો. જતી વખતે તેના મનમાં શ્રીજીને માટે માન ઉત્પન્ન થયું. કેવો સ્વરૂપ પ્રભાવ-- ફોજદાર થઈ પકડવા આવ્યો તે દીન થઇ યશ ગાવા લાગ્યો ! તેણે સંન્યાસીની પાસે જઈને કહ્યું કે શ્રીગોકુલનાથજી જેવા પવિત્ર અને વેદમાર્ગ પ્રમાણે વર્તનાર મહાત્માને મારાથી કાંઇ પણ કેમ કહી શકાય ? તે સાંભળી ચિદ્રુપ ક્રોધે ભરાયો અને, " તે બીજી ગાળ દઇયિ, અવગણના તે કીધી એહની ॥૧૫૪॥ " મહાબલ લૈ આવ્યો નહિ અને વળી સ્તુતિ કરે છે તેહની જા ભલો ખપ કરે તો લઈ આવ્ય તેહને લહિ મને ॥૧૫૫॥

આ ઉપરથી વંશગોપાલ ફરીને ત્રીજે દિવસે શ્રીજી પાસે આવ્યો અને અત્યંત આજીજી કરી આપને ત્યાં પધારવા વિનતી કરી. આપે ચોકખી ના પાડી છતાં જ્યારે તેણે કેડો મૂકયો નહિ ત્યારે આપે તેને તરછોડીને કહ્યું કેઃ—

શ્રીજીએ વંશગોપાળને ફરી પાડેલી ના.

"તું કોણુ લે જાએ ઓર મેં આઉં કયોં તેરે લીયે ॥
હમારો પ્રયોજન કહા એ વિચાર તું અપને જીયે ॥૧૫૮॥
ઉહાં આયકે કરિયે કહા, હમ કોન કાજકો આઇયે ॥
ઇનસુ કછુ બાંટણો નહિ, જા કહે હમ નહિ આઈયે ॥૧૫૯॥

વંશગોપાળનો અસુરાવેશ.

આવી રીતે જ્યારે તેણે શ્રીજીનો ચોકખો ઉત્તર સાંભળ્યો અને જોયું કે લઈ જવાય નહિ તો સંન્યાસીનો રોષ વધે ત્યારે તે અસુર પોતાના મૂળ સ્વભાવપર ગયો

અને તેણે રીસથી શ્રીજીને કહ્યું કે તમે મારૂં કહેવું માન્ય રાખ્યું નથી પણ તેનાં ફળ કેવાં નીપજે છે તે હવે જોશો. આ સાંભળી આસપાસ ઉભા રહેલા સર્વ લોક ઘણા ગભરાયા અને તે સર્વે શ્રીજીને વિનતી કરવા લાગ્યા કે,

"મહારાજ ત્યાં પધારીએ એક બાર જો એવું કરો
શ્રીજીએ કહ્યું ઉકતાત કયોં તુમ શોચ કછુએ મતિ ધરો ॥
એહ હમારો કહા કરેગો, કહીયને ખીજ્યા ઘણું ॥૧૬૨॥

સ્વપ્રભુને હઠપર ચઢેલા જોઈ વાત્સલ્ય ભાવથી જેમનાં હૃદય ઉભરાઈ જતાં હતાં તેવા નિજજનોએ સ્વજનોની વિનંતી વિચાર્યું કે ગોકુળદાસ ભિતરિયાનું અને વાત્સલ્યતા. શ્રીજી માન રાખે છે તેથી તેમની પાસે આપણે બે બોલ કહેવડાવીએ. આ ઉપરથી ગોકુળદાસને જઈને તેઓએ ઉપરોક્ત સર્વ હકીકત કહી તેમને શ્રીજી પાસે મોકલ્યા. પણ જ્યારે તેમણે આપને સંન્યાસી પાસે પધારવા વિનંતી કરી ત્યારે પોતે કહ્યું કે જો બાદશાહ મને આ વિષે બોલાવશે તોજ હું તેની પાસે જઈશ, મારે તે સંન્યાસી પાસે જવાનું કશું કારણ નથી. સ્વપ્રભુનો આ આગ્રહ જોઈ નિજજનોને ભય લાગ્યો કે ગુસ્સે થએલો વંશગોપાળ લશ્કર લઈ આપને પકડવા આવશે તેથી બધા આખી રાત આપની બેઠકમાં બેસીજ રહ્યા ! કેવી વાત્સલ્યતા !

પણ નિજેચ્છા જાણવા કોણ સમર્થ છે ! પ્રભુનું

સામર્થ્ય શું નથી કરી શકતું ? તેમને માટે વંશગોપાળની બદલી શું અશક્ય છે ? તેમને ચિંતા શાની અને તેની ધારણામાં હોય! આગ્રાના હાકેમ લશ્કરખાનની

ધૂળ.

બુદ્ધિ ફરી તેને શ્રીજી માટે લાગણી થઈ અને જ્યારે તેણે સાંભળ્યું કે વંશ-ગોપાળ સંન્યાસીની ખટપટમાં પડી શ્રીજીને હેરાન કરે છે ત્યારે તેણે તેને પત્ર લખી આગ્રે બોલાવ્યો અને હૂકમ કર્યો કે જો તમારે નોકરી કરવી હોય તો તાબડતોબ અત્રે હાજર થવું. હવે તે બિચારો શું કરે! શ્રીજીને શી રીતે પકડે ! ઉપરીનો હૂકમ થતાં તેને એકદમ આગ્રે જવું પડ્યું ! અને સંન્યાસી ગુફામાંજ રહ્યો !

પ્રકરણ ૬ ઠું

સંપ્રદાયમાં માળાતિલકનું સ્થાન.

ચિદ્રૂપના ગર્વનું કારણ.

વંશગોપાળના આગ્રે જવાથી શ્રીજીની માળા ઉતરાવવાનો ચિદ્રુપનો યત્ન સહેજ નરમ પડયો પણ તેથી કાંઈ તે હિમ્મત હારે તેમ નહોતો. બાદશાહનું પોતાને બાબાજીના નામથી સંબોધન, પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણેજ તેણે માળા ઉતરાવવા માટે કરેલો હૂકમ અને તેના હૂકમને આધીન થઈ રાજ્યના નાના મોટા સર્વ અમલદારોએ આપેલું માન, આ સઘળો અલભ્ય અને અતકર્ય વૈભવ યા સત્તા. એકદમ મળતાં ભલભલા માણુસો મદાંધ બને તો પછી બીચારો ચિદ્રુપ જેવો જગતનાં જૂઠાં માન, સત્તા અને બડાઈનો લોભી પુરૂષ ફુલાઈને ફાળકો બને તેમાં શું નવાઈ? દોઢ રૂપિઆના મહિનાની સરકારી હવાલદારી મળતાં સીપાઇભાઈ સત્તાના તોરમાં લક્ષાધિપતિ શેઠીઆનું અપમાન કરતાં પાછા હઠે નહિ તો. જહાંગીર જેવો મોગલ બાદશાહ પણ જેની આજ્ઞાને આધીન થવા હરદમ તૈયાર રહેતો હોય તે માણુસને પોતાની સત્તાનો મદ કેમ ન આવે? વળી અધુરામાં પુરૂં પોતાના વર્ષફળમાં તેણે

ચૂડામણિનો યોગ જોયો અને અનુમાન કર્યું કે ત્રણ બાદશાહી સુધી કોઇ માળા ધારણ કરી શકશે નહિ. આ પ્રમાણે પોતાની આ પ્રબળ સત્તા ત્રણ પાદશાહી જેટલા લાંબા સમય સુધી ટકવાની આશા આવતાં નિશામાં ચકચૂર થએલાને મદ શરાબના શોખી તરફથી એક વધુ નૂતન પ્યાલો મળ્યો. આ નૂતન પ્યાલાની તે સત્તાના નિશામાં ઘુમતા સંન્યાસી પર શી અસર થઈ? નિશાનો સ્વભાવ છે કે જે તરફ તે માણુસ દોરાય તે કામમાં તે પોતાનું અસાધારણુ સામર્થ્ય બતાવી આપે. આપણો સંન્યાસી તેના નિશાના ઘેનમાં વૈષ્ણવોની માળા ઉતરાવી તે ધર્મનો જડમૂળથી વિનાશ કરવા મંડયો. અને તે વખતના પોલા રાજ્ય કારભારે તેના જેવા મર્કટને મદિરા પાઈ.

ચિદ્રુપ ને અમલદારો.

બાદશાહ પાસે ચિદ્રુપનું સારું વજન પડે છે એ વાત જેમ જેમ અમલદારોમાં ફેલાતી તેમ તેમ તે લોકો કેવળ હુકમથી નહિ પણ લોભને અર્થે પણ તેની ખુશામત કરવા લાગ્યા? ખુશામત કોને ન ગમે? તે તો ખુદાને પણ વહાલી છે! આ પ્રમાણે રાજ્યના અમલદારો ચિદ્રુપના હુકમોનો માન પૂર્વક અમલ કરવા લાગ્યા એટલે તે પણ રાજ્યનો મોટો અધિકારી હોય તેમ વર્તવા લાગ્યો.

શ્રીજી સાથે થએલા શાસ્ત્રાર્થપરથી એટલું તો સહેજ

ચિદ્રુપનું વૈષ્ણવ ધર્મ વિષયિક અજ્ઞાન.

જણાઇ જાય છે કે ચિદ્રુપને શિવ અથવા તો વૈષ્ણુવ ધર્મની ઊંડી માહિતી નહોતી એટલુંજ નહિ પણ મોહવશ થએલું મન વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન કરી શકતું નથી તેથી અનેક દેવદેવીઓની પુજા કરવાથી ચિત્ત ભ્રમિત થાય છે અને શ્રદ્ધા સ્ખલિત થાય છે તે પણ તેનાથી સમજી શકાયું નહિ. કોઇ પણ ધર્મનું ખરું રહસ્ય તેની બાહ્ય કૃતિઓમાં નહિ પણ તેના સિદ્ધાંતોમાંજ રહેલું છે એ વાત તેને શી રીતે સૂજે ? વળી ધર્મની ભૂમિકા જે પ્રમાણમાં ઊંચી હોય છે તેટલાજ પ્રમાણમાં તેના સિદ્ધાંતો ગુઢ અને ઉંડા હોય છે. પરિણામે તે સિદ્ધાંતોનો ભેદ નહિ સમજાતાં અનેક સામાન્ય બુદ્ધિના મનુષ્યો તે ધર્મની કેટલીક ઉપલક ક્રિયાઓ જોઈ યા સાંભળી તે ઉપર અનેક આક્ષેપ કરે છે. પણ તેથી તો તેઓ પોતાનું જ અજ્ઞાન પ્રકટ કરે છે. આવીજ રીતે ચિદ્રુપે જાણ્યું કે વૈષ્ણુવ ધર્મનું કુલ રહસ્ય યા તત્ત્વ ફક્ત તુલસી કાષ્ટની માલા અને ઉર્ધ્વપુંડ તિલકરૂપ બાહ્ય ચિન્હોમાંજ સમાએલું છે.

બાહ્ય ચિન્હ કુલ રહસ્ય હોઈ શકે નહિ

જેમ દૂરથી દેખાતા કોઇ લશ્કરી વાવટાને તે લશ્કરનું રહસ્ય સમજવું તે જેટલું ભુલભરેલું છે તેટલું જ વૈષ્ણુવ ધર્મના માલા તિલકરૂપ વાવટાને તેનું કુલ રહસ્ય સમજવું તે ભુલભરેલું છે. અત્રે

કોઈ કહેશે કે જો માલા તિલક એક ફક્ત વૈષ્ણવ ધર્મનું બાહ્ય ચિન્હ છે તો તેના રક્ષણ માટે શ્રીજી અને તેમના પ્રભાવશાળી ભક્તજનોએ જહાંગીર જેવા પ્રતાપી બાદશાહ સામો આટલો ઝઘડો શા માટે કર્યો? અરે એટલુંજ નહિ પણ તે ઝઘડામાં તેઓ પોતાના તનમન અને ધન સુદ્ધાં અર્પણ કરી જરૂર પડે તો જીવ સુદ્ધાં આપવા તૈયાર થયા પરંતુ માળા અને તિલક ઉતારવા નાજ પાડી તેનું શું કારણ?

વૈષ્ણવ ધર્મમાં માળા

પ્રિય વાંચક! સબુર! પ્રશ્ન જેટલો યોગ્ય છે તેટલો જ ઉપયોગી છે, તે જેટલો વાસ્તવિક છે તેટલોજ મહત્ત્વનો છે. અને તેનો પ્રત્યુત્તર પણ યોગ્ય રીતે થવો જોઇએ. વળી આ પ્રશ્નની અગત્યતામાં હાલ ખાસ વધારો થએલો છે કારણ કે અન્યમાર્ગીય આ પ્રશ્ન કરે તે તો ઠીકજ છે પરંતુ આજકાલ તો વૈષ્ણવી દીક્ષા લીધેલા કીતું ભગવદીચ્છાની અને કર્મબળે કાંઈક દુઃસંગ લાગવાથી સ્વમાર્ગીય સિદ્ધાંતોના જ્ઞાનથી તદન અજાણ રહેલા એવા અનેક વૈષ્ણવ ભાઈઓ પણ માલાતિલકની જરૂરિયાત વિષે અનેક કુતર્ક ઉઠાવે છે. અને એતાનમાર્ગના સિદ્ધાંતોથી અજાણુ એવા કેટલાક મનુષ્યોનાં વચનોને અનુસરી માલા તિલકને બાહ્યચિન્હના બાના નીચે દૂર કરે છે. તેઓ કહે છે કે કપાળમાં તિલક અને કંઠમાં માળા ન પહેરે તે શું વૈષ્ણવ નથી? શું માળા અને તિલક ધારણ

કરવાથીજ વૈષ્ણુવતા પ્રાપ્ત થાય છે? જો તેમજ હોય એટલે કે વૈષ્ણુવ ધર્મનું કુલ રહસ્ય માલાતિલક ધારણુ કરવામાં જ હોય તોપછી તે ધર્મનું ગુઢત્વ મર્મત્વ અને વિશેષતા કયાં? અને જો માલા તિલક ફક્ત બાહ્યચિન્હ હોય તો તે કોઈ ધારણુ કરે યા ન કરે તેથી શું?

આ પ્રમાણે વૈષ્ણુવ ધર્મના ખરા અને ઉંડા સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન પોતાને છે અને માળા તિલક તે કેવળ નકામાં નહિ તો ફક્ત અજ્ઞાન મનુષ્યો માટે જ ધર્મનાં બાહ્યચિન્હ છે એવો ડોળ કરી આજકાલના પોતાને સમજુ અને સુધરેલા કહેવડાવતા અનેક વૈષ્ણુવ ભાઈઓ પોતાનાજ હાથે માલા તિલક દૂર કરે છે જ્યારે આગળ જોયું તેમ માલા પ્રસંગ વખતે વૈષ્ણુવો તેનેજ માટે પોતાના પ્રાણુ સુદ્ધાં અર્પવા તૈયાર હતા. આનું કારણુ શું? અને તેમાં વ્યાજબી અથવા સમજુ કોણુ?

માલા તિલક ધારણ કરવામાં શરમ.

ખરું જોઈએ તો હાલ જેઓ બાહ્યચિન્હના બાના નીચે માળા તિલક ધારણુ કરતા નથી તેઓ તે ધારણુ કરતાં શરમાય છે-ખોટી રીતે શરમાય છે. પણુ તેઓ શરમાય તેમાં નવાઈ શું? નાનપણુથીજ વિદ્યાર્થી અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં દુઃસંગ, અન્યસંબંધ અને અયોગ્ય વસ્તુઓનું ખાનપાન શરૂ થાય છે. અને આમાંનું પ્રત્યેક શ્રી હરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે તેમ હજારો વર્ષના સત્સંગ અને શુભ સંસ્કારોના ઘડીભરમાં નાશ કરે એવું પ્રબળ

છે તો પછી જ્યાં સંસ્કાર મળેજ નહિ, સત્સંગનું નામ માત્ર હોય નહિ અને જ્યાં તે સઘળાં સાથે લગાં આવી મળે વા પછી આપણાં વૈષ્ણવ બાળકોનાં વિદ્યાર્થી અવસ્થાનાં કુમળાં મગજપર તેમની કેટલી અને કેવી અસર થાય તેનો વિચાર અમારા સુજ્ઞ વાંચકોને જ સોંપીશું.

શાળાઓ ધાર્મિક જ્ઞાન આપતી નથી.

આપણાં આ બાળકોને તેમની સમજશક્તિ આવતાની સાથેજ અને તે પૂર્ણ રીતે ખીલી રહે ત્યાં સુધી આપણે એતન્ માર્ગના સંસ્કાર અને જ્ઞાનથી રહિત શિક્ષકોના હાથમાં સોંપીએ છીએ. અલબત્! ચાલુ જમાનામાં વિદ્યાની પ્રાપ્તિ અર્થે તેમ કર્યા સિવાય છૂટકો નથી. પણ ત્યાં તે બાળકોની ધાર્મિક લાગણીઓનું શું થાય છે તે તપાસવાની તેમના વડીલ અને માતપિતા તરીકે આપણી પહેલી ફરજ છે. જે શિક્ષકોને આપણે આપણાં બાળકો સોંપીએ છીએ, તેઓ તરફથી આપણાં બાળકોમાં વૈષ્ણવધર્મમાં કાંઈ પણ ઉત્તમ સંસ્કાર રોપવાની આશા રાખવી તે તો ગગન કુસુમવત્ છે. તે તો શિક્ષકો પોતે ઇચ્છે તોપણ બની શકે તેમ નથી કારણકે આપણી હાલની બ્રીટીશ સરકાર દેશમાં ચાલતા અનેક ધર્મોને લઈ કેળવણીની બાબતમાં ધર્મનું તટસ્થપણું જાળવવા માગે છે અને તેથી શાળાઓમાં ધાર્મિક કેળવણીનો વિષય રાખ્યો જ નથી. આટલું છતાં ધાર્મિક કેળવણી સિવાયની કેળવણી અપૂર્ણ છે એ સૂત્ર સર્વમાન્ય હોવાથી હાલમાં સરકારે

નીતિ શિક્ષણનો વિષય શાળાઓમાં દાખલ કર્યો છે. અને તે દ્વારા ધાર્મિક કેળવણીની ખોટ કેટલેક દરજ્જે પુરી પાડવા માગે છે. પણ તેમાં કોઈ પણ ધર્મ ઉપર અંગત હુમલા કરવાની યા કોઈની ખાસ પ્રસંશા કરવાની શિક્ષકોને ખાસ મનાઈ છે. ટુંકામાં ધાર્મિક પ્રશ્નોમાં શિક્ષકોને મુંગા રહેવાનો આદેશ છે તો પછી તેઓ આપણાં બાળકો ધાર્મિક સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરશે તેની શી આશા !

બાળકોને ધાર્મિક જ્ઞાનની જરૂર.

વારૂ ! તો હવે આપણાં બાળકોને આ સંસ્કારો પ્રાપ્ત કરવાનાં બીજાં કોઈ સાધન છે ? અને તે ન હોય તો તેમાં દોષપાત્ર કોણ ! અલબત્ત ! આપણે પોતેજ તેમના વડીલો ! પિતાઓ ! યા હિતચિંતકો ! આપણે તેમનું હિત ક્યાં જોઇએ છીએ ? તેમને જોઈતાં સાધનો ક્યારે પુરાં પાડીએ છીએ ? આવી સ્થિતિમાં ધાર્મીક સંસ્કારોની અંધ દશામાં–તેમનાં કુમળાં મગજપર જો એક વખત અન્ય ધર્મના અથવા અધર્મના સંસ્કારોની છાપ પડી તો પછી તે જન્માંતરે પણ કેમ ભૂંસાય ? અને ખરી વાત પણ શી રીતે સમજાય ? વળી શાળાઓ અને કોલેજોમાં શિક્ષકો જાણે અજાણે તેમના વ્યાખ્યાનોમાં તેમના એતનમાર્ગીય સિદ્ધાંતોના અજ્ઞાનને લીધે એતનમાર્ગ ઉપર અનેક આક્ષેપો સામે પ્રત્યુત્તર આપવાનું જ્ઞાન પોતાને નહિ હોવાથી બાળકો તે આક્ષેપોને વાસ્તવિક ગણે તે પણ યોગ્યજ છે. પરિણામે ધીમે ધીમે એતન્માર્ગ અને તેના સિદ્ધાંતોનું ગૌરવ તેમના

મગજમાંથી ઘટી જાય તેમાં નવાઈ શું ? આવા સંજોગોમાં આપણાં તે બાળકો તિલક અને માળા ધારણ કરતાં શરમાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? જે શિક્ષકોને તેઓ વધારે સમજુ અને વધારે જ્ઞાનવાન સમજે છે તથા જેમને માટે તેમને પ્રેમ નહિ તો માન તો છેજ તેમના મુખમાંથી માલા તિલક એ નકામાં છે, ભારરૂપ છે, તે શોભામાં ઘટાડો કરે છે તથા તે તો મૂર્ખ માણુસોને માટેજ છે વગેરે સાંભળે તો પછી તેનો ત્યાગ કેમ ન કરે ?–અથવા તે ધારણ કરતાં કેમ ન શરમાય !

અને એક વખત જ્યાં કુમળા મગજમાં આવા સંસ્કાર પડયા તો પછી તે નીકળે પણ કેમ ? અને કાઢે પણ કોણ ? આવી રીતે ઉછરેલા વૈષ્ણવો, યુવકો ધર્મને ન માને, વડીલોની ધાર્મીક ક્રિયાઓની હાંસી કરે. તથા શ્રીવલ્લભ-કુળના બાળકો તરફ માન તથા પ્રેમથી ન જોઈ શકે તો તેમાં દોષપાત્ર કોણ ? અલબત્ ! આપણેજ શરૂઆતથીજ આપણાં બાળકોમાં ધાર્મીક સંસ્કાર પાડવાની દરકાર આપણે રાખીજ નથી અને દુઃસંગ, અન્યસંબંધ, તથા અભક્ષ્ય ભોજનના મધ્યમાં તેમને છોડયાં છે તો પછી તેઓ અવૈષ્ણવ યા તો વિમુખ બને તેમાં આપણે કહેવું કોને ?

તો હવે આનો ઉપાય શો ? અલબત્ ! ઉપાય છે !

ઉપાય.

દોષને માટે પશ્ચાતાપ જરૂરનો છે પણ કેવળ પશ્ચાતાપજ હિતકર નથી. તે દોષ સુધારી ભવિષ્યમાં થતી હાની અટકાવવી

એ પ્રાપ્ત ધર્મ છે. આપણે કંઈ બાળકોને શાળાના, કોલે-જોના કે ઈતર સંસારના બાહ્ય સંસ્કારોથી દૂર રાખી શકીએ તેમ નથી એટલુંજ નહિ પણ તેમ કરવું તે તો એક રીતે હાનીકારકજ છે. આપણે તો ફક્ત તેમનો અવૈષ્ણવી સંસ્કારમાંથી બચાવજ કરવાનો છે. અને તે બચાવનું કામ પણ તેઓ જાતેજ કરી શકે તેવાં સાધનો તેમને પુરાં પાડવાનાં છે. આ સાધનો શી રીતે પુરાં પાડી શકાય ? તેમની બુદ્ધિનો વિકાસ થતાની સાથેજ વ્યવહારિક કેળવણીની સાથે સાથે જો તેમને વૈષ્ણવ ધર્મના સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન તેમની શક્તિના પ્રમાણમાં આપવામાં આવે—એટલે કે જો તેઓને ધાર્મીક કેળવણી પુરી પાડવામાં આવે તો માર્ગીય શુદ્ધ સિદ્ધાંતો સમજાતાં ઈતર વિરૂદ્ધ સિદ્ધાંતો મગજમાં પેસશે નહિં અને આક્ષેપો સામે ઉત્તર આપવાની સત્તા મળતાં તેઓ અવૈષ્ણવ નહિ પણ ચુસ્ત વૈષ્ણવ નિવડશે અને પોતાના અન્ય અજ્ઞાન વૈષ્ણવ બંધુઓના રક્ષણનું કામ કરશે. એટલે કે હાલ કેળ-વાએલા વૈષ્ણવ યુવકો જેમ પોતેજ અન્ય અજ્ઞાની પણ શ્રદ્ધાળુ વૈષ્ણવો સામે પોતાના બુદ્ધિબળથી અનેક કુતર્કો ઉભા કરી તેમની શ્રદ્ધાને ખંડિત કરવા તથા તેમની નાની ભૂલોને પણ મોટા રૂપમાં દેખાડી તેમના ધાર્મીક જીવનમાં અનેક આક્ષેપો મૂકી તેમની જગતમાં હાંસી કરવા જે અનેક પ્રયત્નો કરે છે તેને બદલે ધાર્મિક કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલા કેળવાએલા યુવકો પોતાથી ઓછા જ્ઞાનવાળા વૈષ્ણવ બંધુ-ઓની અંધશ્રદ્ધાનું ખંડન ન કરતાં તેમને પોતાના જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપી તેમની ભાવનાઓને વધારે મજબૂત અને

તેજસ્વી બનાવશે તથા તેમની નાની ભૂલોને સુધરાવી તેમનાં ઉચ્ચ ધાર્મીક જીવનોને આગળ કરી જગતમાં તેઓનું માન વધારવા સચોટ પ્રયત્ન કરશે ! કેવો અજબ ફેરફાર ! અવૈષ્ણવને બદલે ચુસ્ત કેળવાએલા વૈષ્ણવો ! દુશ્મનોને બદલે મિત્રો–સહાયકો–રક્ષકો !

કેળવાએલા યુવક વૈષ્ણવો શું કરી શકે ?

આવી રીતે ધાર્મિક કેળવણી પુરી પાડવાથી આપણો કેળવાએલો વૈષ્ણુવ યુવાનવર્ગ પોતાના વડીલોની તરફ માનની દૃષ્ટિથી જોશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેઓ પોતાના જીવનથી માર્ગનું ગૌરવ તેની યથાસ્થિતિમાં લાવવા પ્રયત્ન કરશે અને અન્ય જ્ઞાન રહિત બંધુઓને તેમના માર્ગમાં લૂટારા થવાને બદલે તેમના ઉદાર ભોમિયા તરીકે તેમને સુરક્ષિત માર્ગે દોરશે.

ધાર્મિક શાળાઓ સિવાય ગૃહની ધાર્મિક કેળવણી.

તો હવે પ્રશ્ન એટલોજ છે કે આપણાં બાળકોને ધાર્મીક કેળવણી પુરી પાડવા આપણે શું કરવું ? અલબત્ ધાર્મિક શાળાઓ ખોલી તેમાં માર્ગના સિદ્ધાંતોનું યોગ્ય જ્ઞાન ધરાવનાર શાસ્ત્રીઓને રાખી આપણાં બાળકોને ધર્મનું જ્ઞાન આપવું. પરંતુ શાસ્ત્રીઓની પસંદગીમાં જેમ બને તેમ કેવળ માર્ગીય સિદ્ધાંતોના જ્ઞાન તરફજ દૃષ્ટિ ન રાખતાં તેમની તે સિદ્ધાંતોની માન્યતા અને ભાવ તરફ વધારે લક્ષ આપવું જોઈએ. આવી રીતે આપણાં બાળકોને વૈષ્ણુવી સિદ્ધાંતો સમજાય એટલુંજ બસ નથી. પરંતુ ઘર આગળ

પણ તેમને આપણા સેવા વગેરેના નિત્ય નિયમોમાં ધીમે ધીમે દાખલ કરી તેમને ઉઠતી શંકાઓનું યોગ્ય સમાધાન કરી તેમનામાં શીખેલા સિદ્ધાંતોના ભાવ દૃઢ કરવા બનતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને સેવાદિનો તો એવો અદ્‌ભૂત ચમત્કારજ છે કે તેમાં સર્વને–અને ખાસ કરીને નિર્દોષ બાળકોને જોતજોતામાં ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને પછી તે સેવાન. અંગીકાર કરનાર પ્રભુ તે ભાવનું પોતાના સર્વ સામર્થ્યથી રક્ષણુ કરે છે. વળી રાત્રે ભગવદ્‌વાર્તા યા મંડળીમાં પણુ તેમને સામેલ કરી તે દ્વારા પણુ તેઓના ભાવનું સિંચન અને રક્ષણુ કરવું. આ પ્રમાણે જો આપણે આપણાં બાળકોને માટે સાવધ રહીશું તો શાળા તથા અન્ય સંબંધના ઈતર સંસ્કારનું બળ ચાલશે નહિ. જો દુશ્મનનો હુમલો આવતા પહેલાં આપણે તેમને તેમના રક્ષણુ માટે માર્ગના સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન, સેવાનો ભાવ, તથા સ્વપ્રભુના આશ્રયરૂપ યોગ્ય હથિયારો પુરાં પાડીશું, તથા તેનો ઉપયોગ કરતાં શીખવીશું તો આપણા તે બહાદુર યોદ્ધાઓ દુશ્મનોના ઈતર સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરી સ્વધર્મનો વિજય ધ્વજ દશે દિશ ઉડાવતા નિશ્ચિન્તપણે ચોમેર ઘુમશે ? પછી કોની તાકાત છે કે આપણા તે એક નિષ્ટાવાન્ પરાક્રમી ધર્મ વીરોને ઈતર સિદ્ધાંતોથી ભરમાવી અવૈષ્ણુવ યા વિમુખ કરવા પ્રયત્ન સરખો પણુ કરે ? અસ્તુ !

અત્યાર સુધી આપણે મુખ્ય પ્રશ્નને છોડી ઉપપ્રશ્નના સમાધાન અર્થે ફર્યા અને ભવિષ્યના ફાયદાનો વિચાર કર્યો; પરંતુ હવે આપણે આપણા મુખ્ય પ્રશ્ન પર આવીએ.

પ્રશ્ન એ છે કે માલા તિલક જેવા ધર્મના બાહ્યચિન્હ માટે આટલો વિગ્રહ ઉભો કરવાનું શું પ્રયોજન ?

માળા તિલક સારૂ ઝઘડો શા માટે ?

અલબત્ ! માલા ને તિલક એ એતન્માર્ગનાં બહ્યાચિન્હ છે; એ તેની વિજયપતાકા છે, અથવા વૈષ્ણવની તે ટ્રેડમાર્ક છે, અથવા વૈષ્ણવી સિપાઈની તેના સરકારે આપેલી ચપરાશ છે. પરંતુ આ શબ્દોથી તેનું ગૌરવ ઘટતું નથી. અરે ! ઉલટું વધે છે !કયા રણવિજયી યોદ્ધાને પોતાના લશ્કરી વાવટા માટે માન નહિ હોય ? કયો વીર પોતાના વાવટા માટે પ્રાણ આપતાં પાછી પાની કરશે ? ઈતિહાસના અભ્યાસીઓ ! તમારા ઈતિહાસનાં પાનાં ફેરવો અને તપાસો કે નેલસન, નેપોલીઅન, શિવાજી; પ્રતાપ, વુલ્ફ, વગેરે વીરનરોએ પોતાના વાવટાના રક્ષણ અર્થે કેવા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા છે? અને કેટલાક શૂરાઓએ તે માટે પોતાના દેહનું બલીદાન આપ્યું છે ? તો પછી વૈષ્ણવધર્મના વીરો તે ધર્મના વાવટાના રક્ષણ અર્થે માલા પ્રસંગનો ઝઘડો ઉઠાવે, પોતાના દેહ સુદ્ધાં આપવા તૈયાર થાય તેમાં નવાઈ શું ? વાવટાનું રક્ષણ યા નાશ તેજ લશ્કરનું યા ધર્મનુંજ રક્ષણ યા નાશ છે. લૌકીક વાવટા માટે પ્રાણ અપાય અને આપનારનાં નામ અમર થાય તો પછી ધર્મના સિપાઈઓ ધર્મના વાવટા માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરે અને ઝઘડો મચાવે તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

વાવટો લશ્કરનું રહસ્ય નથી એક લૂગડાનો કકડો છે,

પણ કયો વીર યોદ્ધો તેને લશ્કરના વિજય
માલા વૈષ્ણવનું જીવન છે. માટે નકામો યા ભારરૂપ ગણશે ? તો
વૈષ્ણવધર્મના વાવટાને કયો વૈષ્ણવ બીન
જરૂરી ગણી પોતાની પાસેથી દૂર કરવા ચાહશે ? લશ્કરનો વાવટો પકડવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં વીર પોતાને ભાગ્યશાળી માને છે તો વૈષ્ણવ માલા તિલક ધારણ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં પોતાનું અહોભાગ્ય માને અને તેનું જીવની પેઠે રક્ષણ કરે તેમાં શું નવાઈ? વાવટાને ઉચકનાર યોદ્ધો તે વાવટાને તિરસ્કારથી ફેંકી દે તેની તરફ તે લશ્કરનો સરદાર અને અન્ય યોદ્ધાઓ રોષ કરે તેમાં શક ખરોકે? તો પછી વૈષ્ણવધર્મની જય પતાકારૂપ માલા તિલક દૂર કરનાર વૈષ્ણવ તરફ તે ધર્મનો નાયક—પ્રભુ—ગુસ્સે થાય તેમાં શો શક? અલબત્! શુષ્ક ફિલસુફ યાતો ભીરૂ નામર્દને માટે જેમ લશ્કરી વાવટો લૂગડાને કકડો છે પરંતુ વીર યોદ્ધાને માટે તો તે તેનું જીવન છે તેવીજ રીતે ચૂસ્ત વૈષ્ણવ માટે માલા તિલક કાંઈ અવૈષ્ણવોની માફક કેવળ કુમકુમ અને તુલસી કાષ્ટ નથી પણ તેનું જીવન છે—પ્રાણ છે—સર્વસ્વ છે; શ્રીજી આજ્ઞા કરે છે તેમ સર્વસ્વનું રક્ષણ સર્વસ્વથી થવું જોઈએ. અને માલાપ્રસંગમાં તો તે પ્રભુએ પોતાની જાતેજ કરી બતાવ્યું.

ધર્મના શુદ્ધ આચરણમાં પણ યુદ્ધની માફક શૌર્યની અને હિમ્મતની ખાસ જરૂર છે. તેમાં તો વીર અને શૂરાઓનુંજ કામ છે કેઃ—

"એ મારગ તો છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને.",

ટ્રેડમાર્ક

વળી ઉત્તમ ધંધેદાર યા કારીગરને પોતાની બનાવટને માટે ટ્રેડમાર્કની કેટલીક જરૂર છે તેતો વીસમી સદીની કૂદકે અને ભૂસકે વધતી જતી નવીનવી શોધો અને બનાવટોના શોધકોને પૂર્ણ રીતે વિદિતજ છે. અલબત્ ટ્રેડમાર્ક તે કાંઈ તેમની બનાવટોનું રહસ્ય નથી છતાં એકની ટ્રેડમાર્ક બીજો વાપરી શકતો નથી. અને વગર રજાએ વાપરે તો કાયદાની રૂએ તેને ગુન્હેગાર ઠરાવી સામો માણસ કોર્ટમાં તેની સામે લડે છે. અને સરકાર પણ આ લડતને વ્યાજબી ગણે છે, તો પછી ધર્મની ટ્રેડમાર્ક માટે વૈષ્ણવો જહાંગીર બાદશાહ સામો ઝઘડો કેમ ન મચાવે?

ચપરાશ

જો માળા તિલક તે વૈષ્ણવની તેના સરકારે આપેલી ચપરાશ હોય તો પણ શું? આપણી સુધારાની ટોચે પહોંચેલી બ્રિટિશ સરકાર અને દુનિયાપરની સર્વ સરકારો પોતાના યોદ્ધાઓ યા સિપાઈઓ માટે ચપરાશની કેટલી અગત્યતા ગણે છે? શું કોઈ પણ અધિકારી પોતાના સિપાઈને ચપરાશ વિના કાંઈપણ મહત્વનું કાર્ય કરવા મોકલશે? એક ત્રણ રૂપિયાના હવાલદારના બોલાવવાથી લાખોપતિ શેઠીઓ મુંગે મોઢે પોતાનું સર્વ કામ છોડી મેજીસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં હાજર થાય છે. પણ તે શાને લીધે? શું તે શેઠીઓ સે

મીયાંને કે તેના શબ્દોને માન આપે છે ? એમ તો હોયજ નહિ. તેને પોતાને ઘેર નોકર તરીકે એવા તો સેંકડો સિપાઇઓ હોય છે. પરંતુ તે તેણે ધારણ કરેલી ચપરાશને તાબે થાય છે અને તેનેજ માન આપે છે. કારણકે તે ચપરાશનો માલેક ખુદ સરકાર પોતેજ છે. એટલે કે ચપરાશ ધારણ કરેલા સિપાઈનું કહેવું તે તેનું પોતાનું નથી પણ જેણે તેને ચપરાશ આપી છે તેનુંજ છે અને તે કહેવું જો માનવામાં ન આવે તો સરકાર પોતાના હૂકમનો ભંગ થએલો ગણે છે. આથી સિપાઈના હૂકમને તાબે થવામાં શેઠીઓ ખુદ સરકારના હૂકમને તાબે થાય છે. અને આપણે સર્વ સરકારની ચપરાશવાળા સિપાઈના હૂકમને તાબે થવા કાયદેસર બંધાયા છીએ. દાખલા તરીકે આપણે અમુક કામ કરીએ છીએ અને તે કાયદેસર છે પરંતુ કોઈ મેજીસ્ટ્રેટ જો આપણને તે કામ કરતાં રોકે તો એક વખત તો આપણે તેને તાબે થવું પડશે. પછી ભલે કોર્ટમાં આપણે છુટી જઈએ. પરંતુ આપણને હૂકમ કરનાર હવાલદાર યા અમલદાર જો તેને આવશ્યક ડ્રેસ યા ચપરાશ સાથે ન હોય તો આપણે કાયદા પ્રમાણે તેના હૂકમને પાળવા બંધાયા નથી. કારણ કે ચપરાશનુંજ માન છે નહિ કે તે હૂકમ કરનારનું પોતાની જાતનું !

ચપરાશની જરૂર. તો હવે ચપરાશની સરકારને પોતાને તેમજ તેના નોકરોને કેટલી જરૂર છે તે સમજવું ભારે નહિ પડે. શું કોઈ પણ પ્રતાપી સરકાર પોતાની આપેલી ચપ-

રાશનું (અને તે દ્વારા પોતાનું) અપમાન થવા દેશે? એમ બનેજ કેમ? અને બને તો તે સરકારનો અમલ પણ ચાલેજ કેમ? વળી કયો સમજુ નિમકહલાલ અમલદાર એવું સ્વપ્નમાં પણ ધારી શકશે કે સરકારની આપેલી ચપરાશની જરૂરજ નથી; અને તે સિવાય પણ હું તો મારાં સઘળાં સરકારી કામ મારીજ શક્તિથી યોગ્ય રીતે બજાવી શકીશ. ચપરાશ માટે શું તેને અભિમાન નહિ રહે? શું તેનું અપમાન તે પોતાના માલેકનું અપમાન નહિ સમજે? અને તેના રક્ષણ માટે શું તે પોતે પ્રાણ આપવામાં પાછો પડશે? અલબત્ તેની સ્વામી ભક્તિમાં જેટલી કચાશ હશે તેટલી ભીરૂતા તેનામાં પોતાની ચપરાશનું રક્ષણ કરવામાં આવશે તો પછી શ્રીજી (વૈષ્ણવોના સરકાર) પોતાની આપેલી ચપરાશનું અપમાન થવા દે કે? અને શું વૈષ્ણવો પોતાના પ્રાણુમાં પ્રાણ છતાં તેને દૂર કરી પોતાના સ્વામીનું અપમાન થતું જોઈ શકે કે? તેવાઓ તો પછી વૈષ્ણવના નામને કલંક રૂપજ ગણાય.

સૌભાગ્ય ચિન્હ.

વળી કેવળ પુષ્ટિભક્તિની દૃષ્ટિએ જોતાં માળા તિલક તે ભક્તજનોનાં સૌભાગ્ય ચિન્હ છે. કઇ સાધ્વી સ્ત્રી પ્રાણુને વહાલો કરી પોતાનાં સૌભાગ્ય ચિન્હોને દૂર કરવાની વાત સરખી પણ સાંભળી શકશે? અને કયો રસિક પતિ પોતાની પ્રાણુ પ્રિયાના સૌભાગ્ય શ્રૃંગારને દુષ્ટોના હાથે અપમાન થતું જોઈ શકશે? તો રસિકેશ પ્રભુ જેણે પતિ

વૃતાના પતિ એવું નામ ધારણ કર્યું છે તે સ્વજનોના શૃંગારના રક્ષણ અર્થે આ ઝઘડો મચાવે તેમાં શક શો ? તે કરતાં કયું બીજું કાર્ય તેવા રસિક પ્રભુ માટે વધારે મહત્વનું ગણી શકાય?

ઝઘડાની આવશ્યકતા.

અમારા સુજ્ઞ વાંચકોને સમજાયું હશે કે માલાતિલક તે જો કે વૈષ્ણવ ધર્મના બાહ્ય ચિન્હ દેખાય છે તે ધર્મની વિજય પતાકા છે યા તો તેમના સરકારની આપેલી ચપરાશ છે, તો પણ શ્રીજી અને તેમના વૈષ્ણવો માટે તો તે તેઓનું જીવન અને સર્વસ્વ હતાં અને વૈષ્ણવ માત્રે તેને તે પ્રમાણે ગણવા જોઈએ. તો પછી હવે અમે ધારતા નથી કે કોઈ પણ સમજુ મનુષ્ય શ્રીજી અને તેમના મહાનુભાવી ભક્તજનોએ માલાતિલક માટે જે ઝઘડો મચાવ્યો હતો તે કોઈ પણ રીતે અયોગ્ય, અનાવશ્યક, બીનજરૂરી કે અન્યાયી હતો એમ કહેવાની હિમ્મત કરશે. લશ્કરી વાવટાના રક્ષણ અર્થે યુદ્ધની, ટ્રેડમાર્કના રક્ષણ માટે કોર્ટમાં જવાની, અને ચપરાશના રક્ષણ અર્થે ખોટો હુકમ પણ માન્ય કરાવવાની જેટલી જરૂર છે તેટલીજ અને કદાચ તેથી વધારે, વૈષ્ણવધર્મની રક્ષણ અર્થે તે ઝઘડાની જરૂર હતી.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે માળા તિલકને વૈષ્ણવ ધર્મનું કુલ રહસ્ય સમજી ચિદ્રુપે ચુસ્ત ભક્તોનો ટેકો. પોતાની પાસે આવતા અમલદારોને વૈષ્ણવોની માળાતિલક ઉતરાવવા આગ્રહ કરવા માંડયો અને તેની ખુશામતના લોભી અમલદારો તેની આજ્ઞાનું પાલન પણ કરવા લાગ્યા. આથી જેઓ

વૈષ્ણવ નહોતા; અથવા જેઓ માલા તિલકનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજતા નહોતા, અને જેઓ બાદશાહના અમલદારોની પજવણી સહન કરી શકયા નહિ, તે સર્વેએ માલા ઉતારી તિલક કરવાનું બંધ કર્યું. પરંતુ જે ઘણા શ્રદ્ધાળુ અને ભાવિક વૈષ્ણવો હતા તેમને ત્રાસ પડવા માંડયો તે છતાં પ્રાણ જતાં સુધી સ્વહસ્તે માળા તિલક દૂર નહિ કરવાનું કઠણ વ્રત તેઓએ ગ્રહણ કર્યું અને ધર્મના રક્ષણ અર્થે આવી પડે તે સર્વ સંકટ સહન કરવા કટિબદ્ધ થયા. પ. ભ. ગોપાલદાસજી લખે છે કે ઘણો જૂલમ થતાં ધર્મ પંડે ત્રાસ પામ્યો અને નાશમાંથી બચવા માટે શ્રીજીને શરણે જઈ બોલવા લાગ્યો કે :—

ધર્મનો પોકાર.

"હાય નાથ હવે ઉગારિયે, એમવિનતિ કીધી ઘણી ॥૨૧૯॥
શ્રીઆચાર્યજીની આજ્ઞા થકી, હું પ્રવર્ત્યો પૃથ્વી તલે ॥
સેવા અર્થ સાંપ્રત્ય થઈ, વિચર્યો તે રાજ તણે બલે ॥૨૨૦॥
કલિયુગ તણાં કૌતક જોઈ; હું ભય તે પામ્યો છું અહિં ॥
સામર્થ્ય મુજને રાખવાનું કોઈ માંહે દીઠું નહિ ॥૨૨૧॥
ધર્મ ધુરંધર ઘર થકી, ધર્મના રક્ષક લહી ॥
હે નાથ ! ઉગારિયે, હું શરણ આવ્યો છું અહીં ॥૨૨૨॥

શ્રીજીએ ધર્મને આપેલું આશ્વાસન.

આ પ્રમાણે કયાંઈ આશ્રય નહિ મળવાથી શરણે આવેલા દીન અને દુઃખથી મરણ તોલ થએલા ધર્મને અંગીકૃત ગણી તેનો આદર કર્યો અને આશ્વાસન આપી અભય વચન આપતા શ્રીજી બોલ્યા—

" તું નિડર થઈ નિઃશંક રહેરે, તુને ચિંતા શી ઈહાં ॥
ઇહ લોકમાં કો કહી શકે, તું વિચર ચૌદ લોકમહાં ॥૨૨૫॥
અભયપદ એને આપીયું ધૈર્ય દીધું અતિ ઘણું ॥
નિર્ભય થઈ નિશંક રહેરે, કોણુ માત્ર છે એહ તણું ॥૨૨૬॥

ઉપર પ્રમાણે ધર્મને શાંત કરી બીજે દિવસે શ્રીજી શ્રીગિરિરાજ પધાર્યા. જતી વખતે પોતે ભકતજનોને કહ્યું કે કછુ ભય રાખના નહિ.

" કોઉ ભાંતિકી ચિંતા નહિ, મેં કાલ ફિરીકે આઉગો॥
તુમ કોઉ માલા મતિ ઊતારો, સબકું મેં સમજાઉંગો॥૨૨૮॥

પ્રકરણ ૭ મું

શ્રીજીનું મથુરા ગમન અને માળા નહિ ઉતારવાનો દઢ સંકલ્પ.

અશાંતિમાં વાયકાઓ

જ્યારે જ્યારે દેશમાં રાજ્ય સંબંધી, ધર્મ સંબંધી અથવા ન્યાત સંબંધી મોટી હીલચાલ ચાલતી જાગે છે ત્યારે તે વિષે અનેક વાયકાઓ ચાલે છે. જો કે આ વાયકાઓ તદ્દન પાયા વિનાની હોય છે. તોપણ તેને સાચી માની ભોળા માણસો અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે અને તે ઉપરથી ભવિષ્યની સ્થિતિ માટે અનેક ભય કલ્પે છે, જે પ્રમાણમાં પ્રજા અજ્ઞાન અને ઓછી બુદ્ધિની છે તે પ્રમાણમાં આવા ગપાટા વિશેષ ફેલાય છે. અને લોકો વધુ ભય પામે છે. ઈતિહાસના અભ્યાસીઓને તો સુવિદિતજ છે કે તે વખતે પ્રજાવર્ગનો ઘણો મોટો ભાગ તદ્દન અભણ હતો; અને તેથી આવા બનાવો વારંવાર બને તે સ્વાભાવિક છે.

શ્રીજી જોકે ફક્ત દર્શનાર્થે શ્રીગિરિરાજ પધાર્યા હતા

શ્રીજીના ગિરિરાજ ગમન વિષે વાયકા

પરંતુ લોકો તે વિષે કાંઈ કાંઈ તર્ક બાંધતા હતા. કોઈ કહેતા કે તે સંન્યાસીને મળવા ગયા છે; તો કોઈ કહેતા કે તે બાદશાહનો માળા ઉતારવા સખ્ત હુકમ આવ્યો છે તે વિષે શું કરવું તેની સલાહ લેવા માટે ગયા છે. વળી કોઈ તો એટલે સુધી કહેતા કે બાદશાહના માણસોની બીક લાગવાથી પોતે શ્રી ગોકુલ છોડી શ્રીગિરિરાજ પધાર્યા છે. આવા પાયા વિનાના તર્ક પર રચાયેલી અફવાઓથી ભોળા હૃદયના ઘણા વૈષ્ણવોને ભય લાગ્યો કે પ્રભુની ગેરહાજરીમાં સંન્યાસીનાં માણસો આપણી માળા જબરાઈથી ઉતરાવશે તો આપણે શું કરીશું ? સર્વના મનનો ભય દૂર કરવા અને તેમને પૂરી હિમ્મત આપવા એક સમજુ વૈષ્ણવે તેમને શ્રીજીએ પધારતી વખતે કહેલાં વચન ફરીથી કહી સંભળાવ્યાં (કાઉભાંતિકી ચિંતા નાહી....સબકું મેં સમજાઉંગો અને સર્વને શાંત પાડયા પણ સાંજે જ્યાં સુધી શ્રીજી પાછા પધાર્યા નહોતા ત્યાં સુધી સર્વના જીવ અદ્ધર હતા.

મસલતીઆઓનું શ્રીજી પાસે જવું

શ્રીજી હજુ પણ માળા ઉતારતા નથી એ વાત જ્યારે ચિદ્રુપે જાણી ત્યારે તે ઘણો ક્રોધે ભરાયો અને તેથી શેરખાન ફોજદાર, રોહિલા દાહુકા કોટવાલ, શકદાર કતરૂદ્દીન, રાજમલ કાનુગા, ચતુર્ભુજ ચોધરી અને જેચંદ ચોબા વગેરે અધિકારી તથા શહેરના પ્રતિષ્ઠત ગૃહ—

સ્થોને આગ્રહપૂર્વક બોલાવ્યા. આવેલા સદ્દગૃહસ્થોને બાદશાહનું નામ આપી સંન્યાસીએ કહ્યું કે બાદશાહના હુકમને માન આપી જો કે સર્વ લોકોએ માળા ઉતારી છે પરંતુ એક ગોકુલનાથજી માલા ઉતારતા નથી માટે તમે તેમને સમજાવીને માલા ઉતરાવો. અત્યાર સુધી મેં સઘળું સહન કર્યું છે. પણ હવે તો જો તેઓ માનશે નહિ તો પછી મારે તેમની સામે સખ્ત પગલાં લેવાં પડશે. આ ઉપરથી આવેલા ગૃહસ્થો પૈકી શકદાર અને કોટવાલ સિવાય સઘળા શ્રીજી પાસે શ્રી ગોકુલ ગયા. ત્યાં શ્રીજીને નમન કરી સર્વ બેઠા અને શ્રીજીએ પણ સર્વનો આદર સત્કાર કર્યો. પછી તે ગૃહસ્થોએ શ્રીજીને વિનંતિ કરી કે આપ તો સમજુ છો, અમે આપને શું કહીએ! પણ સંન્યાસી બાદશાહનો માનીતો છે અને તે હઠ પર ચઢયો છે. માટે આપ એક વખત માલા ઉતારી તેને માન આપો પછી આપને પહેરવી હોય તો પહેરજો.

તેમને ઉત્તર આપતાં શ્રીજી બોલ્યા કે

શ્રીજીનો ઉત્તર.

“ યાકો હઠસોં કહા કેસો કીન ભાંતિકો જાનિયે ॥
એતો આપ વિકલ ભયોહે, ઈનકો કહ્યો કહા માનિયે ॥૨૪૩॥

આજ માલાકો કહતહેં, કાલિ કહેગો જનેઉકો ॥
ધર્મ અપનેકે લીયે, કહ્યો કયોં કરે યાહિકો ॥૨૪૪॥
હમારે ઈનકો કહ્યો કર્તવ્ય નહિએ કછુએ કરી ॥

વૈષ્ણવો પર વિશેષ જુલમ.

આ પ્રમાણે આવેલા ગૃહસ્થોએ સાંભળ્યું તેઓ સમજ્યા કે શ્રીજી કોઈ પણ ઉપાયે માળા ઉતારવાના નથી તેથી તેઓએ સંન્યાસી પાસે મથુરામાં જઈ તેને સર્વ સમાચાર કહ્યા. આથી ચિદ્રુપના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ અને તેણે ક્રોધાવેશમાં રાજ્યના સર્વ અમલદારોને વૈષ્ણવો પર જોર-જૂલમ કરીને પણ તેમની માળા ઉતરાવવા હૂકમ કર્યો. આથી ચિદ્રુપના હાથે પોતાનું બહેત્તર થશે એમ સમજી અમલદારો અને તેમના તાબાના માણસો તેની મહેરબાની મેળવવા માટે વૈષ્ણવોને અનેક રીતે પજવવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ જેઓ માળા ઉતારવા આનાકાની કરતા તેઓની માળાઓ જબરાઈથી તોડી નાખવા લાગ્યા.

શ્રીજીની સહનતા

વળી બાદશાહના જુઠા ફરમાન દેખાડી તેઓ કહેવા લાગ્યા કે ગોકુળ ગામને ઘેરો નંખાશે અને અત્રે કોઈ રહી શકશે નહિ. આવી રીતે અનહદ જુલમ થવા લાગ્યો; તો પણ શ્રીજી કાંઈ બોલ્યા સિવાય સર્વ સહન કરતા. કારણ કે પાપીઓનાં પાપનો ઘડો પુરો ભરાવાની રાહ જોવાવીજ જોઈએ. પાંડવોની સભામાં શીશુપાળ શ્રીકૃષ્ણને ગાળો દેતો એને જ્યાં સુધી તેણે સો ગાળો દીધી ત્યાં સુધી પ્રભુ મૂગાજ રહ્યા પણ જ્યાં તે તેથી આગળ વધ્યો-એટલે કે તેનો પાપનો ઘડો ભરાયો-એટલે પ્રભુએ તેનો એક

તૃણવત્ નાશ કર્યો. તેવીજ રીતે અત્રે પણ શ્રીજી ધૈર્યથી વાટ જોતા હતા. અને તે દ્વારા સ્વજનોને શિક્ષા આપતા હતા કે ધર્મના રક્ષણ અર્થે જે કાંઈ દુઃખ પડે તે સઘળું સહન કરવું. પણ દેહાન્ત સુધી ધર્મ છોડવો નહિ. ધર્મને માટે પણ સત્યાગ્રહજ રાખવો. એટલે ધર્મના રક્ષણ અર્થે બંડ વગેરે નિંદક ઉપાયો ન યોજતાં પોતાની જાતે સર્વ સહન કરવાનો આગ્રહ રાખવો. તો અંતે પ્રભુ રક્ષણ કરશે. આ ઉપરથી સમજાશે કે આજકાલ દેશના ઉદય માટે મી. મોહનલાલ કરમચંદ ગાંધી જે સત્યાગ્રહની લડાઈ ચલાવવા માગે છે તે સત્યાગ્રહનુંજ તત્ત્વ શ્રીજીએ પોતાના ભક્તોને ધર્મના રક્ષણ અર્થે સૂચવ્યું હતું.

એવામાં એક વખત શ્રીજી શ્રીગિરિરાજ પધાર્યા. તે સાંભળી સંન્યાસીના માણસોએ તેઓ શ્રીજીને પકડવાનો ગિરિરાજથી પાછા ફરે તે વખતે માર્ગમાં વિચાર. બાદશાહના હુકમનું બાનું કહાડી તેમની માળા બળથી ઉતરાવવાનો વિચાર કર્યો.

આ વાત મથુરામાં જાદવરાય નામનો એક વૈષ્ણવ રાજ્ય-દ્વારમાં નોકર હતો તેના સાંભળવામાં આવી ત્યારે તેણે એક વૈષ્ણવ સાથે તે સમાચાર શ્રીગોકુળ મોકલ્યા. તે વૈષ્ણવે આવી શ્રીગોપાળને સર્વ સમાચાર કહ્યા. એટલે શ્રીગોપાળે એક પત્રમાં સર્વ હકીકત લખી તે પત્ર શ્રીજીને મોકલ્યો. પરંતુ શ્રીજી સર્વ ભેદ જાણતા હોવાથી તે પત્રથી

યત્કિંચિત્ પણ ડર્યા સિવાય ગિરિરાજથી પાછા ફરતાં મથુરામાં થઈ શ્રીગોકુલ આવ્યા તોપણ કોઈએ આપના સામે દૃષ્ટિ સરખી પણ કરી નહિ.

માલા નહિ ઉતારવાનો કરેલો નિશ્ચય.

આટલું છતાં દિવસે દિવસે ત્રાસ અને ભય એટલાં વધવા લાગ્યાં કે સ્ત્રી પુરૂષ સર્વ વૈષ્ણવ જન શ્રીજીને માળા ઉતારવાનો આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. તેના જવાબમાં શ્રીજીએ ગુસ્સાથી કહ્યું કે ચિદ્રુપ તો શું પણ કદાચ બાદશાહ જાતે કહેશે તોપણ.

"માલા કબહું ન ઉતારિ હું,
સુનિ યહવત હમ દૃઢ ગ્રહ્યો ॥૨૭૪॥

કાંકરા ઉડે પણ પર્વત ન ઉડે.

એવામાં કોઈ એક વૈષ્ણવે શ્રીજીને કહ્યું, મહારાજ શું થાશે ? કાલ વિપરીત આવ્યો છે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું, કહા હોયગી ? જો હોઇગી સો શિષ હેં. તેણે કહ્યું. કે આજ કાલ તો વા વાય છે ત્યારે કાંકરા પણ ઉડે છે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે " કાંકરા ઉડે પણ પર્વત તો કબહુ ઉડે નહિ." તેવામાં ગોપાળભાઈ સુતારે આવી શ્રીજીને નહાવાની ગરૂડાસનની ચોકી સમર્પી. તે ઉપર બેસી શ્રીજી સ્નાન કરવા લાગ્યા. ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે હમણાં એ ચોકી રાખી મુકો. કારણ કે સંન્યાસી આવી વૈભવની વાતો

જાણશે તો નવી ઉપાધી ઉઠાવશે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે કોઈ બીજો ઉપાધી શું કરશે; ને હોય તો ભલે હોય.

વળી જ્યારે શ્રીજી ગુજરાત પધાર્યા તે વખતે મહાનુભાવી વડા માધવદાસે અનુભવબળથી ત્યાંના વૈષ્ણવોને કહ્યું હતું કેઃ—

માલા પ્રસંગ વિષે ભવિષ્ય.

"માલાનો એક મામલો મોટો, તે પડશે આવીને ॥
તે શ્રીવલ્લભજી થોભશે; જીવો તે જોજો ભાવીને ॥૨૯૧॥

તથા શ્રીગુસાંઈજીના સેવક મુકુંદદાસે પણ કહ્યું હતું કે

"ઉઠશે ઉત્પાત માલા સંબંધી એક અતિ ઘણો ॥
રાખશે શ્રીગોકુલનાથજીએ કુંવર વિઠ્ઠલજી તણો ॥૨૯૩॥

સંન્યાસીના ત્રાસથી વૈષ્ણવો એટલા તો હેરાન થયા હતા કે તેઓ કોઈપણ ઉપાયે તેનો સંન્યાસીનો નાશ કરવા ઘાટ ઘડવા તૈયાર થઈ ગયા. આવા વૈષ્ણવોની તીવ્ર લાગણી અધર્મી દુષ્ટને કોઇ પણ રીતે હણવો તથા શ્રીજીનો અટકાવ જોઈએ એમ તેઓને લાગ્યું. અને તેમ કરવામાં પાપ નથી એ પણ સત્યજ છે. છતાં શ્રીજી ધર્મ રક્ષક અને પ્રાણી માત્રના પાલક તેમને તેવા કામોમાંથી રોકાતા. એક સમય જ્યારે શ્રીજીની બેઠકમાં સર્વ સમાજ ભરાયો હતો તે વખતે સંન્યાસીના

અનહદ જુલમની વાત નીકળતાં સઘળા કકળવા લાગ્યા. અને દુઃખાવેશમાં તે સંન્યાસીનો નાશ કરવાની જુદી જુદી યુક્તિ બતાવવા લાગ્યા. કાવિઠાના (ધોળકા પાસે) પ્રાગદાસે કહ્યું કે કહો તો હું તેના શિરનું છેદન કરું. એક પહોરૂએ કહ્યું કે એક પહોર સુધી હું જલમાં રહી શકું છું. અને તેથી જ્યારે તે દુષ્ટ નહાવા આવે એટલે તેને ઉંડા પાણીમાં ખેંચી જઇ ડુબાડી દઉં. આ આવેશ ભરેલી વાતચીત જ્યારે શ્રીજીએ ભીતરથી સાંભળી ત્યારે પોતે એકદમ બહાર પધાર્યા અને સર્વ વૈષ્ણવોને આજ્ઞા કરી કે તમારે કોઈએ કદી આવા વિચાર કરવા નહિ. જો તમે મને ચાહતા હો તો હું જે પ્રમાણે તમે પણ જે જે દુઃખ દે તે સર્વ સહન કરો જ્યારે તેના પાપનો ઘડો ભરાશે ત્યારે પ્રભુ સ્વતઃ એને શિક્ષા કરશે. માટે હવેથી કાંઈ બબડ્યા સિવાય સર્વ સહન કરો. પ. ભ. ગોપાલદાસજી યોગ્ય કહે છે કે

'સહન સહન એ વલ્લભની વાણી છે'

વળી જો મથુરાંવાસી વૈષ્ણવોને અતિશય પીડા હોય તો તેમણે શ્રીગોકુળમાં આવી રહેવું. આજ્ઞાધિન સેવકોને પ્રભુનો હુકમ થયો પછી પૂછવું શું ? સર્વેએ સર્વ કુતર્ક છોડી દીધા.

માલા તિલકની આ રકઝકમાં લગભગ ચાર માસ

વીતી ગયા અને **સં. ૧૬૭૭ ના મહા સુદ ૫. (વસંતપંચમી)** ગઈ તોપણ શ્રીજીએ તો માળા ઉતારી નહિ, તેથી સંન્યાસીએ મથુરાંના શકદાર સારંગપાણી તથા કોટવાલ ઉદેરામને બોલાવી તેમને કહ્યું કે આજકાલ કરતાં ચાર માસ થઇ ગયા તોપણ ગોકુળનાથજીની તમે માળા ઉતરાવતા નથી તો પછી બાદશાહને તમે તે વિષે શો જવાબઆપશો ? તમારો હુકમ ગોકુળનાથજી માને નહિ તો પછી તમો હાકેમ શાના હુકમ ન માને તો બળથી ઉતરાવો. સંન્યાસીનાં આ વચન સાંભળી ભયથી ધ્રુજતા તે બંને અમલદારો સ્વારોને સાથે લઇ શ્રીગોકુળ ગયા.

સારંગપાણી તથા ઉદે- રામને ચિદ્રુપની ધમકી

પ્રથમ કોટવાલ શ્રીજી પાસે ગયો. તેને શ્રીજીએ આવવાનું પ્રયોજન પૂછ્યું ત્યારે તે દુષ્ટ કપટ કરી જુઠું બોલ્યો કે હું કામ પ્રસંગે મહાવન આવ્યો હતો, અને ત્યાંથી સહેજ અત્રે આવ્યો છું. પરંતુ સત્યરૂપ, સત્યાત્મા, અંતર્યામી પ્રભુ પાસે તેનું જુઠું કેટલો વખત નભે ? જ્યારે તે મૂઢે કહ્યું કે હું તો ફકત ગોકુળના તમાસા જોવા આવ્યો છું ત્યારે શ્રીજીએ માર્મીક શબ્દોમાં કહ્યું કે :—

તેઓનું શ્રીજી પાસે જુઠું

" તમાસા મથુરામે, કેશવરાયકે ઉહાં દેખીએ ॥
ઈહાં તો હે ઘર હમારો, તમાસો કહા પેખીએ ॥૩૩૪॥

છેવટે કોટવાલે કહ્યું કે બાદશાહની મનાઈ છે છતાં આપ માળા કેમ પહેરો છો ? જો તમને બાદશાહે માળા પહેરવાની રજાનો લેખ કરી આપ્યો હોય તો તે બતાવો.

" ત્યારે ઉગ્ર પ્રતાપે બોલ્યા, હમ તો પહેરતહેં સદા ॥૩૩૮॥
સાત શાખા ભઈ હમારે, આદિ તેં ચલી આઈ હેં ॥

લિખે પર પહેરતે નહિ, જો લિખ્યો આની દિખાઈયે ॥૩૩૯॥

વળી શ્રીજીએ કહ્યું કે માલા ન પહેરવાનો બાદશાહનો લેખી હૂકમ થયો છેજ કયાં ? જો લેખી હૂકમની માંગણી તમારી પાસે હોય તો બતાવો. અમારે કેવળ માલાની તકરાર નથી પણ પંચાયતની પૂજાની તકરાર છે અને તે અમારે દેશાધિપતિ સાથે વાતચિત થઈ ચૂકી છે.

પ્યાદાનો ફિટ્કાર.

શ્રીજી અને કોટવાલ વચ્ચે આ રકઝક થઈ રહી હતી તેવામાં એક પ્યાદાએ પાસે બેઠેલા દામોદરભટ્ટના કંઠની માળાપર હાથ નાખ્યો. પણ માળા હાથમાં આવી નહિ અને દામોદરભટ્ટ ત્યાંથી અટારીપર નાશી ગયા. તે વખતે ત્યાં ઘણો શોરબકોર થઈ રહ્યો ત્યારે શ્રીજીએ સર્વને શાંત કરી કોટવાલ અને તેના માણસો સામે ક્રોધ યુક્ત નજર કરી તેમને કહ્યું કે ભીરૂઓની માફક તમે તે વૈષ્ણવોને શા માટે

પજવો છો ? પોતાની માળા બહાર લાવી શ્રીજીએ કહ્યું કે આ મારા કંઠમાં માળા છે, તમારે જે કહેવું હોય તે મને કહો, વૈષ્ણવોને શા માટે હેરાન કરો છો ? ત્યારે કોટવાલે કહ્યું કે જો આપ ભલું ઇચ્છતા હો તો સંન્યાસીના કહેવા પ્રમાણે કરો.

" શ્રીજીએ કહ્યું સંન્યાસીકો કહ્યો હમ કબહુ ના કરે. "

શકદારનો બોધ.

તે ઉપરથી કોટવાળે શ્રીજીને કહ્યું કે જો એમજ છે તો શકદાર અહીં આવ્યા છે તેમને મુકામે આપ પધારો. તેથી શ્રીજી ત્યાં પધાર્યા. ત્યારે શકદારે કહ્યું કે આપ જેવા શાણા માણસોએ જહાંગીર જેવા હઠીલા અને ક્રોધી બાદશાહ સામે હઠ કરવી એ સારૂં નથી. બાદશાહ સંન્યાસીના કહેવા પ્રમાણે અક્ષરે અક્ષર કરે છે, અને જહાંગીરના રાજ્યનો વિસ્તાર પણ સમુદ્ર પર્યંત છે, તો તેનું રાજ્ય છોડીને પણ તમે ક્યાં જશો ? માટે ડહાપણ વાપરી માળા ઉતારવાનો વિચાર કરી મારી સાથે સંન્યાસી પાસે ચાલો.

શ્રીજીનો પ્રત્યુત્તર.

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું મારે તેની પાસે આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? હું ત્યાં આવીને શું કરીશ ? શાસ્ત્ર પ્રમાણે વાતચીત કરવા તો તે ઇચ્છતોજ નથી. તેમ છતાં જો તે શાસ્ત્રાર્થ કરવા માગતો હોય તો વિષય અને દિવસ નક્કી કરી મને ખબર આપો એટલે હું ખુશીથી ત્યાં આવીશ

પરંતુ સત્ય વાત તો એટલીજ છે કે તેને શાસ્ત્રાર્થ કરવોજ નથી, કેમકે તેને તે વિષેનો અનુભવ સુદ્ધાં પણ થઈ ગયો છે કે તેમાં તે ફાવી શકે તેમ નથી. અમારા પિતામહ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ એના માયાવાદનું સંપૂર્ણ રીતે અનેક પ્રસંગે ખંડન કર્યું છે અને પોતાનો શુદ્ધાદ્વૈત મત શુદ્ધ રીતે પ્રતિપાદન કર્યો છે. તેથી શાસ્ત્રોના આધારે ધર્મ યુદ્ધ કરવા તે ઇચ્છતો નથી. વળી બાદશાહે જો કે તેના આસુરી મંત્ર પ્રભાવથી અંજાઇ જઈ એક વખત તેને વચન આપ્યું છે; અને તે વચનના બળે તે સર્વ કોઈની માળા ઉતરાવવા માગે છે તો પણ જ્યારે બાદશાહને પોતાની ભૂલ સમજાશે ત્યારે તે પોતાના વચનને વળગી રહેશે એવું ભાગ્યેજ માની શકાય. અને પ્રભુની કૃપાથી ઘણા ભાગે હું બાદશાહને મોહમાંથી દૂર કરી તેની ભૂલ તે સમજી શકે તથા સંન્યાસીનું ખરૂં ચારિત્ર્ય બહાર પડે તેવી કોશીષ કરી શકીશ. તેથી તે બાબતમાં મને કાંઇ ચિંતા નથી. ધર્મનું પાલન એજ મનુષ્ય જીવનનો હેતુ છે અને આ અનિશ્ચિત સંસારમાં જ્યારે વસ્તુ અને નામ માત્રનો નાશ થાય છે ત્યારે કેવળ ધર્મજ અચલ છે. તો આવા અચલ ધર્મને કયો સમજુ પુરૂષ ડર, ધમકી, અથવા તો લૌકિક હાનિ કે લાભ અલાભના ભયથી તજી દેશે ? ધર્મ ગયા પછીનું જીવનજ વ્યર્થ છે તો પછી જીવવાની ખાતર પણ ધર્મ છોડવો તે કેવળ મૂર્ખાઈ અથવા ભીરૂતા છે. જ્ઞાની માણુસોનો ધર્મ તો તેમના જીવનની સાથે એવો તો ઓત-પ્રોત થઇ ગએલો હોય છે કે તેને તેમના પ્રાણુથી જૂદો

પાડી શકાયજ નહિ. વળી ધર્મના ઉત્પાદક નિયતા અને રક્ષણકર્તા સર્વ બાદશાહોના બાદશાહ પ્રભુ પોતે છે. તો તેમણે બતાવેલા ધર્મને એક ક્ષુદ્ર અને ક્ષણભંગુર દેહવાન્ બાદશાહના ડરથી તજવો એ કેવળ અનુચિત્તજ છે. તેથી ઘણો ઉંડો વિચાર કરી મેં ચોક્કસ નિર્ણય કર્યો છે કે **પ્રાણાંતે પણ હું મારો ધર્મ છોડીશ નહિ.** અને તે સંન્યાસી પાસે પણ હાલ આવીશ નહિ.

બાદશાહપાસે જવાની હા

જ્યારે શ્રીજીએ ચિદ્રુપ પાસે જવાની શકદારને ચોકખી ના પાડી ત્યારે તેણે તેમને બાદશાહ પાસે જવા કહ્યું. શ્રીજીએ તે વાત કબુલ કરી એટલે શકદારે તેમને તરત સાથે થવા કહ્યું. ત્યારે શ્રીજી બોલ્યા કે હું કાંઇ યોગી વૈરાગી નથી કે તરત આવી શકું. મારે તો તમારી સાથે આવવા માટે કેટલીક તૈયારી કરવી પડશે અને તેને માટે મારે ઓછામાં ઓછા ૨૦ દિવસ જોઈશે. આથી શકદાર ગભરાયો અને તેણે કહ્યું કે તમે શું કરવા માગો છો ? ચિદ્રુપની પાસે આવવાની ના કહો છો અને બાદશાહ પાસે આવવા માટે ૨૦ દિવસ તૈયારીના જોઈએ છીએ ત્યારે તમારે તો બાદશાહ પાસે અમારોજ ઘાટ ઘડાવવો છે ? જો તમે માલા ઉતારી નથી. એવી ફરીયાદ સંન્યાસી બાદશાહને કરશે તો તે અમારોજ કુચો કાઢી નાંખશે. માટે એક વખત અમારી ખાતર પણ સંન્યાસી પાસે ચાલો; કારણકે બાદશાહ પાસે જવામાં તો ઘણો વખત જોઇશે.

શકદારની માગણીનો સ્વીકાર.

આ પ્રમાણે શકદારનો વિવેક ભર્યો આગ્રહ જોઈ શ્રીજીએ સંન્યાસી પાસે જવાનું કબુલ કર્યું અને શકદારને કહ્યું કે ચાલો હું ઘેર જઈ વસ્ત્ર પહેરી ચિદ્રુપ પાસે આવું છું અને મારે જે કહેવું હશે તે તેનેજ કહીશ.

શ્રીજીને બારોબાર મથુરાં લઈ જવાની યુક્તિ.

પરંતુ આ સાંભળી કોટવાલે વિચાર કર્યો કે હું લશ્કરની જાગીરમાંથી સર્વ હિંદુઓના મુકુટમણિ અને વૈષ્ણવોના પ્રાણરૂપ ગોકુલનાથજીને લઈ જવા માગું છું. પરંતુ જો તેમાં વાર થશે અને વખતે આસપાસના મેવાસીઓને ખબર આપી બોલાવવામાં આવશે તો પછી મારૂંજ કાટલું નીકળી જશે અને હું ફજેત થઈશ. તેથી ગોકુળનાથજી ઘેર ગયા સિવાયજ પરભાર્યા ચિદ્રુપ પાસે આવે એવી યુક્તિ કરવી જોઈએ. તેથી નમ્રતાપૂર્વક શ્રીજીને તે વિષેની વિનંતી કરી. શ્રીજીએ પણ ઈચ્છાનુસાર તે કબુલ રાખી અને બારોબાર ચિદ્રુપ પાસે જવા તૈયાર થયા.

મોટાભાઈ.

શ્રીજી કોટવાલ તથા શકદાર સાથે શ્રીઠકરાણી ઘાટે પધાર્યા. ત્યાં એક મોટાભાઈ નામના ગરાસિયા વૈષ્ણવે આપને જોયા. તેણે ધાર્યું કે શકદાર, કોટવાલ અને તેમનાં માણસો શ્રીજીને હેરાન કરતા હશે માટે તેમને તો મ્હારી આ! લટકતી તલવારથી પુરાજ કરૂં.

" એકએકને જીવતા જાવા આજ હું દેઉં નહિ ॥
અંત આણું એહનો એમ વિચાર્યું મનમાં અહીં ॥૩૬૮॥

રજપૂત શાનો આજ હું, કાજ નહિ આવું એહ સમે ॥
હું ઉભે લઈ જાય તો, જગદીશને કેમ ગમે ॥૩૬૯॥

આવા વિચારોમાં લીન થએલા મોટાભાઈએ મૂછ પર હાથ નાખી પોતાનું વીરત્વ સૂચવ્યું એટલામાં શ્રીજીની નજર તેના ઉપર પડી અને જોયું તો આંખમાં અત્યંત ક્રોધ જણાયો.

"ત્યારે સેન કરી સમજાવિયા, એસી કરતહો કાયકો ॥
વૈષ્ણવને તેડી કહ્યું લેઈ જાવો ઘર તુમ યાહીકો ॥૩૭૦॥

શ્રીજીને કોટવાલ તથા શકદાર મથુરાં લઈ જાય છે એવા સમાચાર સર્વ નગરમાં જોતજોતામાં ફેલાઈ ગયા; અને તેથી પહેરૂઆ વગેરે હથિયાર સજી શ્રીજીને છોડાવવા માટે આવી પહોંચ્યા. પરંતુ શ્રીજીએ તે સર્વેને સમજાવી પાછા મોકલ્યા અને પોતાના સર્વ બાલકોને પણ કહેવડાવ્યું કે કોઈ ત્યાં આવે નહિ.

ઠકુરાણી ઘાટ.

ઠકુરાણી ઘાટે નાવ આવતાં વાર લાગી તેથી શકદાર વગેરેએ જે ઘાટે નાવ ઉભું હતું ત્યાં જવા વિચાર કર્યો અને શ્રીજીને પણ ત્યાં પધારવા વિનતી કરી. શ્રીજી પાસે

વાહન નહિ હોવાથી શકદારે પોતે પગે ચાલી તેમને પોતાનો ઘોડો આપવા કહ્યું, ત્યારે શ્રીજીએ જણાવ્યું કે અમારે ઘોડાની જરૂર નથી. અમને ચાલવાનો અભ્યાસ છે પણ આપ ચાલો તેથી અમારૂં ખોટું દેખાય એમ કહી આગ્રહથી શકદારે શ્રીજીને પોતાનો ઘોડો આપ્યો. શ્રીજી સાથે આ વખતે તેમના લઘુ બન્ધુ શ્રીઘનશ્યામજી (શ્રીગુસાંઇજીના સાતમા લાલજી) પણ હતા. તેમને કોટવાલે પોતાનો ઘોડો આપ્યો. આ પ્રમાણે શ્રીજી તથા શ્રી ઘનશ્યામજી શકદાર અને કોટવાલના ઘોડાઓ પર સ્વાર થઇ નાવ પાસે ગયા અને શકદાર, કોટવાલ તથા તેમના માણસો તેમની પાછળ પગે ચાલતા ગયા.

આ દરમિઆનમાં જે જે વૈષ્ણવોને આ બીનાની ખબર પડી હતી તે સઘળા ત્યાં આવી પહોં-
શ્રીજીની સાથે જવા ચ્યા હતા. અને જો કે શ્રીજી ઘણાઓને વૈષ્ણવોનો આગ્રહ સમજાવી પાછા વાળતા હતા; તો પણ અને સહનતા તેઓ જતા નહિ અને વળી વળીને સાથે થતા. નાવ પાસે આવતાં હાકેમના સિપાઈઓ સર્વ વૈષ્ણવોને દૂર કરવા લાગ્યા અને જે લોકો વાળવા છતાં પણ ગયા તેમને પોતાની છડીઓનો સ્વાદ પણ ચખાડવા લાગ્યા. આવી રીતે માર પડવા છતાં પણ કેટલાક વૈષ્ણવો નાવ સુધી પહોંચ્યા; પરંતુ કોઇને નાવ ઉપર ચઢવા દીધા નહિ. છેવટે દામોદરદાસ તથા વિશ્રામ કારડીયો રજપૂત કાંઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી શ્રીજી પાસે જઈ

પહોંચ્યા. તેમના સિવાય તે વખતે શ્રીજી પાસે બીજો કોઈ વૈષ્ણવ હતો નહિ. તે છતાં થોડી વારમાં જ્યાં શકદારના માણસોને ખબર પડી કે તરતજ તેમણે તે બે જણને સખત માર મારી નાવમાંથી ઉતારી મૂકયા. દામોદરદાસ તો માર ખાતા ખાતા નાવમાંથી નીચે પાણીમાં પડયા તોપણ નાવ છોડયું નહિ અને લાગ મળતાં ફરીથી ઉપર ચડી ગયા. વિશ્રામના હસ્તમાંથી નાવ છુટી ગયું પણ તે તો તરીને નાવની સાથે સાથે ગયા. આ વખતે દામોદરદાસના હાથમાં શ્રીજીને આરોગવાના જલનો ગડુઓ હતો તેનું તેણે જીવની પેઠે જતન કર્યું; અને આટલો માર ખાતા છતાં શ્રીજી પાસેથી એક ક્ષણ પણ દૂર થયા નહિ.

પ્રિય વાંચક! પુષ્ટિ સેવકોનો સેવક ધર્મ જો પોતાનો પ્રાણ જાય તો ભલે પરંતુ પોતાના પ્રાણ દામોદરદાસનો સેવક ધર્મ પ્રભુને જલ આરોગવામાં કાંઇપણ વિ-ઘ્ને સહનતા. લંબ થવો જોઈએ નહિ! પ્રભુને કાંઈ પણ શ્રમ ન પડે તે માટે પુષ્ટિ ભક્તો કેવા પ્રયત્ન કરે છે તેનો આ એક દ્રષ્ટાન્ત છે. જેમની કૃતી માત્ર સ્વપ્રભુના સુખાર્થે છે તેવા વિરલા પુષ્ટિ સેવકોને વિષે મારા જેવો ક્ષુદ્ર જીવ શું બોલી શકે એમ છે? આટલું છતાં દામોદરદાસ તથા વિશ્રામદાસે સ્વપ્રભુની સેવાર્થે જે અસહ્ય માર વેઠયો છે તે દ્વારા તેઓ સૂચવે છે કે સેવામાં અનેક પ્રતિબંધો નડે છે અને ભક્તજને તે સર્વને મૂગે મોઢે ધૈર્યથી સહન કરવાં જોઈએ. પોતાને ગમે તેટલાં અને

ગમે તેવાં વિઘ્ન આવી પડે તો પણ જ્યાં સુધી પ્રાણમાં પ્રાણ હોય ત્યાં સુધી પુષ્ટિભકતોએ સ્વપ્રભુની સેવાનો ત્યાગ કરવો નહિ. વળી વિવેક 'ધૈર્યાશ્રય'માં શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે—

त्रिदुःखसहनं धैर्यमामृतेः सर्वतः सदा ।
तक्रवद्देहवद्भाव्यं जडवद्गोपभार्यवत् ॥ ६ ॥
प्रतीकारो यदृच्छातः सिद्धश्चेन्नाग्रही भवेत् ॥
भार्यादीनां तथान्येषामसतश्चाक्रमं सहेत् ॥७॥

અર્થ:—હમેશાં સર્વ સ્થળેથી આવતાં ત્રણે (આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ)પ્રકારનાં દુઃખ સહન કરવાં તેનું નામ ધૈર્ય છે.

જો ઇચ્છા હોય તો દુઃખ ટાળવા પ્રયત્ન કરવો, પણ તેની સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં આગ્રહ કરવો નહિ. સ્ત્રી (પુત્રો) તથા બીજા દુષ્ટ લોકો તરફથી પણ જે કાંઈ પીડા આવી પડે તે સહન કરવી જોઈએ.

અત્રે કોઇ પ્રશ્ન કરે કે દામોદરદાસ તથા વિશ્રામે તે પોતાનો ધર્મ ઉત્તમ રીતે બજાવ્યો ત્યારે દામોદરદાસને પ્રભુની પરમકૃપાળુ દયાનિધિ ભક્તવત્સલ શ્રીજીએ સાનિધ્યમાં માર કેમ પોતાના આવા પરમ ભક્તજનોને પોતાનીજ સાનિદ્ધમાં મ્લેચ્છોને હાથે માર પડે ? ખાતા કેમ સહન કરી શકયા ? જે પ્રભુ સ્વજનોની સાચી આર્તિ એક ક્ષણભર સહન કરી શકતા

નથી. તેમણે આવી રીતે કેમ થવા દીધું ?

ભક્તની કસોટી ને અધિક દાન.

ઉપલી શંકાના સમાધાન અર્થે કહેવું જોઈએ કે પુષ્ટિ જનોને જે કાંઈ દંડ-શિક્ષા યા ફળ મળે છે તે સ્વતઃ પુષ્ટિ પ્રભુ જાતેજ આપે છે તેમાં અન્ય કોઈને અધિકાર નથી અને આ દંડનું કારણ સ્વપ્રભુની ઈચ્છા, સ્વજનોને શિક્ષા, રમણ ઉપયોગી લીલા તથા અધિક કૃપા અને અધિક દાન દેવાનું નિમિત્ત વગેરે ગમે તે એક અથવા વધુ હોય છે. અત્રે દામોદરદાસ તથા વિશ્રામભાઇના સંબંધમાં સ્વજનોને શિક્ષા તથા તેમને અધિક દાન આપવાનું હતું અને તે અર્થે તેમના ધૈર્યની પરીક્ષા કરવાની હતી. સાધુ પુરૂષોની આવી કસોટી અસાધારણ નથી અને આવી કસોટી કરવાથી કાંઈ ભક્ત તરફનો વાત્સલ્યભાવ ઘટતો નથી પણ વધે છે. પોતાના ભક્તને આ પ્રમાણે કસોટીમાંથી સહી-સલામત પાર નીકળેલો જુએ છે ત્યારે તે ભક્તાત્મા પ્રભુને અત્યાનંદ થાય છે.

દામોદરની આ સેવાનો બદલો વાળવાનું શ્રીજી ચુકયા નથી. તેમણે તેમનો અનેક પ્રસંગે આભાર પ્રદર્શિત કર્યો છે એટલુંજ નહિ પરંતુ

" જ્યારે દામોદરદાસને હવું અશ્વાસ અતિશે જેહ સમે ။
ત્યારે કૃતજ્ઞ શિરોમણિ, ફિરી ફિરી પૂછે તેહ સમે ॥૩૯૧॥

દામોદર કેસોહિ ભાઈ, યમુનાદાસ જાણીયું ? ॥
આતો કાંઇ વિલક્ષણ દયાકો કારણુ મનમાં આણીયું ॥૩૯૨॥

ત્યારે તેણે વિનંતી કરી કે આજ્ઞા હોય તો જઈને જોઉં. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું—

હાં હાં તું એક બેર દેખિકે આવે તો ભલી કરી ॥૩૯૩॥

પછી દામોદરદાસ સૂતા હતા ત્યાં યમુના દાસ આવ્યા તેમણે શ્રી સ્મરણ કરી દામોદરદાસને પૂછ્યું. ભાઈ હવે આપને કેમ છે ? મને શ્રીજીએ તમારા સમાચાર પૂછવાને મોકલ્યો છે. તે સૌભાગ્યના આનંદમાં બોલી ઉઠયા કોણ ? **શું મારા શ્રીજી ? શું મારા પ્રાણ ? હા શું તે હજુ પણ મારે માટે આટલો શ્રમ લઈ રહ્યા છે ?** આટલું કહેતાં તેઓ શાંત થયા અને ફક્ત તેમનો સ્થુલ દેહજ ભૂતલ પર રહ્યો. તેમનો અંતરાત્મા તો પોતાના પ્રાણનાથના ચરણકમલમાં કયારનોએ પહોંચી ગયો.

દામોદરદાસનું અવસાન

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નદીની સામી બાજુએ પહોંચતા સુધી દામોદરદાસ તથા વિશ્રામભાઇએ અનેક દુઃખ સહન કરી પોતાના અડગ ધૈર્ય અને સ્વામિ ભક્તિની પરીક્ષા આપી અને તેમાં વિજય મેળવ્યો. નાવ સામે પાર આવ્યું એટલે શ્રીજી વાહેણીની (ગાડીની) રાહ જોતા ખરિકમાં

ખરિકમાં શ્રીજી.

(ગોશાળામાં) બિરાજ્યા. તે પાસેના ગામમાં વાગતાં વાજીંત્રોનો ધ્વનિ સાંભળી શકદારે શ્રીજીને કહ્યું કે આપને તો ઘણા શુભ શુકન થાય છે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે મારે તો સદા સર્વદા શુકન સારાજ છે. અત્રે શ્રીજી થોડી વાર થોભ્યા એટલામાં સામે પાર જે લોકોને આવતાં રોકયા હતા તેમાંના કેટલાક ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

શ્રીજી માટે ગાડી લાવવા આસપાસના કેટલાક વૈષ્ણવો ખરિકમાં ગયા. પાછળથી આવેલા વૈષ્ણવોમાં રાયગધાદરદાસ. સોમજી સુતાર હતા અને તેમના મિત્ર ન્યાલચંદ્ર અને કંબો રામશાહ તો ત્યાં ન આવતાં મહાવન ગયા અને ત્યાં જઇ રાયણદાધરદાસને ખબર આપી કે કોટવાલ તથા શકદાર અને તેમનાં માણસો શ્રીજીને લઈ જાય છે. આ સાંભળતાંજ તેને ક્રોધ ચડયો અને મારી જાગીરમાંથી હું હયાત છતાં મારી રજા સિવાય તેઓ કેમ લઈ જઈ શકે એમ કહી તેણે ડંકો વગડાવી લશ્કર ભેગું કર્યું. અને લશ્કર તૈયાર થતાં તેને લઇ તે એકદમ શ્રીજીને છોડાવવા ચડયો. તે વખતે મહાવનના ચોધરીઓ જે ઘણા શૂરા હતા અને જેઓ શ્રીજીના સેવક હતા તે સઘળા પણ પોતાની સાથે ઘણા શૂરવીરો લઈ યમુનાજીના કિનારાપર ધાઇ આવ્યા. ત્યાં આવતાં તેઓ સર્વેને ખબર પડી કે શ્રીજીને ત્યાંથી લઈ ગયા ત્યારે તેમણે ખબર લાવનારાઓને મોડી ખબર આપવા માટે ઠપકો આપ્યો. તમે પ્રથમથી કેમ ખબર ન આપી?

તેના જવાબમાં એક પોહોરૂઆએ કહ્યું કે કાંઈ પણ ઉપાધિ કરવાની શ્રીજીની મનાઈ છે. શ્રીયમુનાજી સામે કિનારેથી શકદારે તથા કોટવાલે આ બાજુએ એકઠું થએલું મહાવનનું મોટું લશ્કર જોયું અને તેથી તેમણે વિચાર્યું કે જો તેઓ નાવે ચઢી અત્રે આવશે તો ભારે ઝપાઝપી થશે અને આપણું તો મોતજ આવ્યું માટે તેઓના આવી પહોંચતા પહેલાં ત્વરાથી અહીંથી પલાયન કરવું એજ ઉચિત છે. પરંતુ સ્વારીના ઘોડા આવી પહોંચ્યા નહોતા એટલે તેમની સઘળી ઉતાવળ અને ગભરાટ વ્યર્થ હતો. એટલામાં એક ઘરની વહેલ આવી પહોંચી તેમાં શ્રીજીને બેસાડી પ્રયાણુ શરૂ કર્યું. તે વહેલ એક ભોજાભાઈ નામનો ખેડૂત હાંકતો હતો. પણ તેને ધીમો હાંકતો જોઈ શકદારે તેને ઉઠાડી એક મોગલને બેસાડયો અને વહેલને બનતી ઝડપથી હાંકવા હૂકમ આપ્યો. આ વખતે શ્રીજી પાસે દામોદરદાસ સિવાય અન્ય કોઈને રહેવા દીધા નહિ. એવામાં વાવડી પાસે આવતાં શકદારે એક બટાઉ (વટેમાર્ગુ) સ્વારને દૂરથી આવતો જોયો અને તેથી તે મનમાં ડર્યો કે નક્કી મહાવનના સ્વાર આવી પહોંચ્યા. તેથી તેણે પોતાના માણુસોને ત્યાંથી ઉઘાડી તલવારે ચાલવા હૂકમ કર્યો.

" વેગલેથી વિસરામ બોલ્યો સાંભરેલ મીયાં કહી ॥
એ કોય નહિ અમારૂં એ બટાઉ છે. ચિંતા નહિ ॥૪૨૩॥

શકદાર તથા કોટવાલને આ પ્રમાણે ભય પામતા જોઈ

શ્રીજીએ તેમને કહ્યું કે તમે શા માટે
શકદારને શ્રીજીએ ડરો છો? મેં ગધાદરદાસને કહાવી
આપેલી શાંતિ. મોકલ્યું છે કે તમે કોઇ અત્રે આવતા
નહિ કેમકે તમારા આવ્યાથી કલેશ વધશે.

શ્રીજીને મથુરાં લઇ ગયાના સમાચાર સાંભળી
શ્રીગોકુળમાં સર્વને હાહાકાર થઈ રહ્યો.
જેદેવજી. કોઈને કાંઈ સૂઝતું નહિ. જેદેવજી સૂતા
હતા તે ઉઠયા ને કહ્યું કે આ ગભરાટ
શાનો છે? ત્યારે આસપાસ ઊભા રહેલા બીજા વૈષ્ણવોએ કહ્યું કે શ્રી વલ્લભને મથુરાં લઇ ગયા ને તમને ઊંઘ કેમ આવે છે? તે સાંભળી તે એકદમ તૈયાર થઇ આગ્રે લશ્કરખાન પાસે ગયા. શ્રીગોપાલતો દિગમૂઢ થઇ તિબારીમાં આવી બેઠા. પણ જવાની આજ્ઞા નહોતી એટલે લાચાર! તે વખતે સર્વભટ્ટ શ્રીગોપાલની પાસે આવી આમતેમ વાતો કરવા લાગ્યા. તે જોઈ પોલિયો ધર્મદાસ રજપૂત જે ત્યાં હાજર હતો તેણે કહ્યું અહીં ખાલી વાતો કરવાથી શું દહાડો વળે? ત્યાં જાઓ નહિ તો આ પહેરેલી જનોઈ કાઢી નાખો. જો રજપૂતાઈનાં (લડવાનાં) કામ હોય તો અમે કરીએ પણ આતો તમારૂં (ધર્મ રક્ષણનું) છે. માટે ઊઠો, મથુરાં જાઓ. અત્રે બેસી શું રહ્યા છો! પછી તે સર્વ મથુરાં ગયા. અને તેમની પાછળ હજારો વૈષ્ણવો ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. રસ્તામાં તેમને કોઇએ પૂછયું કે તમે સર્વ કયાં જાઓ છો? ત્યારે તેમનામાંથી વિઠ્ઠલભટે કહ્યું કે "જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં અમે જઇએ છીએ."

શ્રીજીનું મથુરામાં આગમન.

વૈષ્ણવોને આપેલી નવી માળાઓ.

આ પ્રમાણે સંવત ૧૬૭૬ ના ફાગણ વદ ૧૪ ના રોજ શ્રીગોકુલથી વૈષ્ણવોનાં ટોળે ટોળાં મથુરામાં આવવા લાગ્યાં. કેટલાક લોક તો એટલી ઝડપથી ચાલ્યા કે શ્રીજીના પણ આવતા પહેલાં તેઓ મથુરાં આવી પહોંચ્યા અને કેશવમારૂના બાગ સુધી આપની સામે આવ્યા. મથુરાં આવ્યા પછી શ્રીજી સૂર્યકુંડ પર જઇ બાગમાં બિરાજ્યા; અને ત્યાં મથુરાંના હજારો વૈષ્ણવો દર્શનાર્થે આવવા લાગ્યા. અત્રે પધાર્યા ત્યારે શ્રીજીને શ્રમ તથા ગરમીને લીધે તરસ લાગી હતી પણ મ્લેચ્છાદિનો સ્પર્શ થવાથી સ્નાન કર્યા સિવાય જલ લીધું નહિ તેમ છતાં દામોદરદાસને માટે જળ મંગાવ્યું પણ તેણે પણ લીધું નહિ. દર્શનાર્થે આવેલા વૈષ્ણવોમાંથી કેટલાકના ગળામાં શ્રીજીએ માળા જોઈ નહિ ત્યારે પોતે પાસે ઉભા રહેલા બીજા વૈષ્ણવોને થોડી માળા લાવી આપવા કહ્યું. શ્રીજીની આજ્ઞાથી વૈષ્ણવ મથુરામાં માળા લેવા ગયા પણ તેમણે તે મળી શકી નહિ, કેમકે ત્યાં જો કોઈ માળા વેચે છે એવી ખબર પડતી તો તેનાં ઘરબાર લૂંટી લેવામાં આવતાં. તેવામાં એક ગોડિયા પાસે માળાઓ હતી તે તેણે એવી શરતે આપી કે મારૂં નામ કોઇને બતાવવું નહિ, કેમકે મારૂં નામ હાકેમના જાણવામાં આવશે તો મારૂં મોતજ આવ્યું. પછી તે માળાઓ લઈ શ્રીજીએ જેમણે માળા ઉતારી નાખી હતી તેમને ફરીથી પહેરાવી. અને નિર્ભય વચન આપી શ્રીજીએ કહ્યું કે તમે કોઇનો કાંઈ પણ ડર રાખ્યા સિવાય નિશ્ચિંત રીતે માળાઓ

પહેરો. ચિદ્રુપને કાને જ્યારે આ સર્વ સમાચાર પહોંચ્યા ત્યારે તેના ધુંધવાતા ક્રોધાગ્નિનો ભડકો થવા લાગ્યો. અને તેની તીવ્ર ઝાળમાં તે પોતેજ બળવા લાગ્યો. જ્યારે તે ભિક્ષા કરીને પોતાને મઠે આવ્યો ત્યારે કોટવાલે શ્રીજીને કહ્યું કે ચાલો આપણે તેની પાસે જઈએ. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું મારે તેની પાસે આવવાની કાંઈ જરૂર નથી.

શ્રીજીને લાવવા માટે ચિદ્રુપનો કોટવાલને ઠપકો.

આ ઉપરથી કોટવાલ પોતે સંન્યાસી પાસે ગયો અને શ્રીજીને લાવ્યાના સર્વ સમાચાર કહીસં-ભળાવ્યા. તે સાંભળી ચિદ્રુપ રીસ કરી બોલ્યો કે મેં તમને તેમને અત્રે લાવવાનું ક્યારે કહ્યું હતું ? મેં તો એમને માળા ઉતારવા વિષે સમજાવવાનું કહ્યું હતું. ત્યાંજ તેમની માળા કેમ ન ઉતરાવી ? માટે જાઓ હજુ પણ તેમને સમજાવો અને કોઈ પણ રીતે તેમની માળા ઉતરાવો. ચિદ્રુપના મનમાં હતું કે શકદાર તથા કોટવાલના ભયથી શ્રીજી જાતે પોતાની માળા ઉતારશે, તેથી તેણે કોટવાલને ઉપર પ્રમાણે હુકમ કર્યો. પણ તે સાંભળી કોટવાલને સઘળો બોજો પોતાનાપર નાખેલો જોઈ સંન્યાસીપર ઘણો ક્રોધ ચઢયો અને તેણે તે ક્રોધમાં તેને ખોટું લાગે એવી રીતે કહ્યું કેઃ—

“ ઈનકી હમ માલા ઉતરાવે હમારી કુદરત નહિ ।।
હમકોન જો દેખિયે પુરૂષ કે સામું ચહિ ।।૪૭૫।।

વળી કહ્યું કે મારા કેહેવાથી તે માળા ઉતારતા નથી

તો તમે શા માટે તેમને તે વિષે કાંઈ કહેતા નથી ? આ સાંભળી સંન્યાસી ચૂપ થઈ ગયો.

કોટવાલ અને જાદવરાયનું શ્રીજી પાસે જવું.

આટલું કહ્યા છતાં પણ કોટવાલને મનમાં ભય લાગ્યો કે રખેને સંન્યાસી તેના પર ગુસ્સે થાય અને બાદશાહને આડું અવળું ભંભેરી તેનો ઘાટ ઘડાવે તેથી પોતાની સાથે જાદવરાય કે જે પણ તેની સાથે બાદશાહના હુકમથી સંન્યાસીની ચોકી કરતો હતો તેને લઈ શ્રીજી પાસે આવ્યો.

શ્રીજીએ માળા ઉતારવાની ના પાડી.

ત્યાં આવી જાદવરાયે શ્રીજીને માળા ઉતારવાનું કહ્યું કે શ્રીજીએ તેને સર્વની સમક્ષમાં એવો તો દમ દીધો કે તે બિચારો પાનીથી પાતળો થઈ ગયો અને ફરીથી ઉંચી નજર પણ કરી શક્યો નહિ. આવી રીતે કોટવાલે જોયું કે પોતે પોતાના પ્રયત્નમાં કોઈ પણ રીતે ફાવી શકે તેમ નથી. તેથી તેણે નમ્ર સ્વરે શ્રીજીને એકવાર સંન્યાસી પાસે પધારવા વિનતી કરી ત્યારે શ્રીજીએ તેને કહ્યું કે હું કાંઈ તારી પેઠે પરગણું કમાયો નથી, કે ચોધરી નથી તેમજ મારે કાંઈ રાજ્યની જમીન-જાગીર નથી કે હું સંન્યાસીનો દબાએલો રહું અને તેનો મને ડર લાગે. એ કોણ છે કે તેની પાસે મારે મારી મરજી વિરૂદ્ધ જવું પડે. હું તો આટલે સુધી આવ્યો તે પણ ફક્ત તમારી આબરૂનીજ ખાતર અને નહિ કે તેના ભયથી. એ ત્યાગી છે અને હું ગૃહસ્થ છું તો

મારે તેના પાસે જવાનું શું પ્રયોજન છે ? જો કદાપિ આ સંબંધમાં બાદશાહ મને બોલાવશે તો હું તેમની પાસે ખૂશીથી જઈશ કારણ કે તે મારા રાજા છે અને હું તેમની પ્રજા છું; પણ સંન્યાસી સાથે મારે શી નિસબત છે ?

વળી બાદશાહ આ સંબંધમાં પૂછશે તો તેને મને યોગ્ય લાગશે તે પ્રત્યુત્તર હું આપીશ. પણ માળા ઉતારવાનું કહેવાનો તે સંન્યાસીને શો અધિકાર છે ? તે કાંઈ અમારો ધણી ધોરી નથી. તે કાંઈ અમારૂં રક્ષણ કે પોષણ કરતો નથી.

શ્રીજીનાં આ વચન સાંભળી આસપાસના વૈષ્ણવો પણ બોલી ઉઠયા કે સત્ય છે, સંન્યાસી તે કોણ જે સર્વને માળા ઉતરાવવાનું કહે છે ?

જ્યારે કોટવાલ અને શ્રીજીની વચ્ચે ઉપલી વાતચીત થતી હતી ત્યારે સંન્યાસી પોતાની ગુફા જે ઘણી નજીક હતી ત્યાંથી તે સઘળું આતુરતાથી સાંભળતો હતો. અને તેથી તે સમજ્યો કે શ્રીજી આગળ મારૂં કાંઇ ચાલી શકે તેમ નથી.

શ્રીજીનો ડેરો.

એટલામાં મધ્યસ્થોએ (શ્રીજીને બોલાવી લાવનારાઓએ) સંન્યાસીને કહ્યું કે હાલ ગોકુલનાથજી કાંઈ માને તેમ નથી અને સંધ્યાકાળ પણ થવા આવી છે માટે તેમને

અહીં ડેરા કરી રહેવાનું કહેવું કે કેમ ? આ સાંભળી ગભરાએલા ચહેરે સંન્યાસી બોલ્યો ડેરા બેરાની વાત હું શું જાણું ? જે તેમને અત્રે લાવ્યો હોય તે જાણે, મેં ક્યારે તેમને અત્રે બોલાવવાનું કહ્યું હતું ? ત્યારે ચતુર્ભુજ ચોબાએ કહ્યું શું લાવનારે જખમારી કે તમારા હૂકમને માન આપી ત્યાં ગયા અને મહામહેનતે તેમને બોલાવી લાવ્યા. પણ હરકત નહિ તમે ડેરાનો બંદોબસ્ત નહિ કરો તો આજે હું તેમને મારે ત્યાં મુકામ આપીશ. ત્યારે સંન્યાસીએ શકદારને કહ્યું કે તેમને રાજ્યની રીત પ્રમાણે મુકામ આપો. શકદાર કાંઈ બોલ્યોજ નહિ. પછી ચતુર્ભુજ ચોબાએ શ્રીજીને વિનંતી કરી પોતાને ઘેર પધરાવ્યા ત્યારે કોટવાલના સિપાઈઓ ચતુર્ભુજ ચોબાને ત્યાં કાંઇ માગવાનું મિષ કરી આવ્યા. ચોબો તેમનું આવવાનું હાર્દ સમજી ગયો અને તથી તેણે તેમને કહ્યું કે તમારૂં અત્રે કાંઈ કામ નથી માટે તમે સર્વ તમારે ઘેર જઈ સૂઈ જાઓ; પણ તેઓએ માન્યું નહિ અને ત્યાંજ ઉભા રહ્યા. એટલામાં લોકનાં ટોળેટોળાં શ્રીજીનાં દર્શનાર્થે ચોબાને ત્યાં આવવા લાગ્યાં, તેમણે તે સિપાઈઓને એવા તો ધક્કે ચડાવ્યા કે છેવટે તે બિચારાઓને ત્યાંથી પલાયન કર્યા સિવાય છૂટકો થયોજ નહિ.

કોરૂં વસ્ત્ર.

પછી શ્રીજીએ ચતુર્ભુજને ત્યાં મુકામ કરી સ્નાન કરી જળ લીધું શ્રીગોકુલ છોડયા પછી પોતે બિલકુલ જળ લીધું નહોતું, શ્રીજીને એવો નિયમ હતો કે દરરોજ સ્નાન કર્યા

પછી કોઇ વસ્ત્ર પહેરતા. મથુરામાં તપાસ કરતાં તે દિવસે કોઇ વસ્ત્ર મળ્યું નહિ, પરંતુ એટલામાં અચાનક એક વૈષ્ણવ એક તાકો લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે મળતાં શ્રીજીનાં ધોતી ઉપરણા તથા અંગ વસ્ત્ર તૈયાર કરવામ આવ્યાં, તે વખતે શ્રીજીને માટે પદમશાહ પાઘ બાંધવા લાવ્યા ત્યારે શ્રીજીએ ના પાડી અને કહ્યું કેઃ—

પાઘ—

"જબ જઈહોં પૃથ્વી પતિપેં, તબ બાંધીહોં કહ્યું રીસ કરી ।।
આગ્રહ ઘણો એક કરિયને, બંધાવી પાઘ વિનય કરી ।।૫૦૭।।

એટલામાં શ્રીગોકુલથી ઘણા ભટ્ટ અને વૈષ્ણવો આવી પહોંચ્યા, તે સર્વનું સન્માન કર્યું. ભટ્ટ લોકોને પેંડા વહેંચ્યા, અને વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવડાવ્યો. પછી સર્વને યોગ્ય સ્થળે સૂવાડવામાં આવ્યા.

ગોકુલ સમાચાર મોકલ્યા.

શ્રીગોકુલમાં રાત્રે કોઈ વૈષ્ણવ સુખે ઉઘ્યા નહિ અને શ્રીજીને જોવા માટે એટલા તો અધીરા બની ગયા કે જેઓ રાત્રે આવી શક્યા નહિ તેઓ સવારે આવ્યા. પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને શ્રીજીએ સર્વ અથ ઇતિ સમાચાર શ્રીગોકુલ લખી મોકલ્યા. પછી બાગમાં જઈ દંત ધાવન કરવાનો વિચાર જણાવ્યો અને સેવકોને જલનો ગડુઓ વગેરે સાથે લેવા કહ્યું. તે વખતે કેટલાક વૈષ્ણવોએ કહ્યું તે રાજ કદાચ તે સંન્યાસી કાંઈ ઉપાધી જગાવશે.

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું:—

"એહ હમારે કહા કરેગો વે જખ મારત હે કહી ॥૫૧૮॥

એમ કહી પોતે બાગમાં પધાર્યા અને દંત ધાવનાદિક દેહ કૃત્ય કરી મુકામ પર પધાર્યા. તે વખતે સંન્યાસીના મોકલવાથી કાનુગો, ચોધરી, અને મિતમિશ્ર એ ત્રણે જણ શ્રીજી પાસે આવ્યા. તેઓએ કહ્યું આપ શામાટે હઠ કરો છો ને માળા ઉતારતા નથી? આપ એક વખત અત્રે માળા ઉતારો અને પછી જોઇએ તો શ્રીગોકુલ જઈ ફરીથી પહેરજો. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું:—

"ભઈ હે એસી કબહુ, જો આજ હમ એસી કરે ॥
કપટ ધર્મ નહિ હમારે, યથારથ હમ આચરે ॥૫૨૮॥

જો અતિ અંગીકૃત કરી, કૈસે કબી ઉતારીએ ॥
એમ બોલીયા સત્ય સંકલ્પ, જે ગ્રહી ટેક ન ટારીએ ॥ ૫૨૯ ॥

શ્રીજીનો આ પ્રત્યુત્તર સાંભળી વિષ્ટી કરવા આવેલાઓએ ગર્વિતપણે કહ્યું કે તમે તમારા વિષ્ટિકારોનો આગ્રહ મનમાં માળા નહિ ઉતારવાનો નિશ્ચય કર્યો છે પણ તેથી તમારાં બાલ બચ્ચાં તથા સઘળું કુંટુબ ઘણું દુઃખી થશે ત્યારે ધૈર્યાધિપતિ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ બોલ્યા કે ભગવદ ઇચ્છા પ્રમાણે જો હોનેગી હોયગી સો તો ખચિત હોયગી. પણ તમારા કહેવા

પ્રમાણે હું મારી માળા તો કદાપિ ઉતારીશ નહિ. શ્રીજીનો આવો ચોક્કસ જવાબ મળવા છતાં પણ તે લોકોએ ત્રીજી વખત પણ આગ્રહ કરવા માંડયો અને કહ્યું કે બાદશાહનો હૂકમ છે, અને સંન્યાસી હઠે ચઢયા છે માટે આપ સમજુ થઇ હઠ છોડો ને એક વખત માળા ઉતારો. આથી શ્રીજી ઘણા અકળાયા અને તેઓનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું કે હવે તમે મારો કેડો છોડો મને વારંવાર સતાવશો નહિ. હવે હું અત્રે નિરંતરની જંજાળમાં રહેવા ઈચ્છતો નથી. હું તો જાતે બાદશાહ પાસે જઈશ અને સર્વ વાતનો નિવેડો લાવીશ.

"માલા હમારે શરીર સ્યું હે, છાંડી છુટે નહિ કબે ॥
હમ આદિ તેં અંગી કરી, સો છાંડિયે કેસે અબે ॥ ૫૩૬ ॥

આ રકઝકમાં મધ્યાન્હ થયો અને આવેલા ભાંજગડિયા થાકીને પાછા ફર્યા, તેમના ગયા પછી

ભાણેજને ઠપકો. શ્રીજીના ભાણેજે કહ્યું કે હવે મામલો ગંભીર બન્યો છે અને વાત વિચારવા જેવી છે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું તમારો વિચાર શો છે? શું તમને ડર લાગે છે? તમને તથા જેને જેને કાંઈ પણ ડર લાગતો હોય તેમણે અહીં રહેવું નહિ. સૌ સૌને ઘેર જાઓ. અમે તો **પ્રાણાંતે માળા ઉતારીશું** નહિ.

શ્રીજીનાં ઉપરોક્ત વચનો સાંભળી ગુણસાગર નામનો

ગુણસાગર ને અનંતદાસ ભાટ મનમાં ઘણો ડર્યો અને તેણે પોતાના ગદાધર નામના પુત્રને કહ્યું કે તું ઘેર જા તારે અત્રે રહેવાની કાંઈ

જરૂર નથી. આ સાંભળી પાસે ઉભા રહેલા અનંતદાસે તેને ટોકમાં કહ્યું કે શું બેટાને ઘેર મોકલી તારો વંશ રાખવા સાચવવા માગે છે! જો તારી મરજી એમ હોય તો અમે પણ અમારા રાયગોપાળનો બેટો જે અત્રે છે તેને પણ વંશ રાખવાને ઘેર મોકલી દઈએ? એ પ્રમાણે વચન સાંભળી બિચારો ગુણસાગર શરમાઇ ગયો અને ચૂપ થઈ ગયો. પછી તેના પુત્ર ગદાધરદાસે કહ્યું કે અનંતદાસ ભલે મશ્કરી કરે પણ હું ક્યાં ઘેર પાછો જાઉં છું?

પછી ગુજરાતના ભગવદીય કૃષ્ણદાસે પણ અંત સુધી શ્રીજીની સાથે રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને

વૈષ્ણવોની અધિરાઇ.

"સ્ત્રી પુરૂષ સમુદાય સહુકો મરણ માંડીને રહ્યા. ।।૫૪૮।।
પાલી કેના હાથમાં કો કટારી હાથે લઈ ।।
કોના હાથમાં તરવાર કાંતિ એમ સર્વ આવ્યું સિદ્ધ થઈ
।।૫૪૯।। એ પ્રમાણે તૈયાર થઈ,
સર્વત્ર સન્મુખ થઈ ને સંબંત કરે નિદાનના ।।૫૫૨।।

સર્વને ઉપર પ્રમાણે વાતચીત કરતા અટારીમાંથી સાંભળી શ્રીજી નીચે પધાર્યા અને સર્વને કહ્યું કેઃ—

શ્રીજીએ આપેલું આશ્વાસન.

"અરે તુમ આગેથી અકુતાત કાહેકું અબે ।।
મોહિસુ કોઉ કહે જાનીયો સૌ કીજીયો તબે ।।૫૫૭।।

દેખો જો ઇચ્છા કેસી હે, ચિંતા નહિ ધીરજ ધરો॥
તુમ તાંહાંલો બોલિયો મત, અરુ ધર્મ થકો મતિ ડરો ॥૫૫૮॥

આટલું કહી શ્રીજી પાછા પધારતા હતા તેવામાં શ્યામદાસે કહ્યું:—

"સમય આવ્યા અલયકાળ મહારાજ મનમાં કહા ધરી ॥૫૬૦॥

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે તું કહેને કે તારા મનમાં શું છે? તારે ઘેર પાછા જવું હોય તો જા. તને કોણ રોકે છે? ત્યારે તે ભટ્ટ પાસે ગયો અને ભટ્ટને કહ્યું કે શ્રીજી માળા ઉતારે તો સારૂં. ભટ્ટે કહ્યું કે જો આપણે તેમને તે વિષે કહીએ તો તે આપણને ઘેર જવાનું જ કહે માટે હાલ તો કાંઈ બોલવું ઉચિત નથી, પછી શ્યામદાસ ત્યાંથી શ્રીગોકુલ ગયા અને ત્યાં જઇ શ્રીગોપાળને કહ્યું કે મથુરામાં તો વૈષ્ણવો અને ભટ્ટે મળી સઘળી બાજી બગાડી નાખી છે; અને ત્યાં તો મહાપ્રલય થઈ રહ્યો છે તેથી ત્યાં કોઈ રહી શકતું પણ નથી. આવું કહી સર્વ બાલકો અને વહુ બેટીઓના મનમાં વિના કારણ ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કર્યો. આ ઉપરથી શ્રીગોપાલે વાસ્તવિક ખરી ખબર લાવવા તાબડતોબ મથુરાં માણુસો મોકલ્યા અને જ્યારે તે કુશળ સમાચાર લઈને આવ્યા ત્યારે સર્વના જીવ નીચા બેઠા.

શ્રીપુરુષોત્તમજી

જેતલીએ કહેલા સમાચાર સાંભળી શ્રીબાલકૃષ્ણજી (શ્રીગુસાંઈજીના ત્રીજા લાલજી) ના પાંચમા પુત્ર શ્રીપુરૂષોત્તમજી મથુરામાં આવ્યા, અને શ્રીજીને પૂછાવ્યું કે આપની આજ્ઞા

હોય તો હું આપની પાસે આવું ત્યારે તેમને આવવાની ના પાડી અને ઘેર પાછા જવા કહ્યું.

ભાંજગડિયાઓ પોતાના કામમાં નિષ્ફળ થવાથી સંન્યાસી પાસે ગયા અને શ્રીજીનો માળા

ચિદ્રુપનો આગ્રહ.

નહિ ઉતારવાનો દૃઢ સંકલ્પ તેને કહી સંભળાવ્યો અને કહ્યું કે અમે તો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે અમારૂં કહેવું માનતા નથી. આ સાંભળી પ્રથમ તો તે ઘણો ક્રોધે ભરાયો પણ પાછો શાંત પડયો અને તેમને કહ્યું કે હજુ ફરીથી તમે એક વખત તેમની પાસે જાઓ અને માળા ઉતારવાનું કહો. તે મારૂં માન રાખશે તો હું સુલતાનને લખી તેમનું ભલું કરાવીશ અને ફરમાન મંગાવી આપીશ . તે છતાં તે નહિ માને તો પછી મારે હાકેમને કહેવું પડશે અને બળ કરીને તેમની માળા ઉતારાવશે. આવું કહી સંન્યાસી ભિક્ષા માટે ગયો. પછી તેના મોકલેલા ભાંજગડિયાઓ શ્રીજીનો મુકામ પર આવ્યા અને તેના કહ્યા પ્રમાણે વૈષ્ણવોને કહ્યું. તે સાંભળી સર્વ વૈષ્ણવો બોલી ઉઠયા કે જો તે દુષ્ટ સંન્યાસી શ્રીજીની માળા ઉતરાવવા બળ કરશે તો આપણે સઘળા તેની ઉપર મરીશું. જ્યાં સુધી આપણા પ્રાણમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી પ્રભુના સામું પણ જોવાની કોની તાકાત, છે. પછી સલાહકારો શ્રીજી પાસે ગયા અને આપને કહ્યું કે સંન્યાસી ફકત પોતાનું માન રાખવા માગે છે. તેથી આપ તેનું માન જાળવવા માટે એકવાર માત્ર એટલુંજ કહી દો કે હું માલા

નહિ પહેરૂં. ત્યારે નીચે ઉભા રહેલા માધવદાસ ખવાસ જો આ સર્વ વાતચીત સાંભળતા હતા તે બોલી ઉઠયા કે–

માધવદાસ ખવાસ

"ભાંજગઢ એહુ સાથે કરવી એવડી શા કાજને ॥
ધીરજ ધરજો પોચા માં થાસ્યો કરજ્યો જે ઉચિત રાજન

પછી શ્રીજીએ પોતાના વૈષ્ણવોની પરીક્ષાર્થે આવેલા સલાહકારીઓને કહ્યું કે ઠીક છે તે વિષે મને શ્રી ઘનશ્યામ જી (શ્રીગુસાંઇજીના સાતમા લાલજી) ને પૂછવા દ્યો તેમની સલાહ પ્રમાણે સર્વ કરીશું આ પ્રમાણે માળા નહિ ઉતારવાના આગ્રહમાં શ્રીજીને સહેજ ઢીલા થયેલા જોઈ હરિદાસ જલધરિયાએ કહ્યું કેઃ–

હરિદાસ.

"રાજ તો ઇશ્વર છો એમાં રાજનું તે શું ગયું ॥
માલા પહેરી તો ભલે અને ન પહેરી તો શું થયું ॥૫૯૩॥
પણ રાજ જો એ વિચાર કરશો તો હમારો વાંક નહિ ॥
સર્વકો અમે મલીને વિચાર કીધો છે અહિં ॥૫૯૪॥
પ્રથમ સંન્યાસી ઉપર મરતા હતા અમો મલીયને ॥
અબતો તુમ ઉપર મરશું અમો સહુકો મલીયને ॥૫૯૫॥

આ પ્રમાણે શ્રીજીએ યુક્તિથી સલાહકારીઓને ત્યાં મળેલા વૈષ્ણવોનો અભિપ્રાય બતાવીને કહ્યું કે હવે તમારે આ સંબંધમાં મારી જોડે કાંઈપણ વાતચીત કરવી નહિ. સંન્યાસીનું માન જાળવવા હું કાંઇ મારો

માલા ન ઉતારવાનો વૈષ્ણવોનો દૃઢ નિશ્ચય.

ધર્મ છોડીશ નહિ અને મારા આવા ધર્મપ્રિય વૈષ્ણવોને મરવા દઇશ નહિ. હું કદી માળા ઉતારવાનો નથી. પછી સલાહકારીઓની સમક્ષમાં શ્રીજીએ શ્રીઘનશ્યામજીને પૂછ્યું કે આ વિષે આપનો શો અભિપ્રાય છે ? ત્યારે તેમણે પણ મક્કમપણે જણાવ્યું કે તેમાં વળી પૂછવાનું શું છે, જે આપ કહો છો તેજ સત્ય છે, અને સઘળાઓનો પણ માળા નહિ ઉતારવાનો દૃઢાગ્રહ છે. આપનાં મનમાં જે યથાર્થ લાગે તે સર્વને પ્રમાણુ રૂપ છે. માટે હવે તે લોકોની સાથે નાહકની માથાકુટ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ?

આ સર્વ સાંભળી શ્રીજી, શ્રીઘનશ્યામજી તથા સર્વ વૈષ્ણવોને માલા નહિ ઉતારવાના દૃઢ નિશ્ચયવાળા જોઈ વિષ્ટિ કરવા આવેલા કાંઈ બોલી શકયા નહિ અને તેથી મુગે મોઢે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને ચિદ્રુપને સર્વ સમાચાર કહી સંભળાવ્યા.

સંન્યાસીનો નગરવાસીઓએ કરેલો ફીટકાર

સલાહકારીઓ પાછા ગયા તે વખતે ત્રીજો પહોર થયો અને શ્રીજીએ આ ગડમથલમાં ગુંચવાઈ પડવાથી હજુ સુધી જલપાન સુદ્ધાં કર્યું નહોતું અને તેથી મથુરામાં ફકત વૈષ્ણવોએ નહિ પરંતુ મ્લેચ્છોસુદ્ધાંએ તે દિવસે જલપાન કર્યું નહોતું, તેમ કસાઈ અને ભઠિયારા જેવી હલકી કોમના લોકોએ પણ પોતાના ચુલા સળગાવ્યા નહોતા. આવી રીતે લગભગ આખું શહેર શ્રીજીને

માટે ભૂખ્યું અને તરસ્યું રહ્યું હતું અને તે દ્વારા શ્રીજી-માટેની પોતાની લાગણીઓ પ્રકટ કરી હતી તે છતાં તે દુષ્ટ સંન્યાસીને કાંઈ પણ લાગણી થઈ નહિ અને પોતે પોતાનું પેટ ભરવા માટે ગયો તે જ્યારે ભિક્ષા લઈ ખાઇને પાછો મૂકામે જતો હતો ત્યારે લોકોએ તેનો ઘણો ફીટ-કાર કર્યો અને કહ્યું કે ધિક્કાર છે તારા જેવા દુષ્ટ પેટભરા નીચને કે જ્યારે આખું શહેર ભૂખ્યું તરસ્યું બેસી રહ્યું છે અને સર્વત્ર હાહાકાર થઈ રહ્યો છે ત્યારે તેં તારૂં પેટ નિશ્ચિંતપણે ભર્યું !

ચિદ્રુપનું બદલાએલું વલણ

ચિદ્રુપ ભિક્ષા કરી આવીને મુકામે આવ્યો કે તર-તજ તેણે પોતાના મોકલેલા સલાહકારીઓને બોલાવ્યા અને તેમને સર્વ સમા-ચાર પૂછયા. ત્યારે તેઓએ ભયભીતપણે કહ્યું કે ધર્મના ટેક અને રક્ષણને અર્થે ગોકુલનાથજીને મુકામે ઘણા વૈષ્ણવ, વિરાગી ભટ્ટ વગેરે ભેગા થયા છે અને તે સર્વ હથિયાર લઇ મરણિયા થઈ લડવા માટે સજ્જ થઇ રહ્યા છે. તેથી જો ગોકુળનાથજીની માળા ઉતરાવવા તમે કાંઈ પણ અયોગ્ય હુકમ કરશો તો તે વખતે હજારો માણસોનાં ખૂન થશે અને તે વિષે દેશા-ધિપતિ તમને પૂછશે તો શો જવાબ આપશો ? આ સર્વ હકીકત સાંભળી ચિદ્રુપ તો ઘણોજ ડરી ગયો અને નારા-યણ ! નારાયણ ! કહીને બોલ્યો કે હું તો કાંઈ કહેતો નથી

પણ ગમે તે પ્રકારે સમજાવીને તમે ગોકુળનાથજીને મારી પાસે તેડી લાવો. હું તેમના મનનું સમાધાન કરીશ અને પ્રસન્ન કરીશ. આ પ્રમાણે સંન્યાસીનું વલણ પલટાએલું જોઈ જેમણે પ્રથમ માળા ઉતારી હતી તે બોલ્યા કે આ તો ફક્ત ડરાવવાનીજ વાત છે ! મરવાને માટે તો કોણ તૈયાર થાય તેમ છે! પ્રાણ તો સર્વને પ્રિય છે.

પ્રકરણ ૮ મું

સંન્યાસીની ગુફાએ શ્રીજીનું પધારવું

સલાહકારીનું શ્રીજી પાસે છેલ્લું ગમન

સંન્યાસીના બદલાએલા વલણુથી તથા તેના આગ્રહથી સલાહકારીઓ ફરીને શ્રીજી પાસે આવ્યા અને કહ્યું કે આપ ભલે ગોકુલ જાઓ પરંતુ તે પહેલાં જો આપ સંન્યાસીની ગુફા પાસે સહેજ આવી જાઓ તો ઘણું સારૂં. હવે તેનું વલણ પલટાયું છે. આપની માળા સામે તે જોઈ શકે તેમ નથી. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે પ્રથમ તો જ્યારે જ્યારે હું મથુરા આવતો ત્યારે ત્યારે તેને મળવા જતો પણ હવે મને ત્યાં જવું ઉચિત લાગતું નથી તો હું શા માટે ત્યાં આવું ?

સલાહકારીઓનો અત્યાગ્રહ.

આ સાંભળી સલાહકારીઓએ કહ્યું કે ગમે તેમ કરી અમારી આ એક છેલ્લી વિનંતિ સ્વીકારો અને અમારી ખાતર ત્યાં પધારો પછી તેઓનો અત્યાગ્રહ જોઈ શ્રીજીએ ચિદ્રુપની ગુફાએ જવાનું કબુલ કર્યું તે વખતે ત્યાં ઉભા રહેલા વૈષ્ણવોમાંથી અનંતદાસ બોલ્યા કે

તમે અમારા પ્રાણ પ્રભુને ત્યાં લઈ તો જાઓ છો પણ તેમની આબરૂ અને જોખમને માટે તમે જવાબદાર છો! વળી ચતુર્ભુજ ચોબાએ કહ્યું કે તમે મારે ઘેરથી શ્રીજીને લઈ જાઓ છો પણ જો તેમને કાંઇ પણ થશે તો અમારા મથુરિયા ચોબાનાં અત્રે ૪૦૦૦ ઘર છે તે બધા જીવ આપશે અને તે સર્વ હત્યા તમને લાગશે. આ સાંભળી આવેલા સલાહકારીઓએ સર્વ વૈષ્ણવોને શાંતિ આપવા કહ્યું કે તમે કોઈ પણ ચિંતા કરશો નહિ. સંન્યાસી કે તેના માણસોની દેન નથી કે શ્રીજીની સામે જોઈ શકે! તેમનો તો પ્રભાવ અને પ્રતાપજ કાંઈ ઓર છે. તેમના મુખારવિંદ સામું જોતાંજ સર્વ સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. તો પછી તેમને હેરાન તે શી રીતે કરી શકાય! માટે તમે સર્વ નિશ્ચિંત રહો. તેમનો એક વાળ પણ વાંકો થશે નહિ.

શ્રીજીનું સંન્યાસી પાસે જવું.

પછી શ્રીજી સંન્યાસીને આશ્રમે જવા તૈયાર થઈ નિકળ્યા એટલામાં ગંધાક્ષતની થાળી લઈ એક સૌભાગ્યવતી મળી. આ શુભ શુકન જોઈ સર્વને આનંદ થયો. સલાહકારીઓએ જો કે શાંતિ અને અભયનાં વચન આપ્યાં હતાં તો પણ વાત્સલ્ય ભાવથી જેમનાં હૃદય કમલ છલકાઈ રહ્યાં હતાં એવા ભકતજનો ધૈર્ય ધરી શક્યા નહિ, અને તેથી તે વખતે શ્રીજીની સાથે હજારો મનુષ્યો હથિયાર લઈને ગયા. માર્ગમાં એટલી તો ભીડ મચી રહી હતી કે પગે ચાલવું પણ મુશ્કેલ થઇ પડયું હતું. આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં પ. ભ. ગોપાલદાસજી કહે છે કે

" તેટલા વૈષ્ણવ અને ભટ બ્રાહ્મણ સહુ હથિયાર લઈ
તેટલા વેરાગી અને આસ્તિક સહુ ચિત્ત થઈ॥૬૩૦॥

તેટલા રાજસી ને જે નગરના વાસી બહુ ॥
મ્લેચ્છ પરજંત તે ત્યાંહાં પ્રભુ સાથે તેઓ આવ્યા
સહુ ॥૬૩૧॥

આવી રીતે લગભગ દશબાર હજાર માણસો સાથે
શ્રીજી ચિદ્રુપને આશ્રમે પધાર્યા અને
ગુફામાં તોફાન ગુફા પાસે આવી ઉભા રહ્યા. શ્રીજીને
આવેલા જાણી ચિદ્રુપે જાદવરાય મારફતે
તેમને કહેવડાવ્યું કે એકલા અંદર આવો અને આપના
વૈષ્ણવોને થોડીવાર ધીરજ ધરવાનું કહો. શ્રીજીએ જો કે
વૈષ્ણવોને ધીરજ રાખવા કહ્યું પણ તેઓ ધીરજ રાખી
શકે કેમ? તે દુષ્ટ સંન્યાસીના ચારિત્ર્યથી તેઓ સંપૂર્ણ
રીતે વાકેફ હતા; તેથી તેઓ સર્વેએ શ્રીજીની સાથે ગુફામાં
પેસવા માંડયું, જાદવરાયે તે વિષે શ્રીજીને ફરીથી કહ્યું
ત્યારે પોતે બોલ્યા કે મારા રોકયા તે રહેતા નથી. તમા-
રાથી બને તો તમે તેમને રોકો. તેઓ મને એકલાને
અંદર આવવા દેશે નહિ એટલું કહી શ્રીજી આગળ ચાલ્યા
એટલે વૈષ્ણવો પણ તેમની સાથે ગુફાના કંપાઉન્ડમાં દાખલ
થવા લાગ્યા. તેમને ચિદ્રુપના સિપાઈઓ રોકવા લાગ્યા પણ
સિપાઈઓને ધક્કા મારી કેટલાક તો શ્રીજીની પાછળ ગયા.
વળી મોટાભાઈ વગેરે ખરાસિયા વૈષ્ણવો તો બીજી બાજૂએ
તુવેરની વાડ હતી તે કાપી નાખીને રસ્તો કરી શ્રીજીની

સાથે ગુફામાં ગયા. અને બીજા વૈષ્ણવો પણ તેમનું અનુકરણ કરી વાડ કાપી ઢાલ તલવાર વગેરે હથિયાર સાથે અંદર ગયા. એક સિપાઈએ એક માણસને રોકયો ત્યારે ગોપાલ પંડયાએ તેનીજ તલવાર લઈને સિપાઈને મારવા માંડયો. તેથી ત્યાં ઘણો ઘોંઘાટ થઇ રહ્યો અને બંને પક્ષ વચ્ચે તલવારો ઉડવા માંડી. આ શોરબકોર સાંભળી સંન્યાસી ગભરાયો અને પૂછયું કે આ કોલાહલ શાનો છે? ત્યારે હરિદાસ નામના એક માણસે કહ્યું કે અરે મૂઢ! તું પૂછે છે શું? તું તો ગૂફામાં બેસી રહ્યો છે, પણ બહાર તો માણસોનાં ધડને માથાં જૂદાં થઈ રહ્યાં છે. આ સાંભળી સંન્યાસી ગભરાતો ગભરાતો શ્રીજીનો હાથ પકડી બહાર આવ્યો; અને મોટે સ્વરે શ્રીજીને કહેવા લાગ્યા કે મેં તો તમને તેડાવ્યા નથી. અને અત્રે તમે શા માટે આવ્યા છો? મૂર્ખ શકદાર આપને અહીં નકામો તેડી લાવ્યો છે. એમ કહી સાક્ષી તરીકે ઉદેરામ નામના પોતાના માણસને ત્યાં બોલાવ્યો અને તેણે ચિત્રોડના સમ ખાઈને કહ્યું કે મેં આપને લાવવાનું કહ્યું નહોતું.

જેને જુઠું બોલતાં કાંઈપણ વિચારજ કરવો પડતો
નથી એવા દુષ્ટોને ફરી જતાં કેટલીવાર!

ચિદ્રુપનું જુઠાણું. આગ્રહ કરીને સલાહકારીઓને શ્રીજીને બોલાવા મોકલેલા અને તેમ છતાં અત્યારે કહે છે કે મેં તો બોલાવ્યા નથી. તે દુષ્ટનું આ હડહડતુ જૂઠું સાંભળી વિઠ્ઠલભટ્ટ બોલ્યા કે જો તમે ન બોલાવ્યા હોય તો તેમને અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન હતું? બપોરના

ત્રણચાર વાગી ગયા છે અને હજુ સુધી જલપાન સરખું પણ તેઓએ કર્યું નથી તો પછી વગર બોલાવે તેઓ તમારી પાસે શા માટે આવે ? આ સાંભળી પોતાનું જૂઠાણું પકડાએલું જાણી ચિદ્રુપ શરમાઈ ગયો અને ઝંખવાણો પડયો પણ હિંમત રાખી વાત ફેરવી તેણે પૂછયું કે તેઓ કેવા બ્રાહ્મણ છે ? પછી શ્રીજીના વખાણ કરતો તે બોલ્યો કે:–

"તમે ભલા બ્રાહ્મણ છો અને સર્વને આપો છો ઘણું।૬૫૪।
સારવાર તમારી કરે નહિ કો તે આ તે જાણ્યું નહિ ।।
હું જાણું તો એમ કેમ કરૂં, અને તેડાવું શાને અહિં ।૬૫૫।

આવી રીતે તેણે કપટથી કહ્યું કે તમે તે એક ભલા દિલના બ્રાહ્મણ છો. લોકોને ઘણું આપો છો. આપને અહીં બોલાવ્યાની મને તો ખબર પણ નથી નહિ તો આપની આગતા સ્વાગતા કર્યા વિના રહું કે ? ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે તમારા જેવા વિરક્ત પુરૂષ કે જેણે સંસાર છોડયો છે તેને બીજાની ભલી બુરી કરવાનું શું પ્રયોજન છે ?

ત્યારે સંન્યાસીએ કહ્યું,

"વળી કુદંડી કપટે કરી એમ બોલિયો તેણે સમે ।।
માલા પહેરો કે ન પહેરો કરો જે મનને ગમે ।।૬૫૮।।

બાદશાહ જાણે તમો જાણો બોલ એ તેણે કહ્યો ।।
શ્રીજીયેં કહ્યુ હમહિ જાને ભયો એહૂ મનકો ચહ્યો ।।૬૫૯।।

પછી અનેક વચન કહી શ્રીજીએ તેને પાણીથી પાતળો કરી નાખ્યો અને ત્યાંથી પાછા ફરવા તૈયાર થયા એટલે આસપાસ એકઠા થયેલા સર્વ લોકોએ આપની જે બોલાવી જે જોઈ સંન્યાસીનું મ્હોં ઉતરી ગયું અને તે શોકસાગરમાં ડુબી ગયો. બાદશાહનો આટલો પક્ષપાત હોવા છતાં પણ શ્રીજી આગળ પોતાનું કાંઈ નહિ ચાલવાથી તે બિચારો ઝંખવાણો પડી ગયો.

શ્રીજીનું પાછું ફરવું.

શ્રીજી પછી ગુફામાંથી બહાર નિકળ્યા અને સર્વ લોકોને પ્રેમ યુક્ત શબ્દોમાં કહેવા લાગ્યા તમે સર્વએ મારે માટે ઘણું કષ્ટ વેઠયું છે. અત્યાર સુધી તમે સર્વ ભૂખ્યા અને તરસ્યા છો માટે હવે તમે સૌ પોતપોતાને ઘેર જાઓ અને શાંતિથી પ્રસાદ લ્યો. આ પ્રમાણે સર્વને વિદાય કરી શ્રીજી પોતાને મુકામે પધારતા હતા તેવામાં ગુફાની આસપાસના કેટલાક ખેડૂત લોકોએ આવીને આપને ફરીયાદ કરી કે આજે આપની જોડે આ. વેલા માણસોએ અમારો પાક ચગદી નાખ્યો છે અને તેથી અમને ભારે નુકસાન થયું છે. ધર્મધુરંધર શ્રીજી સમજ્યા કે તે બિચારા ગરીબ ખેડૂતોને વિના કારણ નુકસાન ખમવું પડયું છે તેથી શ્રીજીએ તેમને થએલી નુકસાની ભરી આપવા પોતાના અધિકારીને હૂકમ કર્યો.

ખેતરવાળાઓને નુકશાની અપાવી.

સંન્યાસીના આશ્રમેથી શ્રીજી પાછા આવ્યા કે તર-

તજ હજારો મનુષ્યો વધાઈ લઈ શ્રીગોકુલ ગયા અને ત્યાં શ્રીગોપાલ વગેરેને શ્રીજીના વિજયના શુભ સમાચાર કહ્યા જે સાંભળી સર્વ આનંદ પામ્યા.

શ્રીગોકુલ ગમન

શ્રીજી પણ પોતાનું કામ આ પ્રમાણે પુરૂં થતાં તરતજ મથુરાંથી શ્રીગોકુળ જવા નિકળ્યા અને રાત્રે દિવિયો-મશાલોના પ્રકાશ સાથે નાવમાં બેસી શ્રી યમુનાજીના ઘાટ ઉપર આવ્યા. આ વખતે શ્રીજીની સાથે એટલા તો વૈષ્ણવો હતા કે મથુરાં અને શ્રીગોકુલ એક થઈ ગયાં હતાં. શ્રીજીએ નાવમાંથી ઉતરી જશોદા ઘાટે ઘોડો ચલાવ્યો. ત્યારે સર્વ ભટ્ટ અને વૈષ્ણવો ઘોડાના ચોકડે વળગ્યા અને ત્યાંથી ઘોડો ફેરવી ઠકુરાણી ઘાટે લાવ્યા; અને ત્યાંથી શ્રીજીને તેમના મંદિરમાં પધરાવ્યા. શ્રીજીએ આવી સેવ્ય પ્રભુની ઝાંખી કરી અને સાથેના તમામ વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવડાવવાની આજ્ઞા કરી. આજ્ઞા થતાંજ વહુ બેટીઓએ સખડી તૈયાર કરી દીધી અને ભંડારમાંથી પ્રસાદ મંગાવી સર્વને પ્રસાદ લેવડાવવાની તૈયારી કરી.

એટલામાં શ્રીજી મથુરાંથી પધાર્યા તે વખતે જેદેવજી આગ્રે ગયા હતા તેઓ પણ ત્યાંથી મથુરાંના હાકેમ ઉપર લશ્કરખાનનું પત્ર લખાવીને આવ્યા. તેમાં લશ્કરખાને લખ્યું હતું કેઃ—

જેદેવજીને લશ્કરખાનનું પત્ર.

"એ ખડે હેં તુમ સમઝી ચલિયો અપનો જો ભલો ચહે ॥
ઈનકુ કહ્યુ એ મતિ કહો તુમ સંન્યાસીકે કહે ॥૬૮૧॥

આ વાંચી શ્રીજી જયદેવજી ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા. પછી શ્રીજીએ જે સર્વ વૈષ્ણવ મથુરાં ગયા હતા તે સર્વને બોલાવવા દામોદર ભટ્ટને મોકલ્યા. અને પોતે પણ સ્નાન સંધ્યા કરી સર્વને પ્રસાદ લેવાની આજ્ઞા કરી અને તે સમયે તે સર્વ વૈષ્ણુવોને શ્રીજીએ પૂછયું કે હવે તમારા મનમાં કાંઇ પણ શંકા રહી છે ? તેઓએ જ્યારે કહ્યું કે અમને કાંઈ શંકા રહી નથી અને અમે પ્રસાદ લઈએ છીએ. ત્યારેજ શ્રીજી પણ કુટુંબ સહિત પ્રસાદ લેવા પધાર્યા. શ્રીજીના મથુરાં પધાર્યા પછી અત્યાર સુધી આખા શ્રીગોકુલમાં કોઈ પણ વૈષ્ણુવે જલપાન સરખું કર્યું નહોતું; અને શ્રીજીના કુટુંબમાં તો ઘરના નાનાં બાળકોએ પણ ભોજન વગેરેનો ત્યાગ કર્યો હતો ! તે પ્રભુ અને તેમના જનોનો પરસ્પર કેવો ઉચ્ચ પ્રેમ !

શ્રીજીના શ્રીગોકુલ પાછા ગયા પછી સંન્યાસીએ મથુરામાં શેરખાન તથા શકદારને બોલાવી કહ્યું કે તમારાથી ગોકુલનાથજી સામે કાંઇ બોલી શકાયું નહિ. ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે અમે જાણી જોઇને અન્યાય શી રીતે કરી શકીએ ? અમે જાણીએ છીએ. તેમની વાત શાસ્ત્રને અનુમત છે. વળી તેમના પર સઘળી પ્રજાનો પણ પ્રેમ છે. તે તો તમે જાતેજ જોયું. તો પછી વિના કારણુ તેમને કાંઈ કહી પ્રજાનાં મન દુભાવવાં અને રાજ્યમાં બખેડા ઉભો કરવો એ તો

મૂર્ખાઇજ કહેવાય અને બાદશાહ પણ તે વિષે પૂછે તો જવાબ આપવો ભારે પડે. ત્યારે સંન્યાસીએ કહ્યું કે તમારાથી ગોકુલનાથજીની માળા ઉતરાવી શકાતી નથી એવું હું બાદશાહને લખું ? આ સાંભળી તે સર્વ મૂગા રહ્યા.

તે પછી કેટલાક દિવસે સંન્યાસીએ પંચને તેડાવી મેઝર તૈયાર કરાવી અને તેમાં લખ્યું કે અત્રેના તમામ સ્વામીઓએ તથા તેમનાં સેવકોએ પોતાવી માળા ઉતારી છે.

મેઝર.

"એક ગોકુલનાથ ગુસાંઈજી પોતે માલા ઉતારે નહિ ॥૭૧૯॥
એ ઘણું જોરાવર અને કહ્યું માનતા કેહનું નથી ॥

પછી તે મેઝર ઉપર જેઓએ માળા ઉતારી હતી તેમની સહી કરાવી મેઝર તૈયાર થયું એટલે ચિદ્રુપે તે ઉપર કાજીને મોહોર છાપ કરવાનું કહ્યું ત્યારે કાજી મનમાં સંકોચાયો અને તેણે શ્રીજીને મથુરાં મળવા બોલાવ્યા. ત્યાં તેણે કહ્યું કેઃ—

"મોહોર મેઝર ઉપર કરાવે છે મુને કહી ॥
જગ ઉજાગર બોલીયા તુમ સુખે કાહે કરત નહી ॥૭૨૪॥

ઈનમેં અનુચિત કહાહે ઈહાં લીખીહે જેસી દેખી
જીને ઉતારી સોલિખી હમ નહિ ઉતારી નાલિખી ॥૭૨૫॥

એમ કહી શ્રીજીએ કાજીને મેઝર ઉપર સહી કરવાનું

કહ્યું એટલે તેણે મોહોરછાપ કરી આપી. પછી ચિદ્રુપે તે મેઝર વૈશાખ વદ ૧૩ ના રોજ બાદશાહને મોકલી આપી; અને તે પછી શ્રીજી શ્રીગોકુલ પાછા આવ્યા.

મેઝર મોકલી તેની સાથે ખાનગી પત્રમાં ચિદ્રુપે સદ્ભાગ્યે બાદશાહને લખ્યું હતું કે જો ગોકુલનાથજી માળા ઉતારવાની ના પાડે તો તેમને ઘરબાર છોડી ગોકુલમાંથી નિકળવાની ફરજ પાડવી જોઇએ. તે દુષ્ટ અને લોભી સંન્યાસીના મનમાં હતું કે શ્રીજીને ઘરબાર ગાયો વગેરે ઘણો વૈભવ છે. તે તેઓ છોડશે નહિ. અને તેથી બાદશાહ તેમને માળા ઉતારવાની ફરજ પાડશે. અને તેથી મારી ધારેલી ઉમેદ સત્વર પાર પડશે. પણ તે સંન્યાસીની આ કલ્પના તદન ભૂલભરેલી હતી; અને તે આવી ભૂલ કરે તે પણ સ્વાભાવિક હતું. તે બિચારાને શ્રીજી, તેમના ભકતો, અને તેમનો ધર્મ તેના યથાર્થ સ્વરૂપનું શું જ્ઞાન હોઈ શકે ? જે પુષ્ટિ ભક્તો અને આચાર્યોએ પોતાનું સર્વસ્વ પ્રભુને અર્પણ કર્યું છે અને જેઓ નિષ્કામપણે સ્વપ્રભુના સાચા સેવક બની ફક્ત તેની અલૌકિક લીલાના વિસ્તાર અર્થેજ જગત પરનાં સર્વ કાર્યો કરી રહ્યા છે પણ જેમાં તેમને યત્કિંચિત્ સ્વાર્થ કે આસક્તિ નથી તેવાઓને આ જગતના પ્રપંચ અને વૈભવની શી દરકાર હોય છે ? જેઓ મનુષ્યદેહથી જગતમાં વિચરે છે અને આસક્તિ રહીત થઈ કેવળ પ્રભુ પ્રીત્યર્થે લૌકિક અલૌકિક સર્વ કાર્યો કરી રહ્યા

પ્રભુનો સત્ય ન્યાય.

છે તેવા નિષ્કામ ભક્તો પણ જગતના વૈભવોને તુચ્છ ગણી કેવળ પોતાના ધર્મનું રક્ષણ કરે છે તો પછી તેવા નિષ્કામ ભક્તોના આચાર્ય અને પ્રભુ પોતે શું તેવા તુચ્છ વૈભવોને માટે પોતાનો ધર્મ છોડે ખરા કે? તે લોકોનું જીવન કેવળ ધર્મના પ્રસાર, પોષણ અને રક્ષણને માટેજ હોય છે. પ્રભુમાં નિરંતર ચિત્ત રાખનાર પ્રભુ તેને જે સ્થિતિમાં રાખે તેમાં સુખ અને આનંદથી રહી શકે છે. તેના મનથી રાજાનો મહેલ અને ગરીબની ઝુંપડી એક સરખીજ છે. જે પદાર્થોમાં જેને મોહ કે આસક્તિ નથી તે તજવામાં તેને કેટલી વાર! ધર્મ ઉપર દૃષ્ટિ રાખનાર ક્ષણિક લૌકિક સુખદુઃખની પરવા કરતા નથી. તેઓ જાણે છે કે તે સુખ નાશવંત છે. તેમને તો ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું એજ મુખ્ય કર્તવ્ય હોય છે. જો ચિદ્રુપને આટલું જ્ઞાન હોત તો તેણે બાદશાહને શ્રીજીને ઘરબાર તજાવવાનું લખ્યું ન હોત; અને તેથી બાદશાહ ઘણી મુશ્કેલીમાં આવી પડત; અને પોતાનું વચન પાળવાના અભિમાનને લઈ કદાચ તે શ્રીજીની માળા ઉતરાવવા જોરજૂલમ પણ કરવાનો વિચાર કરત. પણ પ્રભુએજ તેને ભુલાવ્યો અને સંન્યાસીના હાથેજ બાદશાહને પોતાના અવિચારી વચનમાંથી છૂટા થવાનો માર્ગ કરાવી આપ્યો. પ્રભુની આ અતર્ક્ય ઘટનાનો ભેદ પામર પ્રાણી શી રીતે જાણી શકે? તેનો વિશુદ્ધ ન્યાય ખરા ગુન્હેગારને શિક્ષા કર્યા વિના કેમ છોડે? અને તે શિક્ષા કરવાની રીત પણ કેવી અજબ! ગુન્હેગાર પોતાના હાથે જ પોતાની કુહાડી આંધળો થઇ પોતાના પગ પર મારે! વાહ પ્રભુ! કેવી કુશ-

ળતા ! ગુન્હેગારને શિક્ષા અને તે પણ સ્વહસ્તે ! તે બિચારો દોષારોપણ પણ કોના પર કરે !

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રભુએ નિજેચ્છાથી ચિદ્રુપને હાથેજ મેઝર અને કાગળ લખાવી બાદશાહને મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત કર્યો.

" પછી મહેજર મારગમાંહે ચાલ્યું ગયું આસબખાન જાંહાં ॥ ખાને જોઈ માથું ધુણાવી કહ્યું અબ બિગડી જીયાં ॥
ખાનને ચિંતા થઈ કહે કહાહુએ હોયગી અબે ॥

આસફખાન

વાંચકોને એ તો સુવિદિતજ છે કે આસફખાન શ્રીજીને ચહાતો હતો અને તે ધારતો હતો કે સંન્યાસી ઢોંગી અને તોફાની છે અને વિના કારણ તે આ ધર્મ ક્લેશ ઉત્પન્ન કરી સર્વને હેરાન કરે છે. બાદશાહે ભોળપણમાં આપેલા વચનનો તે દુષ્ટ અયોગ્ય લાભ લેવા માગે છે. પણ તે તેને મળવો જોઇએ નહિ એમ વિચારી આસફખાન ચિંતામાં પડયો. પછી બુલાખી જોડે જોઈતી મસલત કરી તેની સલાહ લઈ આવેલું મેહેજર બાદશાહને ન બતાવતાં દાબી રાખ્યું અને કોઈક વખતે બાદશાહની રૂખ જોઈ બતાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એમ કરતાં કેટલોક સમય ગયો એટલે બાદશાહે એક વખત બુલાખીને કહ્યું કે કાશ્મીર મેઝરની માગણી આવે ઘણા દિવસ થયા પણ મથુરાંથી બાબાજીની કાંઈ ખબર આવી નથી ત્યારે

તેણે કહ્યું કે સમાચાર તો ઘણા દિવસથી આવ્યા છે પણ મામુજીએ (આસફખાને) આપને બતાવ્યા નથી. ત્યારે દેશાધિપતિએ આસફખાનને તે વિષે પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે આપ પ્રસન્નતામાં નહોતા એટલે આપને બતાવી આપની બેચેની વધારવાનું ઉચિત લાગ્યું નહોતું. પછી બાદશાહે કહ્યું કે ઠીક છે; હવે તો હું પ્રસન્ન છું માટે તે લાવો ત્યારે આસફખાને ઈતબારખાનને કહ્યું કે એ મેહેજર લઈ બાદશાહને સમજાવો. એમ કહી ઈતબારખાનના હસ્તમાં તે મેહેજર મૂકી. ઈતબારખાને તે લઇ જઈ બાદશાહને દેખાડી અને કહ્યું કે તે આવી ત્યારે આપ ખુશમિજાજમાં નહોતા તેથી તે બતાવી નહોતી તે સાંભળી બાદશાહે તેને વાંચવા કહ્યું. વંચાઇ રહ્યા પછી બાદશાહે કહ્યું કે જ્યારે સર્વ લોકોએ માળા ઉતારી છે તો ગોકુળનાથજી કેમ ઉતારતા નથી ? તેમની પાસે એદીઓ મોકલી તેમને અત્રે બોલાવો. ત્યારે આસફખાને કહ્યું કે તેમને એદીઓ મોકલવાની જરૂર નથી. તે ઘણા સુધા છે તેથી આપનું માત્ર ફરમાન જશે કે તરત આવશે; માટે ફક્ત ફરમાન લખી મોકલવાનો હુકમ થવો જોઈએ. તે ઉપરથી બાદશાહે આગ્રાના હાકેમ દ્વારા પત્ર લખી મોકલવાનો હુકમ કર્યો તેથી આસફખાને આગ્રાના હાકેમ પર પત્ર લખાવ્યો અને પોતે પણ એક ખાનગી પત્ર સર્વ હકીકત લખી શ્રીજીને કાશ્મીર પધારવાનો આગ્રહ કર્યો. થોડા દિવસમાં એટલે શ્રાવણ વદ ૮ ના રોજ તે બે પત્ર શ્રીજીને પહોંચ્યા. પત્ર વાંચીને શ્રીજી પોતાની બેઠકમાં પધાર્યા અને ત્યાં એકઠા

મળેલા સર્વ વૈષ્ણવોને સર્વ હકીકતથી વાકેફ કરી તે વિષે તેમનો અભિપ્રાય પૂછયો.

આ વખતે મંદિરમાં ઉત્થાપનનો સમય હતો અને શ્રીજીએ જેવો ઉપરનો પ્રશ્ન પૂછયો કે

અબડર કોનકો તરતજ જગમોહન ચોકમાંથી "**अबडर कोनकोरे भया**" એ પદ ગવાતું કર્ણે પડયું

તેજ વખતે શ્રીજીએ ઉપરણે ગાંઠ વાળી પોતે કહ્યું કે ભગવદિચ્છાથી આપણા પ્રશ્નનો આ ઉત્તર સૂચન થયો છે, માટે કોઇ પણ પ્રકારનો ડર રાખ્યા સિવાય તાકીદે જવું જોઇએ. એમ કહી તરતજ જોશીને બોલાવ્યો અને મુહુર્ત પૂછયું. તપાસ કરતાં મુહુર્ત ઘણું મોડું આવવા માંડયું ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું તે મુહુર્તને દિવસે નિકળીએ તો ઘણું મોડું થાય માટે જોશીને **सिवा लिखित अमृत घटी** જોઈ કહાડવા કહ્યું. ત્યારે જોશીએ કહ્યું કે નવમીને દિવસે પાછલો ત્રણ ઘડી દિવસ રહે તે વખતે અમૃત ચોઘડિયું છે. તેથી તે ચોઘડિયામાં કાશ્મીરનું પ્રયાણ કરવાનું નક્કી કર્યું. (અહીં માંગલ્ય બીજું સંપૂર્ણ થાય છે.)

પ્રકરણ ૯ મું

ભકતોનો વિરહાનલ

ગત પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રીજીને કાશ્મીર પધારવાનું નક્કી થતાં તે વાત વિદ્યુત શ્રીજીના પ્રયાણની જેટલી ત્વરાથી સર્વત્ર ફેલાઈ ગઈ અને પડેલી ખબર જેવી તે વૈષ્ણવોના શ્રવણે પડી કે તેઓને ભારે ચિંતા થવા લાગી. શ્રીજીના ભકત જનો તેમના સ્વરૂપમાંજ આસક્ત હતાં. તે સ્વરૂપાસક્ત રસિકજનો શ્રીજીનો વિયોગ સહન કરી શકતાં નહિ. આ વિષે શ્રીજી ગુજરાત પધાર્યા તે વખતે ગોકુલસ્થ જનોની કેવી સ્થિતિ થઈ હતી અને તેમને શ્રી જીએ કેવી રીતે શાંત કર્યા હતા તેનું કેટલુંક દિગદર્શન અમારા વાંચકોને અમે આગળ તે પ્રસંગે કરાવ્યું છે. અત્રે ફરીને તેવોજ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો છે અને તેથી અમારા વાંચકોને શ્રીજી અને તેમનાં ભકતજનો, તેમનો અરસપરસનો વિશુદ્ધ પ્રેમ–અને પુષ્ટિભકિતના ગૂઢ સ્વરૂપનું કાંઈક જ્ઞાન મેળવવાનો લાભ મળશે. વળી જો તેઓ સાથે સાથે શ્રી કૃષ્ણ અને વ્રજભકતોની અરસપરસની ભાવના અને સેવાનો પ્રસંગ ધ્યાનમાં રાખશે તો શ્રીજી અને તેમના ભકતજનોનો પ્રેમ

સંબંધ કેવળ વિશુદ્ધ અને અલૌકિક માલૂમ પડશે; એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રેમના અભ્યાસીઓને તો તે વાંચતાં કાંઈ અવનવા આનંદનો અનુભવ થશે; અને પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્માના મીઠા અને મધુર સાક્ષાત્કારનો (અનુભવનો) લાભ પણ ભાગ્યવશાત પ્રાપ્ત થશે.

વાત્સલ્ય ભાવથી જેમનાં હૃદયકમલ છલોછલ ભરાઈ ગયાં છે તેવા નિજજનોને ઉપલા સમાચારથી અનેક ભય લાગવા માંડયા અને તે સર્વ તે સંબંધી વિચારોમાં એવાં તો લીન થઇ ગયાં કે તે રાત્રે કોઈને પ્રસાદ લેવો ભાવ્યો નહિ અને કોઇને ઊંઘ પણ આવી નહિ. અરે! કેટલાંક તો શ્રીજીના પ્રયાણની વાત માત્ર સાંભળતાંજ બેશુદ્ધ થઈ જમીન પર ઢળી પડયાં. ક્ષણે ક્ષણે સર્વની નજીકમાં થવાના સ્વપ્રભુના વિયોગ સંબંધી વિરહ વેદના વધતી ચાલી; અને આખા શ્રી ગોકુળમાં સર્વત્ર વલવલાટ આક્રંદ અને રડારોળ થઈ રહ્યાં અને આ અસહ્ય વિરહ વેદનામાં તે સર્વ દેહાનુસંધાન રહિત થયાં. આ પ્રસંગનું વર્ણન પ. ભ. ગોપાલદાસજીએ તેમના અનુભવ બળે ઘણું સચોટ રીતે કર્યું છે અને તે દ્વારા પુષ્ટિભકતોને સેવ્યપ્રભુ માટે કેવો પ્રેમ જોઇએ તેનું યથાશકય દર્શન કરાવ્યું છે. અત્રે અમે પણ તેમનાં કેટલાંક અત્યુપયોગી વચનો ટાંકી અમારા સુજ્ઞ વાંચકોની જીજ્ઞાસા પુરી પાડવા પ્રયત્ન કરીશું.

ભકતજનોની થએલી સ્થિતિ.

“ તેહ થકી અબલાઓને અંગઅંગ પ્રબળ પરિતાપ
પ્રગટયો. પ્રલય સમાન થઈ. પંજર પ્રજલાતે આપ ॥૩૫॥

વિરહાગમ દાવાનલે દશોદિશ પ્રસરીરે જાલ ॥
અંતરદાજે આકુલ થઈ, વ્યાકુલ થઈ તે બાલ ॥૩૬॥

જાણું આવ્યો મહા પ્રલય, શો કરીએ ઉપાય ॥
વૃથા સંતાપ વાધ્યો ઘણું કાલજ માંહે કપાય ॥૩૭॥

અવસ્તા એકો રહી નહિ પ્રિતમને તે પ્રસ્તાન ॥
દેહદશા વિપરીત થઇ, દુઃખનું નહિ કાંઈ ભાન ॥૩૮॥

....

બાલક એમજ રોતાં રહે કરાવે નહિ સ્તન પાન ॥
તેહને તરછોડે ખેદેકરી, રૂચે નહિ કાંઈ આન ॥૪૪॥

....

ક્ષિણમાંહે તે ચેતન થઇ, ક્ષિણમાંહે અચેતન ॥
કોણ સંભાળે એ દેહને, વિવશ થઈ ગયું મન ॥૫૩॥

વળી પ્રેમાવેશમાં અને વિરહના અતિશય દુઃખમાં જે નિષ્કામ ભકતજનો કોઇને પણ કટુ વચન કહી તેની લાગણી દુઃખાવે નહિ તેઓ પણ પોતાની બેભાન સ્થિતિમાં પોતાના સર્વ દુઃખના કારણરૂપ ચિદ્રુપને અપશબ્દો કહેવા લાગ્યાં.

"દુષ્ટ કસાઈ એ આપણા હરવા આવ્યો છે પ્રાણ ॥
એમ કહી કહી શ્રાપ દે, ભાવે થઈ અજાણ ॥૭૪॥

....

પેર અમારી હવે શી થશે, કેમ રહીશું અમો યહાં ॥
રાજ પધારે અમો શું કરૂં કયાં રહીએ જઈશું કહાં ॥૭૮॥

કયાંહાં કયાંહાંથી આવી રહ્યાંરે, એક અમો જોવાને રાજ ॥
નહિ તો અમારે રહ્યાતણું, શુંય રહ્યું હતું કાજ ॥૭૯॥

તે સ્થલને અમો શું કરૂં, રાજ બિરાજે ન જયાંહ ॥
સર્વ અમારે શા કાજનું, સર્વસ રાજ હો ત્યાંહાં ॥૮૦॥

રૂપ જોઈ અમો જીવીએ, અમારે એજ ધન ॥
ધન્ય અનેક પ્રકારનું, આવે નહિ કાંઈ મન ॥૮૧॥

અન્ય તો મનમાં આવે નહિ ને દરશન જયારે નવ થાય ॥
એ દુઃખ દારૂણુ અંતરતણું, વચને કેમ કહેવાય ॥૮૨॥

દુઃખ અમારે આપથી ચોટયું છેરે લલાટ ॥
તે સહું અમો સર્વદા મારા વહાલાજી માટ ॥૮૩॥

વળી ભક્તજનો તેમના પ્રાણ પ્રભુની વિધવિધ પ્રકારની અનેક લીલાઓ અને તે દ્વારા મળતાં લીલાઓનું સ્મરણ, સુખ તથા આનંદને યાદ કરી કરી પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા કે તે અતકર્ય અને અલભ્ય સુખનો લહાવો ફરીને તેઓને કયારે પ્રાપ્ત થશે ? વળી ભાવ સંબંધથી એક ભક્તજને કહ્યું કે કાલ-કૃતાંત અસુર બાદશાહ પાસે જઈ મારો નિપટ, મૃદુલ, કોમલ, અને અતિસુકુમાર વાલમો કેવી રીતે જવાબ

આપશે ? એ પોતે કેમ પધારે છે તે પણ આપણને જણાવ્યું પણ નથી. આ સાંભળી એક ભક્તજન જેને શ્રીજીના મોહક સ્વરૂપ અને પ્રતાપનો અનુભવ હતો તે બોલ્યાઃ—

"એક કહે બાઈ એહનું સ્વરૂપ સલુણુ અપાર ।।
વિશ્વમોહક ને મોહામણું તેજ તણો રે ભંડાર ।।૨૩૮।।

એવું જોઇ પૃથ્વીપતિ, જાશેરે પાણી થઈ ।।
સંન્યાસી જખ મારતો રે રહેશે મોઢું લઈ।।૨૩૯।।

વળી કોઇ એક ભક્તજન કહેવા લાગ્યાં કે પ્રભુએ આપણને અબળા બનાવી પરતંત્ર બનાવ્યા એટલે આપણે કોઈ રીતે આપની સંગે પણ જઈ શકીશું નહિ. પુરૂષરૂપે હોત તો આપણને આ વિરહવેદના ભોગવવી પડત નહિ. આવી રીતે ભક્તજનો અનેક વિલાપ કરવા લાગ્યાં અને દેહાનુસંધાન રહિત થઈ પોતાની સકલ ઇંદ્રિયો તથા મનને પ્રાણ પ્રભુનાજ વિચારોમાં રોકી તન્મયતાની પ્રાપ્તિ કરવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે તેમની વિરહ વ્યથા એટલી તો વધી પડી કે શ્રીજીથી તે સહન થઈ શકી નહિ. તેથી તેમને શાંત કરવા તેઓમાંથી એકને પોતાની પાસે બોલાવી શ્રીજીએ કહ્યું કે :—

શ્રીજીનું આશ્વાસન.

કહ્યું અપનો સુધર્મ હે, રાખ્યો ચહીએ અવશ્ય ।।
કો રાખે કહો યાહી કું કહુ કો ના વશ્ય ।।૩૧૦।।

કછુ ચિંતા મતિ કિજીયો; એહે કેતીક વાત ॥
હમારો વે કરીહે કહા, ઉત્તર દેઉંગો નાત ॥૩૧૧॥

કેહેની વાત હે, એકદો, સો કહી આઉંગો સધ ॥
તુમ ચિંતા કછુ મતિ કરો, એવું જણાવ્યું તે ગધ ॥૩૧૨॥

જાનો માત્રહે ઉહાંઈ લોં, મેં ફીરી આઉંગો વેગી ॥
હિતભર ઉગ્ર પ્રતાપનાં વચન કહ્યાં ત્યાં ભેગી ॥૩૧૩॥

ઉપર પ્રમાણે આશ્વાસન અને શાંતિનાં વચન કહી શ્રીજીએ પોતાના ભકતજનોને વિરહની દશમી અવસ્થામાંથી દશમી સ્થિતિમાં જતાં અટકાવ્યા અને રક્ષણ તેઓના પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું. જો શ્રીજીએ તેમને સાવધાન કરી આ પ્રમાણે તેમની રક્ષા કરી નહોત તો તેઓ પોતાના પ્રાણ ટકાવી શકત નહિ. વિરહાગ્નિનું દુઃખ તેમને પ્રલય સમાન થાત. પ. ભ. ગોપાલદાસજી કહે છે કે આ ભકતજનોને પોતાના પધારવાથી અસહ્ય દુઃખ થશે અને તેઓ તેમાં પોતાના પ્રાણ ખોશે એવું જ્યારે શ્રીજીએ જાણ્યું ત્યારે વિચાર કર્યો કે લીલામાં તેમના ભૌતિક દેહની પણ જરૂર છે માટે કોઈ પણ પ્રકારે તેમના પ્રાણનો નિભાવ કરવો જોઈએ. પણ તે બને કેમ? તેમને માટે તો સ્વ સ્વરૂપ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાયજ નથી. અને પોતાને પધાર્યા વિના છૂટકો પણ નથી. પછી પ્રભુએ પોતાના તકર્યબળે પોતાના યશ તથા પ્રતાપને તે ભકતજનોના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી ત્યાં રહેલા કલેશને દૂર

કરી તેમને ત્યાં રહેવા આજ્ઞા કરી. તેથી તે ભક્તજનોના હૃદયમાં શ્રીજીના યશ અને પ્રતાપ વસ્યા અને સ્વરૂપ સંબંધી ક્લેશ દૂર થયો. યશ પ્રતાપ ત્યાં ગયા તો ખરા પણ હૃદયમાં મન જોયું નહિ. તેતો શ્રીજીના ચરણકમળમાં ક્યારનું એ પહોંચી ગયું હતું. અને જયાં સુધી મન હૃદયમાં આવે નહિ ત્યાં સુધી ઈંદ્રિયોના વહેવાર અને પ્રાણનું રક્ષણ થઈ શકે નહિ તેથી યશ પ્રતાપ મહા પ્રયત્ને મનને હૃદયમાં લાવ્યા અને મન હૃદયમાં આવતાં યશ પ્રતાપે તેને પોતાની પ્રત્યે આકર્ષ્યું; અને તેથી હૃદયનું સર્વ સુકાન ફર્યું. સ્વરૂપ સંબંધી આસક્તિ યશપ્રતાપ પ્રત્યે પલટાઈ અને તે હૃદયમાં હાજર હોવાથી વિરહાગ્નિ શાંત પડયો. ટુંકામાં ભક્તજનોની આસક્તિ સ્વરૂપમાંથી ખેંચી શ્રીજીએ યશ અને પ્રતાપમાં લગાડી અને પ્રાણની રક્ષા કરી. જેઓના ભાવ કેવલ સ્વરૂપમાંજ લુબ્ધ હતા તેઓના તે ભાવને નિજેચ્છાથી કાર્ય કારણાર્થે ફેરવ્યા. નહિ તો તે સ્નેહ વિરહી સમાજના ભાવ કોણ ફેરવી શકે ? જેમ પ્રભુ મરણમાં પણ રક્ષા કરે છે અને રસમાં મગ્ન થવા દેતા નથી તેમ પ્રભુએ અહીં પણ રક્ષા કરી, વિરહીજનોના પ્રાણ બચાવ્યા. આ પ્રમાણે નિરંતર પ્રભુની કૃપા સ્વજનોના સ્નેહનું રક્ષણ કર્યા કરે છે. પ્રભુની કૃપા વિવિધ રસદાન કરવાના હેતુથી ભક્તજનને કોઈ અમુક રસમાં મગ્ન થવા દેતી નથી કારણકે તેથી રસનો વિસ્તાર થાય નહિ. અત્રે પણ રસના વિસ્તાર અર્થે શ્રીજીએ પોતાના વિરહ સમાજની યશપ્રતાપ દ્વારા રક્ષા કરી અને તેમને નિજેચ્છાથી

સ્નેહમાંથી માહાત્મ્યમાં દોર્યા. આટલું છતાં પણ જે વિરલ ભાગ્યવાનો કેવળ રસાશ્રિત અને રસના પાત્ર હતા તેમનું સમાધાન યશ પ્રતાપદ્વારા થઈ શક્યું નહિ. ત્યારે શ્રીજીએ તેમના હૃદયમાં જ્યાં સ્વરૂપ વિષયીક કલેશ હતો ત્યાં સ્વ-રૂપાત્મકભાવે કરી. સ્વરૂપથી સંવલિત થઈ, પરમાનંદાત્મક સ્વરૂપે બિરાજ્યા અને તેમના તાપ સમાવ્યા.

પરમ પ્રબલ મહા પ્રૌઢ, તે એ ભાવ આનંદદાયે ।।
તે ક્ષણું હૃદય ત્રવિષ્ટ થઈ, તાપ સમાવ્યો સહુ કોયે ।।૩૬૦।।

એ આનંદાત્મક ભાવથી, આનંદીત થયાં તેણીવાર ।।
એણે પ્રકારે અંતરંગની, રક્ષા કરીય આધાર ।।૩૬૧।।

આવી રીતે સર્વને શાંત પાડી નિર્માણ કરેલે દિવસે એટલે સં. ૧૬૭૭ ના અષાડ વદ ૯ ના રોજ ઉત્થાપનમાં સ્નાન કરી શ્રીજી ભીતર પધાર્યા. પછી સેવ્ય પ્રભુને હિંડોળે ઝૂલાવી, સેન આરતિ કરી વિદાયગિરિ લીધી અને પછી શાલિગ્રામનો સંપુટ લઈ શ્રીજી બહાર પધાર્યા. પછી ભોજ-નાર્થે ભોજનગૃહમાં પધાર્યા અને ત્યાં,—

વહુજીને બોધ

કહે છે એ સમે વહાલો વહુજીને,
વિનયશું અતિ ભરી પ્રીત
સેવા સબ કરનો ધૈર્યશું, સમય સમય જેહે રીત ।।૩૭૦।।
અરૂ અપને વૈષ્ણુવ જે ઈહાં, તિનકો નિત્ય સન્માન ।।
અરૂ આવેંગે પરદેશ તે તે, સબકો કરનો સમાધાન ।।૩૭૧।।

યાકી તુમસો કેહેની કહા, તુમ તો કરોંગી તેસેહી ॥
તુમહો તો મેં હું સર્વદા, યહ નિરધાર એસેહી ॥૩૩૨॥

તથાપિ કહિયત હે યાહિતે, પ્રગટ મર્યાદા જેસીય ॥
નાતર હમ તુમ ન્યારે છીનું રહે ન ભઈ એસીય ॥૩૩૩॥

પે ઇચ્છાતે વેગી આઉંગો, ચિંતા કરવી ન કોઉ ॥
સર્વથા ચિંતા જીન કિજિયો,
લૌકિક અલૌકિક દોઉ ॥૩૩૪॥

તમારા મનમાં જે બીક છે તે તો ભગવદિચ્છાથી થશે નહિ. એ પ્રમાણે ભીતર વહુજી વગેરે સર્વનું સમાધાન કરી શ્રીજી નિજ બેઠકમાં પધાર્યા. ત્યાં :—

"ભાઈ ભત્રીજા વહુ બેટી ને પુત્રાદિક પરિવાર ॥
લોક ગ્યાત વરગ સહુ આવીય ભીડ થઈ તેણીવાર ॥
સમાધાન તેહોનાં કર્યાં સંતોષણુ બહુ પેર ॥
ધર્મવીરે શૂરવીર થઈ વાગો પહેર્યો સ્વઘેર ॥

\+ \+ \+ \+ \+ \+

શાલિગ્રામ સંપુટ લેઈ કટિબંધ શું બાંધ્યો તેહ ॥

શ્રીજી વસ્ત્રાદિક ધારણ કરી પ્રયાણને માટે સજ્જ થયા એટલે ભક્તજનોએ તેમને વિજય- ભક્તજનોનું સમાધાન તિલકાદિક કરી શુભ શુકન આપ્યા અને પછી કુટુંબવર્ગ તથા જનોની સાથે તેઓ

શ્રીયશોદા ઘાટે પધાર્યા. પછી નાવ આવી પહોંચતાં જ આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રીજીએ દૃષ્ટિદ્વારા પોતાના વિરહી સમાજના હૃદયમાં પોતાનું સ્વરૂપ સ્થિત કર્યું અને તેમનાં સ્વરૂપોને પોતાના હૃદયમાં સ્થાપન કર્યાં. કારણકેઃ—

"ભકતવિના પ્રભુ રહે નહિ, પ્રભુવિન ભકત રહે નહીય ॥
પરસ્પરે ચિત્ત અર્પીઆ, વિલંબ નહિ તે અહીંય ॥૩૯૮॥

અનિરવચનીય વ્યકત, એમ ઉભય થઈ હૃદયારૂઢ ॥
લેહેવા કોઈ તે શકયા નહિ, એહોનો ભાવ જે ગૂઢ ॥૩૯૯॥

"ત્યાં ચક્રવાકી ચક્રવાકને, નિશા થયે થયો વિયોગ ॥
વિરહ ભર્યા વારપારથી, બોલેવ્યા વા સંયોગ ॥૪૦૦॥

તેઓના શબ્દ સુની સુની, સંજોગી એ સમાજ ॥
નિશ્વાસ નાખી નાખી કહે,અમને એ સમો આવ્યો આજ ॥૪૦૧॥

નાવમાં શ્રીજી.

આ પ્રમાણે બોલતાં, તેઓ લગભગ દશમી અવસ્થા સુધી પહોંચ્યા. પણ શ્રીજીએ સ્વરૂપથી તેમના હૃદયમાં સ્થિત થઈ તેઓના પ્રાણ બચાવ્યા. છેવટે સંગે જનાર ભકતજનોને પોતાના પ્રાણનાથને માર્ગમાં હરકત ન આવે તેને માટે યોગ્ય સંભાળ રાખવાં સૂચના કરી. પછી નાવ આવી પહોંચતાં માર્ગોપયોગી સર્વસાજ તેમાં ચઢાવી શ્રીજીને અંદર પધરાવ્યા.નાવમાં ચઢતી વખતે શ્રીજીએ શ્રીગોપાલને બોલાવ્યા ને ત્યાંથી પાછા વળવા કહ્યું ત્યારે તેમણે સામેપાર જવા

આગ્રહ કર્યો. તેથી શ્રીજીએ સ્નેહ પ્રકાર પ્રકટ કરીને કહ્યું કેઃ

"પ્રિય ચલત પરદેશકું, નિકટ વિદાહકે રહીયે ॥
અરૂ આવે તબ લેનકું, આગેં દુરહીં લોં જઇયે ॥૪૨૧॥

એવું કહી સમાધાન કર્યું અને તેથી શ્રીગોપાલ વગેરે કુટુંબીજનો ત્યાંથી દંડવત્ કરી પાછા ફર્યા. વળાવા આવેલા ભક્તજન જાંગ લગી જલમાં પેસી નાવ કને ગયા; અને વળી કેટલાક તો નાવમાં ચઢી પાર ગયા. જે ચઢી ન શકયા તે પાર ઉભા રહી ટગર ટગર જોવા લાગ્યા.

રાજબાઈ.

એવામાં ગુજરાતથી ગોધરાનાં રાજબાઈ દેસાઈ શ્રીજીના દર્શનાર્થે શ્રીગોકુલ આવ્યાં; અને તે શ્રીજીને મળ્યાં. શ્રીફલ ભેટ ચરણકમલમાં ધરી, શ્રીકરે મુદ્રિકા પહેરાવી તે વખતે પ્રાણનાથનું પ્રયાણ સાંભળી તેઓ ઘણાં વ્યાકુળ થયાં અને ગદ્ગદ્ કંઠે શ્રીજીને કહેવા લાગ્યાં કે હું તો આપનાં દર્શનની લાલસાથી આવી છું, મને નિવેદન કરાવો. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કેઃ–"તુમકુ નિવેદન કરાઉંગો જબ આઉંગો ફરીય" **કાશ્મીરથી આવીને નિવેદન કરાવીશ.** હાલ બની શકે તેમ નથી. નહિ તો પાછળથી ત્યાં આવજો. હાલ શ્રમીત છો માટે અત્રે રહો. પણ તે તો સાથેજ રહ્યાં.

ભક્તજનોનું પાછું ફરવું

પછી યશોદાઘાટથી નાવ ઉપડી સામે કાંઠે ખરિક પાસે આવ્યું, એટલે શ્રીજી નાવમાંથી ઉતરી ખરિકમાં પધાર્યા અને આગળ પ્રયાણની તૈયારી થઈ ત્યાં સુધી ત્યાં

બિરાજ્યાં. સાથે આવનાર ભકતજનો સાથે થયાં અને વળાવા આવેલાંનું અનેક વચનો દ્વારા સમાધાન કરી શ્રીજીએ કાશ્મીરનું પ્રયાણ શરૂ કર્યું. પાછાં વળનારાંએ દૃષ્ટિ પહોંચી ત્યાં સુધી શ્રીજી તરફ જોયાંજ કર્યું. અને પછી અનેક વિલાપ કરતાં પાછાં ફર્યાં. તેઓ થોડો વખત ખરિકમાં વિશ્રામ લઈ નાવમાં બેસી સામેપાર ગયાં. ત્યાં જઇને જુએ છે તો જે ભકતજનો નાવમાં નહિ ચઢી શકવાથી ત્યાંજ રહ્યાં હતાં તેઓ હજુ પણ ત્યાં હાજર હતાં. સર્વ એક-બીજાને મળ્યાં અને લગભગ અર્ધ રાત્રી સુધી શ્રી યમુનાજીના કિનારા પરજ રહ્યાં. છેવટે થાકી નિશ્વાસ નાખતાં પોત-પોતાને ઘેર ગયાં.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કાશ્મીરનો પ્રવાસ.

શ્રીજી નોમને દિવસે પ્રયાણ કરી ૯૧ દિવસમાં કાશ્મીર જઈ ગોકુલ પાછા પધાર્યા.

કાશ્મીરની મુસાફરી.

તેમાં ૬૭ મજલમાં ૨૨ મુકામ કર્યા. કુલ ૯૧ દિવસમાંથી ૩૯ દિવસ શ્રીગોકુલથી કાશ્મીર સુધીની મજલના, ૮ દિવસ મુકામના, અને ૧ દિવસ પ્રસ્તાનનો એમ ૪૯ દિવસે શ્રીજી શ્રીગોકુળથી કાશ્મીર પહોંચ્યા. ત્યાં ૧૧ દિવસ રહ્યા અને પછી ૨૮ દિવસ વળતી મજલના, ૨ દિવસ મુકામના અને ૧ દિવસ પ્રસ્તાનનો એમ ૩૧ દિવસમાં તેઓશ્રી કાશ્મીરથી શ્રી ગોકુલ પાછા પધાર્યા. આ ૯૧ દિવસનો વિરહી સમાજને વિરહ કરાવી તે દ્વારા દશવિધ ભકિત અને ૮૧ ભાવ જણાવ્યા.

શ્રીગોકુલથી કાશ્મીર સુધીનો કુલ પ્રવાસ ૪૪૪ કોશનો હતો તેની ગણત્રી ૫. ભ. ગોપાલદાસજી નીચે પ્રમાણે કરે છે.

શ્રીગોકુલથી ૧૮ આગ્રા, ૨૨ આમલગેડુ, ૯ જલસેર, ૬ જરા, ૮ અકબરાબાદ, ૮ કોર; ૮ ચંડોસ, ૧૫

ઈદિલપુર, ૬ સુરજપુર, ૮ દિલ્હી, ૫ બાદલીબલી, ૭ નરેલા ૮ સોનકુર, ૮ ગુનોર, ૫ પાણીપત, ૭ સંભલકછ. ૭ ઘણોદા, ૭ કરનાલક, ૭ તલાવડી, ૮ સ્થાનેશ્વર, ૧૦ શાહબાદકોશ, ૬ કછવાનો કોટ, ૫ અંબાલા, ૬ ઘરઘર, ૭ અલઉઆ, ૭ સીંહરદ, ૬ ખન્ના, ૩ રાયરાયા, ૩ રાજાની સરાહ, ૪ દુર હાસ્થા, ૮ લુધીયાના, ૪ કુલોર, ૮ નુરમોહલની સરાહ, ૧ ઉપ્પલ, ૪ નીકોદર ૮ સસતેખાન, ૨ સુલતાનપુર, ૬ ગોવિંદઆલ, ૯ પટી-વાર, ૧૬ લાહોર ૭ ફૈજાબાદ, ૧૩ એમદાવાદ, ૬ ચિમા, ૬ ચિનાબનદી, ૪ છોટી ગૂજરાત ૧૨ ભિન્નરવાર, ૫ ધાટી, ૧૬ ચિગસ, ૭ રાજોર, ૮ થાના, ૮ રતન પંજાલ, ૬ કોસાણું, ૧૬ મહમદકુલીની લટી, ૭ હીરપોર ૧૦ સરાહ ૧૦ કાશ્મીર.

આ પ્રમાણે ૫૫ ગામ તથા ૪૪૪ કોશનો ઘણો વિકટ અને પહાડી પ્રવાસ ચોમાસાના ભર વરસાદમાં સીત્તર વર્ષની વૃદ્ધાવસ્થાએ કરી શ્રીજી ધર્મના રક્ષણ અર્થે કાશ્મીર પધાર્યા.

ગત પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે નવમીને ગુરૂવારે શુભ

લશકરખાન.

નક્ષત્રમાં શ્રીજીએ કાશ્મીરનો પ્રવાસ શરૂ કર્યો. ખરીકમાં પધાર્યા પછી પ્રવાસના માર્ગ વિષે જયદેવજી સાથે વિચાર કરતાં શ્રીજીએ તેમને કહ્યું કે બાદશાહે લશ્કરખાનને અત્રેનો અધિષ્ટાતા બનાવ્યો છે અને તે આગ્રામાં રહે છે તેને આપણે કાશ્મીર જતા પહેલાં મળવું જોઈએ. કેમકે ન મળવાથી તેને ખોટું લાગશે, જયદેવજીની તે વિષે સંમતિ મળતાં શ્રીજીએ પ્રથમ આગ્રે જઈ લશ્કરખાનને મળી પછી કાશ્મીર જવાનો નિશ્ચય કર્યો, તેથી શ્રીજીએ ગોવર્ધનદાસ અધિકારીને બોલાવ્યા અને તેમને પ્રવાસનો સર્વ સાજ તૈયાર રાખવા તથા જ્યાં પોતે મંગાવે ત્યાં મોકલી આપવા આજ્ઞા કરી.

વિશ્રામ જલધરીઓ

પ્રયાણ વખતે વિશ્રામ જલધરીઓ દીવી લઈ આગળ થયો તેને શ્રીજીએ વરજ્યો અને કહ્યું કે તું અહીં રહી સેવા કર. અત્રે કોઈ કહેશે કે અન્ય કોઈને વરજ્યા નહિ તો વિશ્રામને શા માટે રોકયો?

વર્ણ.

એતન્ માર્ગમાં જીવોનો અંગીકાર અને વર્ણ અનેક રીતે છે અને તેથી જે જીવનો જેવી રીતે વર્ણ હોય છે તેવાજ કાર્યોમાં પ્રભુ તેને આસક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે; અને તેથી વિરૂદ્ધ જતાં તેને રોકે છે; કારણકે તેમાં તેનુંજ અહિત છે. અત્રે વિશ્રામ માર્ગ પ્રણીત જીવ હતો અને તેથી તેને

સેવામાં આસકત કરવાનો હતો, તેથી શ્રીજીએ સ્વરૂપાસકતની માફક તેને સાથે ન રાખતાં પાછો કાઢયો અને શ્રીગોકુલમાં રહી શ્રીઠાકોરજીની સેવા કરવા આજ્ઞા કરી, અને તે દ્વારા સ્વકીયોને જણાવ્યું કે જેને માથે સેવા હતી તેનો શ્રીજીએ પોતાને વિષે નિરોધ થવા દીધો નહિ.

પ્રકાશ થતાં શ્રીજીની આજ્ઞા થવાથી વિશ્રામ પાછો કર્યો. સૂર્ય ઉગતા શ્રીજી રેણુકા પહોંચ્યા;

આગ્રામાં શ્રીજી ત્યાં દંતધાવન કરી આગ્રે પધાર્યા અને શહેર બહાર રાયમુકુંદદાસના બાગમાં મુકામ કર્યો. રાત્રે ત્યાંજ ભોજન વગેરે કરી દશમીની સવા–રમાં ભદ્રા વિત્યા પછી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. અને પ્રમરાજની હવેલીમાં શ્રીજીએ મુકામ કર્યો. બીજે દિવસે એટલે એકા–દશીની સવારે પ્રભુએ લશ્કરખાનને મળી વાતચીત કરી અને તેને કહ્યું કે હું બાદશાહની પાસે જાઉં છું તેની ખબર આપવા અને તમને મળવા માટે અત્રે આવ્યો છું. ત્યારે લશ્કરખાને કહ્યું કે તમે ત્યાં જશો તોપણ બાદશાહ તમારા સંબંધી દરેક હૂકમ મારી મારફતેજ કરશે. માટે એટલે દૂર શામાટે જાઓ છો ? માર્ગમાં આપને ઘણી અડચણો વેઠવી પડશે. બાદશાહ તો મને લખશે. તેનો યોગ્ય ઉત્તર હું આપીશ. તે પછી તમારે જવું હોય તો જજો. પણ હાલ જવાની જરૂર નથી માટે બાદશાહનું લખાણ આવતાં સુધી તમે સુખેથી ગોકુલમાં રહો. પણ શ્રીજી સ્વતંત્રપણે બોલ્યા કે જો કે તમારૂં કહેવું યોગ્ય છે, પરંતુ હમારે તો ત્યાં જવુંજ જોઈએ. આવા કામોમાં રાહ જોઈ બેસી રહેવું ઉચિત

નથી. તમારા ઉપર હૂકમ આવે ત્યારે જોરથી જવાનું થાય તે કરતાં હાલ ખુશીથી જવું તે વધારે શ્રેયસ્કર છે ત્યારે ખાને કહ્યું જેવી આપની ઈચ્છા. પછી તેણે કહ્યું કે:—

"પે ભલીભઈ ભયા કલેશ; તુમ પાઉધારે ગોકુલેશ ॥૧૩૧॥
કહ્યુ બહોતે ભાગ્ય હમારાં; પાયા દીદારા તુમારાં ॥૧૩૨॥
નાતર હમકું દરશન એસે; બેર બેર પાવતે કેસે ॥૧૩૩॥

બાદશાહનો હુકમ

શ્રીજી ત્યાંથી વિદાય થયા ત્યાર પછી બાદશાહનો તરતજ શ્રીજીને મોકલવાનો હૂકમ ખાન-પર આવ્યો, આ જોઈ તે વિષે કહેલું શ્રીજીનું ભવિષ્ય સાચું પડેલું ખાને જોયું અને તેથી તેના મનમાં આપને વિષે ઘણું માન ઉત્પન્ન થયું.

શ્રીજીને પકડવા ચિદ્રુપનો પ્રયત્ન.

શ્રીજીના કાશ્મીર પધારવાના સમાચાર ચિદ્રુપને કાને આવ્યા કે તેણે શેરખાનને કહ્યું કે:—

"જેગોકુલનાથ ગોસાંઈ; પાઉધારે છે મન ભાઈ ॥૧૪૦॥
એહીને રોકી મારગમાંહે; રાજ રીતે પઠાવો ત્યાંહે ॥૧૪૧॥

આગ્રાથી આમલખેડા જલેસર થઈ અકબરાબાદ.

મથુરાના વૈષ્ણવોએ આ સમાચાર શ્રીજીને આગ્રે પહોંચાડયા, તે પરથી જો કે શ્રીજીને કાંઈ ભય થયો નહતો છતાં વૈષ્ણવોને શાંત કરવા પોતે મથુરાંનો રસ્તો છોડી જલેસરને રસ્તે પધાર્યા. સ્વતંત્ર પ્રભુ ભકતાધીન છે; અને તેથી પોતાની સ્વતંત્રતાનો ભકતને

અર્થે ભોગ આપે છે. ત્યાંથી શ્રીગોકુલ સમાચાર મોકલ્યા અને પ્રવાસનો સર્વ સાજ જલેસર મંગાવ્યો. અત્રેથી જેદેવજીને પણ અનેક શાંતિનાં વચનો કહી વિદાય કર્યા. પછી શ્રીયમુનાજી ઉતરી ઉતાવળના કારણથી નહાયા ધોયા સિવાયજ આગળ પ્રયાણ શરૂ કર્યું. વચ્ચે પુરૂષોત્તમદાસે શ્રીગોવર્ધનનાથજીનાં દર્શનાર્થે પધારવા વિનંતી કરી ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે વળતાં આવીને નિરાંતે દર્શન કરીશ. હાલ વિલંબ થવો જોઈએ નહિ. પછી આગળ ચાલતાં નાવમાં બેસી શ્રીયમુનાજી ફરી ઉતર્યા. પછી કૂવાના જલથી સ્નાન-સંધ્યા કરી વૈષ્ણવો સાથે એકાદશી હોવાથી ફલાહાર કરી રાત્રે આમલખેડે જઈ મુકામ કર્યો. ત્યાંથી સવારે નાહીધોઈ આગળ ચાલ્યા. માર્ગમાં ગઢવી વિક્રમદાસ સાથે હતો તે અને કકવિત અને પ્રસંગો કહી સર્વને રીઝવતો. એમ કરતાં બારસે શ્રીજી જલસેર પહોચ્યા. ત્યાંના ગામ લોકો સામગ્રી લાવ્યા તે નહિ લેતાં શ્રીજીએ પોતાના ભંડારમાંથી સામગ્રી મંગાવી પોતે શ્રી હસ્તે પોતાની રસોઈ કરી અને સર્વ વૈષ્ણ-વોની પાસે પણ રસોઈ કરાવી. તે દિવસે શ્રીજીએ રસોઈમાં મગ, ભાત, રોટી, શાક તથા મિરચની કઢી કરી હતી. પાક તૈયાર થતાં વૈષ્ણવો સાથે પ્રસાદ લીધો. રાત્રે ત્યાં જ મુકામ કર્યો અને ચોધરીએ સર્વની ચોકી કરી. તેરસે શ્રીગો-કુલથી મંગાવેલો સર્વ સામાન લઈ અધિકારી ગોવર્ધનદાસ તથા રાજબાઈ દેસાણ આવી પહોંચ્યાં ત્યાં તેમને નિવેદન કરાવ્યું અને રાત્રે મહાપ્રસાદ લેવરાવ્યો ત્યાં તેમણે,

"આરત જયુત એંગ અંગ અરપ્યુ.; સુખ સાંપ્રત્ય સર્વ સમપ્યું. ॥૨૩૨॥

અહીં બીજે દિવસે એટલે ચૌદશે ભોજન કર્યા પછી શ્રીજીએ મુસાફરીમાં જોડે લેવાનો સાજ જૂદો કરી બાકીનો અધિકારીને સોંપ્યો. તે વખતે શ્રીજીએ સાથે ૪ વાહેણી, ૧ છકડો, ૪ ઘોડા, ડેરા, તંબુ, રાવકી, કીનાત. રસોઇયા' ભંડારી, પહોરૂઆ, વગેરે રાખ્યું હતું. સર્વ સાજની યોગ્ય ગોઠવણ થતાં શ્રીજીએ અધિકારીને વિદાય કર્યા અને પોતે પણ ચાલ્યા. તે વખતે શ્રીજીને વિનંતિ કરી કે આપની સાથે જે આવે છે તેમાંથી મારે અત્રે સેવાર્થે કેટલાકનું કામ છે માટે ગોપાલ, મહાવજી ભટ, ગિરધરો દરજી, અને જેસો રજપૂત વગેરેને સાથે લેતા નહિ. તેમને શ્રીજીએ કહ્યું પણ કોઈએ માન્યું નહિ. માવજી ભટ તો લાગ જોઈ આડે પાસે ચાલ્યા. શ્રીજીએ ઘોડો ચલાવી તેને કહ્યું કે તું આગે આગે કેમ જાય છે? અહીં મારૂં સર્વસ્વ (શ્રી ઠાકોરજી) બિરાજે છે, ને ધોતીની સેવા તારી છે તે કોણ કરશે? ત્યારે મહાવજીભાઈએ કહ્યું કે રાજશ્રીનું સર્વસ્વ અત્રે રહે છે પણ મારૂં સર્વસ્વ જાય છે. પછી તેઓ બોલ્યા કેઃ—

"મારૂં સર્વસ્વ તે આ શરણ; એમ કહી દેખાડયા ચરણ ॥૨૫૬॥
માન્યું ન પ્રભુનું વચન; એવા ભાયગવાન પ્રપન્ન ॥૨૫૭॥
ભાવે પુરીત સ્વરૂપ રસ સ્વાદી; રૂપ વેધી ન હોય પ્રમાદી ॥૨૫૮॥
અંગદ અંગીકૃત સૃષ્ટિમાં હતો, એનેભાવ પ્રગટ થયો ત્યાં હતો ॥૨૫૯॥

આથી શ્રીજીએ તેમનો આગ્રહ જોઈ તેમને સાથે લીધા, તેવીજ રીતે બીજા ચાર ભાવિકોને પણ લીધા. તેવામાં દેવજી ધાવતીયો જે જાતે ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ હતો, તથા સ્વાર્થી હતો તેને પ્રભુએ આગ્રહથી પાછો કાઢયો. આ પ્રમાણે ભાવિકોને સાથે લઈ અન્યને પાછા કાઢી શ્રીજીએ પ્રયાણ શરૂ કર્યું અને રાત્રે મોડા જરે પહોંચ્યા. ત્યાંથી સવારે નીકળી **અકબરાબાદ** આવ્યા.

અકબરાબાદથી કોરા. ત્યાં તલાવની પાર ઉપર જઇ પીંપળાના ઝાડ નીચે શ્રીજી પીઠ દઇ બિરાજ્યા. ત્યાંથી આગળ પ્રયાણ ચાલુ રાખવા સૌએ કહ્યું પણ રામશાહે ના કહી ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે દીલ્લી પહોંચ્યા પછી તારૂં કહેવું કરીશું. ત્યાં ઘણા ભકતો આર્તિપૂર્વક આગમનની વાટ જુએ છે. પછી અમાસને બુધવારે પાંચમી મજલ કરી શ્રીજી **કોર** પધાર્યા. અત્રે શ્રીદ્વારથી હીરાભાઈ ને પરમાનંદ આવી પહોંચ્યા; તેમને શ્રીજીએ શ્રીગોકુલ ગોવર્ધનના સમાચાર પૂછયા. ત્યાંના કૂશળ સમાચાર કહી તેઓએ પ્રભુને રીઝવ્યા. પરંતુ અત્રેના સમાચાર લઈ તેઓને પાછા શ્રીગોકુલ પાછું જવાનું હતું. તેથી હીરાભાઈ તો રોવાજ મંડયા. તેમને શ્રીજીએ છાતી સરસા દાબી શાંત કર્યા અને ધીરજ આપી વિદાય કર્યા.

કોરેથી દિલ્હી. કોરેથી વિજય કરી આગળ ચાલતાં વનમાં એક વિરક્ત સેવક મળ્યો. તે ઘાસનાં વસ્ત્ર પહેરતો. તેણે શ્રીજી પાસે આવી દંડવત્ કર્યા અને શ્રીજીએ પણ ઘોડો ઉભો રાખી

તેનો સત્કાર કર્યો. તેણે આપને 'યજ્ઞ પુરૂષ' કહી સંબોધ્યા; અને તે સાંભળી શ્રીજી મુસકાયા. એક સમે જ્યારે તે શ્રીગોકુલ આવ્યો હતો ત્યારે શ્રીજીના પગ ઘુંટણ સુધી ધોઈ પોતાના પાત્રમાં જલ લીધું હતું.

છઠ્ઠી મજલે **ચંડોસ** આવ્યા ત્યાં તલાવ પર ડેરા કરી શ્રીજીએ સાથેના પહેરૂઆઓને પરીક્ષાર્થે તીર ચલાવવા કહ્યું. તેમાં ગાંગુ પહેરૂએ નિશાન બરોબર મારી શ્રીજીને રીઝવ્યા. આગળ ચાલતાં **એદલપુર**માં સાંભળ્યું કે શિકારપુરનો ભોગી દરશને આવે છે તેથી તેને દરશન આપવા શ્રીજી ત્યાં થોડો વખત ઠેર્યા. પછી **સુરજપુર** થઈ **દિલ્હી** પધાર્યા.

દિલ્હીમાં શ્રીજી.

દિલ્હી આવતાં શહેર બહાર કાયસ્થ કેશવદાસના બાગમાં મુકામ કર્યો. આ બાગ શહેરથી એક ગાઉ છેટે શ્રી યમુનાજીના કિનારાપર રાજઘાટે આવેલો છે. કૃષ્ણદાસ, ગોવિંદદાસ, વગેરે જે સાથે હતા તેઓ પોતાને ઘેરજઈ શ્રીજી માટે સામગ્રી લઈ આવ્યા. તેમને શ્રીજીએ કહ્યું કે તમે તો અમારી સાથે આવ્યા છો તો તમારી સામગ્રી કેવી ? ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે આ અમારૂં ગામ છે માટે આપણી પરોણા ચાકરી કરવી જોઈએ. પછી પાક કરી સર્વેએ પ્રસાદ લીધો. ગામમાં સમાચાર જતાં કૃષ્ણદાસ પંડિત, ગંગારામ, મુકુંદદાસ, કોછડજેવલી, ગોવિંદદાસ વગેરે દિલ્હીના વૈષ્ણવો વાજીંત્ર સાથે શ્રીજીને શહેરમાં પધરાવી આવ્યા. તેમન

આગ્રહથી શ્રીજી પ્રસાદ લીધા પછી શહેરમાં ગયા અને ભાવિક વૈષ્ણવોને ઘેર પધારી તેમની મનોકામના પૂર્ણ કરી.

ત્યાંથી વિજય કરી રાત્રે **બાદલીબલી** આવ્યા. અત્રે સર્વ હથિયાર સાજ સમરાવ્યો તથા દિલ્હીથી ગનોર ચોમાસાની ખૂટતી અને જરૂરી સામગ્રી લેવડાવી. એવી રીતે આઠ મજલ કરી (૯૮ કોશ આવ્યા) નવમી મજલે **નરેલે** આવ્યા; અને ત્યાંથી ગાગુને આગળ મોકલી કાશ્મીરમાં આસફખાન તથા રાય મુકુંદદાસને ખબર કહેવડાવી. નરેલીથી વિજય કરી પાંચમે **ગનોર** પધાર્યા. ત્યાં ભોજન કરી શ્રીજી વાહેણીમાં પોઢયા. એટલામાં કૃષ્ણ પારેખ, નાથાભાઈ વગેરે ૧૨ વૈષ્ણવો આવી મળ્યા. તેઓ શ્રીજીના નીકળ્યા પછી શ્રીગોકુલથી નીકળ્યા હતા. તેમણે દિલ્હીના રસ્તે જવા વિચાર કર્યો અને એક કોશ ચાલ્યા તેવામાં ભક્તરાજ જગન્નાથભાઈ સામા મળ્યા. તેમણે કહ્યું તમોએ કેમ રસ્તો બદલ્યો ? ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે દિલ્હીને રસ્તે આગળ જઈ શ્રીજીને મળીશું. ત્યારે જગન્નાથભાઈએ તેમને શ્રીજીનાજ રસ્તે જવા શિખામણ દીધી. તેમણે કહ્યું કે પ્રભુના ડેરાનાં સ્થળ જોતા જાઓ અને જ્યાં આપ રહ્યા હોય ત્યાં રહો. અન્ય માર્ગે જવું તે ઉચિત નથી. સર્વને આ શિખામણ યોગ્ય લાગવાથી તેને અનુસર્યા અને અત્રે ગુનોરમાં આવી શ્રીજીને મળ્યા. આ વખતે વિશ્રામ પાત્રમાં જતો હતો તેણે તેમને ઓળખી બુમ પાડી કે વૈષ્ણવ આવ્યા; અને તેથી શ્રીજી જાગી ઉઠયા. શ્રીજીએ વાહેણીના પડદા સ્વહસ્તે ખસેડયા અને આતુર-

તાથી પૂછ્યું કે "કોન કોનરે આયે ?" ત્યારે કહ્યું "રાજ આપુને વૈષ્ણવ આયે." ત્યારે શ્રીજીએ શ્રીગુસાંઇજીની વાત કહી કહ્યું કે-એક વખત ડુંગરપુરમાં શ્રીગુસાંઈજીનો મુકામ થયો ત્યારે પણ સમાચાર સાંભળી આ પ્રમાણે વૈષ્ણવો ધાઈ આવ્યા હતા. પછી તેમનાં સમાધાન કરી શ્રીજીએ સર્વને કુશળ સમાચાર પૂછયા તથા કહ્યું કે તમે સર્વ તમારો વ્યવહાર, કુટુંબ, પરિવાર છોડી બહુ શ્રમ લઈ અત્રે આવ્યા છો. તમે ભુખ્યા હશો માટે સર્વ રસોઈ કરો અને પ્રસાદ લ્યો. આ પ્રમાણે કહી પરચારકને તેમને રસોઈ કરાવવા અને ગગરા સામગ્રી અપાવવા આજ્ઞા કરી. ત્યારે વૈષ્ણવોએ કહ્યું—

"અમો લાવ્યા છું સહુ સાજ ૪૯૫
સામગ્રી રાજકૃપાર્થે, ઘણીય છે સાથે ૪૯૬
કરીયે છીએ અમે રસોઈ, અમારે જોઇએ નહિ કાંઇ ૪૯૭

પછી રસોઈ કરી સર્વેએ પ્રસાદ લીધો; અને શ્રીજી પોઢયા એટલે સર્વેએ પણ આરામ લીધો. પાછલી રાત્રે નિદ્રા કરી શ્રીજી ઉઠયા અને વૈષ્ણવોને શિક્ષાર્થે કહ્યું કેઃ-

"કાજ કુબડી રાતકો ઉઠણો, અરૂ બાલપનેકો પઢનો ૫૦૪
મુખ આરંભે ઉપજે દુઃખ, પછી પરિણામે અતિસુખ ૫૦૫

શ્રીજીનાં આ બોધ વચન સાંભળી પુરૂષોત્તમદાસે તે સ્પષ્ટ સમજાવવા વિનંતિ કરી ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે સવારે વહેલા ઉઠીને ચાલવાથી પ્રવાસમાં વખતસર મુકામ થાય

અને ખાવાનું મળે. તેવીજ રીતે બાલપણમાં ધ્યાનથી ભણીએ તો સારી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શકાય. માટે પ્રવાસમાં થોડી રાત બાકી રહે કે પ્રયાણ શરૂ કરવું જોઈએ તે પ્રમાણે તે દિવસથી સર્વ કરવા લાગ્યા.

શ્રીજીના આ પ્રવાસમાં જે સ્વરૂપાસક્ત ભગવદીઓ આપની સંગે જવા ભાગ્યશાળી થયા હતા
સાથેના ભકતજનો. તેમાંના મુખ્યનાં નામ પ. ભ. ગોપાલદાસજી નીચે પ્રમાણે આપે છેઃ—

"કૃષ્ણ પારેખ જે કપડવણજી; અને કેશવદાસ નારાયણજી ૫૨૧
નાથાભાઈ ભાયગ કેરી રાશ; કૃષ્ણદાસ ને ગોવિંદદાસ ૫૨૨
નિહાલચંદ કંબો રસભરિયા; સાથે તારાચંદ પરવરિયા ૫૨૩
પ્રાગદાસ જે મોટાભાઇ; કાબીડાના મહા સુખદાઈ ૫૨૪
માવજીભાઇ ને જગન્નાથ; ક્ષત્રી જગન્નાથભાઈ સાથ ૫૨૫
ભલા ક્ષત્રી સુંદરદાસ; જેનો સુલતાનપુરમાં વાસ ૫૨૬
જીવરામ ગાંધી ગાંધી જે રામ; મોહનદાસ મેઘજી નામ ૫૨૭
હરજીભાઈ ભાઈબિવાન; કોને કરીયે એહો સમાન ૫૨૮
હરિદાસ ભરૂચી ક્ષત્રી; કરે સેવા સુખદ બહુ મિત્રી ૫૨૯
રતનજી વહોરો સાથ, બહુ કાજ એહોને હાથ ૫૩૦
મેઘાડુ ને સંઘજી વહોરો; પુરૂષોત્તમદાસ જે મહેરો ૫૩૧
હરદાસ જલભરો પાસ; અને ગઢવી જે વિક્રમદાસ ૫૩૨
કલ્યાણજી શાહ જે નામ; ગોપાલીયો ને વિશરામ ૫૩૩
વળી લક્ષ્મીદાસ ભંડારી; સાથે સેવા કરે તે ભારી ૫૩૪

સુતાર ગોવાલભાઈ બેય; વહાલોને સામજી છેય ૫૩૫
ખીમો પુરબીડ જે વીરપુરીયો;દેવદાસ રજપૂત સાંચરીયો ૫૩૬
સંઘજી વોરીયો કીકો જોશી;જેસો રજપૂત અતિ સંતોષી ૫૩૭
કડુઓ કપડવણુજી જેહ; વિષ્ણુજીભાઈનો તે નેહ ૫૩૮
માડનભાઈ ગિરધરો દરજી; વીરપાલભાઈ ઉલટ ભલજી ૫૩૯
ગોપાલદાસ ગાંધી કૃષ્ણદાસ; નાગજી ગાંધી એહો પાસ ૫૪૦
વળી ગોપાળદાસ ખવાસ; ભીતરીયો ભગવાનદાસ ૫૪૧
વળી ઉદ્ધવ ત્રવાડી ઘણું જાણુ; માંજરો પંડયો કલ્યાણુ ૫૪૨
સાથે ગોકુલદાસ તંબોરી; મહાનંદ પ્રેમી મત ભોરી ૫૪૩
મથુરાંદાસ બહોરો જેહ; પરમાનંદ તે બીજો તેહ ૫૪૪
પરમાનંદ નૈયડ પ્રસન્ન, એ ઉત્તમાદિ ભગવદી બાવન ૫૪૫
સુરસારથી જે ધનુર્ધારી, તેનાં નામ કહું વિસ્તારી ૫૪૬
એમ શાહ ભેગો ગાંગુ તુલસીઓ;મનસુરો ને બીજો તુલસીઓ૫૪૭
જે તો ગણેશો ખીમ ખભલીઓ;દ્વારિકો પદિઓ અને રૈઓ ૫૪૮
મુગડો સીલો ને રામદાસ; ભોજો બુજો એ રહે સહુ પાસ ૫૪૯
એમદાસ ગોવિંદ સાથ;અશ્વ સેવા એહોને હાથ ૫૫૦
ગડુઓ મહેરાતો નેહ; સાતમની સવલી અલા તેહ ॥૫૫૧॥
જોયે લાવે પત્ર સમાચાર;તેનો કયાં લગી કહું વિસ્તાર ॥૫૫૨॥
નાગો ચતુરો વેરાગી અઢાર, આવ્યો સાથ લઇ તેણીવાર ॥૫૫૩॥

સાજ. આ સિવાય શ્રીજીની સાથે જે સાજ હતો તેઃ—

ચારે વાહેણી છકડો એક; ચૌદઘોડાનો કહું વિવેક ॥૫૫૪॥
ચાર ઘોડા સુંદર સાર; નિત પોતે થાય અસવાર ॥૫૫૫॥
દશ ઘોડા કરી બહુ સાજ; બીજાઓને આવે કાજ ॥૫૫૬॥
એમ સાથે અનેક સમાજ; પાઉધારે છે મહારાજ ॥૫૫૭॥

હવે માર્ગમાં કોને માથે કઈ સેવા હતી તે પ. ભ.
સેવા. ગોપાલદાસજીના કહેવા પ્રમાણે નીચે
પ્રમાણે છે.

ભગવદીનું નામ.	સેવા.
કૃષ્ણદાસ	મજલસી
મધુસુદન ભાણેજ	ખાસારસોઈ
ગિરધર, ગોપાલ ને વિસરામ	પરચારક
રતનજી વહોરો તથા લક્ષ્મીદાસ	સર્વ વસાણું લાવનાર
મહેરો પુરૂષોત્તમદાસ ને કલ્યાણજી શાહ	વકીલ; સર્વ વૈષ્ણવની વાત પહોંચાડનાર
પ્રાગદાસ કબીઠાના	શ્રીજી પોઢે ત્યારે ચોકી પેરો ભરે.
ભગવાનદાસ ભીતરીયો	પ્રસાદી રસોઇ
હરજીભાઈ	માર્ગમાં વૈષ્ણવને જલ પહોંચાડે
માંડણભાઈ	ભંડારી
કડુઓ	ન્યારી ટહેલ
નાથાભાઈ; ગોપાલદાસનેદેવદાસ	ખવાસ
ગોપાલ સુતાર	દહેડી લઈ ચાલે
જેસો રજપુત	સજ્યા લઈ ચાલે
ગઢવી વિક્રમદાસ	ઘોડશાલપર
ભીમો	પાનની પેટી

ગોકુલદાસ બીડાં લઈ ચાલે
કલ્યાણ પંડયો પાઠની પોથી ઉઠાવે

શ્રીગોકુલનાથજીના હાલના ભગવદીઓમાં પણ ખાન પાન સંબંધમાં જે અતિશય ભેદાભેદ ખાન પાનનો ભેદ જોવામાં આવે છે. તે હાલનો નવો નથી પરંતુ શ્રીજીના સમયથી ચાલી આવ્યો છે. આ પ્રવાસમાં પણ જે ભગવદીઓ સાથે હતા તે સર્વ મુસાફરીની અસહ્ય અડચણો હોવા છતાં પોતપોતાની રસોઈ ન્યારી ન્યારી કરતા. તેના કારણમાં એમ જણાવવામાં આવે છે કે પ્રભુ સંબંધી ભાવ સંપૂર્ણ રીતે એક ન હોય તેવા કોઇપણ (ભગવદી) સાથે ખાનપાન કરવું નહિ. ફક્ત સુજાતિ ભાવના હોય તેમની જોડેજ ખાનપાનનો વહેવાર રાખવો. અને તેથી આ પ્રવાસમાં પણ જેમના ભાવ એક હતા તેઓ ભાવથી ભેગી રસોઈ કરતા, અને જેઓને ભાવ સંબંધી કોઈ ન હોય તેઓ પોતાની ન્યારી રસોઈ કરતા.

દરેક મુકામે શ્રીજી ભોજન કરી ચરણકમળમાં પાદુકા પહેરી, મુખમાં તાંબુલ લઈ ભક્તજનો રસોઇપર શ્રીજી જ્યાં રસોઈ કરતા ત્યાં પધારતા અને દરેકને તેણે જે રસોઈ કરી હોય તે કહેવાનું કહેતા તેથી જેણે જે દિવસે જે ખીચડી, લીટી, વગેરે કર્યું હોય તે કહેતા. એક વખત નાથાભાઇએ શાક કર્યું નહોતું, તેમને શ્રીજીએ પૂછયું કે "અરૂ કહા કીનો હે

શાક ? ” ત્યારે તેમણે કહ્યું કે:–

“ શાક જાણો છો પેંડા તણુંય;એક વાનો થાય તોઘણુંય ॥૬૧૦॥

ત્યારે શ્રીજીએ સ્વજનોને શિક્ષા અને હિતાર્થે તેમને કહ્યું કે:–

“ શાક વિના મેં કયોં આરોગુંગો એસે;
તુમ શાક કીયો નહિ કેસે ? ॥૬૧૧॥

આ દ્વારા શ્રીજીએ સ્વજનોને સૂચવ્યું કે મારો ભક્ત ભાવપૂર્વક જે કાંઇ, જે વીરીતે, જે ઠેકાણે સેવામાં સાવધાનપણું મને સમર્પે છે તેનો હું અંગીકાર અવશ્ય કરૂં છું. અને તેથી વૈષ્ણવોએ રસોઈ વગેરે સામગ્રી તૈયાર કરવામાં સાવધાન રહેવું.

સાધારણ રીતે જ્યારે વૈષ્ણવો પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપથી પ્રકટ રીતે દૂર હોય છે અને જ્યાં સાક્ષાત્ ભોગ ધરી શકતા નથી તેવે પ્રસંગે રસોઈનો ઉદ્દેશ પોતાના ઉદર પોષણનો હોય છે; અને તેથી જો કે ભાવના કરે છે છતાં તો પ્રભુનો વિયોગ રસોઈ તૈયાર કરવામાં જોઈતી ચોકસાઇ અને ઉત્સાહ તેઓ રાખતા નથી. અલબત ! આમાં પણ તેઓનો વિચાર એવો હોય છે. કે પ્રભુના વિયોગમાં શોખ માત્રને દૂર કરી કેવળ દેહના અર્થે જરૂરી ઉદર પોષણ કરવું. આ ઉદ્દેશને લીધે ઉપરોક્ત પ્રસંગે તેઓ જોઇતી ચોકસાઈ રાખી શકતા નથી,

કારણ કે તેઓ પોતાના પ્રાણ પ્રભુના વિયોગના સમયમાં પોતાની જાતને નિરર્થક અને દુઃખરૂપ ગણે છે અને તેથી દેહ સંબંધી કામકાજમાં જોઈતી ચોકસાઈ રાખી શકતા નથી. અલબત્ ! સ્નેહની અમુક સ્થિતિમાં આ સ્થિતિ આવશ્યક હોય છે અથવા સ્વાભાવીક રીતે ઉદ્ભવ પામે છે; કિંતુ આ સ્થિતિનો કુલ ઉદ્દેશ વિરહની ભાવના ખિલવવાનો છે. પણ જે ભક્તોની વિરહભાવના યોગ્ય રીતે વિકાસ પામી છે તથા જેમનાં મન વાણી અને ઇંદ્રિયો સદા સર્વદા સ્વપ્રભુને વિષેજ નિમગ્ન થયેલાં છે, તેમને માટે વિરહ અને વળી તે સમયમાં દેહ સબંધી કાર્યોની અભાવના હોય છે. એક તો તેમને વિયોગ થતો જ નથી અને વળી ભગવદ્ ઇચ્છાથી કોઇ ઉદ્દેશને અનુસરી બને તો તેઓને તે વખતે દેહદશાનું ભાન પણ રહેતું નથી; તો પછી તેમને દેહ સંબંધી કાર્યો પણ શાં કરવાનાં હોય ? આવા ઉચ્ચત્તમ રસ વિલાસી ભગવદીઓ સદાસર્વદા પોતાના હૃદયાકાશમાં સ્વપ્રભુને પધરાવી અખંડ રસ ભોગવે છે. તેમનાથી પ્રભુ એક ક્ષણભર પણ દૂર રહી શકતા નથી. વ્રજ તજી અનત ન જાઉં" પ્રભુના આ શબ્દો શું બતાવે છે ? ભકતજનોના હૃદયરૂપી આધિદૈવિક વ્રજમાંથી પ્રભુ બીજી કોઈપણ જગાએ જતા નથી જો પ્રભુની આવી ભિષણ પ્રતિજ્ઞા છે, તો પછી તે ભકતોને વિયોગ કેવો ? અલબત્ ! તેઓ તો સદા સર્વદા પોતાના પ્રભુના રસમાંજ વિલસે છે. પછી તે પ્રકટ હોય કે અપ્રકટ અને આ કારણને લીધે તેઓ બાહ્ય દૃષ્ટિ જોનારને પણ નિરંતર ચિંતા રહિત તથા આનંદી લાગે છે.

આવુ લાગે તેમાં નવાઇ શી ? જેના હૃદયમાં હરદમ પરમાનન્દ પ્રભુ બિરાજે છે તે આનંદી કેમ ન દેખાય ? અલબત્ તેવા ભાગ્યવાનોનાં તો વાન અને વપુ સર્વ આનંદના અલૌકિક તેજથી અતિ શોભાયમાન્ અને તેજસ્વી બને છે.

રસમગ્ન ભગવદ ભકતોની પરીક્ષા

આવા વિરલ ભગવદીઓનાં ચારિત્ર પણ અવનવાં હોય છે અને જેમને તેમનો યોગ્ય અનુભવ હોતો નથી તો તેમની પરીક્ષા કરવામાં પણ ઘણી વખત ઘણી મોટી ભૂલ કરે છે. આવા ભક્તજનો જો કે દેખિતમાં કેટલીક વખત સ્વપ્રભુથી દૂર હોય છે અને તેથી સામાન્ય જનો તેમને વિરહની સ્થિતિમાં જોવા ઇચ્છે છે. છતાં તેમની મોટી અજાયબી વચ્ચે તેઓને માલૂમ પડે છે કે તેઓ તો જાણે પોતાના પ્રભુ પોતાની પાસેજ હોય તેમજ વર્તે છે. અને તેમના ચારિત્રયનો ઉંડો ભેદ નહિ સમજતાં કેટલીક વખત તો એટલે સુધી પણ કહેવામાં આવે છે. કે તેઓ પોતાના દેહનાં સુખ અને શોખ તજી શકતા નથી. હા ! પ્રભુ કેવી ગંભીર ભૂલ ! પણ આવી ભૂલ કોણ ન કરે ? શ્રીજીએ પોતે આજ્ઞા કરી છે કે ભકત જનોનું સ્વરૂપ ઘણું ગુપ્ત અને ગુઢ છે. તેનો પાર પામવા કોઇ સમર્થ નથી તો પછી સામાન્ય જીવ તેમાં ભૂલ ખાય તેમાં શી નવાઇ ? આ દોષમાંથી બચવાનો જો કાંઇ પણ ઉપાય હોય તો તે એટલોજ છે કે કોઇ ભગવદીયના કાર્ય વિષે અભિપ્રાય બાંધતા પહેલાં તથા તેના ઉપર કાંઇ પણ દોષારોપણ કરતા

પહેલાં તેના સ્વરૂપ અને ચારિત્ર્યની પૂર્ણ માહિતી મેળવવી જોઈએ; અને તે જ્યાં સુધી ન મેળવી શકાય ત્યાં સુધી તે સંબંધમાં મૌન ગ્રહણ કરવું એ સર્વોત્તમ પક્ષ છે. કોઈ પણ એકાદ બાહ્ય કાર્ય ઉપરથી તેના જીવન પર દોષારોપણ કરવો તે મહા ગંભીર દોષ છે.

સામાન્ય વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય.

ઉપર ઉત્તમોત્તમ ભગવદીનો સ્વપ્રભુ સંબંધી અને તદ્ વિરહ સંબધી કેટલુંક વિવેચન કર્યું પણ તે કોઇ પણ સામાન્ય જીવે પોતાને માટે લાગુ કરવું ઉચિત નથી. જ્યાં સુધી પ્રભુનો નિત્ય સંબંધ અનુભવ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકયો નથી ત્યાં સુધી એ કૃતિ કેવળ અશકયજ છે. તેવાઓને માટે તો સ્વપ્રભુથી(સેવ્ય સ્વરૂપથી) જ્યારે જ્યારે દૂર થવાનું આવે ત્યારે વિરહભાવના ખીલવવા માટે આગળ જણાવ્યું તેમ દેહ સંબધી સર્વ કાર્યોમાં ઉદાસીન વૃત્તિ ધારણ કરી જેમ બને તેમ સકલ ઈંદ્રિયોને મનદ્વારા પ્રભુના વિચારોમાંજ રોકવી. અત્રે કોઈ કહેશે કે જો આમ છે તો શ્રીજીએ નાથાભાઈ જેને માર્ગમાં, (જ્યાં કેવળ ઉદર પોષણનોજ હેતુ હતો) પણ શાક ન કરવા શા માટે ઠપકો આપ્યો ? તેમને કયાં સાક્ષાત્ ભોગ ધરવાનો હતો ? અને વળી અન્યને માટે પણ તેવીજ શિક્ષા આપી તેનું શું કારણ ? અત્રે પ્રસંગ જૂદો છે. નાથાભાઈ જો કે દેખીતમાં તેમના હસ્તથી પોતાના પ્રભુ શ્રીજીને ભોગ ધરી લેવડાવી શકતા નહોતા છતાં તે દયાળુ પ્રભુ ભક્તોના

ભાવનો અંગીકાર કરી તેમની રસોઈનો સ્વબળે અંગીકાર કરતા. વળી નાથાભાઈને તેમના પ્રભુનો વિયોગ પણ નહતો. આ પ્રમાણે જ્યારે પુષ્ટિ પ્રભુ સ્વબળે ભક્તની સામગ્રીનો ઉપભોગ કરે તો પછી તે પ્રભુ જ્યારે ભકતની સાથે પ્રકટ બિરાજતાં હોય ત્યારે તેણે સંયોગરસના ધર્મમાં શા માટે ગાફલ રહેવું? અને આવી ગફલત નાથાભાઈએ કરી એટલે કે શ્રીજી પેંડામાં જોડે હોવા છતાં જાણે દૂર હોય તેમ તેઓ રસોઈમાં ગાફલ રહ્યા તો પ્રભુએ તેમને ઠપકો આપી તે દ્વારા અન્યને બોધ આપ્યો.

મેહેજર.

આ પ્રમાણે સાથેના ભકતો-જનોને અનેક પ્રકારનાં બોધ અને આનંદનું સુખ આપતા શ્રીજી પ્રવાસનો રસ્તો કાપ્યા જતા હતા. એવામાં શ્રી ગોકુલમાં કોઈ દુશ્મને અદેખાઇથી એક ક્ષત્રીને સંન્યાસી પાસે મોકલ્યો અને તેને કહેવડાવ્યું કે ગોકુલનાથજી તણીસામાં પધાર્યા હતા અને ત્યાંના ચોર લોકોને તમને મારવા માટે રૂપિયા આપી પોતે ત્યાંથી વિદાય થયા. અને આ વાતની સંન્યાસીને ખાત્રી કરી આપવા તે ક્ષત્રી પાસે તેનાજ હથિયાર બંધ માણસો સૂરજકુંડની સામેપાર ઉભા રખાવ્યા. ચિદ્રુપે આ વાત સાચી માની હાકેમ વગેરેને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે મને મારવા માટે ગોકુલનાથજીએ આ ચોર લોકોને તૈયાર રાખ્યા છે માટે હવે તેનું મેહેજર (પંચાતનામું) કરો તેથી તેઓએ મેહેજર કર્યું અને તે ઉપર ત્યાં હાજર

રહેલા સર્વની સાક્ષી લીધી. ફક્ત એક કરતદ્દી શકદારે તેના પર મહોર છાપ ન કરી. તેણે કહ્યુંઃ—

"મેં વિનું સમજે એસેં, સાહી કરૂં એસો કેસેં ॥૬૫૦॥

ત્યારે ચિદ્રુપે કહ્યુંઃ—

"ગોકુલનાથ ગોસાંઈ તુને પણ દ્રવ્ય આપી ગયા કાંઈ ॥૬૫૨॥
"હું તો જો તારી શકદારી, નિરાધાર કરાવું ન્યારી ॥૬૫૩॥

ત્યારે તેણે પણ ભગવદિચ્છાથી ડર્યા સિવાય કહ્યું કેઃ—

"…. …. …. તું હાથી તરે ડરવૈયો" ॥૬૫૪॥
"પેં જૂઠી સાક્ષ કેસે કરી દીજે, જગદીશકુંહા કહા ઉત્તર દીજે ॥૬૫૫॥

જૂઠ. પછી બાદશાહને લખી ચિદ્રુપે તેની શકદારી ખોવડાવી; અને તૈયાર થયેલું મહેજર શકદારની સહી વિના બાદશાહને મોકલી આપ્યું પણ જેવું તે બાદશાહને ઇતબારખાને આપ્યું અને તેણે વાંચ્યું કે તરતજ તેનું સંન્યાસી પ્રત્યેનું વલણ બદલાયું અને તે બોલ્યો કે—

"…. …. ….જૂઠું છે હું જોતે ॥૬૫૯॥
"વે તો ચેંટીકું દુઃખ દેત નહિ;
તે સંન્યાસીકુ એસી કયોં ચહી ॥૬૬૦॥

આ પ્રસંગનો લાભ લઈ ઇતબારખાંને કહ્યું; જહાં-

પનાહ! તેમાં આપના શકદારની પણ સહી નથી. પછી બાદશાહે આમખાસમાં જઈ આસફખાનને તે મેહેજર દેખાડયું. ત્યારે તેમણે કહ્યું, જહાંપનાહ! એવું કદિ બન્યું છે ?

"વે મુશ્કિકત હે તિનકું, આપ શિક્ષા દેત જીનકું ॥૬૬૬॥

એમ કહી તેણે કહ્યું કે ગોકુલનાથજી આવે છે તેથી બાદશાહે પૂછયું તેઓ કયાં છે? ત્યારે આસફખાને કહ્યું કે તેઓ લાહોર સુધી આવી પહોંચ્યા છે. આ વખતે પહેલીવાર બાદશાહના મનમાં સંન્યાસી જૂઠો પડયો અને શ્રીજીના વિજયનો આરંભ થયો. માર્ગમાં શ્રીજીને શ્રીગોકુલથી મોકલેલા મેહેજરના સમાચાર મળ્યા.

ગનોરથી છઠે વિજય કરી અગીઆરમી મજલે **પાણીપત** પધાર્યા માર્ગમાં મેહેજર વિષે

પાણીપતથી સ્થાનેશ્વર. વાત નિકળતાં પ્રભુએ કહ્યું :—

"જે મેહેજર આગે કહા ગયો છે તો
કહા કહેગોરે કોઉ પ્રકારે, અરૂ કહેનોહે કહા હમારે ॥૬૮૩॥

પછી **કરણાલકની** મજલમાં શ્રીયમુનાજીનો વહેળો છે ત્યાં શ્રીજી સ્નાન કરવા પધાર્યા. ત્યાં શ્રીગોપાલનું પત્ર લઈ ઉદ્ધવ ત્રવાડી આવ્યા. કરણાલકથી **સ્થાનેશ્વર** જતાં માર્ગમાં પુરૂષોત્તમદાસ મહેરો અને મથુરો વહોરો જે વાહેણીમાં બેઠા હતા તે ઉંધી વળી અને તેઓ બંને કાદવમાં ગબડયા. તે જોઈ ટોડુઓ હસતો હસતો આવ્યો અને કહેવા

લાગ્યો કે :—

પુરૂષોતમદાસ મહેરો.

"બલિ જાઉં બધાઈ બધાઈ, દધિ કાદવ ભયો ઉહાંઈ ॥૭૦૪॥

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું :—

" કહારે કેસીહે બધાઈ ॥૭૦૫॥

"દધી કાદવ ભયો સો કહા ?"

ત્યારે ટેડુએ કહ્યું કે પુરૂષોત્તમદાસ ખેલ ખેલીને અપને મેલે ગીરે. તે સીધુ બોલ્યો નહિ ત્યારે અન્ય વૈષ્ણવોએ સર્વ હકીકત કહી કહ્યું કે તે પુરૂષોત્તમદાસની હાંસી કરે છે ત્યારે જગત્ શિક્ષકે કહ્યું :—

"ઠાકુરકી વસ્તુ ભોગવે જો તે,
તબહી ગિરાય દેતા પોતે ॥૭૧૨॥'

આ સાંભળી ન્યાલચંદભાઈએ કહ્યું કે રાજ એ તો સેવક છે તો કેમ ના વાપરે ? ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું:—

"…. …. …. …. સવકેહે તાતેં ॥૭૧૪॥
જીતની પુષ્પ થેં બાસ જાવે, તિતની અપ્રયોજકતા આવે૭૧૫
પુષ્પમાંથી બાસ ગઈ જહાં, તબ ડારીયે કુંડેમાંહ ॥૭૧૬॥

એટલામાં કાદવથી ખરડાએલા પુરૂષોત્તમદાસ શ્રીજીનાં સામે આવી અને પોતાની થએલી ભૂલ માટે પશ્ચાતાપ કર્યો.

આવી રીતે તે ટેડુઓ માર્ગમાં સર્વની હાંસી કરતો.

એક વખત તેને પુરૂષોત્તમદાસે જલ લઇ આવવા કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે એકદમ ઝડપથી ઉઠીને ચાલવા માંડયું. તે જોઈ પુરૂષોત્તમદાસે કહ્યું તું ગડુઓ કેમ લેતો નથી? ત્યારે તેણે કહ્યું:—

“પહેલે કુઆપર જાઉં; જાઉં અરૂ દેખીકે આઉં ॥૭૨૪॥

આ સાંભળી પુરૂષોત્તમદાસે કહ્યું કે તેમાં શું દેખીશ? ત્યારે તેણે કહ્યું કેમ ન દેખું? શું દેખ્યા વિના તે કાંઇ કામ થતું હશે?

સ્થાનેશ્વર પહોંચતાં ત્યાંના, શાલીવાહન, સુરદાસ, ગિરધરદાસ, ને વદ્રીદાસ વગેરે વૈષ્ણવો શ્રીજીને પધરાવવા સામા આવ્યા. અને તેમના આગ્રહથી શ્રીજી ગિરધરદાસને ત્યાં પધાર્યા. અહીં કુરૂક્ષેત્ર નહાયા. તે રાત્રે ગામના પાદરમાં મુકામ કર્યો. થોડી રાત ગઈ એવામાં વરસાદ પડયો અને તેથી ઘણાઓ હેરાન થવા લાગ્યા. આ વખતે સ્વામી સેવકનો ભાવ છોડી જેઓ વરસાદમાં પલળતા હતા તેમને શ્રીજીએ પોતાના તંબુમાં બોલાવી પોતાની સેજ પાસે સુવાડયા. વળી અહીંથી એક પહોરૂઆને પત્ર આપી શ્રીગોકુળ મોકલ્યો.

સરસ્વતિ ઉલ્લંઘન.

અત્રે **‘બ્રાહ્મણે સરસ્વતી ઉલંઘવાં નહિં’** એ શાસ્ત્ર વચનને માન આપી શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી તથા ગુસાંઈજીએ તે ઉલંઘી ન્હોતી. તેમજ કુરૂક્ષેત્રની યાત્રા વખતે

શ્રીજીએ પણ તે વચન માન્ય રાખ્યું હતું અને ઉલ્લંઘન કર્યું નહોતું. પણ હવે તે ઉલંઘ્યા સિવાય છુટકોજ નહોતો. તેથી માળાના પતિએ માળાનો ધર્મ રાખવા સરસ્વતી ઓળંગ્યાં. કારણ કે પોતે શ્રીગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે તેમ "પતિવ્રતાના પતિ" છે. પછી સરસ્વતી ઓળંગી **કોટછબાની** મજલે આવ્યા. કોટથી **અંબાલે** અને **ઘરઘર** થઈ **અલુએ** પહોંચ્યા. અલુઆના તલાવ ઉપર મુકામ કરી શ્રાવણ સુદ ૧૧ ના રોજ સોલમો મજલ કરી ૧૮ દિવસે **સિરહદ** પધાર્યા. ત્યાંના વૈષ્ણવોને ખબર પડતાં તેઓ ૩ કોશ સુધી વાજીંત્ર સાથે સામા આવ્યા. ત્યાં મહમદ તકી આવવાનો હતો તેથી ધ્વજા પતાકાથી ગામ શણગારવામાં આવ્યું હતું. પણ તે ઉમરાવ આવ્યો નહિ એટલે પ્રભુએ તેનો ઉપભોગ કર્યો:—

" વસ્તુ અખિલ બ્રહ્માંડની જેહ,
લૌકિક અલૌકિક સહુ તેહ ૮૪૯

વસ્તુ માત્રના પતિ પ્રભુ છે.

ઈશ્વરેચ્છા ભેર, ભોક્તાએ કેહેની પેર ૮૧૦
જેમ નરકાસુરે કન્યા ઘેર, સ્વારથે સંચિત બહુ પેર ૭૧૧
તે આવી ભગવદ્ ભોગ, એવો એવો સંયોગ ૮૧૨
સર્વેશ્વર સર્વાત્મા જેહ, નિજેચ્છાહ કરિષ્યતિ તેહ ૮૧૩

પછી શ્યામદાસ વગેરેને ઘેર પધારી તેઓના મનોરથ સિદ્ધ કર્યા.

બીજે દિવસે દ્વાદશી હોવાથી ભક્તજનોએ પવિત્રાં

પહેરાવ્યાં. ત્યાંથી તેરસે દુરાહ પધાર્યા. ત્યાં મુકામ કરી રસોઈ આરંભી. શ્રીજી શ્રીહસ્તે શાકસામગ્રી સિદ્ધ કરતા હતા તે વખતે માંજરો પંડયો ખોળો ભરીને ઇંદ્રવરણાં લઈ આવ્યો. અને કહેવા લાગ્યો કે :—

ઇંદ્રવરણાં.

“ સુણીએ શ્રીમહારાજ; શાક સુંદર લાવ્યો છું આજ ૮૩૪

ત્યારે શ્રીજીએ પૂછયું શું લાવ્યા છો? તે ઉપરથી તેણે તે આપની આગળ હર્ષથી ધર્યું. તે જોતાં શ્રીજી બોલ્યા કે :—

“ અરે એસો શાક કોઉ લાવે; મર જાવે જો યાકું ખાવે ॥૮૩૬॥

પછી શ્રીજીએ કોઈ પશુપક્ષીના ખાધામાં તે જાય નહિ તેથી તેને ખાડો ખોદાવી દાટી દેવડાવ્યું. તે દિવસે મોડું થવાથી વૈષ્ણવોએ રસોઈ કરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. વળી શ્રીજીએ તેમને આગ્રહથી રસોઈ કરવા આજ્ઞા કરી. તે દિવસે પણ હમેશના રિવાજ મુજબ શ્રીજી પોતે ભોજન કરી સર્વની રસોઈ જોવા નીકળ્યા તે સમયે જેસાની પાતર ખૂબ ભરેલી જોઈ તેથી શિક્ષાર્થે બોલ્યા:—

બહુ પ્રસાદ નહિ લેવા માટે બોધ.

“ અરે ભગવાનદાસ, એ રહેતહે તેરે પાસ ૮૫૭
તું બહોત પરોસત તિનકું, અસ્વાસ્ત હોઈ ગે ઈનકું ॥૮૫૮॥
ઘી ખાંડ પરોસ જેતો ભાવે, તાતે અન્ન કછું થોડો ખાવે ।૮૫૯।

જો તું તીબેર કરીકે લેવાયે, તે બહોત ભલો સુખ પાવે ॥૮૬૪॥

શ્રીજીએ જો કે આ પ્રમાણે વ્યંગ વચન કહી પ્રસાદ ઓછો લેવા જણાવ્યું પણ તેમને તો લીધા વિના ચાલે નહિ; ત્યારે વિસરામ ગોપાલીયાયે વિચાર કર્યો કે :—

અવજ્ઞા ને શિક્ષા.

“જે આપણ એવું કરીયે, પતલી તળે રોટી ધરીયે ॥૮૬૫॥
એકે કી કાજી લીજે, શ્રીજી દેખે નહિ એવું કીજે ॥૮૬૬॥

શ્રીજીએ તેમનું આ કપટ જાણ્યું; પણ પોતે બોલ્યા નહિ. પોતે વિચાર્યું કે જ્યારે એક વખત માંદા પડશે ત્યારેજ તેમને શિક્ષા આવશે. બીજે દિવસે મજલ લાંબી થઇ અને તેથી જે સર્વ અધિક પ્રસાદ લેતા હતા તે સર્વ માંદા પડયા. મુકામ પર આવતાં સુંદરદાસ સુલતાનપુરી તો ઘોડાને દાણો દઈ તોબરો પણ ઉતારી શકયા નહિ. રાત્રે અચાનક શ્રીજી બહાર પધાર્યા તો ઘોડાના મોંઉપર તોબરો જોયો. તે તેમણે શ્રી હસ્તે ઉતારી લીધો. બે જણ તો રસ્તામાંજ રહ્યા તે માંડી રાત્રે આવ્યા. આ પ્રમાણે પ્રભુના વચનનું ઉલ્લંઘન કરવાનું ફળ દરેકને મળ્યું એટલે તેઓ સર્વ પોતાની ભૂલ સમજ્યા અને પછીથી પ્રસાદ લેવામાં ઘણા ચોક્કસ અને નિયમીત થયા.

દુરાહથી કુલોર પધાર્યા. અત્રે સતનદ નદીમાં સ્નાન કર્યું. અહીં રહિએ પહેરૂઆએ વિના કારણ ગિરધરદરજીને માર્યો; તેથી શ્રીજીને ઘણો ક્રોધ થયો અને તેથી પોતે ભંડા—

કુલોર.

રીને કહ્યુ કે ઘેર ગયા પછી તેને નોકરીમાં રાખશો નહિ. આથી શ્રી ગોકુલ પાછા ગયા કે તરતજ તેને કાઢી મૂક્યો. આ પ્રમાણે શ્રીજી સેવકોનો દોષ થતાં તેમને યોગ્ય શિક્ષા કરવાનું ચુકતા નહતા. એવામાં ત્યાં ચતુરાનાગા નામનો વેરાગી ૧૮ બીજા વેરાગીને સાથે લઇને આપની પાસે આવ્યો, ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું તમે કેમ આવ્યા છો? ત્યારે તેઓએ કહ્યું, મહારાજ હમે કોની પાસે જઈએ ?

"જ્યાં ધર્મ ત્યાંહાં હમ આયે; તુમકું દેખે સુખ પાયે ।૯૧૨।

તે સાંભળી શ્રીજી પ્રસન્ન થયા અને તેમનો સત્કાર કર્યો. તેઓને શ્રીજીએ હમેશાં ૧૦ શેર ચોખા, ૫ શેર દાળ, ૧૦ શેર આટો, ૫ શેર ઘી, ૧ શેર તેલ વગેરેના પાકા સિધાનો નેક બાંધી આપ્યો. અને એઓ પણ આપશ્રીની સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યા.

વેરાગી.

આવી રીતે પોતાની મનોકામના પૂર્ણ થતાં વેરાગીઓ શ્રીજીના આગળ તેમનો જય જયકાર બોલાવતા આનંદમાં ચાલતા અને શ્રીજી તેમની પાછળ ઘોડાપર સ્વાર થઈ ચાલતા. આપશ્રીની પાછળ ગઢવી પણ ઘોડાપર સ્વાર થઇ ચાલતા અને અનેક વાર્તા તથા કવિતાઓ ગાઈ શ્રીજી અને સાથેના સર્વને ઘણો આનંદ આપતા હતા. આવી રીતે આનંદમાં મજલ કરતાં શ્રીજી શ્રાવણ સુદ ૧૫ મે ઉપ્પલ પધાર્યા. ત્યાં મુકુંદદાસે આપને પોતાને ત્યાં પધરાવ્યા. અત્રે મુકુંદ

દાસની વિનંતી પરથી ખાસ આગ્રહ કરી સાથેના વૈષ્ણવોને તેમનું દહીં લેવા કહ્યું. પછી બીજે દિવસે સિધાર, **સુલતાનપુર** અને રસાલ વદ ૨ ના રોજ **ગોવિંદબાલ** પધાર્યા.

ગોવિંદબાલ.

ત્યાં કેશરદેએ વધાઇ સાંભળતાંજ પોતાના ધર્મપુત્ર મોરલીને શ્રીજીને પધરાવી લાવવા નગારાં તથા સ્વાર આપી સામો મોકલ્યો. તેણે વાજતે ગાજતે શ્રીજીને શહેરમાં પધરાવ્યા. કેશરદેએ ત્વરાથી સેવાના સાજ તૈયાર કરાવ્યા અને મંડપ તોરણ ધ્વજા પતાકા વગેરેથી સારો આદર સત્કાર કર્યો. શ્રીજી પધારતાં ઈંડીપીંડી કરી આપને સોનાના ફુલે વધાવ્યા. ને મંડપમાં ગાદી મૂઠે પધરાવ્યા. ભોગ બીડાં લઈ આગળ ધર્યાં અને હાથ જોડી સ્વપ્રભુ પાસે ઉભા; તથા ઉત્સાહથી ચિદ્રુપ કે જેને લીધે તેમને આ અલભ્ય લાભ મળ્યો તેની પ્રશંસા કરી ઉપકાર માન્યો. કેશરદેએ ગુજરાતી વૈષ્ણવોને સામગ્રી લેવા વિનંતી કરી ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું તેઓ લેશે નહિ. જો કદાચ લે તો દહીં લે. પછી કૃષ્ણપારેખ તથા નાનાભાઈને બોલાવી શ્રીજીએ દહીં લેવા કહ્યું તે તેમણે લીધું. વૈષ્ણવોએ બાદશાહના બાગમાં રસોઈ કરી. અત્રે લાહોરથી ભગવાનદાસને તેડાવ્યા, તેઓ બીજે દિવસે આવી પહોંચ્યા. તેમણે ગામમાં દરેક દુકાનદાર તથા લુહાર સુતાર વગેરે તમામ કારીગરોને પણ હુકમ કર્યો કે આવેલા વૈષ્ણવોમાંથી જે કાંઈ જે માગે તેને તે આપજો. પૈસાની કે હુકમની વાટ જોશો નહિ. તેમના આગ્રહથી શ્રીજીએ ત્યાં જન્માષ્ટમીનો ઉત્સવ કર્યો. ઉત્સવ પર આસપાસના ગામો-

માંથી ઘણા વૈષ્ણવો ત્યાં આવ્યા અને તે સર્વને શ્રીજીએ ઉત્સવના ખરા સ્વરૂપમાં ઘણો આનંદ આપ્યો. આનંદમાંજ રાત્રી વીતી ગઈ તે પણ જણાઈ નહિ. નવમીએ ભોજન કર્યા પછી ભગવાનદાસે પ્રભુને અનેક પ્રકારની પહેરામણી કરી અને તે ઉઠાવવાને ઉંટ વગેરે પણ પૂરાં પાડયાં.

અત્રેથી રસિકો અને ગોકુલદાસ મહેરો પાછા ફર્યા. ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે આવ્યા શું ? અને ભકતજનોની કસોટી જાઓ છો શું ? તે વખતે શ્રીજીએ પણ ટોક કરી કે તે તો અમને પેંડો–રસ્તો (માર્ગ) દેખાડવા આવ્યા હતા. આ લોકોને શ્રીજીએ પ્રથમથી સાથે આવવાની ના પાડી હતી. છતાં તેઓએ માન્યું નહિ. પણ પાછળથી માર્ગમાં વેઠવી પડતી અતિશય ઠંડી અને સંકટ જોઈ તેઓનું ધૈર્ય રહ્યું નહિ. વળી તેવામાં કૃષ્ણદાસ ગાંધી, વિરપાલભાઇ ને નાગજીભાઇને જ્વર આવ્યો તેથી તેઓ ગોવિંદબાલાથી પાછા ફર્યા. શ્રીજીએ કૌતક અર્થેજ આવી વિચિત્રતા કરી, નહિ તો જ્યાં આપ પ્રકટ બિરાજે ત્યાં કોઇનો પણ વાળ વાંકો કેમ થાય ? તાતો વા સરખો લાગે નહિ તો જવરની તો શી વાત ! આ સંબંધમાં કોઇએ શ્રીજીને પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે આપે કહ્યું કે “ લોકવત્ જે કર્મભોગનો ન્યાય દેખાય છે પરંતુ તેમાં ભગવદ્ ઇચ્છા છે. જે દિવસથી જીવને ભગવદ્ શરણ પ્રાપ્ત થયું તે દિવસથી મરણ પર્યંત તેને જે કાંઇ થાય છે તે ભગવદીચ્છાથીજ થાય છે, પછી તાવવાળાઓની સંભાળ માટે શ્રીજીએ જીવરામને

તેમની સાથે રાખ્યો અને જલદીથી આરામ થશે એમ કહી પોતે આગળ ચાલ્યા. ત્યાંથી નોસરે ગયા ત્યાં રાત્રે સેન કર્યા પછી ભવાનભાઈને પેટમાં દુઃખવા આવ્યું તેમને પણ ત્યાંજ છોડયા. અને દશમે પોતે **લાહોર** પધાર્યા. **અત્રે** પાછળ રહેલા સર્વ ભગવદીઓ આવી પહોંચ્યા.

લાહોર.

ગામથી બહાર એક કોશપર બાગમાં મુકામ કર્યો અને ગામમાં કોઈને ખબર આપવાની મનાઈ કરી. તે બાગનું જલ વખાણ્યું. પણ પાછળથી બીજે સવારે વૈષ્ણવોને ખબર પડી એટલે પોતે સામા આવી શકયા નહિ તેને મ ટે સર્વને પશ્ચાત્તાપ થયો. પછી ઘનશ્યામદાસ, નારાયણદાસ, ભગવાનદાસ વગેરે ઘણા વૈષ્ણવો આવ્યા અને ભેટ તરીકે સર્વ અનાર (દાડમ) લેતા આવ્યા. અત્રે વૈષ્ણવો સાથે શ્રીજીએ એકાદશી હોવાથી ફલાહાર કર્યો, ઘનશ્યામદાસે મેવા, મિઠાઈ તથા સિંગોડાની સામગ્રી કરી સર્વને લેવરાવી. રાત્રે ઘનશ્યામદાસની વિનંતી પરથી શ્રીજી ભગવાનદાસને ત્યાં પધાર્યા. પછી ભગવાનદાસે પહેરામણી કરી પ્રભુને નીલો રવાલ ઘોડો સમર્પ્યો; તથા ઘનશ્યામદાસે સુખાસન સમર્પ્યું. તે વખતે શ્રીજીએ કહ્યું કે જો હિંદુ ઉઠાવે તો હું બેસું, મ્લેચ્છ કામ નહિ આવે. શ્રીજીના શ્રીમુખમાંથી આ વચન નિકળતાં ગામમાંથી ૭૦૦૦ હિંદુ સેવા માટે તૈયાર થયા. ધન્ય છે! તે સેવકોને! પછી વિજય કરી રાબેર નદી ઉતરી વિચા સુલતાનના બાગમાં જલ આરોગ્યા અને રાત્રે **ફૈઝાબાદ**

પધાર્યા. ત્યાંથી તેરસે વિજય કરી છવીસમી મજલે **એમદાવાદ** પધાર્યા. ત્યાં પરમાનંદ સોનીની જ્ઞાતિનો ગોપાલદાસ વૈષ્ણવ સામો આવ્યો.

એમદાવાદ.

અત્રે બાગમાં ડેરા કર્યા.અહીંઆં જે કોઈ દર્શને આવે તે સાથે ૪ અનાર લાવે. હવે પછીનો માર્ગ પહાડી હોવાથી શ્રીજીએ છકડા વાહેણી વગેરે અત્રેજ રાખ્યાં. કારણકે ત્યાં તે વાહન નકામાં હતાં. અત્રે ધનશ્યામદાસનો સુખપાલનો સાજ આવી પહોંચ્યો એટલે શ્રીજી તે સુખપાલમાં બિરાજ્યા. ગોપાલદાસનો ભાવ જોઈ શ્રીજીએ તેની ખાસા રસોઈના સિધાનો અંગીકાર કર્યો. પછી ત્યાં રાખેલા માણસો તથા સાજની સંભાળ રાખવાનું કામ ગોપાલદાસને સોંપી શ્રીજી આગળ પધાર્યા. ગોપાલદાસે ત્યાં રહેલા સર્વનું ખર્ચ પોતાને માથે ઉઠાવી લીધું અને જ્યાં સુધી શ્રીજી પાછા ફર્યા ત્યાં સુધી તેમણે તે સેવા બજાવી.

ચિમાખડક.

એમદાવાદથી **ચિમાખડક** પધાર્યા. અત્રે જલનો ઘણો સંકોચ હતો ફક્ત એક છોટી પોખર હતી, તેનું જલ એવું ખરાબ હતું કે વૈષ્ણવોને ગ્લાની આવવાથી તે લે નહિ. આ પ્રમાણે સર્વને જલનું અતિ કષ્ટ પડતું જોઈ શ્રીજી પોતે પોખરપર પધાર્યા. (દષ્ટિમાત્રથી જલ બદલાયું) તેમાં સ્નાન કર્યું. પછી તે જલ સર્વેએ લીધું અને રસોઈ થઈ.

ત્યાં એક બ્રાહ્મણે આવીને કહ્યું કે હું આપનો સેવક છું. જ્યારે હું ગયાથી પાછો આવતો હતો ત્યારે આપે મને નામ આપ્યું હતું. શ્રીજીએ કહ્યું હાં! હાં! મને યાદ આવ્યું. તેણે તે વખતે ચારપૈસા ભાર મીસરી અને ત્રણ ટંકની રોજી ભેટ કરી. તેની સામગ્રી ને ભેટ આવી તે કૃષ્ણદાસભાઇ પાસે આપે ન્યારી રખાવી અને કહ્યું કે હું માગું ત્યારે આપજો. પછી અમોસે **ગુજરાત** પધાર્યા.

બ્રાહ્મણસેવક.

માર્ગમાં ચિનાબ નદી ઉતરતાં ગોપાલભાઈ પડી ગયા. પણ દહીનું મટકું સાચવ્યું. ગુજરાત આવી ભોજન કર્યા પછી શ્રીજીએ કહ્યું કેઃ— “નામ ગુજરાત પેં ગુજરાતસી હે નાહીજી” સર૩૯॥ ત્યારે ન્યાલચંદભાઈએ કહ્યું કે નામ છે તો કાંઇ ગુણ પણ હશે. એટલામાં કેટલાંક વૈષ્ણવજનો દર્શનાર્થે આવ્યાં અને તેમાંથી એકજણે ન્યાલચંદભાઈનો બોલ સાચો પાડયો.

ગુજરાત.

કાશ્મીરમાં અન્ન વગેરે સારૂં મળતું નહિ હોવાથી (ત્યાંના ઘઉંની રોટી ઉપર ફુલે ને અંદર કાચી રહે. કોઈ પણ અન્ન અગ્નિ ગમે તેટલો બળે તો પણ પુરૂં ચઢે નહિ. દાળ માટે સાત કૂવાનાં જલ લાવે તોપણ ચઢેજ નહિ.) સર્વ સીધું અત્રેથી લીધું; અને ઓગણત્રીસમી મજલ કરી ભાદરવા શુદ ૧ મે **ભંભેર** પધાર્યા.

કાશ્મીરનું અન્ન.

અહીં બાદશાહની ચોકી બેઠી હતી. તેથી ખાસ કામ વગર કોઈને આગળ જવા મળતું નહિ.

ભંભેર ને ગઢવી. શ્રીજીએ રતનજી વહોરો અને કૃષ્ણુદાસભાઇને ચોકીવાળાના અમલદાર પાસે મોકલ્યા. તેઓએ તેમને સર્વ હકીકત કહી ત્યારે મહા મુશીબતે ૫૦ માણુસોને જવાની રજા મળી. તેથી સાથેના બીજા માણુસોને ત્યાં છોડી શ્રીજી ૫૦ માણુસો સાથે આગળ પધાર્યા. થોડા માણુસને માટે જવાની રજા મેળવી તેનું મુખ્ય કારણ પ્રભુને તેમના ધૈર્ય અને ટેકની પરીક્ષા કરવી હતી અને તેથી આ પ્રતિબંધ ઉત્પન્ન કર્યો. આ પ્રમાણે જે વૈષ્ણુવો અત્રે રોકાયા તેમને ઘણો કલેશ થયો અને તેઓએ પ્રભુ પાસે જવા વિધવિધ પ્રયત્ન કર્યા. કેટલાકે કહ્યું પૈસા આપી જવું. મૂળ તો રાત અંધારી છે અને કદાચ પ્રભુ પ્રતાપથી કોઈ મળશે પણુ નહિ. વાસ્તવિક રીતે બન્યું પણુ તેમજ. જેઓની સાચી લાગણી હતી તે સર્વ કોઈ ને કોઈ ઉપાયે જઈ પ્રભુને મળ્યા. આ પ્રમાણે જે પાછળથી શ્રીજીને જઈ મળ્યા તેમાં મોટાભાઇ ક્ષત્રી પણુ હતા. આવી રીતે પાછળ રહેલાઓમાંથી ઘણાઓના મનોરથ સિદ્ધ થયા પણુ વિષ્ણુદાસ ગઢવી વગેરે થોડા રહી ગયા. ગઢવીએ જવા માટે પ્રયત્ન ઘણા કર્યા પણુ પાસે ઘોડો હોવાથી ફાવ્યા નહિ. છેવટે તેમણે ઘોડાપર માટીભરી ને કહ્યું કે તેમાં બાદશાહનો સામાન છે. અને મારે તરત જવું છે. તોપણુ ચોકીવાળાઓએ તેમને જવા દીધા નહિ. તેથી અકળાઈ ને ત્યાંજ રહ્યા.

મહેજર જુઠું પડ્યાની ખબર.

ભંભેર પછીનો માર્ગ નદી, પહાડો, અને કોતરથી ભરપુર હતો અને તેમાં પડતા ધોધમાર વરસાદથી સર્વ ઘણા હેરાન થયા. ચોથે દિવસે આઢિઢંકની ઘાટી ઉતર્યા. ત્યાંથી આરનો ચઢાવ ૩ કોશ અને ઢોળાવ ૨ કોશ તળે સંદોહાહટી થઈને માર્ગ નિકળ્યો. છેવટે જોગી હટીએ જઈ પાક કર્યો. પછી ત્રીસમી મજલ કરી ફમાદગલ થઈ પાંચમે **ચિગસ** પધાર્યા. ત્યાંથી **બિચનોસર** આવ્યા. અત્રે કાશ્મીરથી આસફખાન તથા રાયના સમાચાર લઈ ગાંગુ પાછો આવ્યો. બિચનોસરથી છઠના બપોરે **રાજોર** પધાર્યા. અત્રે એક ઉમરાવે આવી ચિઠ્ઠીપે મોકલેલું મેહેજર જૂઠું પડયાના સમાચાર આપને કહ્યા

“ગુસાંઈજી જાત હો તો ભલે આપજી;
પેં હે તુમારો બડો પ્રતાપજી ॥૩૦૭॥

ઉન પહેલે કાજ કરી રાખ્યો ધરીકેજી;
સંન્યાસીકું જૂઠા કરીયજી ॥૩૦૮॥

પાદશાહે જૂઠા કહ્યા તબહીજી; મેહેજર દેખ્યા જબહીજી ॥૩૦૯॥

તુમારોહે એસો પ્રતાપજી;
આગળથી કરી રહેત હેં આપજી ॥૩૧૦॥

પછી તેત્રીશમી મજલે શ્રીજી થાને પધાર્યા. ચાહીં વરસાદ ઘણો હતો અને

થાના.

"ઉહાં એક દિનમાં તિન રિતુ માનજી ॥
સકારે જાડો અરૂ મધ્યાને ઘામજી ॥૩૧૩॥

પિછલે પહોર તો વરસે મેહજી ॥
ઉહાં પ્રકાર હોવે સદા એહજી ॥૩૧૪॥

ત્યાંથી **રત્નપંજાલ** થઈ **બ્રહ્મમલે** પધાર્યા. અહીં દેશાધિપતિનો મહેલ હતો. બરફ અતિશય પડવાથી ત્યાંના લોકો પ્રાતઃકાળમાં એક પહોર સુધી તો ગુફામાંજ રહેતા. બહાર નીકળી શકાતું નહિ. પછી સૂર્યના તાપથી બરફ ઓગળવા માંડે ત્યારે બહાર નીકળી શકતા.

ત્નપંજાલ.

'બરફ મેહ ને અતિશય સીતજી;
ત્યાંના લોકને ઘણીય વિપતજી" ॥૩૨૦॥

પછી પાંત્રીશમી મજલ કરી શ્રીજી પોસાને પધાર્યા ત્યાં મહેલમાં રહ્યા અને દશમે **પીરપંજાલ**ની મહા ભયંકર ઘાટી ઉતરી મહમદ કુલીની લઢીએ પધાર્યા. આ લઢીમાં એક મોગલ રહેતો હતો તેણે શ્રીજીનો આદરસત્કાર સારો કર્યો અને અનાર વગેરે લઇ આવ્યો તથા લઢીમાં પધારવા આપને વિનંતી કરી. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે મારે તો વટી છે પણ વેરાગી વૈષ્ણવો આવે તો લઈ જાઓ. તેથી લોક ત્યાં ગયા. પછી ભેટ પાછી આપી બીડું આપી

ીર પંજાલ.

તે મોગલનું સમાધાન કર્યું; અને કહ્યું કે બાદશાહને મળ્યા સિવાય કોઈનું લેવાય નહિ. ભક્ત સિવાય તે પ્રભુ અન્યનું ગ્રહણ કેમ કરે? ત્યાંથી **અરાડીભરાડી** થઈ એકાદશીએ **હીરપોર** પધાર્યા. બીજે દિવસે રામની સરાહે પારણું કર્યું. ત્યાંથી કાશ્મીર ૧૦ કોષ હતું તેથી સર્વને આનંદ થયો.

વધાઇ.

કાશ્મીરમાં શ્રીજીના પધાર્યાની વધાઈ પહોંચી એટલે અનંતદાસ, ગોધનું, જેરામ શેઠ, ચતુર્ભુજદાસ, પ્રલ્હાદદાસ, ભગવાનદાસ વગેરે ત્યાંના ઘણા વૈષ્ણવો સામા આવ્યા તે સર્વનું સમાધાન કરી ઓગણચાલીસમી મજલ કરી શ્રીજી કાશ્મીર પધાર્યા. માર્ગમાં એક એવી ઉભી ડુંગરી આવી કે જેના પર પાલખી ઉચકનાર ભોઈના પગ પણ ટકી શકતા નહિ. તે વખતે સાથેના વેરાગીઓએ પોતાના હાથને એવી રીતે ગોઠવ્યા કે ભોઈઓ તે ઉપર પગ મૂકી ચાલ્યા અને શ્રીજીને કાંઈપણ હરકત આવવા દીધી નહિ. ધન્ય છે તે વેરાગીઓને કે જેમણે પોતાના અન્નદાતાની અણી વખતે આવી ઉત્તમ રીતે સેવા બજાવી પોતાની નિમકહલાલી સાબીત કરી.

સામૈયું.

કાશ્મીર નજીક આવતાં ધ્યાનદાસ સારંગી લઇ સામા આવ્યા; અને શ્રીજીને જોતાં ઘોડા પરથી નીચે ઉતર્યા. પછી પ્રભુએ તેમને કુશલ સમાચાર પૂછ્યા અને તેઓ સુખાસનની

સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યા. તેવામાં દિલ્હીના હરિદાસ તે વાર ઘણા રજપૂતો સાથે સામા આવ્યા અને કીચમાં પડી દંડવત્ કર્યા. તથા રાજનગરી ઉદ્ધવદાસ અને મુકુંદદાસે (પિતા પુત્રે) આવી આપને એક મખમલની ગાદી ભેટ કરી. પછી રાયને ખબર પડતાં આપને પધરાવી લાવવા જેરામ તથ માથુર કાયસ્થને મોકલ્યા, અને પોતાના બાગમાં મુકમ કરાવવા કહ્યું. પછી રાયે ખાનને સમાચાર કહેવડાવ્યા કે શ્રીજી પધાર્યા છે. તે સાંભળી ખાને કહ્યું કે ભલું થયું. એમણે મારૂં નાક રાખ્યું એમને માટે મુકામનો યોગ્ય બંદોબસ્ત કરો. ત્યારે રાયે કહ્યું કે મેં મારા બાગમાં મુકામ તૈયાર કર્યો છે. આ પ્રમાણે યોગ્ય વ્યવસ્થા થતાં રામરાય અને દ્વારકાદાસ વગેરે વૈષ્ણવો સમાજ સાથે સામા આવ્યા અને સં. ૧૯૭૭ના ભાદરવા શુદ ૧૩ને બુધવારે સૂર્યાસ્ત ચાર ઘડી બાકી રહે શ્રીજીએ ૪૯ મે દિવસે ૪૪૪ કોશની લાંબી અને વિકટ મુસાફરી કરી કાશ્મીર નગરમાં પ્રવેશ કર્યો અને સંગી દરવાજે થઇ રામરાયના બાગમાં પધાર્યા.

રામરાય અને તેમના ભાઈ કમલાપતિદાસના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. તેઓ ત્વરાથી સામગ્રી

રામરાયના બાગમાં શ્રીજી વગેરે લાવ્યા અને શ્રીજી તથા વૈષ્ણવોની પાસે સામગ્રી સીધ કરાવી. પછી માર્ગમાં

શ્રમીત થએલા હોવાથી સર્વેએ આરામ કર્યો, બીજે દિવસે શ્રીજી પ્રાતઃકાલે ઉઠી સ્નાનાદિ નિત્ય કર્મ કરી ગાદી મૂકે આવી બિરાજ્યા, તે વખતે ત્યાંના હાકેમ દિલાવર

ખાનનો દિવાન રાઘવદાસ કાયસ્થ દર્શને આવ્યો અને શરણે થયો. પછી તેની સલાહથી શ્રીજી દિલાવરખાનને મળ્યા. તે પછી રાય મુકુંદદાસને મળતાં ખબર પડી કે બાદશાહ એક માસનો વાયદો કરી શીકારે ગયો છે. તે સાંભળી સાથેના વૈષ્ણવોને ભારે ચિંતા થઈ ત્યારે આપે કહ્યું કે ચિંતા કરવાનું કાંઇ કારણ નથી. ભગવદીચ્છાથી બાદશાહ કાલે અત્રે આવશે. અને થયું પણ તેમજ. બીજે દિવસે બાદશાહ શીકારેથી પાછો આવ્યો.

ઇતબારખાન.

પછી શ્રીજી ઇતબારખાનને મળવા પધાર્યા. તેણે આપનું સારૂં સન્માન કરી પૂછ્યું કે સંન્યાસી સાથે તમે શા માટે રીસ કરો છો ? તેના જવાબમાં શ્રીજીએ કહ્યું કે અમને કદિ રીસ હોયજ નહિ અને અમારે મુખેથી અનુચિત ભાષણ નીકળે જ નહિ.

આસફખાન.

ત્રીજે દિવસે શ્રીજી આસફખાનને મળવા પધાર્યા. આસફખાને પણ આપનો સારો સત્કાર કર્યો.

“ કહ્યું નાથજી જે કિસન્નજી,

એમ કહીને થયો ઘણું પ્રસન્નજી ॥૪૬૦॥

પછી ખાને વિચાર્યું કે શ્રીજી ધર્મથી ચલશે નહિ. ને બાદશાહ સંન્યાસીનું કહેવું માને છે માટે શું થશે તેનો શોચ કરવા લાગ્યો. શ્રીજી તો અચલ વ્રતધારી છે અને વળી બાદશાહની રમુજ પણ ઓર છે તેથી ખાને

આપનું હિત વિચારી કહ્યું કે:—

"નાથજી એક બેર અબ તુમ સહીઓજી;
પાદશાહ જો કહે તાકી હા કહીઓજી ॥૪૭૫॥

તુમ ઉત્તર કછુ કરીઓ મત્યજી;
બેરબેર ઉનકી પ્રશંસા કરતહેજી;
સમાચાર પુછી કે મનમાં ધરતહેજી ॥૪૭૭॥

ઉનકો કહ્યો ન માનો તુમ જબહીજી;
એ પાદશાહ બુરો માને તબહીજી ॥૪૭૮॥

તાતે મેં તુમસું કહત હે બેરબેરજી;
કછુ ઉત્તર મતિ દીજો ફેરજી ॥૪૭૯॥

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું :—

ત્તર

"હાં હાં વે બિરિયાં બોલુંગો ઓઇજી;
ઇચ્છામેં યે ઉપજેગો સોઇજી ॥૪૮૨॥

ત્યારે ખાને જાણ્યું કે તે મારૂં કહેવું માનનાર નથી છતાં ફરીથી તેણે કહ્યું હું કેવળ આપના સુખને માટે કહું છું તેથી બાદશાહ જે કાંઈ કહે તે સર્વ તમે કબુલ રાખો. ત્યારે આપશ્રીએ કહ્યું કે :—

"હમારો ભલો તો તબ જબ રહે ધર્મજી ॥૪૮૬॥
"ધર્મ રહે દુઃખ હોય સો ભાવેજી;
ધર્મ ગયો સુખ કાજ ન આવેજી ॥૪૮૭॥

ધર્મ છાંડીયે સુખકે લીયે આજજી,
વે સુખ આવે કોન કાજજી ॥૪૮૮॥

એ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળી ખાને વિચાર્યું કે તે મારૂં માનશે નહિ.

ખાનની યુક્તિ.

"પછી એક કહી દેખાડી જૂકતજી.
સુનો એક વાત કહુ મેરી ઉકતજી ॥૪૮૯॥

એ પાદશાહને કરી અનહોતીજી;
કાન છેદાય હમકુ પહેરાયે મોતીજી ॥૪૯૦॥

આ પ્રમાણે કહી ખાને કહ્યું કે બાદશાહના કહેવાથી અમે કાન વિંધાવ્યા અને મોતી પહેર્યા એટલે શું અમે હિંદુ થઈ ગયા ? શું અમારાં છોકરાં મોતી પહેરશે ? માટે સમજુ મનુષ્યે વખત જોઈ વાત કરાવી અને સમય પ્રમાણે વર્તવું ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું તે ગમે તેમ હોય પણ આપની માફક ધર્મની બાબતમાં અમારાથી બની શકે નહિ.

હમારે ધર્મ ઘટે નેક જબહુજી;
સો હમારે ક્યોંહુ ન બને કબહુજી ॥૪૯૭॥

ત્યારે ખાને કહ્યું તમારે તો મુખ્ય હે જનોઈજી;
માલા તો મુખ્યમાં નહિ કછુ સોઈજી ॥૪૯૮॥
ત્યારે શ્રીજી બોલ્યાઃ—

પ્રાધાન્ય

।રે તો મુખ્ય માલા પાછે જનોઇજી ॥

નોઇ તો જબ લરિકા હોવે કોઇજી ॥૫૦૦॥

સ આઠ સાત કો હોવે જબહીજી;

તાકો જનોઈ કરતહેં તબહીજી ॥૫૦૧॥

ાલા તો દિવસ અગિયાર માંહીજી;

પ્રસૂતા જબહી ઉઠતહે નાહીજી ॥૫૦૨॥

ાદિન નહવરાવત વે બાલજી;

તા સમે પ્રથમ પહેરાવત માલજી ॥૫૦૩॥

પાછે કરીઅત હે નામ કણુજી;

માલા કહી હે નિત્યત્વે ઘણુંજી ॥૫૦૪॥

જનેઉકો ત્યાગ હે સંન્યાસ માંહીજી;

માલાકો ત્યાગ કબહુએ નાહીજી ॥૫૦૫॥

માલા દેહકે સંગ આદ્ય અરૂ અંતજી;

રહતહેં અવસાના પરજંતજી ॥૫૦૬॥

માલાકો કબહુ ત્યાગ નહિ કરીએજી,

માલા આદ્યથી ધરીય તો ધરીએજી ॥૫૦૭॥

"ત્યારે ખાને કહ્યું હાં તુમારે હે એસેજી;

હમ તો એ આજ સુની કહી તેસેજી ॥૫૦૮॥

આ પ્રમાણે શ્રીજીએ જ્યારે જનોઇ કરતાં માળાનું ાધિકય બતાવ્યું ત્યારે ખાને કહ્યું કે એ સંન્યાસી લટું કેમ કહે છે? ત્યારે શ્રીજી બોલ્યા કે:—

"સંન્યાસી તો મૂર્ખ હેં કછુ ન લહતહેજી ।।૫૧૧।।

તે પછી કેટલીક સિદ્ધાંત પર વાત થઈ તે સાંભળી આસફખાન

"ઘણું પ્રસન્ન થયા તે થકીયજી,

તે પોતે હાથે રાખ્યા લખીયજી ।।૫૧૩।।

પછી અરસપરસ એકબીજાનું સન્માન કરી શ્રીજી બાદશાહને મળવા માટે ત્યાંથી વિદાય થયા. તે વખતે શ્રીજીએ ખાનને પૂછ્યું કે નુરમહોલને મળવું આવશ્યક છે? તે વિષે તેણે ના પાડવાથી પ્રભુ મુકામ પર પાછા પધાર્યા અને બાદશાહને મળવા જવાની તૈયારી કરવા આજ્ઞા કરી.

પ્રકરણ ૧૧મું

બાદશાહની મુલાકાત

બાદશાહ પાસે જવાની તૈયારી

સં. ૧૬૭૭ના આસો વદ ૨ ને રવિવારે સૂર્યાસ્ત પહેલાં છ ઘડી ઉપર શ્રીજી બાદશાહ પાસે જવા તૈયાર થયા. તે સમયે વાત્સલ્ય ભાવથી ભકતજનો બાદશાહ સાથે કેમ બોલવું તે શીખવવા લાગ્યા. પણ શ્રીજીએ કહ્યું કે શીખવેલું શું કામ આવે ? ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કાંઈ પ્રથમથી નકકી થઈ શકે નહિ. માટે તમારો પ્રયત્ન વ્યર્થ છે. એતો જેવો પ્રશ્ન તેવો ઉત્તર આપવો જોઈએ.

સાથેના વૈષ્ણવો

પછી આપની સાથે આવેલા વૈષ્ણવોમાંથી કેટલાક વૈષ્ણવો તથા ધ્યાનદાસ, હરિદાસ, વગેરે રાજસી રજપૂતો તેઓ જોકે બાદશાહી અમલદારો હતા તોપણ ધર્મની ખાતર શ્રીજીની સાથે ચાલ્યા. તે વખતે શ્રીજીના દર્શન કરતાં સ્નેહમાર્ગીઓને સંતાપ થયો તથા માહાત્મ્ય ભાવવાળાઓને પ્રતાપ જણાયો. ડેરેથી નીકળી શ્રીજી ગુસલખાનાની ડોઢી પાસે બેઠા.

"નિર્ભય નિડર સંકોચ રહિત બેઠા છે દરબાર ॥૭૪॥

તેમના પરમ અદ્ભૂત અને વિશ્વમોહક સ્વરૂપનાં દર્શન કરવા ત્યાં લોકોની ઠઠ જામી.

હરિદાસ તુંવાર

આ વખતે હરિદાસ તુંવાર જે બાદશાહનો ખડગ ધારી હતો તેણે નિશ્ચય કર્યો કે જો બાદશાહ આ સમયે શ્રીજીને કાંઈ કહે તો મારે મન ગમતું કરી મરવું, તેથી તેણે પોતાના અશ્વપાલકને કહ્યું કે મારી પાસે જો કે દ્રવ્ય તો નથી તો પણ જો તારાથી ઘોડશાળમાંથી ઘોડા લેવાય તો લઈ જજે; અને તેનું દ્રવ્ય ઉપજાવી મારા મરણ પાછળ વૈષ્ણવોને તેડી ઉત્સવ કરજે. મારે તો મારા જીવથી આવી બની છે.

"હું તો જો પાદશાહ ગોકુલનાથજીને આજ;
કાંઈ કહે તો તલવાર એહની આણીશ એહને કાજ ॥૮૬॥

"જોઈયે શું થાય છે. માટે સાવધાન રહેજે." કેવો શ્રીજીના સ્વરૂપનો પ્રભાવ! આજ તેનું મોહકપણું! એને વિષે ભગવદીપણું સ્થાપન કર્યું હતું.

તેના ભાવ વિષે પ. ભ. ગોપાલદાસજી એક બીજો પ્રસંગ કહે છે કે એક વખત શ્રીજી રાજ કાજે આગ્રે પધાર્યા. ત્યાં મહોબતખાનની હવેલીએ સમાજ સાથે બિરાજ્યા હતા. એવામાં વરસાદ આવ્યો. વૈષ્ણવોએ શ્રીજી પર છત્ર ધર્યું ત્યારે હરિદાસ તુંવારે કહ્યું :—

"શ્રીગોવર્ધન ઉદ્ધરણ સમે નથી ચાલ્યું તેણે ત્યાંહાં;
તે આજ મેહ આવીયને શું શકશે કરી યાંહાં ॥૯૧॥"

એટલે કે તુંવાર શ્રીજીને સાક્ષાત્ શ્રી ગોવર્ધન ધરણના ભાવથી જાણુતો હતો. આ એતન્ માર્ગમાં તો ભાવજ મુખ્ય છે અને તેજ સિદ્ધ થાય છે. જેને જેવો ભાવ તેને તેવું દાન.

ભાવનું સ્વરૂપ

"જે ભકતને વિષે જેણે રસે હોય હૃદયારૂઢ;
તે રસ જયુ તે ધર્મ આચરણ સ્ફુરે અતિશે ગૂઢ ॥૯૭॥

તેહનું પ્રભુ પાલન કરે, **પ્રભુભાવ ગ્રાહી છે સાર;**
ભાવ કયાં હુંથી હોય, ત્યાંહથી કરે અંગીકાર ॥૯૮॥

ઉત્તમ મધ્યમ હીનતા સો ભાવથી સિદ્ધ થાય
સર્વનું તારતમ્ય; તે ભાવથી જણાય ॥૯૯॥

જે ભાવે કરી સન્મુખ થયો, તેને અન્ય કર્તવ્ય નાહિ;
સર્વ ધર્મનું મૂલ ભાવ, તે ભાવ ન્યામક નાહી ॥૧૦૦॥

એ મારગે ભાવ ન્યામક, ભાવે ભગવદીયત્વ;
અંતરંગતા બહીરંગતા, મૂલ ભાવ તે સત્વ ॥૧૦૧॥

મનોરથ ભાવાત્મક છે, ભાવ સ્વરૂપાત્મક છે સાર;
ભાવહું સંબંધ સ્વરૂપ શું, જણાવ્યો નિરધાર ॥૧૦૨॥

હરિદાસનો ભાવ એવો તો રૂઢ થયો હતો કે જોકે

હરિદાસ અને સારંગદેવ.

તેના ગુરૂ વૃંદાવની જેની છાપ હરિબંસી છે તેણે માળાઉતારી પણ હરિદાસે ઉતારી નહિ. એ ભાવનો પ્રતાપ પુષ્ટિ માર્ગીય વૈષ્ણવમાં જ્યાં ભાવ સિદ્ધ થયો પછી બાકી શું રહ્યું ? તેને કોઈ માલાતિલક વિષે પૂછતું તો તે કહેતો અમે અમારા શ્રીજીની પાછળ છીએ, અને તે શ્રીજીના વિશ્વાસથી નિરંતર માળાતિલક ધારણ કરતો. તેની ઉપર કનાર બાબરપોરનો રાજા સારંગદેવ જે બાદશાહનો ખવાસ હતો તે ઘણું ખુન્નસ રાખતો. એક દિવસ સારંગદેવે દ્વારપાળને રીસ ચઢાવી કહ્યું કે તું હરિદાસને અંદર આવવા દઇશ નહિ. અને વધુ પૂછે તો કહેજે કે માળા પહેરીને અંદર આવવાની બાદશાહની મનાઈ છે માટે માળા ઉતારીને અંદર જવું હોય તો જાઓ. તેથી જ્યારે તે દિવસે હરિદાસ આવ્યા ત્યારે તેમને દ્વારપાળે દ્વાર આગળ રોકયા; અને માળા ઉતારી અંદર જવા કહ્યું. ત્યારે તેમણે કહ્યું:—

માલાનો ટેક.

“મુંડ કાટો પછે ઉતરશે એહ ॥૧૧૬॥
પાદશાહ મોકલે છે જ્યારે કામે,

કાજ કરીએ છીએ કે હાંસી ॥૧૧૭॥

એક શેર ચુનને કાજ, દુધું અમારૂં શીષ;
એતો અમારૂં સર્વસ્વ છે, એમ કહ્યું કરીયને રીશ ॥૧૮॥

પછી મૂછપર હાથ ફેરવી તે અંદર ગયા. દ્વારપાળો

જોઈ રહ્યા, પણ કોઇથી કાંઈ બોલી શકાયું નહિ. અંદર બાદશાહ પાસે સારંગદેવ ઉભો હતો. તેણે બાદશાહને કહ્યું કે આપના હૂકમથી સર્વ લોકોએ માળા ઉતારી છે. કેવળ આ હરિદાસ ઉતારતા નથી અને વળી આપની સાનિધ્યમાં તિલક માળા ધારણ કરીને આવે છે. તે સાંભળી બાદશાહે કહ્યું કે હરિદાસ શું કહે છે? ત્યારે સારંગદેવે કહ્યું કે એ કહે છે કે શેરચુનને માટે માથુ આપીએ છીએ. તો પછી આતો અમારો ધર્મ છે તેને માટે માથું કેમ ન આપીએ? માટે બાદશાહ કહે તો પ્રથમ માથું કાપો અને પછી માળા ઉતરશે. ત્યારે બાદશાહે કહ્યું:—

બાદ શાહનો ઉત્તર.

"એસે મનુષ્ય કું ચહાયા કરૂં;મેરે માલાસું કહા કામ ॥૧૨૪॥

બાબાજી કે કહે ઇતની કરત હું એ નિદાન;
પેં દેખો ઈનકી બાતપેં મેં હોત હું હેરાન ॥૧૨૫॥
એક દમડીકી માલાકું ઇતની કરત ગોકુલનાથ;
એક માલા મોહે કહા, અરૂ કહા આવત હાથ ॥૧૨૬॥

ત્યારે દ્રોહથી સારંગદેવ બોલ્યો કે આ સૌ પહેરે છે તે ગોકુલનાથજીને લીધેજ પહેરે છે. તેમની પાછળ સર્વે ઉતારશે; પણ બાદશાહે તે ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ.

પોતાની આ સર્વ હકીકત કહી રહ્યા પછી હરિદાસે કહ્યું કે રાજના પ્રતાપથી મારા જેવાનું નામ કોઇ લઈ શકયું નહિ તો પછી આપનું તો કહેવુંજ શું! વળી મારા

ગોવિંદદાસનો ટેક.

ભાઈ ગોવિંદદાસને પરવેજને કહ્યું કે મારી આગળ મોરલી વગાડ ત્યારે તેણે એતો મારો ધર્મ છે. તારી આગળ બજાવવાની નહિ.

ત્યારે શ્રીજી બોલ્યાઃ—

"હાં હાં ઠાકુરહે એસેઈ" ॥૧૪૧॥

જે કોઈ એસેહે તાકી રક્ષા પ્રભુ કેમ ન કરે? **धर्मोरक्षति तं यो रक्षति धर्मम् ॥** જે ધર્મનું રક્ષણ કરે છે તેનું ધર્મ રક્ષણ કરે છે.

આથી હરિદાસ મૂળ તો શૂર હતા અને તેમાં વળી શ્રીજીના તરફથી પ્રોત્સાહ મળ્યો તેથી તે આનંદ પામ્યા અને પોતાના રજપૂતવીરોને કહેવા લાગ્યા કેઃ—

હરિદાસ અને રજપૂત વીરોની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા.

"તુમ મેરે ભાઇ રજપૂત હોયો આજ ॥૧૪૫॥

ન જાનીંયે કેસી બને, રહીયો સમય સાવધાન;
મતિકોઈ રજપૂતાઈ છાંડે; જબ બને આય નિદાન ॥૧૪૬॥

જે કોઇ આશ જીવેકી કરે, સો અબહીતેં ઘર જાયો;
નિરધાર કરી મનમાં રહ્યો, સો પાસ મેરે આયો ॥૧૪૭॥

ત્યારે તેઓએ કહ્યુંઃ—

"ચરન ગોકુલનાથજીકે, છાંડીકે કહાં જાયે ॥૧૪૮॥

ઘર જાયે તો રજપૂત કેસે, જનની લાગે લાજ;
ભાગ્ય હોય હમારો તો, આજ આવે કાજ ॥૧૪૯॥

પોતાના માણસોનો એવો ક્ષત્રીયને શોભાવે તેવો શૂરવીર જવાબ સાંભળી હરિદાસે શ્રીજીને કહ્યું જુઓ આમનું પાણી તે સર્વ કામ આવશે. ત્યારે શ્રીજીએ મંદહાસ કરી કહ્યું "હાં હાં એમનું તો એજ કાર્ય છે. પણ પૂર્વથી શૂરા ક્ષત્રીઓએ ધર્મને અર્થે પોતાના પ્રાણ અને રૂધીર અર્પ્યાં છે. તેમના ભાગ્યનું શું કહેવું ! (પણ અત્યારે એસી કબહુ ન હોયગી) ત્યારે પાસે ઉભા રહેલા અનંતદાસ, ધ્યાનદાસ, કૃષ્ણદાસ, ન્યાલચંદ વગેરે મહાનુભાવિઓ બોલ્યા કે શ્રીજીના પ્રતાપથી સૌ ભલીજ થશે. એવો લોહી રેડવાનો વખત આવશે નહિ.

આસફખાન.

આવી રીતની સ્વજનો સાથે શ્રીજી અનેક વાતચીત કરતા હતા તેવામાં ત્યાંથી આસફખાન બાદશાહ પાસે જતા હતા તમને પોતે જોયા; તેથી ગોધુ સાથે તેમને આશિર્વાદ કહેવડાવ્યા. ત્યારે ખાને શ્રીમુખ સામું જોઈ હાથની સાનથી જણાવ્યું કે હું અંદર બાદશાહ પાસે જાઉં છું અને આપના આશિર્વાદ કહું છું. એમ કહી તે અંદર ગયા અને દિલ્લેશને ખુશમિજાજમાં જોઈ તેમણે તેને કહ્યું કે ગોકુલનાથજી આવ્યા છે. ત્યારે બાદશાહે કહ્યું કેઃ—

"હાં, આયે હે તો ભલા, તુમ અબે યહાં બોલાવો;
ઓર કોઉ આવે નહિ, કહો એકેલે તુમ આઓ ॥૧૬૪॥

આથી ખાને આપને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો.

મધુસુદન.

માણસ આવતાં શ્રીજીએ ફકત મધુસુદન ભાણેજને સાથે લીધો અને તેના હાથમાં શ્રીફળ તથા નવ રૂપિયા આપ્યા. આગળ ચાલતાં દ્વાર આગળ મધુસુદનને દ્વારપાળે રોકવા માંડયા ત્યારે શ્રીજીએ દરવાનને ઝટકી નાખ્યો તે વખતે બાદશાહનો સસરો દોસ્તમહમદ જે ૫૦૦૦ લશ્કરી સિપાઈનો ઉપરી હતો તે ત્યાં હાજર હતો. તેણે વિનયથી શ્રીજીને કહ્યું કે આપને એકલાને અંદર જવાનો હૂકમ છે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું આ એક માણુસને હું લઇ જાઉં છું, અને બાદશાહ પૂછશે તો હું તેનો ખુલાસો કરીશ. પછી દોસ્તમહમદે તેમને જવા દીધા, અને સંઘના સર્વ વૈષ્ણવ પરિણામની રાહ જોતા દ્વાર આગળ ઉભા.

"દેશાધિપતિને નિકટ જઈ, ઉભા રહ્યા ત્યાંહાં ॥
નવ રૂપૈયા શ્રીફલ ને પવિત્રું, લ કરમાંહાં ॥૧૭૪॥

પ્રહસિત મુખે પૃથવીપતિને, દીધો આશીરવાદ ॥
તે શ્રીકરમાંહાંથી સારંગદેવે, લીધું જૂત મરયાદ ॥૧૭૫॥

કરમાં ધર્યા ધરણેશના, તેણે લીધાં બેહુ કર ધરીય ॥
શ્રીજીને કહ્યું તુમનીકે આયે, પ્રસન્નતા મન કરીય ॥૧૭૬॥

એ સંગ તુમારે કોન હે, દેશાધિપતિએ કહ્યું તેહ ॥
એહ હમારા ભાણુજા હે, ઉત્તર દીધો એહ ॥૧૭૭॥

ઈનકું ઇહાં કાહીકું લાયે, ઈનકું કહા ઇહાં કાજ ॥
મેરે સંગ હુતો અરૂસંગ આયો,એમ કહ્યું મહારાજ ॥૧૭૮॥

પછી ભૂપ ફરી બોલ્યો નહિ, સાંભળી એહ વચન ॥
સ્વરૂપનો તે પ્રભાવ લહીને, રહ્યો જાણી મન ॥૧૭૯॥

શ્રીજીએ બાદશાહને જે વસ્તુઓ ભેટ કરી તેનું તાત્પર્ય એ હતું કે બાદશાહ મુળ અસુર યોનીનો હતો, અને સંન્યાસીના દુઃસંગથી તેનામાં જે દોષ દાખલ થયા હતા તેને પ્રભુએ પવિત્રાદ્વારા દૂર કર્યા. તથા બાદશાહમાં તેના અધિકારને લઈ જે સ્વાભાવિક રાજસ હતો તેને રજસ (રૂપિયા) વડે દૂર કર્યો અને શ્રીફળ આપી બંને ફળ સિદ્ધ કર્યાં. આ પ્રમાણે બાદશાહના સ્વાભાવિક તેમજ સંગજનિત દોષોને દૂર કરી ફળને માટે લાયક કર્યો. સત્સંગનો પ્રભાવજ આવો છે! મહાન પુરૂષો પણ જેના પ્રસંગમાં આવે તેને અગણિત લાભ કરી આપે છે તો પછી જેના પ્રસંગમાં રસાવેશ પુરૂષોત્તમ પ્રભુ પોતે આવે તેના ભાગ્યનું શું કહેવું!

"પછે દેશાધિપતિ માલાનું કહેવા, કરે મન વિચાર ॥
ઉગ્ર પ્રતાપવાન્ સ્વરૂપ જોઈને, કરી શકે નહિ ઉચ્ચાર ॥૧૮૭॥
મુઝાયો તિલકતણે તેજે, મુદિત થયો ઘણું ત્યાંહાં ॥
વિસ્મે થઈને વિચાર કરવા; લાગ્યો તે મનમાંહાં ॥૧૮૮॥

વિચારોમાં ને વિચારોમાં કેટલોક સમય વીતી ગયો પણ બાદશાહ કાંઈ બોલી શકયો નહિ. પણ છેવટે સંન્યાસીને આપેલું વચન ધ્યાનમાં લઈ સંકોચ સાથે બોલ્યો કેઃ—

"ગોકુળનાથજી તુમ હમારા; હુકમ માન્યા નહીય ॥૧૯૧॥
બાબાજી કહે સો માનો, ઓર ઉતારો માલ ॥
એમ કહીને નીચું જોઈ, પછી રહ્યો તે મહિપાલ ॥૧૯૨॥

પછી ભૂપનું વચન સાંભળી નિડરપણે શ્રીજીએ ઉત્તર આપ્યો કેઃ—

“હમ ઉચિત હોયગો સો માનેગે, અનઉચીત કબુહું ન માનો॥
ઉનકા કહા કોન ભાંતિ માને, વેતો નઈ કછુ ઠાને ॥૧૯૯॥

એ હમારો નિજધર્મ હે, સો જાત છાંડયા નાહિ ॥
અનાદ્ય એ આયો ચલ્યો, સો છાંડયો કેસે જાહિ ॥૨૦૦॥

મર્યાદ સહિ તેંએ સમે, મહિપતિસું કહે એમ ॥
નણતારીએ નિર્વાણ માલા, યહ હમારે નેમ ॥૨૦૧॥
વિવાહિતા અપુને જો પતિસો, લીયે પતિવૃત ધર્મ ॥
સેવા કરે ઓ સર્વદા, તેસે હમારે ધર્મ ॥૨૦૨॥
વેસી સ્રીકો ત્યાગ કહું, લીખ્યા ન લેખનમાંહાં ॥
કરે ત્યાગ કયાં નિજ ધર્મકો,જ્યાંહાં ધર્મ હમહુ ત્યાંહાં ॥૨૦૩॥

વિવાહિતાકો ત્યાગ કહાં, વિહિત લેખન માંહી ॥
કોઉ કરતહે જો હમ કરે, ધર્મકો ત્યાગ યાંહી ॥૨૦૪॥

ચતુર્થાશ્રમકે વિષે, કહ્યો હે જનેઉકો ત્યાગ ॥
પે માલાકો ત્યાગ કબહુ નાહીં, એમ કહ્યો સહિત અનુરાગ ૨૦૫
ત્યારે ભૂપ બોલ્યો ભેદસું; લીખ કયોં દીઆ તબ તુમ ॥
કહ્યો ઉનકો કરેંગે, વે કહેગો સો હમ ॥૨૦૬॥

ત્યારે મહાચતુર શ્રીવિઠ્ઠલેશકુમાર બોલ્યાઃ—
“તુમારે મનકો વિચારો લીખદીયા હે જો હમ ॥
હમ કહા લીખ્યો તુમ કહા કહત એ મિલાય દેખો તુમ ॥૨૦૮॥
હમ કહા યોં લીખ દીયો હે, જો છોડેગો અપુનો ધર્મ ॥

વો દુરાગ્રહ કરી કે છોડાવેગો, વો ન જાન્યો મર્મ ॥૨૦૯॥
હમ તો યોં જાની હતી, એ વિરક્ત હે શ્રીપાત ॥
હમ ગ્રહસ્તીનકું કહેગો, કછુ અધિક ધર્મકી બાત ॥૨૧૦॥
માર્ગકી મરજાદમાં, હમ સદા રહેત અનુકુલ ॥
અધિક કહાં જો ઉલટો, વે ઘટાવત હેં મૂલ ॥૨૧૧॥

જહાંગીર બાદશાહ કે જેના નામ માત્રથી અનેક ભૂપતિઓ ધ્રુજતા તેની સામે શ્રીજીને આ પ્રમાણે નિર્ભયપણે વાદ કરતા જોઈ સભાના સર્વ અમલદારો અને ઉમરાવો ચકિત થઈ ગયા.

“ઉમરાવ અનેક ઉભા રહ્યા છે, પરસ્પરે સમાન ॥
આસફખાન ને ખાનઆજમ, ને ફીદાઈખાન ॥૨૨૧॥

ઈતબારખાન, એરાદતખાન, સાદીક, દીલાવરખાન ॥
એતમાદ, દોલાખાન, જયાંહાં આદે તે સંનિધાન ॥૨૨૨॥

સેહેરીયાર, ને ખુરમ, ખુસરૂ શાહાજાદા ત્યાં પાસ ॥
મર્યાદસુ ઉભા રહ્યા, કાઢી શકે ન કો શ્વાસ ॥૨૨૩॥

આ સર્વ ઉમરાવો શ્રીજીને બાદશાહ સામે કોઈપણ જાતના સંકોચ સિવાય નિર્ભયપણે સત્ય વચનો બોલતા સાંભળી ભય પામ્યા કે રખેને બાદશાહ તેથી ખીજાય અને કાંઈ અનુચિત કરે. તેથી તેઓ વખતોવખત આપને સંજ્ઞાથી ન બોલવાનું કહેતા પણ પોતે તે માને કેમ ? જેમ ઉમરાવો વારે તેમ શ્રીજી વધારે શૂરત્વથી બોલવા લાગ્યા. અને સંકોચરહિત પોતાને જે કાંઈ કહેવું હતું તે સર્વ

કહ્યું. શ્રીજીએ વિચાર્યું કે ઉમરાવો વરજે પણ તેમાં શું વળે? જો આજે પ્રસંગ મળે ઉત્તર ન આપું તો કયારે આપવાનો? એવું વિચારી તેમણે પોતાના ધર્મના રક્ષણ અર્થે પોતાનો કેવો અડગ ટેક હતો તે બાદશાહને સંપૂર્ણ રીતે કહી બતાવ્યો અને તે રક્ષણ કરવામાં તેમણે પોતાના દેહનો, કુટુંબનો, દ્રવ્યનો કે કોઈપણ બીજા સ્વાર્થનો વિચાર કર્યો નહિ. જેમનું પ્રાકટય કેવળ ધર્મના પોષણ અને રક્ષણ અર્થે હતું તેને વિષે શું કહેવું?

"એવાં ધર્મ ટેક સહિત વચન, સાંભળી ભૂપ તે ત્યાંહે ॥
પ્રસન્ન થાય છે ઘણું, રીઝીય ને મનમાંહે ॥૨૩૩॥

એ બોલતહે દેખો કોન ભાંતિ, નિડર નિઃસંકોચ ॥
પણ સંન્યાસી આગળ જે બોલ્યો, કરે તેનો શોચ ॥૨૩૪॥

આટલું છતાં ચિદ્રુપને આપેલા વચનને માટે બાદશાહ હઠ પકડતો હતો. આ સમયે નુરમહોલ ચક પાછળ બેસી શ્રીજીનું પરાક્રમ જોતી હતી અને મનમાં ઘણું પ્રસન્ન થતી પણ એક ઉચ્ચાર સરખો કરી શકાતો નહિ. શ્રીજીને બાદશાહ પાસે જેમ જેમ વધારે વાર થતી ગઈ તેમ તેમ બહાર ઉભા રહેલા વૈષ્ણવો ચિંતાથી આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યા. તેમને હરિદાસ વારંવાર બહાર આવી ધીરજ દઈ જતા.

"જે કછુ ચિંતા મતિ કિજીયો, પાદશાહસું હોતહે બાત ॥
એટલાં વચન કહી કહીગયા, આવીને વાર પાંચ સાત ॥૨૪૧॥
પછી ભૂપે કલવલ કઠિણ કોમળ કરી દેખાડી અહિંય ॥

પણુ માર્ગ ને સ્તભંને, માની તે એકો નહિય ॥૨૪૨॥
ગર્જનાસુ ઉત્તરના પ્રતિઉત્તર, કરેય ત્યાંહાં ॥

આટલું છતાં પણુ શ્રીજી જ્યારે બિલકુલ ડગ્યા નહિ, અને હિમ્મતથી માલા ઉતારવાની ના પાડી.

"ત્યારે સારંગદેવે દુષ્ટ બુધ્ધે, કહ્યું કરી પરપંચ ॥
દિક્ષિતજી પાદશાહસેં અબ, હઠ ન કરીએ રંચ ॥૨૪૭॥
ત્યારે આસફખાને ઝટકી, વાર્યો લેઈ તેહનું નામ ॥
કહ્યું ઈહાં તેરે બોલવેકો, નાહિ કછુ કામ ॥૨૪૮॥

પછી શ્રીજીને આસફખાનની સાથે માલા અને જનોઇ સંબંધી જે વાતચીત થઈ હતી તે બાદશાહને સંભળાવવાના ઈરાદાથી આસફખાને આપને કહ્યું.

"જે તુમારે તો હો જનોઈ મુખ્યતાં, માલા તો મુખ્યમાં નાહી ॥
પછી શ્રીજી માલા મુખ્યત્વે સ્થાપન કરીયને ત્યાંહી ॥૨૫૧॥

ઉત્તર દીધો કહ્યું જે માલાહે મુખ્ય હમારે ॥
માલા છાંડી જાય નહીં, કાહુ ભાંતિ ટરેય ન ટારે ॥૨૫૨॥
ત્યારે ભૂપતિયે કહ્યું જે, માલા જો મુખ્ય તુમારે ॥
તો મોતી અરૂ સોનેકી, માલા પહેરો કહે હમારે ॥૨૫૩॥
ત્યારે શ્રીએ કહ્યું માલા વે, પેરીહેઅત શ્રૃંગાર હેત ॥
એ માલા સોહે, હમારે પ્રાચીન ધર્મ સમેત ॥૨૫૪॥
ત્યારે ભૂપે કહ્યું ધર્મ હે, તો પહેરો રૂદ્રાક્ષકી માલા ॥
રૂદ્રાક્ષકી પહેરત ક્યોં નહિ જો મિટે સબ જંજાલ ॥૨૫૫॥

હમારે વૈષ્ણવ ધર્મમાં, રૂદ્રાક્ષ વિહિતહે નાહીં ॥
તુલસી વિહિત હે સર્વદા, એ હમારે મારગ માંહી ॥૨૫૬॥

ત્યારે ભુપે કહ્યું તુલસીકી, માલા વે કહેતહે જુ ઉતારો ॥
મેં કહતહું હઠ મતિ કરો, અરૂ દેખ મન્ન વિચારો ॥૨૫૭॥

બાદશાહનાં છેવટનાં ભયસૂચક વાકયો સાંભળી આસ પાસ ઉભા રહેલા સર્વે ઘણું બીન્યા અને ધાર્યું કે નક્કી બાદશાહ ગોકુલનાથજીને માટે કાંઈ અનુચિત હૂકમ કરશે. તે છતાં તેઓ પોતે શું પ્રત્યુત્તર આપે છે તેની આતુરતા પૂર્વક રાહ જોવા લાગ્યા. શ્રીજીને માટે આ એક છેલ્લી કસોટીનો પ્રસંગ હતો પણ તે પ્રાપ્ત થયો.

ત્યારે શ્રીજીએ એમ કહ્યું, અતિ આગ્રહપૂર્વક માંહી ॥
સુર્જ ઈતકો ઉત ફીરે, પેં માલા ઉતારીયે નાહી ॥૨૬૪॥

એ માલા તોહે શરીરતે, અરૂ ધર્મકી હે લાજ ॥
જે કો ધર્મ છાંડીકે જીવેગો, તાકો જીઓ કોનકાજ ॥૨૬૫॥

અને આ પ્રમાણે પોતે શુદ્ધ હોવાથી દુઃખરૂપી અગ્નિની કસોટીમાં જવા આતુરતા બતાવી. જ્યારે બાદશાહે જોયું કે શ્રીજી પોતાની માલા માટે ધર્મ માટે પોતાનો જીવ આપવા તૈયાર છે અને જો તેમને કાંઇ થાય તો તેમની પાછળ હજારો માણસોની હત્યા થાય તેમ છે, ત્યારે તે ઘણો ગભરાયો અને શું કરવું તે સુઝયું નહિ; એક તરફ પોતાના વચનનો ભંગ અને બીજી તરફ

વિના કારણ હજારો માણસોની હત્યા આ બે પ્રશ્નો વચ્ચે તેના મનમાં અનેક તર્ક થવા લાગ્યા પણ ભગવદીચ્છાથી તેને સંન્યાસીનું પ્રથમનું મેહેજર યાદ આવ્યું અને તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે જો ગોકુલનાથજી માળા ન ઉતારે તો તેમને ગોકુળ છોડવાનો હુકમ કરજો. તેઓનો વૈભવ ઘણો છે અને તેથી તેઓ તે છોડશે નહિ અને માળા ઉતારશે. આ ઉપરથી બાદશાહને પણ શ્રીજીની વધારે કસોટી કરવાનો લાગ મળ્યો અને હત્યાઓ કર્યા સિવાય પોતાનું વચન પાર પાડવાનો ઉપાય પણ જડી આવ્યો.

"ત્યારે ભુપે કહ્યું માલા ન છાંડો તો કહો હમારો માનો ॥
કે તો ગોકુલ છાંડો, કે માલા છાંડો, જામે ભલો આપનો
જાનો ॥૩૧૬॥

ત્યારે **ટેકરક્ષક ધર્મપ્રીય,** બોલ્યા તે શ્રીમહારાજ ॥
ભલો ઘર છાંડેંગે હમ, ઘરકો ન કછુએ કાજ ॥૩૬૭॥
"ધર્મકો કાજ હે હમારે, જયામેં રહે નિજ ધર્મ ॥
ધર્મ વિનુ કાજ નાવે, એહ બોલ્યા મર્મ ॥૨૬૮॥

જયારે શ્રીજીએ ઉપર પ્રમાણે ઘરબાર છોડવા એકદમ કબુલ કર્યું પણ માલા ઉતારવાની ના પાડી ત્યારે બાદશાહની પૂર્ણ ખાતરી થઈ કે તેમનો ધર્મ સાચો છે અને સંન્યાસી તેમને નાહકનો હેરાન કરે છે તોપણ બાદશાહે વધુ તપાસ કરવા પૂછ્યું કેઃ—

"તો કહો તુમ કહાં જાવોગે, એમ બોલીઓ તે નરેશ ॥
ત્યારે વાક્ય છલ એમ બોલીયા, જાયગે હમારે દેશ ॥૨૭૧॥

દક્ષિણમાં કાંકરવાડ.

આ પ્રમાણે શ્રીજીને બોલતા સાંભળી બાદશાહે જોયું કે તેમને ગોકુલ કે તેના વૈભવની કાંઈ પરવા નથી. તેમને તો ફકત ધર્મનીજ દરકાર છે. માટે તેમને તેટલે દૂર કાઢવા તે ઠીક નહિ. ત્યારે તે બોલ્યો :—

“ના ના ઓ તો દૂર હે તો રહો જહાં કહો તાંહાં ॥
મેં તો ન કહું એમ બોલીયા, શ્રીગોકુલપતિ તાંહાં ॥૨૭૨॥
તો જાય કે જગન્નાથ રહોગે, કરોગે કહા તુમ્હ ॥
શ્રીજીએ કહ્યું તુમ કહો તો જગન્નાથહી રહે હમ ॥૨૭૩॥

દિલ્લેશે ત્યારે કહ્યું જે, રહોગે વારાણસી માંહી ॥
શ્રીજીએ કહ્યું જે અવશ્ય, તો હમ રહે જાએ ઉહાંહી ॥૨૭૪॥

તોઘો લીખી લેહો જેસો, મન તમ્હારે આવે ॥
પેં મેરે કહે બેઠે વિના, ઠાડે લીખ્યો નહિ જાવે ॥૨૭૫॥

તો બેઠકે સુખ સું લીખો, ભૂપે કહ્યું મન ભાવી ॥
પછી રૂપાની દીવી દુશાખા, શ્રીજી આગળ ધરાવી ॥૨૭૬॥

આ પ્રમાણે જ્યારે શ્રીજીએ બાદશાહના હૂકમ પ્રમાણે માલા છોડવાનું નહિ પણ શ્રીગોકુલ છોડવાનું કબુલ કર્યું ત્યારે બાદશાહે તે બાબતનું લખાણ કરી આપવા કહ્યું. તે ઉપરથી શ્રીજીએ ખડીઓ કલમ અને દીવી આવતાં લખાણ કરવા માંડયું. શ્રીજીએ પ્રથમ પોતાનું નામ લખી નીચે બાદશાહનું નામ લખ્યું ત્યારે કલમદાન ધરનારે કહ્યું કે બાદશાહનું નામ પ્રથમ લખવું જોઈએ. તેથી બીજી વખત

લખવાનું થયું. બીજી વખત તેની તેજ ભૂલ થઈ તેથી ત્રીજી વખત લેખ લખવાની જરૂર પડી. શ્રીજીને આવી રીતે પોતાનું નામ પછીથી લખવાનો સમય તે પ્રથમજ હતો અને તેથી ટેવને લીધે ભૂલ થઈ હતી. તે લેખમાં લખ્યું કેઃ—

"અમારા **સુધર્મ સહિત**,બારાણુસી રહીયે જૈય ॥
એણી પેરે ત્યાંહાં લખીય પઠવ્યું દેશપતિ કને લૈય ॥૨૮૩॥

તે જોઈ ને આશ્ચર્ય પામ્યો ભૂપ તેણીવાર ॥
લિખ દીયા લિખ દીયા, કહીને પૂછયું બેવાર ॥૨૮૪॥

લેખ જોઇ બાદશાહને આશ્ચર્ય થાય તેમાં શું નવાઇ ? ધર્મની ખાતર–અરે! તુલસી કાષ્ટની માલાની ખાતર-લાખો રૂપિયાનો વૈભવ કયો સામાન્ય મનુષ્ય આ પ્રમાણે સંકોચ વિના અને આનંદથી છોડી શકે? જે કાષ્ટની માલાને બાદશાહ બેદમડીની ગણતો હતો તેની ખાતર જ્યારે શ્રીજીએ આ પ્રમાણે પોતાનું અઢળક દ્રવ્ય તથા સુખ અને વૈભવનાં અનેક સાધનો ક્ષણવારમાં છોડી દીધાં અને તે દ્વારા પોતાનો ધર્મ ટેક અને તેની સત્યતા, તથા દ્રવ્યાદિ પદાર્થો તરફનો પોતાનો વિરાગ સાબિત કરી આપ્યો ત્યારે બાદશાહની સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ કે શ્રીજીનો ધર્મટેક સાચો છે અને તેઓ પોતાના ધર્મની ખાતર પોતાનું સર્વસ્વ અને પ્રાણ સુદ્ધાં પણ આપે તેમ છે. તેમનો ધર્મ તેમના પ્રાણથી જૂદો કરી શકાય તેમ નથી. અને તેથી જ્યાં સુધી તેમના પ્રાણમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તેઓ કોઇ કાળે પણ

પોતાનો ધર્મ છોડે તેમ નથી. આ ઉપરથી બાદશાહને શ્રીજી માટે પ્રથમ કરતાં પણ વધારે માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ અને તેમની પ્રશંસા કરતો બોલ્યો કેઃ—

"દેખો કાષ્ટકી માલા લીએ છોડે વેસે ધામ ॥
એ વાત સાચી મન ધરી, કહ્યું ધર્મ ઈનકો નામ ॥૨૮૭॥

તે પછી આસફખાન દ્વારા બાદશાહની રજા માગી શ્રીજી પોતાને મુકામે પધાર્યા અને બાદશાહ પોતે જનાનખાનામાં ગયો.

"ભિતર જઈ નુરમોલને પૂછ્યું તે એવું ત્યાંહાં ॥
નુરમહોલ બેઠીહુતી દેખતી હુતી ચિક માંહાં ॥ ૨૮૯ ॥
નુરમેલ ઉઠી કર જોડ, બેઠક દીધી ॥
મનુહાર દેશાધિપતિની, ઘણી કીધી ॥૨૯૦॥
તુમ દેખો ગોકુલનાથકે, મોહોપર કેસાહે ગુસૈયાંકો નૂર ॥
ત્યારે નુરમહોલે વચન, ચાતુરીસુ કર્યો મજકુર ॥૨૯૧॥

પછી નુરમહોલે કહ્યું કે હા તેઓશ્રીના મુખારવિંદનું સુંદર લાવણ્ય અને સૂર્યને પણ ઝાંખો પાડે તેવું પુષ્કળ તેજ મેં ચકમાંથી જોયું છે. તે બધા સાચા ઈમાનનાજ પ્રતાપ છે.

"ઈમાન રાખ્યા ચાહિયે, સો છાંડી કયોં રહે ન્યારા ॥૨૯૪॥

જ્યારે શ્રીજી ધર્મનો જય કરી બાદશાહ પાસેથી બહાર આવ્યા ત્યારેદ્વાર આગળ વૈષ્ણવોની ભારે ભીડ મચી હતી. અને તે સર્વ બાદશાહ સાથેની શ્રીજીની ગોષ્ટીનું શું પરિણામ આવે છે તે જોવા અધિરા થઈ રહ્યા હતા તેમને શ્રીજીએઃ—

" મુસકાઈ મોદે ભર્યા કહ્યું, ભલી ભઈ ભલી ભઇએ ॥
જો ધર્મ રહ્યો એ સાંભળી, સૌ થયા આનંદ મૈય ॥૩૦૪॥

આ પ્રમાણે આનંદમાં આવી જતાં તેઓ પોતાના પ્રાણનાથને તેમના વિજય માટે જયકારના મોટા ઘોષથી વધાવા મંડયા. દ્વાર આગળ જ્યારે શ્રીજી પધાર્યા ત્યારે છડીદાર વગેરે લોકોએ પણ આપને દુવા દઈ બક્ષીસ માગી. તે સર્વનું મન માનતું સમાધાન કરી અશ્વારૂઢ થઈ શ્રીજીએ ચાલવા માંડયું અને વૈષ્ણવોએ આનંદમાં આવી જઇ માર્ગમાં જયકારના અનહદ નાદથી આખું શહેર ગજાવી મૂકયું.

"એ શબ્દ સુખદ સુહામણો, સર્વત્ર વિચાર્યો સાર ॥
ભીતરથી ભૂપે સૂણી પૂછયું; હોત કહા પુકાર ॥૩૧૩॥

ત્યારે હાજરખાન ધશીય આવ્યો; બાહેર જોવા કાજ ॥
આવીને જોયું તો ત્યાંહાં દીઠો, તે અનેક સમાજ ॥૩૧૪॥
આસફખાન એની પાછળ આવ્યા, અિતસે આરતભેર ॥
અધીર મનમાંહે ધરીને, વિચારી એણી પેર ॥૩૧૫॥
જે નરેન્દ્ર તો સંહસે પૂછે છે, એ રખે કરે ઉપાધ્ય ॥
માટેખાન પાછળ થકી આવ્યા, ધરી મનમાં આદય ॥૩૧૬॥
તે શબ્દ જેને સાંભળી, ફરી ગયા દેશપતિ પાસ ॥
વૃતાંત સઘળું ત્યાં જઇ, ખાને કર્યું તે પ્રકાશ ॥૩૧૭॥
ધર્મ કે હિતકું મીલે હે; સકલ હિંદુસ્તાન ॥
દરબાર પર ઠાડી રહી હે, અકીન અપનો માન ॥૩૧૮॥
ગોસાંઈ ગોકુળનાથજીકો, રહ્યો હે યે ધર્મ સોએ ॥
સો સંગકે વે લોક તુમકું, દુઆ કરત સબ કોએ ॥૩૧૯॥

પાદશાહ એ સાંભળીને, બોલ્યો નહિ કાંઈ ત્યાંહાં ॥
ધર્મનો એહનો સરાહી, જાણી રેહ્યો મનમાંહાં ॥૩૨૮॥

આવી રીતે આસફખાને બાદશાહને સમજાવી શાંત પાડયો. પછી શ્રીજીની સાથે આનંદ કરતા વૈષ્ણવો મુકામ પર આવ્યા અને ત્યાં આપે બાદશાહની સાથે જે વાતચીત થઈ હતી તે કહી સંભળાવી.

“ત્યારે ધ્યાનદાસ ને બીજા વૈષ્ણવ મજલસી જેહ ॥
તે પ્રાણુ પ્રભુ આગળ રહીને, કહેવા લાગ્યા તેહ ॥૩૨૬॥

મહારાજ રાજે તે શું કીધું, થઈ મજલસ જ્યાંહાં ॥
પાદશાહે તો એક શ્રી ગોકુલ છોડો કહ્યું હતું ત્યાંહાં ॥૩૨૭॥

તો રાજ કયાંહું નિકટ રહ્યાનો, વિચાર કરતા પાસ ॥
રાજશ્રીની આવડી રીદ્ધી, સંપત્ય લઇ અને વાસ ॥૩૨૮॥

એવડે વેગલે વાણુારસી, જૈશું કયેમ ॥
ત્યારે મહાપ્રભુ **નીતિરક્ષક**, બોલ્યા એમ ॥૩૨૯॥
અરે જેકોઉમૂઠીછોલા બાંટતહે, સો પહેલા બાંટન લેત ॥
તો પહેલે હૂં કેસે કહું, એમ જણાવ્યો સંકેત ॥૩૨૦॥

ત્યારે ધ્યાનદાસે કહ્યું કે હું ફરીથી બાદશાહ પાસે જઈશ અને વાણુારસીને બદલે કોઈ નજીકના સ્થાનમાં રહેવાની પરવાનગી મેળવી લાવીશ. જ્યારે આ પ્રમાણે તેણે પોતાનો સ્નેહ અને વાત્સલ્ય ધર્મ બતાવ્યો. ત્યારે માહાત્મ્ય ભાવે હરિદાસ બોલ્યા:—

“જો વાણુારસી ગયે કહા ભયો, શ્રીગોકુલ તો સદા હે પાસ ॥૩૩૨॥

શ્રીજીના મુકામ પર જ્યારે આ પ્રમાણે વાતચીત ચાલી રહી હતી. તે વખતે બાદશાહને ત્યાં શું બન્યું તે જોઈએ. જનાનખાનામાં ગયા પછી બાદશાહના મનમાં એકાએક ભગવદીચ્છાથી એવો વિચાર થઈ આવ્યો કે મેં ગોકુલનાથજીને ઘણે દૂર જવાનું કહ્યું એ ઘણું અયોગ્ય કર્યું. પણ શ્રીજી સાથે તેમને દૂર મોકલવામાં પોતાનો કેટલો વાંક છે તે બાદશાહ નક્કી કરી શકયો નહિ; અને તેથી તે સવિસ્તર જાણવાને માટે જનાનખાનામાંથી બહાર આવ્યો, તે વખતે,

" આવીને વાકાનવેસ બળભદ્ર; ગોવિંદદાસ ॥
એ બન્ને જણ ઉભા હતા, તેણે સમે ત્યાં પાસ ॥૩૩૭॥

તેમને બાદશાહે કહ્યું:—

" દિક્ષિતને કયા કહ્યા, અરૂ મેં કયા કહ્યા કહ્યું એહ ॥
તેણે તે બહુ વૃત્તાંત કહ્યું, ઉત્તર પ્રત્યુત્તર તેહ ॥૩૩૮॥
વાકાનવેસને ફરીય પૂછયું, દેશપતિયે આમ ॥
ઉનોને લીઆ, કે મેં લીઆ વાણારસીકા નામ ॥૩૩૯॥
તેણે કહ્યું નામ વાણારસીકા, લીઆ હજરત આપ ॥
હાં મેં લીઆ એમ ખેદ કરી, પામ્યો તે પશ્ચાતાપ ॥૩૪૦॥
તે ગોકુળનાથ ગુસાંઈ, હમ પર ગુસે ભયે તો નાહિ ॥
સો તો પાદશાહ જાનો, એણે એમ ઉત્તર દીધો ત્યાંહી ॥૩૪૧॥
તો ગામ છાંડયા અરૂ, કરી વાણારસી નિરધાર ॥
નિરધારકી જાને કવન, લિખ તો દિઆ તિહિવાર ॥૩૪૨॥
પછી સંન્યાસી પર કહ્યું, વે કછુ માનેગો ભલો હમારો ॥

તેણે કહ્યું યામેં ભલો, માનેગો કયો ન તુમ્હારો ॥૩૪૩॥

જહાંગીર જેવો બાદશાહ કે જેનું વચન ભલભલા ઉમરાવો પણ ઉથાપવા હિમ્મત કરી શકતા નહિ અને કદાપિ જો કોઈ કરે તો તેને દેહાંત દંડ જેવી ત્રાસદાયક શિક્ષા કરતાં તે યત્કિંચિત પણ વિચાર કરતો નહિ. તે પણ આ વખતે જો કે શ્રીજીએ તેનું વચન બિલકુલ પાળ્યું નહિ તો પણ કોઈપણ રીતે તેમની પ્રત્યે ગુસ્સે સરખો પણ થયો નહિ એટલુંજ નહિ પરંતુ ઉલટું તેમને પોતે ગોકુલ છોડી વાણારસી જવાનું કહ્યું તેનો તથા પોતાની રીતભાતથી તેમને તો ખોટું લાગ્યું નહિ હોય તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. આ પ્રભુનો પ્રતાપ અને કૃપા નહિ તો બીજું શું ? તે પ્રભુ માટે શું અશકય છે ?

શ્રીજીએ મુકામ પર આવ્યા પછી ઉપરોક્ત પ્રમાણે સ્વજનોને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી, તે ઉપરની ટીકાઓ સાંભળી. પછી સ્પર્શદોષથી સ્વચ્છ થવા સ્નાન સંધ્યા વગેરે કરી ભોજન કર્યું અને પછી સમય થયે પોઢ્યા. બીજે દિવસે બાદશાહ ત્યાંથી મૃગયા રમવા ગયો ત્યારે આપશ્રી આસફખાન પાસે વિદાયગીરી લેવા પધાર્યા. ત્યારે ખાને નીચું જોઇ કહ્યું કેઃ—

"મેરે રહે તે ઘર તુમારા છુટા કહ્યા તે આપ ॥
એમ કહીયને કરવા તે લાગ્યા ઘણુંય પશ્ચાતાપ ॥૩૫૫॥

શ્રીજીએ કહ્યુંએસીકયોં કહત હો, યામેં દોષ નહિ તુમ્હારો ॥
એ કેતીક બાત હેં, જો રહ્યો હે ધર્મ હમારો ॥૩૫૬॥

હમતો જીતે જાત હે, પે એક કહ્યો તુમસુ ચાહિયે ॥
વાણારસી હમ જાએંગે, અરૂ આવેગો ઓઉ ઉહાંહી ॥૩૫૭॥
તબ ફેરીકે જંજાલ હોઈગો, રહ્યો વાણારસી માંહી ॥
વે કછુ ઉપાધી કીએ વિના, રહેગો કબહુ નાહી ॥૩૫૮॥
તાતે સોરમ રહિયે તો ભલો, ત્યારે ખાને કહ્યું તેણીવાર ॥
પાદશાહ તો તુમસુ તબહી, એસે કહ્યો નિરધાર ॥૩૫૯॥
જે જ્યાંહાં તુમારી ઈચ્છા હોવે, તાંહાં રહો અપુને ભાએ ॥
તો ભલા અબતો તુમ ચલો, કરૂંગો મેં સમયો પાય ॥૩૬૦॥
પાદશાહ ન જાનીએ આવે કબ, એક મનીસ છોડો આંહાં ॥
પાદશાહસું કહીલિખ્યા મેં, કરવાએ દેઉંગો ત્યાંહાં ॥૩૬૧॥

તેથી સોરમ જઇને રહેવાની પરવાનગી મેળવવાને માટે શ્રીજીએ અનંતદાસને કાશ્મીરમાં રાખવાનું નક્કી કર્યું અને પછી આસફખાનની વિદાયગીરી માગી.

ત્યારે ખાને આશીષ દીધી, કરજોડી શીષ નમાય ॥
કહ્યું જે તુમકુ તુમારા, કૃષ્ણ હોઉ સહાય ॥૩૬૩॥

આસફખાનથી વિદાય થઈ શ્રીજી મુકુંદદાસને મળ્યા, અને ત્યાંથી મુકામે પધાર્યા. પછી આશ્વિન વદી ત્રીજે શ્રીગોકુળ પધારવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા; તેવામાં વડોદરાનો એક પરમાનંદ જાની નામનો જોશી જે જ્ઞાતે ઓદીચ્ય બ્રાહ્મણ હતો અને ત્યાં ખાનજાહની જન્મોત્રી કરવા આવ્યો હતો તે આવ્યો. તેણે શ્રીજીને વિનંતી કરી કે આપ આટલે છેટે આવ્યા છો તો હું આપને જે મુહુર્ત આપું

તે દિવસે આપ અત્રેથી વિજય કરો, ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું અમે શ્રીગોકુળથી ઝટ આવવા અમૃત ઘટિકા જોઈ નિકળ્યા હતા અને અત્રેથી પણ તેજ પ્રમાણે અમૃત ઘટિકા જોઈ નિકળવાનો વિચાર છે. કારણ કે અમારે જેમ બને તેમ તાકીદથી પાછા જવું છે. ત્યારે જોશીએ કહ્યું કે આપને ગ્રહ, નક્ષત્ર વિગેરેનો વિચાર કરીને કહું છું કે આપ હું આપું તે મુહુર્તે અહિંથી પધારો, તેથી ટીપણું જોઇ,

"શુભ કાલ ઘટિકા દશમે દશમીની પહેલી રાત ॥
પ્રસ્થાનનું મુહુર્ત ધર્યું નિશ્ચે કરી એ વાત ॥૩૮૭॥

શ્રીજીએ પણ તેનું વચન માન્ય રાખ્યું અને આશ્વિન કૃષ્ણ ૧૦ ના રોજ કાશ્મીરથી વિજય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ પ્રમાણે શ્રીજીને કાશ્મીરમાં સાત દિવસ વધારે રોકાવાનું ઠર્યું તેથી ત્યાંના વૈષ્ણવો આનંદ પામ્યા અને ઉપરાઉપરી પધરામણીઓ ચાલવા માંડી અને ઘણા લોકોએ સેવા તથા દર્શનાદિકનો લાભ મેળવ્યો.

વ્રજ

"એણે પ્રકારે સ્થળ ઘણે પધાર્યા વૈષ્ણવ કેરે ઘેર ॥
જેદિવસથીકાશ્મીરઆવ્યા, તે દિવસથી એણી પેર ॥૩૮૯॥

નુરમહેલનો દિવાન દુર્ગાદાસ કાયસ્થ પણ રોજ પાલખીમાં બેસી રાત્રે દર્શન કરવા આવતો અને મુકામ પાસે આવતાં, પાલખીમાંથી ઉતરી પડતો. એક દિવસે આપશ્રીની પાસે ઘણા વૈષ્ણવોને જોઈ દુર્ગાદાસે પૂછ્યું કે આ વૈષ્ણવો કયાંના છે ?

"ત્યારે કહ્યું જે એ **હમારે વૈષ્ણવ** હાથ કરી દેખાએ." તે બધા **ગુજરાત**ના છે અને અમારી સાથે આવ્યા છે. તે સાંભળી દુર્ગાદાસ ચક્તિ થતાં બોલ્યો અહીં તો પંચહજારી જેવો અમલદાર પણ દશ માણસથી વધુ પોતાની સાથે રાખતો નથી, તો આપે આટલા માણસોને સાથે લાવી એવડો મોટો ભારે ખર્ચ શા માટે કર્યો ? ત્યારે આપે કહ્યું કે તેમનો ખર્ચ મારે આપવો પડતો નથી. તેઓ સર્વ પોતાને ખર્ચે અમારી સાથે એમની મેળેજ આવ્યા છે. તે લોકો અમારી એક દમડી પણ લેતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ બીજા કોઈનું પણ કાંઇ લેતા નથી એવા **સ્વાશ્રયી** તે અમારા ગુજરાતી વૈષ્ણવો છે.

એ સાંભળી દુર્ગાદાસે કહ્યું:—

વિશુદ્ધ અંતઃકરણ ગુજરાતી પ્રેમસહિત જેસો
કોઉ હમારો પરદેશી નૈષ્ટિક હોત નાહીન તેસો ॥૪૧૫॥

ત્યારે શ્રીજી બોલ્યા કે :—

"ગુજરાતી હે નાલ શુદ્ધ પેં પરદેશી નાલ શુદ્ધ નાહી.
જો આરસી અરૂ તવામાંહી તારતમ્ય હે જેસો
તવા તો કિતનોહુ માંજીયે, પેં રહે જેસે કે તેસો ॥૪૬૭॥
અરૂ આરસી મેલી ભઈ તબ નેક માંજી જયાંહી ॥
જેસીકી તેસી ઝલમલે, સો નીકસી આવે ત્યાંહી ॥૪૧૮॥

ક્યાં છે હાલ આવાં શુદ્ધ અંતઃકરણ ! અને ક્યાં છે હાલ આવો નિઃસ્વાર્થસ્નેહ ! ક્યાં છે હાલ સ્વપ્રભુના

ચરણારવિંદની સૌરભ અને મકરંદના લોભી ભ્રમરો! ક્યાં છે હાલ સૌભાગ્ય રસમત્ત માતંગો! પ્રિય વૈષ્ણવ બંધુઓ! હાલ આપણને પ્રશ્ન થાય છે કે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી, શ્રીગુસાંઈજી તથા શ્રીગોકુલેશજીના સેવકોનો જે પ્રભાવ આપણે સાંભળીએ છીએ તે હાલ કેમ જોવામાં આવતો નથી? તથા જે લાભ તેમને મળ્યા તે આપણને કેમ મળતા નથી? પરંતુ જો આપણે આપણી જાતનેજ તપાસીશું તો જણાશે કે જે ગુજરાતીવૈષ્ણવોને-આપણાપૂર્વજોને-શ્રીજીએ શ્રીમુખે આરસી જેવા શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા કહ્યા છે તેમની સરખામણીમાં આપણાં હૃદય કેવાં મલીન અને જડ છે તે જણાશે અને પછી આપણા પ્રશ્નનો વધુ ખુલાસો મેળવવાની જરૂર પડશે નહિ. આપણી હાલની કૃતિ અને રીતિ તથા આચાર અને વિચાર સર્વ વાતથી આપણે આપણા તે ભાઈઓના નામને (ગુજરાતી વૈષ્ણવ એબ લગાડીએ છીએ આટલું છતાં પણ આપણા પુષ્ટિપ્રભુ નેક સન્મુખતા પ્રાપ્ત થતાં આપણી કૃતિ સામું જોયા સિવાય આપણને પાળે છે અને બાળકની માફક પોષે છે. તેમની તે કૃપાનું શું કહેવું? પણ હવે તે પ્રભુ આપણામાં આપણને ગુજરાતી નામને) યોગ્ય વિશુદ્ધ અંતઃકરણ અને સ્વાભાવિક પ્રેમનું દાન ક્યારે કરશે?

ગુજરાતી વૈષ્ણવોનાં શ્રીમુખે કરેલાં વખાણ સાંભળી પુરૂષોત્તમદાસ મહેરાને દ્વેષ થયો અને તેથી તેણે કહ્યું:-
તેણે કહ્યું આરસી નિર્મલ હે, લાંછન હોત હે માંહાં ॥

શ્રીજીએ દ્રષ્ટાંત કરી, સિદ્ધાંત કહ્યું ત્યાંહાં ॥૪૨૦॥
જે તારે અનંતેક હોત હે, અરૂ તાકુ લાંછન નાંહી ॥
તોઉ ઉનતે અંધકાર, સો કેસેઉ નહિ જાહી ॥૪૨૧॥
અરૂ ચંદ્રમાકુ જદપિ, લાંછન હોતહે જો સોઈ ॥
તદપિ વે અંધકાર કું તો, દુરિકરતહે આંહી ॥૪૨૨॥
તો લાંછન તે કહા ભયો, એમ કહ્યું પ્રકટ પ્રકાશ ॥
એ સાંભળીને પ્રસન્ન થયા, ઘણું એક ત્યાં દુર્ગાદાસ ॥૪૨૩॥

અને તે દ્વારા શ્રીજીએ બતાવ્યું કે પ્રભુ તો ભક્તોના ગુણગ્રાહી છે. જો એક પણ ગુણ પૂર્ણ હોય તો પ્રભુ સર્વ દુર્ગુણોને માફ કરે છે. કારણકે જીવમાત્ર દોષવાન્ છે. તે કેવળ દોષમુક્ત હોય જ નહિ. માટે પ્રભુ તેના ગુણનેજ ધ્યાનમાં રાખે છે. અને જો મનુષ્યો પણ તે ન્યાયને અનુસરે તો ઘણા દોષોમાંથી (પરની નિંદા) બચી શકે.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે કાશ્મીરના વૈષ્ણવોએ શ્રીજીની સારી સેવા કરી એટલું જ નહિ પણ તે પ્રભુનો પ્રતાપજ એવો હતો કે પોતે ત્યાં બિરાજ્યા તે દરમીઆન ઘણા મુગલ અમલદારો પણ નિયમીત રીતે આપનાં દર્શન માટે આવતા, તથા આપને સુખી કરવા બનતું કરતા.

આ અમલદારોમાંનો એક એરાદતખાન હતો તે જ્યારે જ્યારે બાદશાહ પાસેથી પોતાના મુકામે જતો ત્યારે શ્રીજીના ડેરા પાસે આવી નીચેથી ધ્યાનદાસની સાથે આપશ્રીને પોતાની દુઆ પહોંચાડવતો અને પ્રભુ પણ તે વખતે બહાર આવી તેને આશિર્વાદ આપતા.

કાશ્મીરમાં વૈષ્ણવો તેમજ ઇતરજનોએ જે ભેટો આપને અર્પણ કરી તેમાં ત્યાંના એક પંડિત તરફથી "વિષ્ણુ-ધર્મોત્તર" અને "વ્યાકરણ સાર" એ બે પુસ્તકો હતાં તે પંડિત નિરંતર આપની સાથે જ્ઞાનચર્ચા કરવા આવતો અને તેમાં અરસ્પરસ આનંદ મળતો.

કાશ્મીર વિષે બોલતાં એક વખતે શ્રીમુખે આપે કહ્યું હતું કેઃ—

"ઉહાં વિદ્યા તોહેઓહોત, પેંનાહી કછુ આચાર ॥
બ્રાહ્મણ અરૂ નામ મલેછ, કે અરૂ તેસોઈ વહેવાર" ૪૩૬

ત્યાં જે વૈષ્ણવો ઓહોડા શેઠને ત્યાં ઉતર્યા હતા તેમની તેણે બહુ સારી સેવા કરી.

"જે કો દેશને દોષે કરી, અને શરીર ભોગ નિમિત્ત ॥
અસ્વાસ્થ્ય જેહ પડયા હતા, તેને કર્યું એણી પેરે નિત્ય॥૪૪૩॥

ઔષધ પથ્ય ને જે જોઇએ, તે દીધું સિદ્ધ ॥
વૈષ્ણવની સેવા જોઈને, પ્રસન્ન થયા મહાનિધ્ય ॥૪૪૪॥

નવમીએ શેઠે શ્રીજીને પોતાને ત્યાં પધરાવ્યા. ભેટ પહેરામણી કરી મેવા લઈ આગળ ધર્યા તે સંબંધમાં શ્રીમુખે કહ્યું છે કે :—

"મેરે આગે લે મેવા ધર્યો, પેંલિયો જાયે નહિ ॥
દાખ તો માનો ચુક, મેહેલી મેં એક મુખમાંહી ૪૪૭
તેસી કે તેસી ડાર દીની, દંત દાબત માંહાં ॥
હાથમાં જો લઇ હુતી, સો મેહેલી જ્યાંહાંકી ત્યાંહાં ૪૪૮

પછી શ્રીજી તે દિવસે તેને ત્યાંજ બિરાજ્યા; અને રાત્રે ત્યાંજ પોઢયા. એજ ભક્તજનોની સેવાનું ફળ ! બીજે દિવસે વિજય કરવાનું હતું ત્યારે રામશાહે આવી વિનંતી કરી કે આપ પધારો છો ને મેં દુઃખી હું, શું મને છોડીને જશો ? તેનાં આવાં પ્રેમાળ વચનો સાંભળી પ્રેમ પ્રભુ બોલ્યા :—

" કહ્યું તોકું છાંડે જાયગે, તો લે જાયગે કહા પાછે ॥
છાંડનો હમારે કોઉ નાહિ, સબકુ લે જાયગે આછે ૪૫૩
હમારે કબહુ છાંડનો નહિ, માર્ગમાં આયો જેહ
તો છાંડેગે કયો યાહી, હમોજે સંગ લીએહે એહ" ૪૫૪

પછી બહોડાશેઠને વૈષ્ણવો માટે ઘોડા ખરીદી લાવવા કહ્યું પણ તેણે કહ્યું કે બાદશાહની મનાઇ છે તેથી પૈસા આપતાં ઘોડા મળશે નહિ. તેથી હું તેમને હાથી ઉપર બેસાડી લઈશ. પછી શ્રીજી વૈષ્ણવો રસોઈ કરતા હતા ત્યાં પધાર્યા અને તેમને પૂછયું :—

" કહ્યું કયાંરે ઠાકુર આરોગે, ત્યારે બોલ્યા ત્યાંહાં હરિદાસ
નાજી આરોગેંગે હવે, એ પધારે હે પાસ ॥૪૫૯॥

પછી પ્રથમ રાત્ર ઘડી દશે, કર્યો વિજય ઉલટભેર ॥
દશમી સોમે પ્રસ્તાન કર્યું, હરિદાસ તોંવાર ઘેર ૪૬૦
એકાદશીની અપર રાત્રે, નિપટ ઉઠયા વેગ ॥
ત્યાંહાં અટકના ને કાશ્મીરના, વૈષ્ણવ આવ્યા ભેગ ૪૬૧
અને લોક રાણા રાજસી, તેહનો નહિ કાંઇ પાર ॥
જે કોય આવ્યા તેહની, કીધી તે અતિ મનુહાર ।૪૬૨।

પ્રસાદ બીડાં વસ્ત્ર આપી, વિદાય કર્યા તેણીવાર ॥
પોતે તે પ્રસન્ન થઇ, અશ્વે થયા અસ્વાર ॥૪૬૩॥
સર્વકો સર્વત્ર જ્યાં ત્યાં, કરે જેજેકાર ॥
એણે પ્રકારે જગત જશ, લઈને પ્રાણના આધાર ॥૪૬૪॥
પરમ મુદિત પ્રસન્નતાસું **અજીત આત્મારામ** ॥
અપરાજીતને જીતી વાહાલે, વિજય કર્યો તે ઠામ ॥૪૬૫॥

આ પ્રમાણે આનંદથી ધારેલી ધારણા પાર પાડી માલા અને ધર્મનો વિજય કરી શ્રીજીએ કાશ્મીર છોડયું અને ૨૮ મજલમાં ૬૦ મુકામ કરી આપશ્રી શ્રીગોકુલ પાછા પધાર્યા.

પ્રકરણ ૧૨મું

કાશ્મીરથી શ્રીગોકુલ

કાશ્મીરથી શ્રીજી નિકળ્યા તે દિવસે આગ્રામાં એક વૈષ્ણવને અનુભવ થયો કે પોતે દિગ્વિજય કરી પધારે છે તેણે તે દિવસ લખી રાખ્યો અને પાછળથી ખબર આવતાં માલુમ પડયું કે તેને જે દિવસે અનુભવ થયો હતો તેજ દિવસે શ્રીજી નિકળ્યા હતા.

અનુભવ.

એતાનમાર્ગમાં આવા અનુભવ વિષે કાંઈ પણ કહેવું યોગ્ય નથી. કારણ કે માર્ગાવલંબી સર્વ ભાઈઓને તે વિષે પ્રભુકૃપાથી થોડો કે ઘણો જાતિ અનુભવ થયો હશે. અને ઈતર માણસો પણ જો જ્ઞાની અને બુદ્ધિશાળી હશે તો તેમને પણ તેની સત્યતામાં વાંધો ઉઠાવવો મુશ્કેલ થશે. કદાચ કોઈ અનિવાર્ય કારણને લીધે આવી બાબતોમાં કેટલાકને વિશ્વાસ ન પડે તો તેવાઓને તેની સાબીતી આપવી યા સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો તે વ્યર્થ છે, કારણ કે તે કેવળ સામાન્ય બુદ્ધિનો વિષય નથી.

કાશ્મીરથી માર્ગમાં આવતાં ચિનાબ નદી પર વૃક્ષોના કોતરમાં એક ખાટ ઢાળેલી જોઈ, અને તેની પાછળ રસોઇ

થતી હતી. તે જોઈ શ્રીજીએ વૃક્ષની પ્રશંસા કરી અને કહ્યું કે બડો આશ્ચર્ય ! ત્યાંથી રામુનીસરાહે આવી ડેરા કર્યા; અને પછી હીરપોર થઈ અરાડીભરાડી પધાર્યા.

શ્રીજીના કાશ્મીર પધાર્યાના સમાચાર ૧૭ દિવસમાં સંપૂર્ણ ગુજરાતમાં ફેલાઈ ગયા હતા.

દામોદરદાસ.

અને કેટલાક મહાનુભાવી ભગવદીઓએ તો પ્રસ્થાનનેજ દિવસે અનુભવ દ્વારા સર્વ સમાચાર જાણ્યા હતા. ભરૂચના નાથાભાઈનો ભાણેજ દામોદરદાસ જેના ઉપર શ્રીજીની પૂર્ણ કૃપા હતી તેણે દાદાજીના પુત્ર વેણીદાસની આગળ પોતાનો અનુભવ પ્રકટ કર્યો કેઃ—

"જે શ્રીગોકુલમાંહાં મહા વિગ્રહ, ઉપજે છે એવું મન ॥
પ્રાયે શ્રીજી શ્રીગોકુલથી, બીરાજેછે ક્યાંહું અન્ય ॥૪૦॥

તેમણે તે દિવસ લખી રાખ્યો; અને પછી ૧૩ દિવસે રાજનગર ખબર આવી કે શ્રીજી કાશ્મીર પધાર્યા છે. આવી રીતે સંપૂર્ણ ગુજરાતમાં સર્વને કોઈને કોઈ રીતે ખબર પડી. અને તે સૃષ્ટિ ગુજરાત પ્રસંગમાં જણાવ્યું છે તેમ રસવિલાસી હોવાથી યથાધિકાર સૌને દુઃખ થયું.

ગુજરાતી વૈષ્ણવોનો કલેશ.

"વરણભેદે સ્ત્રી પુરૂષને, અતિ આરતજુત પ્રકટયો કલેશ ॥૪૩॥

તે કલેશ ગ્રસિત થકાં સર્વે, સર્વ ત્યાગ કર્યાં સુખભોગ
તે અવસ્થા કેહની કેહની કહીયે વિપ્રયોગ ॥૪૪॥

માધવદાસ સુલતાનપરિયાએ તો સાંભળ્યું ત્યારથી

માધવદાસ. અન્નજલનો ત્યાગ કર્યો; અને રાત્રે સુતો ત્યારે પણ કોઈ પાસે જલ માગ્યું નહિ. તેનો કલેશ શ્રીજી સહન કરી શકયા નહિ અને તેથી પોતે સ્વપ્નમાં તેને આજ્ઞા કરી કે:—

"જે અરે તું કછું ચિંતા મતિ કરી, હમ કાલી દિગ્વિજય કરીકે
કુશલ સબ સંગ સહિત, વેગહી આવતહેં ફીરી કે ॥૫૧॥

પછી:—

"ગડુઓ લેઈ આપ્યો કરમાંહે એ લે કર જલપાન"
તેણે જલ લીધું તે સ્વાસ્થ્યસઘથૈ એવા કૃપાનિધાન ॥૫૨॥

હરિદાસ. કરેટીના હરિદાસ બુચઈએ સમાચાર જાણ્યા ત્યારથી સખડીનો ત્યાગ કર્યો. રાત્રે તેઓ ધાણી ચણા લઇ રહેતા અને ભૂમિમાં શયન કરતા. તેમણે જ્યારે શ્રીજીનાં દર્શન કર્યાં ત્યારેજ વસ્ત્ર પલટયાં અને નખ ઉતરાવ્યા.

આવીરીતે ગુજરાતની સર્વસૃષ્ટિ—રસમયસૃષ્ટિ વિરહ અવસ્થા ભોગવવા લાગી તેમાંથી જે રહી શકયાં નહિ તેઓ તો સમાચાર સાંભળતાં શ્રીગોકુલ ગયાં પણ ત્યાં શ્રીજીએ તેમને સાથે જવા ના પાડી. અત્રે કોઈ કહેશે કે સ્ત્રીઓ તો સાથે જઈ શકે નહિ પણ પુરૂષોને સાથે કેમ ન લીધા? તેમને નાહકના શા માટે પ્રભુએ દુઃખી કર્યાં? તેનું કારણ તો એટલું જ હતું કે :–

"કોને સાથે તેડવાની ઈચ્છા પ્રભુને નહીય ॥૮૧॥

કારણ કે તેમને વિરહ અનુભવ કરાવવો હતો. આથી જેમને શ્રીજીએ વિરહનું દાન દેવા વિચાર્યું હતું તેમાંથી કેટલાકને તો ત્યાં જવા ઈચ્છા પણ થઈ નહિ અને કેટલાક જવા નિકળ્યા તે પણ શ્રીગોકુલથી આગળ જઈ શકયા નહિ. જેમાં ભગવદીચ્છા ન હોય તે જીવ પ્રયત્નથી બની શકેજ નહિ. કાંઈને કાંઈ વિઘ્ન આવે. (વળી જલેસરથી પણ કેટલાકને આપે પાછા કાઢયા હતા.)

શ્રીગોપાળલાલ અને શ્રીદેવકીનંદનજી.

શ્રીજી કાશ્મીર પધાર્યા ત્યારે શ્રીગોપાળલાલજી અને શ્રીદેવકીનંદનજી ગુજરાતમાં હતા. શ્રીગોપાળલાલજી હાલારમાં હતાઅને શ્રીદેવકીનંદનજી તાપીપોરમાં હતા. શ્રીજીના કાશ્મીર પધાર્યાના સમાચાર રાજનગરથી મળતાં શ્રીગોપાળલાલજીએ શ્રીદેવકીનંદનજીને પત્ર લખ્યો કે કાકાજી કાશ્મીર પધાર્યા છે ને હું તેમની પાછળ જાઉં છું ને તમારે ઉચિત હોય તે કરજો. જ્યારે આ પત્ર મળ્યો ત્યારે શ્રીદેવકીનંદનજી ભોજન કરવા માટે તૈયાર થયા હતા. તે આ પત્ર વાંચતાંની સાથેજ ભોજન કર્યા સિવાય વસ્ત્ર પહેરી ચાલી નિકળ્યા. પછી શ્રાવણ કૃષ્ણ ૬ ના રોજ શ્રીગોપાળલાલજી શ્રીગોકુલ પધાર્યા; અને ત્યાં જન્માષ્ટમીનો ઉત્સવ કરી કાશ્મીર તરફ પ્રયાણ કર્યું. તે શ્રીજીને પાછા આવતાં અરાડીભરાડીને મુકામે મેળાપ થયો.

તેમને આવતા જોઈ શ્રીજી વ્રજના કુશલ સમાચાર પૂછવા આતુર થયા; અને તેથી ન્યાલચંદભાઈ તથા ગણેશ

પહોરૂઆની મદદથી જલદી ઘાટી ઉતર્યા. પ્રથમ વ્રજના વિરહની આરત તો હતી પણ દેખીને સ્મરણ થયું અને તેથી વિરહાગ્નિની મંદ જ્વાલા પ્રજ્વલીત થઈ સકલ અંગને બાળવા લાગી.

શ્રીજીનો વિરહાગ્નિ

"પ્રથમ વ્રજના વિરહની આરતે, વ્યાકુલતા હતી અતીય ॥
અને દેખી સ્મરણ થયું, તેથી થઈ એવીગતીય ॥૧૦૪॥

એ અસાધારણ સુરતે કરી. સલગી તે વિરહાગ્ની ॥
તે વારંવાર આવે, છાતી ભરાઈ એણે લગ્ની ॥૧૦૫॥

પાસે આવતાં "શ્રીગોપાળજીએ દંડવત કરી શ્રીજીના ચરણકમલમાં શીષ ધર્યું".

"શ્રીજીએ કરગ્રહી ઉઠાવી આલિંગન દીધું ॥૧૦૬॥

"શ્રીજી નેત્રાંબુજેથી ચાલ્યા પ્રવાહ, જલના તે ઉપરણો લેય ॥
પૂછે તેમ તેમ અધિક પ્રગટે, આરત મેય ॥૧૦૭॥

એવી અવસ્તાએ એહ પ્રકારે, ગોપાલજી સુમલીઆ ॥
ગદગદ વાણીએ પૂછયું, એહોના મનોરથ ફલીઆ ॥૧૧૧॥

પછી કાકા અને ભત્રિજાએ એક બીજાને કાશ્મીર અને શ્રીગોકુળના સમાચાર કહી સંભળાવ્યા. પછી ત્યાં,

"મેહ શિત વ્યાપે અતિશે, યથાકિંચિત્ કીધો પાક ॥
ભોજન કરી શકયા નહિ પોતે,સહુ કોઈ રહ્યા વણપાક ॥૧૧૭॥
પોતે સુંઠ મીસરી ઘીસું મોહી, ઉષ્ણ કરીયને લીધું ॥
પટુ પહેર્યો સંધ્યા કીધી, એવું શીતે કીધું. ॥૧૧૮॥

અત્રે તે વખતે ટાઢ એટલી બધી હતી કે કડુઓ જલ ભરવા ગયો તેને શીત લાગી એને છાતી પર શેક વગેરે ગરમાવો કર્યો ત્યારે શુદ્ધિ આવી. જેરામ ગાંધીને પણ અસ્વાસ્થ્ય થયું. તેમણે તે વખતે જલ માગ્યું; પણ જલધરીઆને આપતાં વાર થઈ તેથી શ્રીજીએ પોતાના ગડુઆમાંથી આગ્રહ કરીને આપ્યું.

આજ્ઞા.

જો કે તે સામગ્રી હતી માટે લેવાય નહિ તોપણ આજ્ઞા હતી તે. જેરામ ગાંધીએ માની. કારણકે સેવકનો શ્રેષ્ટધર્મ એજ છે કે સ્વામીની સર્વ આજ્ઞાનું એકદમ પાલન કરવું. આજ્ઞાને આધિન થવામાં ધર્માધર્મનો યા અન્ય કોઈ વિચાર કરવો તે સેવકને ઉચિત નથી. શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી પણ તેમના "**अंतःकरणप्रबोधः ॥**" નામના ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરે છે કે:—

आज्ञैव कार्या सततं स्वामिद्रोहोऽन्यथा भवेत् ॥४॥

અર્થ:—(સેવકે) હમેશાં (સ્વામિની) આજ્ઞાજ પાળવી નહિ તો સ્વામીનો દ્રોહ થાય.

પછી પીરપંજાલ ઉતરતાં જેરામ ગાંધીએ દેહ છોડી તે વખતે

અંગીકૃત સામર્થ્ય

"કેણે કહ્યું કદર્જ્ય દેશે મેહેલી, અને ઉચિત થયું એહ ॥૧૨૩॥
એ સાંભળીને શ્રીજી એમ બોલ્યા કરી અંગીકૃતનું અંગ ॥
કહા ભયોરે એ સ્થલ એસો, પેં એ હુતો કાહૂકે સંગ ॥૧૨૪॥

આ વચને કરીને સિદ્ધ કીધું, અંગીકૃત સામર્થ ॥
એ પ્રભુનાં આશ્રિતને, કાંઈ સાધન સું નહિ અર્થ ॥૧૨૫॥
કોઉ સ્થલ કોઉ દેશ ભોમી, ઉત્તમ મધ્યમ કહીય ॥
શુચી અણશુચીઅને,કોઉપ્રકારેએહનેકાંઇબાજેનહિય ॥૧૨૬॥

શ્રીજીના અંગીકૃત ભગવદીઓને અન્ય સાધનોની જરૂર નથી તે વિષે ગોપાલદાસજી એક વધુ દૃષ્ટાંત આપે છે.

રઘુનાથદાસ. એક સમયે પશ્ચિમદેશમાં રઘુનાથદાસ દેશપતિની ચાકરીમાં હતા ને ગઢ સમરાવતા હતા. ત્યાં એક પંડીતે તેમની મૈત્રી કરી અને આશા રાખી તેણે કહ્યું કે મારી પાસે શ્રીમદ્ ભાગવત સૂણીએ. ત્યારે રઘુનાથદાસે કહ્યું કે અવકાશ નથી. ત્યારે પંડિતે જ્ઞાનીપણાના હકમાં કહ્યું કે અવકાશ કેમ નથી? શેતરંજ સોગટાં ખેલતાં અવકાશ ઘણો મળે જે તો શ્રીભાગવત જેવી અમુલ્ય વસ્તુ સાંભળવા માટે અવકાશ કેમ નથી ?

"ત્યારે રઘુનાથદાસે કહ્યું, તમો શ્રીભાગવતનો અર્થ ॥
જાણ્યો નથી તો શું સાંભળીએ, તમો કનેથો વ્યર્થ ॥૧૩૨॥
અને જો જાણો તો શ્લોક એકનો, અર્થ કહો સમજાવી ॥
તેણે કહ્યો પણ તે વાત કાંઈ, એઓને ચિત્ત નહિ આવી॥૧૩૩॥
"પછી શ્રીજીએ કહેલો અર્થ, કહી સંભળાવ્યો ॥
તે પ્રસન્ન થયો પછી, ગોકુલ જઈ નામ પામ્યો ॥૧૩૪॥

ત્યાં જઇ તેણે =ચુહુડીનો સંગ કર્યો; ત્યાંજ દેહ છોડયો. સ્મશાનમાં તેનું શબ બાળ્યું ત્યાં એક વૃક્ષ ઉપર

એ પ્રેત રહેતા હતા તેમને આ શબનો ધૂમાડો પહોંચતાં તેઓ પ્રેતયોનિમાંથી મુક્ત થઇ પાસે આવી ઉભા. તેમને પાસેના બે વટેમાર્ગુએ જોયા. તેમણે જાણ્યું કે આ કોઇ મહાપુરૂષ છે કે જેના શબના ધૂમાડાથી પ્રેતની પ્રેતયોની છૂટી.તેથી તેઓ આ મહાપુરૂષની તપાસ કરવા શહેરમાં ગયા. ત્યાં માલૂમ પડયું કે તેની કૃતિ ઘણીજ ખરાબ હતી પરંતુ

=ચુહુડી=નીચજાતની સ્ત્રી.

તે શ્રીજીનો સેવક હતો. શ્રીજીના શરણનો આવો પ્રભાવ જોઈ વટેમાર્ગુ શ્રીગોકુલ જઈ શરણે થયા.

અરાડીભરાડીની ઘાટી ઉતરવી કેટલી કઠણ હતી તે વિષે શ્રીજીએ આપના હાંસી પ્રસંગમાં કહ્યું છે કેઃ—

અરાડીભરાડીની ઘાટી.

“એસો કઠીન સ્થલ પાદશાહી મહોલે જે ઉતરે ઘાટી ॥
સો પાય પયાદી બૈયર આવે, ઓર હાથમેં પકરે લાઠી ॥૧૫૯॥
ચાદરકુ શીષપર ડારીકે, મોહોખોલે ચલી આવે ॥
કહે કોઉ આયકેં હમપેં પકરો બાંહ હમારી ॥૧૬૦॥
સો હમારે કોઉ કોઉ વૈષ્ણવને હાથ ખેંચીકે ઉતારી ॥૧૬૧॥
તબ ખોજા બોજા સહેહી રહે ઠોર કે ઠોર ઉહાંહી ॥
નાતર વે હરામજાદે કાહુ ફટકન દેવે તાંહી ॥૧૬૨॥
પેં ઉહાં કોઉકો ચલે નહિ, કયાંહુ કરો કોઉ કેસે ॥
સો એક હમારેમહાવીયા હુતો, વે કહેને લાગ્યો એસે ॥૧૬૩॥
ભલા ભયા ભલું થયું જે કાશ્મીર આવ્યા સાથ ॥
નહિ તો પાદશાહની બયરનો કયાંથી સહાતા હાથ ॥૧૬૪॥
....

આડે પાસે નીચે ખોહ તે જોતાં તિમીર આવે ॥
કેમકેમ ડગલું ભરીએ પણ મનમાં ધીરજ નાવે ॥૧૬૭॥
એવી વીસમી ઘાટીય સુખ સું ઉતરી સુખ દીધું ॥
રક્ષાનું કારણ પ્રભુએ મોડેથી સૂચન કીધું ॥૧૬૮॥

ભરાડીથી પીરપંજાલ, પોસાન, રતન, રતનપંજાલઉતરી છઠ્ઠી મજલે રાત્રે થાને પધાર્યા. ત્યાં એક

ખાનજમા.

સ્થળે ખાનજમા નામનો એક સરદાર જેણે બાદશાહના હુકમથી સ્ત્રીઓની માફક નાકછેદાવી વાળી પહેરી હતી તે બેઠો હતો. શ્રીજીના પધાર્યાનું સાંભળી તે પોતાના માણસોને કહેવા લાગ્યો કેઃ–

''દેખો ભાઇ અકીદા ઇનકા, જો એક માલાકે લીને,
કેસે કેસે ઘર ઇનકે, સો તબહીં છાંડીકે દીને ॥૧૭૪॥

બીજે દિવસે શ્રીજી પધાર્યા ત્યારે તે માર્ગમાં મળ્યો તેને આશીર્વાદ આપવા શ્રીજીએ સુખપાલમાંથી ઉતરવા માંડયું. ત્યારે તેણે કહ્યુંઃ–

ત્યાંહાં ગોસાંઈ! નહિ અહીંય ॥૧૮૦ ॥
ઉતરો મત બેઠે રહો તુમ, કહ્યું કરી મરજાદ ॥
પછી રૂપીઓ શ્રીફલ આપીને દીધો આશીર્વાદ ॥૧૮૧॥

પણ તેણે શ્રીફલ રાખી રૂપીઓ પાછો આપ્યો.

થાનેથી જોર આવી શ્રીજીએ મુકામ કર્યો. ત્યાં નુરમોહલનાં આભુષણ રાખનાર ખોજા દીનારે

ગુજરાતના સેવક.

વૈષ્ણવોને પૂછ્યું કે તમે કોણ છો? તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે અમે ગુજરાતના

છીએ અને શ્રીગોકુલનાથજીની જોડે આવ્યા છીએ. ત્યારે ખોજાએ જોડે આવવાનું કારણ પૂછતાં તેઓએ કહ્યું કે અમે તેમના સેવક છીએ. ત્યારે તેણે કહ્યું કે તમને સર્વને ખાવા રોટી તેઓ આપે છે? ત્યારે તેમણે કહ્યું:-

"હમારે જો કછુ હે સો ઇનકો હે, એમ કહ્યું જ્યારે ॥
ભલે ભલે તુમ આછે સેવક, મેં સમજ્યો તે સુંચ ત્યારે ॥૧૯૧॥

પછી તેણે શ્રીજીને કહ્યું તમારે સેવક તો ઘણા છે પણ જે તમારી સાથે છે;

"ઇનકો કછુ અધિક કરિયો, તે પ્રસન્ન થયા સુણી એહ,
મુસકાઈને એમ બોલ્યા, જે યામાં કહા સંદેહ ॥૧૯૪॥

પછી ચિગસનોસરે થઇ ભંભેર મુકામ કર્યો. અહીં પર્વતનો વિકટ માર્ગ પુરો થતાં સર્વ પ્રસન્ન થયા. અત્રે અમદાવાદથી ગઢવી આવી મળ્યા. દૂરથી શ્રીજીનાં દર્શન થતાં તેમના નેત્રમાં હર્ષાશ્રુની ધારાઓ છૂટી અને દંડવત કરતા કરતા બોલવા લાગ્યાઃ-

ગઢવી.

"મહારાજ મહારાજ વલ્લભ દેવ, જલહલત બ્રહ્મ જેહ;
ભામણે ભામણે જાઉં દેખતા કયા કહ્યું એહ ॥૧૯૮॥
એમ કહીને કહ્યો દુહો સોરંઠી, જે દીઠે લાગી દાહ;
આગે અણદીઠાતણી તે, મન રહ્યું તન માંહ ॥૨૦૦॥
ધગધગતું ધન રાજીયા, કહી દુહા કહ્યા અનેક ॥
બીજાં કવિત કહ્યાં ઘણાં, તે કયાં લગી કહુ વિવેક ॥૨૦૧॥

અત્રે શ્રીજીએ ડાઢી સમરાવી ભોજન કર્યું, એટલામાં

શ્રીગોકુલથી કુશળ સમાચાર આવ્યા.
શ્રીગોકુલના સમાચાર. સંધિયા દોહરાએ શ્રીકરમાં પત્ર મુકયો.
પણ તે વાંચતા પહેલાં મોઢેથી સમાચાર
પૂછયા ત્યારે તેણે કહ્યું કે શ્રીવિઠ્ઠલરાયજીને ત્યાં શ્રીયમુના બેટીજીનો જન્મ થયો છે. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું કે બેટી ભઈ તો કહા ભયો સબ કુશળ ચહીયે. પછી શ્રીજીએ પૂછયું કે તારી સાથે કોઈ છે કે તું એકલોજ છે. ત્યારે તેણે કહ્યું કે ગુજરાતથી હરિભાઈ અને ભગવાનદાસ આવ્યા છે. આથી શ્રીજી સમજ્યા કે તે અત્રે આવ્યા છે. પણ તે તો શ્રીગોકુલ હતા. તેથી વૈષ્ણવોના દર્શન માટે થએલો શ્રીજીનો ઉમંગ નરમ પડયો. પછી પત્ર વાંચી શાંત થયા.

શ્રીજીને વૈષ્ણવોના મિલાપની–અને ખાસ કરી ગુજ-
રાતી વૈષ્ણવો–એવી ચાહ રહેતી કે પ્રથમ
ગુજરાતીનો પક્ષપાત. જ્યારે વિજય કર્યો ત્યારે પુરૂષોત્તમદાસે
કહ્યું કેઃ–આ ગુજરાતી ભીડ કરવા શા
માટે આવે છે? એમનું શું કામ છે? એમને કહો કે પાછા જાય. હમણાં થોડે સુધી તો ઘણા આવશે પણ પછીથી દુઃખ પડશે એટલે ભાગી જશે. ત્યારે ગુજરાતીનો પક્ષપાત કરી આપ બોલ્યા :—

"સંગ ઓર નિવાહ કીયેકું ગુજરાતી હે જેસે ॥૨૧૬॥
ગુજરાતી સો ઓર કોઉ નાહિ. સંગ નિવાહન કાજ;
કેવો પક્ષપાત કરી બોલ્યા, શ્રી મહારાજ ॥૨૧૭॥

પછી વિસરામે વિનંતી કરી કે રાજ પત્ર લખી

આપો તો હું શ્રીગોકુલ વધાઈ લઈ
વિસરામની વધાઈ. જાઉં. જેથી મારા પર અધિકારીજી અ-
પ્રસન્ન છે તે કાંઈ કહે નહિ. ત્યારે
શ્રીજીએ કહ્યું:- "વે કહારે! તું હે સંગ હમારે" ॥૨૧૯॥
અહીંથી શું વધાઈ લઈ જઇશ? અમારાથી કેટલો વેગે
પહોંચીશ? પછી વાહેણી ભાડે કરી સામગ્રી ભરવા કહ્યું
અને આશ્વિન સુદ ૭ ના રોજ ભંભેરથી વિજય કર્યો.

તાપીપોરમાં શ્રીજીના કાશ્મીર પધાર્યાના સમાચાર
મળ્યા ત્યારે વધુ ખબર લેવા કેટલાક
શ્યામદાસનો પત્ર. વૈષ્ણવોને મોકલ્યા હતા. તેઓ વિનંતી
પત્ર લઇ શ્રીજીને અત્રે મળ્યા. પત્રમાં
શ્યામદાસના હસ્તાક્ષર જોઈ શ્રીજી પ્રસન્ન થયા.

"તે ઘણું પ્રસન્ન થઈ કુલસું વાંચીને, એમ કહે વારંવાર;
હમારે વૈષ્ણવને મનુષ્ય પઠાયે, લેને યહાં સમાચાર ॥૨૨૭॥

આવેલાઓને શ્રીજીએ પૂછ્યું કે ત્યાં સમાચાર કોણે
કહ્યા? ત્યારે વૈષ્ણવે કહ્યું કે આગ્રેથી ખાનખાના પર પત્ર
આવ્યો હતો તેથી તેના દિવાન સુંદરદાસે માલાના મામલે
રાજના કાશ્મીર પધાર્યાના સમાચાર કહ્યા તેથી:—

"વૈષ્ણવે હમ તુમ પાસ ઇડાયે, જો રાજકી ચીઠી પૈયે;
ઉનકું ચિંતા બહોત ભયે હે, વેગહી હમ ફીરી જૈયે ॥૨૩૦॥

મને વેગે કામકરી કુશલ સમાચાર લાવવા બદલ ઈનામ
આપવા કહ્યું ને તે પછી શ્રીજીએ નીચે પ્રમાણે પત્ર
લખી આપ્યો :-

શ્રીજીનો પત્ર.

"સ્વસ્તિ શ્રી વલ્લભાના ત્રિકમદાસ વેણીદાસ ॥૨૩૨॥
કૃષ્ણદાસ તારા શેઠ શ્યામદાસ પ્રભુની શુભ આશીષ;
સમીહ ભાવાનાસારસ્મહે અપરંચ લખ્યું વ્રજાધીશ ॥૨૩૩॥
સદા શ્રીકૃષ્ણ સ્મર્તવ્ય કિંચ હમ અપુને સુધર્મ સહિત;
યથારથ જે કછુ હતો કર્તવ્ય સો ઉત્તર કવે વિહિત ॥૨૩૪॥
સો ઉત્તર કરીક અતિ સનમાનસું ફિરિ આયે હે હમ;
હમારી દિશતે કોઇ ભાંતિક ચિંતા મતિ કરિયો તુમ ॥૨૩૫॥

એક અંશ અણુમાત્ર કત્રહુ તુમ કછુ ચિંતા મતિ કરિયોં;
આપની ઓર પ્રસન્ન હોયકે મનમાં ધીરજ ધરિયો ॥૨૩૬॥

તુમારે પત્રતેં અતિ સુખ પાયો કિમધિક સંતોષ;
પત્ર પ્રસાદ આપીને વિદાય કર્યા રસનાએ રસપોખ ॥૨૩૭॥
પત્ર તાપીપોર પહોંચવા ત્યાં ભારે ઉત્સવ થઇ રહ્યા.

ગોપાલભાઈ

દોલતનગરથી સાથ અને ગુજરાત થઇ શ્રીજીનો મુકામ ચિમાખડગ થયો ત્યાં ચિનાબ નદી ઉતરી ચાંદણ ગામમાં ગોપાલભાઈ સુતારે દેહ મુકી. જ્યારે શ્રીજીએ તેનું અસ્વાસ્થ્ય સાંભળ્યું ત્યારે કહ્યું:—

"ઇનકી સેવા નીકે કરીયો, અરૂ બહોતેક ઉપચાર ॥૨૪૫॥

ડોલી કરી મનુષ્યકું રાખો, એ મતિ કછુ દુઃખ પાવે;
એસી ભાંતિ કરો જો એ, પાછેથેં સુખસું આવે ॥૨૪૬॥
ત્યાંથી એમનાબાદમાં ગોપાળદાસે પધરાવ્યા ને સજ્યાસમર્પી.

ત્યાં તલાવે ડેરા કરી ભોજન કર્યું. સવારે સાદરે પધાર્યા.

ત્યાં સીધામાં વાણીઆનો રૂપિઓ આવ્યો તે વૈષ્ણવની રસોઇ કરતાં હાંડામાંથી નિકળ્યો. શ્રીજીએ પૂછતાં કહ્યું કેઃ— "રહેન દો ચિંતા નાહી;

વાણીઆનો રૂપીઓ

"ઈન બહોતનકે રૂપિયા લીયે હોયગે સીધામાંહી ॥૨૫૧॥
જે કેતી કોડીએ છુએ નહિ, અને રાખ્યો એમ કરી એહ;
એ મધ્યે અસાધારણ મોટું,કારણ છે કાંઈ તેહ ॥૨૫૨॥

ત્યાં લખમીદાસ વસાણી માટે ગયા તેમને શ્રીજીએ ઉજળા (ચોકખા) મગ લાવવા કહ્યું. પણ ખંત અને ધીરજ મળ્યા નહિ તેથી શ્રીજીએ તેમને ફરી ફરીને ત્રણ વખત મોકલ્યા. છેવટે મળ્યા તે ઉપરથી શ્રીજીએ કહ્યું કેઃ—

"જે વસ્તુ હાથ તળકી આવે,જળ ખોજે એસી ભાંત ॥૨૬૦॥

પંદરમી મજલ કરી શ્રીજી એકાદશીએ લાહોર ભગવાનદાસને ત્યાં પધાર્યા. અને દ્વાદશીએ લાહોરથી દિલ્હી. આગલ મુકામ કર્યો. અત્રે શ્રીગોકુલથી સુંદરપટેલ, સોમજી ને સબજી નામના ત્રણ વૈષ્ણવ આવ્યા. ત્યાંથી વિજય કરી આશ્વિન સુદ ૧૩ ના રોજ પટીએ આવી પહોંચ્યા. અત્રે ભગવાનદાસે પ્રથમની માફક મનોરથ કર્યા અને મુશકીભમર ઘોડો સમર્પ્યો. પછી અહીં ઘોડા, વાહિણી, છકડા, તથા બીજી નાના

ભાંતની સર્વ સામગ્રી તથા તેને સાચવીને લાવવા રતનજી વોરા, માંડતભાઈ, રામા મસાહ તથા ભગવાનદાસને મૂકી શ્રીજી પોતે મોટી મજલે સુલતાનપુર સલાએ થઈ તલવન પરમાનંદને ત્યાં પધાર્યા. અને ત્યાંથી અંબાલે થઈ સ્થાનેશ્વર મુકામ થયો. સ્થાનેશ્વરથી રાત્રે વિજય કર્યો. રાત્રિ ઘણી હોવાથી સૌને ઉંઘ આવવા લાગી તેથી આપે ગોપાલજીને કંઇ વાત ચલાવવા કહ્યું. પછી કરનાલક અને ગુનોર થઈ **અષ્ટમીએ** દિલ્હી મુકામ કર્યો. રસ્તામાં નરેલથી વધાઈ લઈ પહોરૂઓ મોકલ્યો.

દિલ્હીમાં મુકુંદદાસને ત્યાં કાશ્મીરમાં આપેલા વચન પ્રમાણે શ્રીજીએ મુકામ કર્યો. તેની સ્ત્રીને

દિલ્હીથી નંદેશ્વર. નામ આપી શરણે લીધી. ત્યાં રસોઇ થતા સુધીમાં સ્નાન માટે નિગંબોધ પધાર્યા. ત્યાં ઈન્દ્રપ્રસ્થના અધિકારી રાજા કૃષ્ણદાસ મહેરાએ આવી દર્શન દંડવત પ્રણામ કર્યા. ઈંદ્રપ્રસ્થથી આસો વદ ૯એ વિજય કર્યો અને પરભલ થઈ ટોડલ પધાર્યા. ત્યાં ઘોડા બળદને પાણી પાઇ ગોળ દાણા ખવડાવી વિશ્રામ આપ્યો. ત્યાંથી નીકળી આસો વદ ૧૦ મે નંદિશ્વર મુકામ કર્યો. ત્યાં નંદજીને મંદિર પધારી ભોજન કર્યું. પછી ઉંઘ ન આવવાથી પ્રયાણ આગળ ચાલુ રાખવા કહ્યું પણ શ્રીગોપાલજીની વિનંતીપરથી સર્વે થાકેલા હોવાથી વિચાર માંડી વાળ્યો. **શ્રીજીની** ઉતાવળનું કારણ તેમનો વ્રજભક્તો માટેનો વિરહ હતો. "ભક્તનો વિરહ અસહ્ય સહેવાને, સદા મહાકાતર પણ એ ૩૦૯

પણ શું કરે ? તે દેશને ચરણ સંબંધનું દાન કરવાનું હતું; તથા વ્રજભકતોને દેશાંતર વિરહના રસનો અનુભવ પણ કરાવવાનો હતો.

"કેવલ વિરહ વિના નહોય સંયોગ રસ સંપન્ન
મુખ્ય ક્ષુધા હોય તો, અજમ થાય આપ્યાં અન્ન ॥૩૧૧॥

તેથી શ્રીજી કાશ્મીરથી વેગે પધાર્યા.

જયારે પ્રભુ માલાના કારજથી પહોંચ્યા તે ઉપરાંત
વ્રજ સ્થિત ભકતનાં ઉભય વિરહ જયુત આરત થાય ન શાંત ૩૧૭

બીજે સવારે નંદિશ્વરથી શ્રીજી શ્રીગોવર્ધન પધારી શ્રીગોવર્ધનનાથજીનાં દર્શન કરી શ્રીગોકુલ પધાર્યા (કારતક વદ ૧૧)

(અહીં સાતમું માંગલ્ય પુરૂં થાય છે અને તે પછી આઠમાં માંગલ્યમાં વિરહાવસ્થાનું લાંબું વર્ણન આપેલું છે.) અલબત્ ! રસના વિલાસીઓને તો તેમાંથી ઘણું જાણવાનું મળે તેમ છે તો પણ જ્યાં સુધી પ. ભ. ગોપાલદાસની વાણીનો સાક્ષાત્ અનુભવ થાય નહિ ત્યાં સુધી તે અભિ-લાષા પુરી થઈ શકે તેમ નથી. કવિની વાણીને ગદ્યમાં મુકતાં તેનું ગૌરવ, શોભા, અને આકર્ષતા જાય છે એટલું જ નહિ પણ વાંચકને અપ્રિય થઇ પડે છે અને વળી ખાસ કરીને જયારે કવિ લાગણીઓ પ્રદર્શીત કરે છે ત્યારે તો તે ભાવોને ગદ્યમાં મૂકી શકાતા નથી. માટે રસના જીજ્ઞા-

સુજ્ઞો તો મૂળ પુસ્તક જોઇ જીજ્ઞાસા પુરી કરશે. આટલું છતાં જે થોડા ઘણાથી સંતોષ માની શકે તેને માટે મૂળ પુસ્તકમાંથી કેટલાક ફકરા નીચે ઉતાર્યા છેઃ—

આ ફકરાઓમાં શ્રીજીના કાશ્મીર પધાર્યા પછી તેમના વ્રજભક્તોને તથા શ્રીજીને પોતાને જે વિરહાગ્નિ ઉત્પન્ન થયો હતો તેનું કાંઈક વર્ણન છેઃ—

“કોએક તો એ વિયોગનેરે કહે છે વન્હી જાજવલ્યમાન;
કો મણીધર ભૂજંગમ કહેરે, કો ફંદ ફાંસી સમાન ॥૨૨॥
કો હલાહલ વિષ કરી કહેરે, કો ભાલક સમ સંગ;
કો લોહની સલાકા કહેરે, કો સાલ ભેદક સર્વાંગ ॥૨૩॥
વિરહ વ્યાધિ જ્વર કો કહેરે, ઘુણુ કીટક ડેવલી સોય;
પ્રલાપસુ કો એક કહેરે, દાવાનળ કરી કહે કોય ॥૨૪॥
એકહેવાને એવો કહ્યોરે, પણ એથી અધિક મહાઉગ્ર;
આવર્યો જાયે કોણે નહિરે, દુઃખનું મૂલ સમગ્ર ॥૨૫॥
તે પદાર્થ તો પ્રાણ લઈઅનેરે, મહેલે છે નિરવાણ;
આતો પ્રાણને લે નહિરે, ન એ મહેલેરે પ્રાણ ॥૨૬॥
એવો વિરહ શ્રૃંગારાંત પાતીરે, તેના છે દ્વિવિધ પ્રકાર,
એક શ્રૃંગારે સવલિત રહેરે, એ કેવલ મહાસાર ॥૪૨॥
રસ અનુભવ કર્યા વિનારે, અધકી ઉપજે છે જેહ;
તેનેકેવલવિપ્રયોગ રસ કહીએરે, પ્રગટ પ્રસિદ્ધ છે એહ ॥૪૩॥
અને સંયોગરસ અનુભવ્યા પછીરે, વળતો વિયોગ જે થાય
તે શ્રૃંગારે જુત વિપ્રયોગ તેરે, શ્રૃંગારરસ કહેવાય ॥૪૪॥

એ ઉભય રસનો અધિષ્ઠાતારે, શ્રીવિઠલેશકુમાર;
દાતા ભોક્તા શ્રીવલ્લભજીરે, પરમ પ્રેષ્ઠ જે સાર ॥૪૫॥
જે વિરહીજનનું જીવનસદાયે, સર્વ ઇંદ્રિય સુખસાદ,
દ્વિદલરસનું ધામ એરે, તાપાત્મક સ્વરૂપ અનાદ્ય ॥૪૬॥
વિલાસ નિજજનના વલ્લભરે, સ્નેહરૂપ રસરૂપ;
વિરહરસનો ભોગતારે, કામકેલીકર્તા ફલરૂપ ॥૪૭॥
રતિપતિ પ્રિય પ્રેમ ભર્યોરે, પ્રેમ, વ્યસન આસક્ત;
તદ્દાત્મકત ચતુર્વિધીરે, અવસ્તાજુત અનુરક્ત ॥૪૮॥
તે પ્રથમ પ્રભુના અનુભવતણોરે, કરૂં છું ભાવ સુચન
એ અનુભવ વેદના થકીરે, પ્રભુ અતિઅકુલાય મન ॥૫૮॥
મન તનમાં તલફે ઘણુંરે, ઉર અંતર એમ થાય;
સ્વભાવિક વિયોગનીરે, વ્યથા કહીએ ન જાય ॥૫૯॥
તેણે પીડા પીડે અંગ અંગનેરે, તેથી હોયે વ્યાકુલ;
ક્ષણું ચેતન ક્ષણું ચેન નહિરે, સ્નેહનું સાલે શૂલ ॥૬૦॥
સ્વાસ્થ્ય સુખ કયાંહુ નહિરે, આવે અરૂચી અપાર;
રાત્ર દિવસ નિદ્રા નહિરે, મનમાંહે એહ વિચાર ॥૬૧॥
સ્વપ્ન અવસ્થાએ સંગમરસનારે, સ્વાદનો અનુભવ થાય
નેવળીસ્વપ્નજાગ્રતનિંદ્રામાંહરે,ત્રિવિધીઅવસ્થાથઇજાય॥૬૨॥

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રીજીના કાશ્મીર પધાર્યા પછી વ્રજભક્તો આર્તિભર્યાં રહેતાં હતાં અને કેવળ મેળાપની આશાએ પોતાના પ્રાણ ટકાવી રહ્યાં હતાં. તેમને હવે જેમ જેમ શ્રીજીનો મુકામ પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ અનેક તરેહના શુભ શુકન થવા લાગ્યા.

ઉથલો:—"કો કહે દિવસ બે ચાર થયાં,
માફું વામ અંગ ફરકે ઘણું;
કો કહે ભુજ ફરકે ને અતિશે,
લાગે છે સોહામણું ॥૧૬॥

ચાલ:—કો કહે મારે આંગણે એમ થાયે,
અભિનવ પક્ષી બોલી ઉડી જાયે;
કો કહે આવી મારે દ્વાર,
કાગ કરે છે શુભ ઉચ્ચાર ॥૧૭॥

એક કહે જે મધુપ આવી આવી,
કર્ણે સ્પર્શ કરે છે સુભાવી ॥૧૯॥

સર્વને સહેજે મનમાં મોદ;
ઉપજી ઉપજી આવે પ્રમોદ ॥૨૦॥

ઉથલો:—દશે દિશથકીશુભશબ્દના ઉચ્ચાર, અતિશે સાંભળે;
સાંભળી સખી સખીયને કહીકહીયને ભાવે મળે ॥૨૩॥

એ તો કાંઈ આચરણુ દેખીએ છીએ અભિનવું;
આનંદ આગમતણું, જાણે દ્વાર એ પ્રકટ હવું ॥૨૪॥

ચાલ:—આપણા ભાગ્યના ઉદય થયા હોએ,
પ્રભુ પાઉંધારે એવું કહે કે એ ॥૨૫॥

એવું સખીનું વચન સાંભળી,
સર્વકો હરખીત થયાં મનરલીયાય ॥૨૬॥

અસ્તુ અસ્તુ કહે પ્રફુલીત મન,
સફલ હજો બાઈ તારૂં વચન ॥૨૭॥

આવી રીતે સર્વત્ર સર્વને મનમાં સ્વાભાવિક રીતે આનંદ થતો હતો તેવામાં નરોલેથી મોકલેલો શ્રીજીનો પહેરૂઓ **કારતક વદ ૧૦** મે શ્રીગોકુલ આવી પહોંચ્યો ને વધાઈ કહી.

ઉથલોઃ—"પ્રગટીકરણુ આનંદસાગર વચન એહનાં સાંભલી
વિરહ વ્યાધની આધ્ય અતિસે
સૂણુત માત્ર સહેજે ટલી ॥૩૨॥
ચાલઃ—એ વધાઈ આવતાં વધાઇને સંગ
સર્વને પ્રાણુ આવ્યા અંગ અંગ ॥૩૩॥
ભાગ્ય સ્વરૂપ વધાઈયો આવ્યો;
તે સર્વ કાજ જીવતદાન લાવ્યો. ॥૩૪॥

ગર્જના સહિત આચાનક ચઢીય,
નૌતન અંબુદ આવ્યો ઉમડીય ॥૪૧॥

આવીને અતિ વૃષ્ટિ થાયે જ્યાં વહી;
જીવ માત્ર પશુ પક્ષી અધિક ॥૪૨॥

સ્થાવર જંગમ સર્વનાં મન;
પૂરણુ થાય રસ સંપન્ન ॥૪૩॥
તેમ અહાં વ્રજસ્થિત ભક્ત જે આતુર;
તેને એ વધાઈથી ચાલ્યાં આનંદપુર ॥૪૪॥

જેણે જહાં સુણીયું તે પહેલાં;
તે ધસમસી આવ્યા ઘેર વહેલાં ॥૫૭॥

પરસ્પર એક એકને વાત;
કહેતાં ઉલટ અંગ ન માત ॥૫૮॥

કો સુણી હુલસીને વળગે કોટે;
કો ચરણ લાગી અને ઓટે ॥૫૯॥
કો ભામલડા લઈ ઉર ચાંપે;
કહેનાં આતુર થઈ ઉર કાંપે ॥૬૦॥

પછી વિગતવાર સમાચાર સાંભળવા સર્વ વૈષ્ણવો મંદિરમાં ગયાં અને કેટલાંક સ્ત્રીજન તો શ્રીવહુજીમહારાજ પાસે જનાનામાં પણ પહોંચી ગયાં.

"વહુજી વનિતાએ પરવરિયાં; સૌના આદરને અનુસરિયાં
ફુલે ફુલે દે આવકાર સૌને સાથે કહે સમાચાર"

ત્યાંથી વહુજીએ શ્રીગોપાલ પાસે જઈ તેમને પત્ર જોવા કહ્યું એટલે,

પત્ર લખ્યું છે શ્રીમહારાજ, તેનું દરશન કરવા કાજ ॥૭૩॥
શ્રીગોપાલ ને રાયજીઉદાર; મલીયો બહુ વિધિ બહુ પરિવાર.

પછી વધાઈનો પત્ર લઈ શ્રીગોપાલે વાંચ્યો અને વાંચતાં વાંચતાં વિહ્વલ થયા દ્રવ્ય વસ્ત્ર વગેરે આપી વધાઈઆને સંતોષ આપ્યો; અને પાસે ઉભેલા વૈષ્ણવોએ પણ યથાશક્તિ વધાઈ આપી.

"એકથીએક અધિક મનભાવી, પ્રહસીને પહેરામણી પહેરાવી
પહેરાવ્યો ગોસાંઈજીને પરિવારે; અને વળી જ્યાંવદેક નરનારે
વાજીંત્ર ભેગા કરીયનેતેડયા; મોદે ભર્યા પ્રમુદિત થઇ આવ્યા.
"શબ્દ શ્રવણ પંથે સૂણી અને અંગ અંગ અમી ઢરે,
ઉલટ તણાં ઉત્સાહ ઉછલીત થઈ અને, આનંદ ભરે,

આવી રીતે આનંદોત્સવ કરી સર્વ પોતપોતાને ઘેર ગયાં અને શ્રીજી આવેથી પોતાને કેવું સુખ થશે તેના તે ભકતજનો મનોરથ કરવા લાગ્યાં.

“એક કહે મનમાન્યા તે કરશું; મલીમલીને મહાસુંદર વરસું એમ અંતરથી અતિ અનુરાગ; પ્રગટે પ્રેમતણો તે પરાગ, એકને ઉર આરત અતિ વાધી; પંથ નિહાળે પ્રેમ બાંધી, જે પ્રભુ પધારશે આણી વાટે; ઉભા રહીશું જસોદા ઘાટે.

ભકતોના મનોરથ.

“એક કહે ઉછવનાં ઉપહાર; કરો સહુ બહુ વિધિ બહુય પ્રકાર; શૃંગાર સુગંધ ને વળી મેવા; તે આનંદે આણી લેવા. રચના કરી સૌકોએ રસાલી; અતિ આદરે કહે વારીવારી. કોએ તે નિશા સંપૂરણે જાગે; કરિ પકવાન તે પ્રેમે પાગે.

આવી રીતે શ્રીગોકુલમાં શ્રીજીના પધારવાની વધાઇ આવવાથી સર્વત્ર આનંદ ઉત્સાહ ફેલાઈ રહ્યો હતો; અને ભક્તજનો પ્રાતઃકાલે પોતાના પ્રાણપતિને વધાવવા માટે અનેક પ્રકારની માંગલીક સામગ્રીઓ સજ્જ કરવામાં એવાં તો રોકાઈ ગયાં હતાં કે શહેરમાં ભાગ્યેજ કોઈ માણસે તે રાત્રે નિંદ્રા કરી હશે.

નંદીશ્વરથી વિજય કરી એકાદશીએ પાછલી છ ઘડી રાત્રી રહેતાં શ્રીજી શ્રીદ્વાર લીલાસ્થળે પધાર્યા. ત્યાં આગળથી વિસરામ વધાઈ લઇ ગયો હતો. તેને વધાઈ

પહોંચતાં ત્યાંના શ્રીગુસાંઈજીએ ગઢવી વિસરામને વધાઈમાં રૂપિયો આપી, ઘોડેસ્વાર થઈ સામા આવ્યા. શ્રીજી તળેટીએ પધાર્યા અને ખબર પડતાં વૈષ્ણવો દર્શનાર્થે આવી પહોંચ્યા. પછી,

'શ્રીજીએ કહ્યું નાહે જો લઈએ, નાહેકે વેગ હી ભીતર જઈએ.'

શ્રીગોપીનાથજીના ત્યાંનું પીડરૂ હોવાથી ન્હાવાનું પ્રયોજન નહિ સરે, એમ જણાયાથી શ્રીજી પાધરા પર્વત પર ચઢયા. ત્યારે લક્ષ્મીદાસે લાડણુને (મુખીઆનું નામ) કહ્યું કે શંખનાદ કરો, ત્યારે તેમણે મર્મ સમજ્યા વગર કહ્યું કે હજુ ઘણી વાર છે. ત્યારે લક્ષ્મીદાસે કહ્યું કે "તું તો ખડો ગમાર છે ૨૦૭

ફટ ભુંડા હું જાણુતો જે તેં કાંઈ જાણ્યું હશે આંહી
પણ તું તો મૂરખ અતિ ઘણો, તેં તો કાંઈ જાણ્યું નાહી
ચાલઃ--શ્રીવલ્લભજી સહેજે પધારે તે જ્યારે
શ્રીનાથજી સામા જાય તે ત્યારે ૨૦૯

તો આજે મહા પરાક્રમી દિગ્વિજય કરીય,
કાશ્મીરથી પધારીયા ફરીય ૨૧૦

તો શું નાથજી પોઢી રહ્યા છે આંહાં;
ક્યાંહાં લગી સામા ગયા હશે ત્યાંહાં ૨૧૧

હું તો કહું છું રીત્યને કાજ,
નાથજીને તું શું જગાડશે આજ ૨૧૨

પછી શંખનાદ થયો; અને માર્ગ મર્યાદા પ્રમાણે શ્રીજીએ દંડવત ઝાંખી કર્યાં. જો કે મનમાં શ્રીગોકુલ

જવાની આરત હતી, તોપણ ધર્મરક્ષક મર્યાદા સાચવવા મોટાભાઈ ત્યાં હતા તેમને મળવા પધાર્યા; અને પછી શ્રીગોકુલ તરફ વિજય કર્યો. શ્રીગોકુલ પધારતાં અતિ ઉતાવળને લીધે સાથેના વૈષ્ણવોને પછીથી આવવા કહ્યું પણ તેમને તે વખતની શ્રીગોકુલની શોભા જોવાનો લાભ મળે એ વિચારથી ખેદ થયો.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રીગોકુલમાં તો સર્વ વાટ જોઈ રહ્યાં હતાં એવામાં શ્રીગોવર્ધનથી બીજો વધાઈઓ આવ્યો એટલે,

"મનના મનોરથ તરંગે ચઢયા તે એ સાંભળી
મોદ પ્રસર્યો શત ગણો; અંગઅંગમાં કુલી ૨૪૯
બડા બડભાગી માધવદાસ, ધોળ પ્રકટ કર્યા મહા રસ રાસ.
ત્યાં મહિલા મન મોદ ન માય, સૌકો મલીમલી અને ગાય.
અતિ આનંદે ઉન્મત્ત માતાં, ગાય સોળ તે મનને સોહાતાં
ગાનરસે વસ વ્યાકુલ થાએ, પ્રિય સમાગમ સુખને ન્યાયે
ધન્ય ધન્ય માતા રૂકિમણીજી, વલીયો વેગે ગોકુલનો રાજીયો
એક કહે સજની સાંભળો. વાત કહેતાં અનંગ અંતર ગાજીયો
એક ઉચ્ચ સ્વરે આર્દ્ર થઈ કહે, આવો ગોરી આવો શામળી;
ભલે આવ્યો ગોકુલકેરો નાથ, કહી કહી આવે છે મનની રળી.

સ્વપ્રભુની પધરામણી અર્થે ભક્તજનોએ પોતાનાં દેહ ગેહ વગેરેને શણગારી સજ્જ કર્યાં હતાં:—

"કો શોભિત કરે સદન શ્રૃંગાર; ચિત્ર ચિત્રે વિવેક વિચાર
શેરીએ સાથીઆ પરમ સોહાગી; પુરે પ્રેમ પ્રીય અનુરાગી.

ત્યાં ગુલાલ રંગવાને, મધ્ય અબીલ તે ઉજ્વલવાને.
તોરણુ બાંધે ઉલટ ભરીય; ધ્વજા પતાકા આંગણુ ધરીય.
ચોક પુરે ચતુરા ઘણા, ચતુરાઈએ ચિતસું ધરી.
પ્રભુ પધારે પ્રગટ થૈ ને, પ્રેમવેલ તે વિસ્તરી.

પછી સમય થતાં હરિભાઈ, રઘુનાથદાસ, લીંબજીદાસ, માધવદાસ વગેરે વૈષ્ણુવો તથા શ્રીવિઠ્ઠલરાયજી વગેરે કુટુંબીજનો આપને શ્રીગોકુલમાં પધરાવવા સામા ગયા. "શ્રીગોપાલ વિઠ્ઠલરાયજી સાથ; પારને ખરકે આવી નામ્યાં માથ. શ્રીજીએ છાતીસું ચાંપીને લીધા; વાત્સલ્ય મનોરથ બહુ સાધ્યા પરમાનંદ રસિક રસદાતા, વિજય તણે આનંદ રસરાતા સૌભાગ્ય ત્રૈલોકય તણા નેહ; સંગે રહી બિરાજે છે તેહ. જોઈ ભક્ત તણાં સૌ વૃંદ; શ્રી અંગ અંગ ઉમડયો આનંદ.

પછી વિસ્તારક નાવમાં બિરાજી શ્રીજી શ્રીયમુનાજી ઉતર્યા તે વખતેઃ—

ચિત્રની અનુહાર થૈયને; કો એક તે જોઈ રહ્યાં;
મૂર્છીત થયાં કો થયાં વિહ્વલ, ગદગદ કો રોધે ગહ્યાં ॥૩૪૯॥
કો સ્વપ્ન કે સાચું કહે, કો વિચારે વિસ્મય થઇ;
સ્વરૂપમાં એ લીન થઈને, થયાં સૌ કો રસથઈ ॥૩૫૦॥
જે ગુણીજનનો સઘળો સાથ; પધારે તે શ્રીગોકુલનાથ
સૌ આનંદે આદુલ માન; જ્યાં ત્યાં હોયે મંગલ ગાન
કલા વિચિત્ર કરે કલાવંત; સંગીત ભેદ લહેત અનંત
વાજીંત્ર વાજે છે બહુ પ્રકાર; ભણે નિશાન ગંભીર ઘોર

ગાંધર્વ કરે તે અતિશે ગાન; રસે દ્રવિત ઉપજાવે તાન.
નૃત્યકારી ચાલે નૃત્ય કરતા; તાલ ભેદ ભાવે પગ ધરતા
મૃદુ મૃદંગ તણો થાઉકાર; વિલક્ષ વાદ્ય વાજે તે અપાર
તેનાં સ્વર ધુની સંગીત સજીયાં જેહેવા લીલાથી ઉપજીયાં
એનીપેરે પુલીનથી પ્રાણધર; પધારે છે તેણીવાર.

માર્ગમાં આવતાં જમુના નામની ગોવાલણે દહીંની દહેંડી આગળ ધરી. એટલે શ્રીહસ્તે બંદન કરી તેને ઉચિત દાન આપ્યું.

"તેવે ઘનશ્યામજીએ દંડવત્ કીધા; શ્રીજીએ ઉઠાવી ઉરસું લીધા

આ પ્રમાણે પુલીનથી પરિવાર અને ભક્તજનોના મોટા સમુહ સાથે શ્રીજી આનંદ ઉત્સવભેર જસોદાઘાટે થઈ જગમોહનમાં પધાર્યા.

"ઘાટથી તે વાટ સઘળી, સુશોભિત મંદિર લગી;
બેહુ પાસ કદલ કુંજ સોહે, રહ્યા શોભાએ પગી ૪૧૩
ત્યાં ધૂપ અગર તણાં અનુપમ, ઉખેવ્યાં અતિ અભિનવાં;
તેણે સુવાસિત વિથિ કરી છે. પ્રાણ પ્રભુને આવવા ૪૧૪
મંગલ કલશ સોહાસણી, સન્મુખે લાવ્યાં પ્રભુ જ્યાંહાં;
મહામંગલ નિધિ કહી કળીયને, બંધાવ્યા છે ત્યાંહાં ૪૨૩

શ્રીજી જ્યારે મંદિરે આવી પહોંચ્યા ત્યારે સમય રાજભોગનો હતો. શ્રીઠાકુરજીનાં દર્શન કરી શ્રીજી ભીતર વહુજીને મંદિર પધાર્યા. ત્યાં વહુ બેટી સર્વ મળ્યા તેમને આશીષ દીધી. પછી બંને બેટીજીને મસ્તકે શ્રીકર ફેરવી શ્રી બેઠકમાં પધાર્યા અને ત્યાં ગાદી મૂઠે બિરાજ્યા. પછી

ત્યાં ભેગા થયેલા સર્વ વૈષ્ણવને કાશ્મીરના સમાચાર કહ્યા. તે સાંભળી વૈષ્ણવો કહેવા લાગ્યા કેઃ—

" જો રહ્યો છે નિજ ધર્મ તો, ગામની તે શી વાત છે;
જ્યાં બિરાજે મહારાજ, ત્યાં શ્રીગોકુલ સાથ છે ૪૫૫

ઉત્થાપનનો સમય થતાં શ્રીજી ન્હાવાને જલઘરે પધાર્યા. ત્યાં પુષ્પાવતીબાઈએ આપને પવિત્રું પહેરાવ્યું; અને ઉત્થાપન કરી રહ્યા પછી એકાદશી હોવાથી પુત્ર પરિવાર સાથે ફલાહાર કરી શ્રી બેઠકે પધાર્યા. ત્યાં વૈષ્ણવોએ ભેટ પહેરામણી કરી. આ પ્રમાણે ૯૧ દિવસે શ્રીજી કાશ્મીર જઈ શ્રીગોકુલ પાછા પધાર્યા.

શ્રીજીના શ્રીગોકુલ પાછા પધારવા સંબંધમાં આપનાં કૃપાપાત્ર, ખંભાતના વૈષ્ણવ પ્રાગદાસમુલીઆ (જ્ઞાતે વિશનગરા વાણીઆ) ની સ્ત્રી સૌભાગ્યદેને અનુભવ થયો અને તે દ્વારા ગુજરાતમાં ખબર થઈ.

અન્નકુટોત્સવ.

કાશ્મીરથી પધાર્યા પછી શ્રીજીએ શ્રીગોકુલમાં દીપોત્સવ કર્યો. તે દિવસે સેનઆરતિ પછી સમાજ સાથે શ્રી યમુનાજી પર ખરીકમાં પધાર્યા. સવારમાં મંદિરમાં આવી ગોવર્ધન પુજા કરી પાછા ફરીથી ખરીકમાં પધાર્યા. ત્યાં ગોવાળોએ કરેલા ગોવર્ધનની પુજા કરી કુનવારો સમર્પ્યો. દરેક ગ્વાલને માથે શ્રી હસ્તે પાઘ બાંધી તથા એક એક કોરો મલરો, પાંચ પાંચ ઠોર પકવાનનાં, પાંચ પાંચ ટકા રોકડા તથા પાન આપ્યાં અને પછી ગાયોને ખેલાવી આપ મંદિરમાં પધાર્યા ને અન્નકુટભોગ ધર્યો આ પ્રમાણે અન્નકુટોત્સવ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

શ્રીગોકુલથી સોરમજી.

શ્રીગોકુલથી સોરમજી.

અન્નકુટનો ઉત્સવ વિત્યા પછી શ્રીજીએ બાદશાહને આપેલા વચન પ્રમાણે શ્રીગોકુલ છોડવાનો વિચાર કર્યો. જોકે આપે શ્રી ગોકુલ છોડવાનું નક્કી કર્યું હતું. પણ વાણારસી કે સોરમજી ક્યાં જવું તે ચોક્કસ થયું નહોતું અને પોતે આસફખાનને સોરમજી માટે ઇચ્છા જણાવી હતી તો પણ તે બાબતનું હજુ કાંઈ નિરાકરણ થયું નહોતું તેથી ક્યાં જવું તે વિચારવા જેવું હતું. તેમ છતાં પણ પોતે આપેલું વચન યોગ્ય રીતે પાળવું જોઈએ તે હેતુથી શ્રીજીએ રહેવાના સ્થાનનું નક્કી થતા સુધી શ્રીગોકુલ છોડી પ્રસ્તાન કરી અન્ય સ્થળે રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેથી શ્રીગોકુળ છોડવાનું શુભ મુહુર્ત જોવડાવ્યું. કારતક સુદ ૫ નું મુહુર્ત આવ્યું. શ્રીજીએ શ્રીગોકુલ છોડવા માંડયું એટલે વૈષ્ણવોએ તેમની સાથે જવાનો ઈરાદો કર્યો ત્યારે આપે કહ્યું કેઃ—

“તાતે હમકુ તો એ અવશ્ય કર્તવ્ય ઉહાંલો જાનો સહી ઓર તુમ સબે કોઈ હાંરહો, તુમકું કછુ ચિંતા નહી ।।પરછા

ગામ તો ખાલી હોત નાહી, એ દાદાહે તુમહુ રહો;
સંગ તુમ કાહેકો આવત, મોહોસુ સોતો કહો ।।૫૨૮।।

........................ત્યારે સર્વ મળી કહ્યું ત્યાંહી ।।૫૨૯।।

હમ ન રહે હમ આવે સાથ; લજ્યા હમારે નાથ કે હાથ
હમ આવેંગે તહાં જહાંરાજ; ઓરનસું ન હમારે કાજ

આ પ્રમાણે ના પાડવા છતાં સર્વ આપની સાથે થયા ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું:—

"ત્યારે શરણાગતનું શરણુ શ્રીજી બોલીઆ ધીરજધરો ।।
તો આઓ સબ ઇચ્છા તુમ્હારી ચિંતા કછુ મતિ કરો ।।૫૩૫।।

એ પ્રમાણે કહી શ્રીજીએ કારતક સુદ ૫ ને શુક્રવારે રાજભોગ સરાવી શ્રીગોકુળથી મુકામ ઉઠાવી મહાવનમાં ડેરા કરાવ્યા. અને ત્યાં પ્રબોધની અને દીપમાલિકાના ઉત્સવ કરી દ્વાદશીને દિવસે રાજભોગ પછી બ્રહ્માંડઘાટે મુકામ કર્યો.

"ત્યારે ત્યાંહાં પાઓધારીઆ, શોભા તે કહી જાએ નહીં ।।
જુઓ તો જાણે મહા નિરૂપમ,શ્રીનગર તે વસ્યું અહીં ।।૫૪૧।

ઠામે ઠામે આનંદ ઉત્સવ ગાન થાય છે ઘણાં ।।
ભીન ભીન ઘરનાં ભીન ડેરા, તેહ ભવન સોહામણાં ।।૫૪૨।।
ભિન્ન ભિન્ન સેવાં તણાં મંદિર, પાઠશાલા સોહતી ।।
ભિન્ન ભિન્ન બેઠક અભિનવી,તે જગતનાં મન મોહતી ।।૫૪૩।।
ભિન્ન ભિન્ન ઘોડાશાળો અને, ભંડારનાં સ્થળ એહવા ।।
રચ્યા રચનાએ અનેક તે, વિશદ થાયે નહી તેહવા ।।૫૪૪।।
મહા આનંદ થઇ રહ્યો છે તે આંહાં,
એ વાત જાણી જોગટે ચિદ્રુપે ત્યાંહાં ।।૫૪૫।।

ત્યારે વિચાર્યું મનમાં તેહ; એહનો બોલ રહ્યો કહ્યું એહ
તો એ મારે માથે થાએ; એહના રાખ્યા રહ્યા કહેવાએ
"પછી મથુરાથી ચોબે ને ચોધરીઅ;
શ્રીજીકને પઠવ્યા તે એવું કરીઅ ।।૫૪૮।।

એહવું કરીને મોકલ્યા જે જાઓ તમો જૈને કહો;
જે હું લખીશ પાદશાહ તમો જાઓ માં અહીંએ રહો

આ ઉપરથી ચોબાજી અને ચોધરી આપશ્રીના તંબુમાં આવ્યા ત્યારે સર્વ લોકોને ત્યાં આનંદ કરતાં જોયા. કોઇ ગ્રંથની ચર્ચા કરતા હતા, તો કોઈ ટીપણી કે ટીકા વાંચતા હતા, તો કોઈ ગાતા હતા અને કોઈ ખેલતા હતા. ત્યાં આવી ચોબાજી અને ચોધરી શ્રીગોપાળને મળ્યા.

"તેણે કહ્યું શ્રીગોપાળને, અમે આવ્યા છું આ વાતે અહીં ।।
એ ભીયે કહ્યું આએ ભલેપે, એ વાન માનેગે નહી ।।૫૫૮।।

પછી શ્રીજી વિશ્રામ લઈ ઉઠયા એટલે તેમને દંડવત્ કરી સંન્યાસીનું નામ લઈ તેના કહેવા પ્રમાણે વિનંતી કરી. ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું:—

"એ કહા કહે પહેલે કોણુ એહ;હમ કહા ઈનકે કહે છાંડે ગેહ
કહા છાંડેગે ઘર ઈનકે કહે કે ઈનકે કહે હમ રહત હે;
કે હમ કબહુ ઈનકો કહ્યો કીનો હે કાહુ ભાંત્ય હે ।।૫૬૫।।
ઉહાં દેશાધિપતિકું કહ્યો હે તાતેં જાત હેં ઈચ્છા કીયે;
આપુ હીયે વિચાર કીયો, નતુ જાત હે ઇનકે લીયે ।।૫૬૬।।
એ કહા લીખ પઠવેગો, અરૂ ઈનકે લીખે કહા હોયગો;

કહા ઈનકી પ્રસન્નતા, અપ્રસન્નતા કરી કહા ખોયેગો
એસી એ કહે તાહીકું, જે ગને ગીનતી માંહ ઇનકું ॥

આવો ઉત્તર સાંભળી તેઓએ ગુપચુપ જવા માંડયું એટલે આપશ્રીએ તેમને પ્રસાદ વગેરે આપી રજા આપી. તેઓએ સંન્યાસીને;

"ત્યાંહાં જેને કહ્યું, સુણ મતિ મંદ;તે તો સહુકો કરે છે આનંદ
આનંદ જયાં ત્યાં થઈ રહ્યો છે, નગારાં વાજે ઘણાં;
કો ખેલે છે કો હસે છે કો ગાય છે સોહામણાં ॥૫૭૩॥
એમ થઈ રહ્યું છે તેહના મનમાં ઘર મુકયા તણું;
કાંઇ દુઃખ નથી અને તાહારી પરવાહ કાંઈ છે નહિઅણું ૫૭૪

ચોબાજી તરફથી આ સમાચાર સાંભળી ચિદ્રુપ તો ભૂંઠો પડી ગયો, પણ ચીડાઈને,

"કહ્યું જે જુઓ શું કરૂં છું મલું પાદશાહને આંહાં;
તો એહોશું તેહવું કરૂં જે હેવું છે મારા મનમાંહાં ॥૫૭૬॥

જ્યારે શ્રીજીને કાને આ વાત આવી ત્યારે પોતે કહ્યું કે જ્યારે તે બાદશાહને મળશે ત્યારે કરશે ને પણ મળશેજ નહિ તો કરશે પણ શું?

સોરમ માટે બાદશાહની રજા.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે કાશ્મીરથી નીકળતી વખતે સોરમજી રહેવા માટે બાદશાહની લેખી પરવાનગી લાવવા શ્રીજીએ અનંતદાસને ત્યાં મુકયા હતા. શ્રીજીના નિકળ્યા પછી થોડા દિવસમાં બાદશાહ શિકારમાંથી પાછો આવ્યો. તે વખતે તેણે આસફખાનને શ્રીજી વિષે

પૂછ્યું. એટલે તેણે કહ્યું કે તેઓ તો આપને મળી તરત ગોકુલ ગયા છે. તે સાંભળી બાદશાહે અધીરાઈથી પૂછ્યું કે શું તે મારા ઉપર ગુસ્સે થયા છે કે મને મળ્યા સિવાય ચાલ્યા ગયા? ત્યારે આસફખાને કહ્યું આપ એ શું બોલ્યા? તેઓ તો કોઈ પર ગુસ્સે થાય નહિ તો પછી આપ ઉપર શા માટે વિના કારણ ગુસ્સે થાય? આપે તો તેમની કહેલી દરેક વાત માન્ય રાખી છે તો પછી તેમને ગુસ્સે થવાનું શું કારણ છે? એમને ફક્ત ધર્મ સાચવવાનો હતો અને તે સચવાયો તો પછી એમને ગુસ્સે થવાનું શું પ્રયોજન તો પણ આપે એમને વાણારસીમાં રહેવાનું કહ્યું તે તેમને પસંદ પડ્યું નહોતું કારણ કે સંન્યાસી પાછો ત્યાં જશે અને તેમને હેરાન કરશે, અને તેથી જો આપની ઈચ્છા હોય તો આપણે તેમને આ ખટપટ મટતા સુધી સોરમજી રહેવા લખીએ. ત્યારે બાદશાહે કહ્યું કે ગોકુળ સિવાય આપણા રાજ્યમાં સોરમ યા કોઈ પણ અન્ય જગાએ તેમની મરજી પ્રમાણે રહે એ પ્રમાણે તેમને લખી મોકલો. આ ઉપરથી આસફખાને ઉપર પ્રમાણે લખી બાદશાહને બતાવી તેનો મો'ર શિક્કો કરાવી લીધો. પછી બાદશાહ શ્રીજીના ટેકની પ્રશંસા કરતો બોલ્યોઃ—

"દેખો ભાઇ દમડીકી માલાકે લીએ, એતનો કીયો;
સબ કોઉ કહે ઘર ન છાંડે, ઘર છાંડે કે ઈન લીખ દીયો
પે છાંડેંગે કે છાંડેંગે નાહિ; લિખી દીઓહે તો રહેંગે ક્યાં
તાંહી, ધર્મ ઈનો રાખ્યા સવ માંહી, ઉન કીઆસો સંન્યાસી-

કા ધર્મ નાંહી. ત્યારે આસફખાને કહ્યું એસા; વે તો હાકેમ
હે સંન્યાસી કેસા ભૂપને ઇચ્છા થઈ સેહજ સુભાવી;
ઓઘડા સંન્યાસી ઉપર અરૂચ થઈ આવી ॥૫૯૬॥
અરૂચ થઇ આવી અને તેણે સમે તેહવા માંહાં;
ફિદાઈખાન એમ બોલિઆ, જે જીવેજી આલમપનાં ૫૯૭
ઉન ધર્મકું લિખિદિઆહે અરુંકાજ ઉનકે ધર્મસું;
ત્યારે ખાનઆજમ બોલીઆ પાદશાહ સાથે મર્મસું ૫૯૮
પાદશાહ અકબર કે કહે તે હમ સુનીહે સમાજમાં;
કાહાનકા પ્રાગટ હૂઆથા પાંડવોકા રાજમાં ॥૫૯૯॥
અરૂ દીક્ષિતકા પ્રાકટ્ય હુઆહે રાજ્ય મેરેમેં અબે;
હિંદુકા ધર્મ બડા બોહોત, સોપુરાન શાસ્ત્ર કહત સબે ૬૦૦
સો અબ સબે હમજાની; બાત બડોને કહીસો માની ૬૦૧
સોતો પ્રત્યક્ષ દેખો ગોકુળનાથજીને,
સંપતિ ગિની નહિધર્મકે લીને ॥૬૦૨॥
પાદશાહે કહ્યું ઘર કયોં છોડેંગે એસે;
કિતનો એક વૈભવહે કૈસેં ॥૬૦૩॥
ત્યારે કહ્યું હે બડીહે રાજધાની,
જગત પ્રસિદ્ધ નહિ કછુ છાની ॥૬૦૪॥
છાની નહિ વે પ્રસિદ્ધ હે બહોત ગઉ ગાડી ઘની;
છોટી બડી બાદશાહી હે, યાહીકે બનાઈ બની ॥૬૦૫॥
તો કયોં છોડેંગે શાહે કહ્યું, ત્યારે આસફખાં બોલ્યો અહીં;
વાકે ધર્મસે તો કાજ હે, વૈભવ સેં કાજ કછુ નહિ,
ત્યારે ખાનઆજમે કહ્યું જે, મહાપુરૂષ અરૂ મહત જે;

કુરિયતજોહે સો એઈહે અરૂ, જે કછુહે સો એઈહે ॥૬૦૭॥

ઓર કુત્તા મહંત કેસા કાહેકા મહાન્ત વે;
ઓ મહન્ત પાદશાહને કીયા, ઓર કોન વાસુ કહત હે
એ વાત સાચી સાંભળી ન બેઠી મનમાંહાં;
તેહનું પરિ અવસાન જણાશે મથુરા જાંહાં ॥૬૦૯॥

પછી સોરમ રહેવા માટેનું લખાણ લઈ આસફખાને અનંતદાસને આપ્યું પણ અનંતદાસે વિચાર કર્યો કે હાલ તો બાદશાહ ખુશ મિજાજમાં છે એટલે ઠીક પણ વખતે સંન્યાસીના સંગથી કદાચ તેનું મન ફરી જાય તો શ્રીજીએ વાણારસી રહેવા માટે જે લખી આપ્યું હતું તેના આધારે તે દુષ્ટ પાછો ફરીથી વાણારસી મોકલવા માટે ખટપટ કરે તેથી તે પ્રથમનું લખાણ પાછું લેવું જોઈએ. આથી અનંતદાસ ત્યાં રહ્યા પણ તે લખાણ તો સારંગદેવ પાસે હતું. તે તે આપતો નહિ ને વાયદા કરતો. એક વખત સારંગદેવની મા શ્રીગોકુળ યાત્રાએ આવી હતી અને ત્યાં શ્રીયશોદાઘાટ ઉપર દાતણ કરવા બેઠી હતી. તે વખતે શ્રીજીના જળધરીઆએ તેનું અપમાન કર્યું હતું. અને ત્યારથી સારંગદેવ શ્રીજી તરફ દ્વેષ રાખતો હતો. આથી અનંતદાસજીને કાશ્મીરમાં વધારે વખત રોકાવું પડયું. અધુરામાં પુરૂં તેઓએ શ્રીજીને આ વિષે પત્ર પણ લખ્યો નહિ.

અત્રે શ્રીજી તો અનંતદાસની રાહ જોઇ રહ્યા હતા. કારણ કે કયાં જવું તેનો આધાર તેના ઉપર રહેલો હતો. આ કારણથી તેઓશ્રી પહેલે ડેરે સાત દિવસ અને બીજે

ડેરે વીસ દિવસ રહ્યા તો પણ અનંતદાસ તો આવ્યાજ નહિ અને તેમનો પત્ર પણ મળ્યો નહિ તેથી શ્રીજી છેવટે થાકીને ગડુઆનો ઘાટ ઉતારી એક વખત ફરીથી શ્રીગોવર્ધનનાથજીનાં દર્શન કરી આવ્યા. પછી જવાબની વધુ રાહ ન જોતાં આપે સોરમ જવાની તૈયારી કરી.

" ત્યાંહાં પ્રથમ મુખે સેવ્ય સ્વરૂપની પાલખી સિદ્ધ કરી ધરે
ભોગ બીડાં જલ રહ્યાના પ્રકાર તે માંહે કરે ॥૬૨૨॥

પછે ડેરા તંબુ સુંદર રંગ રંગ વિચિત્ર ભાવના
રાવટી સમીઆણાં સુખદતે, અધિક રૂચિ ઉપજાવતા ॥૬૨૩॥

બીછાવણાં જરતારી ગાદીઓ સુખદ મકમલતણી;
તકીઆ મહારંજીત જડિત, કૂતણુ તણી રચના ઘણી ॥૬૨૪॥

રથ ઘોડા વાહેણી બહુ જાત, કયાં લગી કહીએ નાના ભાંત
ગાડી છકડા ઉંટ તણી પેર; એમ સામો કર્યો પોતાને ઘેર
કુટુંબ ગ્યાતગામ લોકને કાજ; સામો કીધો કર્યા બહુ સાજ

સાજના બહુ ભાતના કીધા; ગાડી સહસ્ત્રાવિધિ ભરી.
ઠામ ઠામથી ભાડે અણાવી, તેટલી ઘર નીકલી ॥૬૨૯॥

સર્વને ડેરાના સાજ કીધા, જેહને જેવા ગમે;
જેહને કરજ હુતાં તેહનાં, તે કરજ આપ્યાં તે સમે
ખાનપાન ને વસ્ત્ર પાત્ર એમ તેહને આપ્યું બહુ;
હિતસમાધાને કરી એણીપેરે સંતોષ્યા સહુ ॥૬૩૧॥

સનમાન દેઈ સર્વને ઘર કહ્યું, સાજમાં કરશોમાં તમ્હો
તમારે કાજે સુહુ તે સાજ કીધો છે અમ્હો ॥૬૩૧॥

આવી રીતે સર્વપ્રકારની તૈયારી કરી માગશર સુદ ૨ ના રોજ રાજભોગ પછી સોરમ તરફ પ્રયાણ કરતા હતા.

"ત્યારે પુરૂષોત્તમદાસે કહ્યું યોં આવત મેરે મનમાંહાં;
ગાય અપને બહોતહે સો સબેસંગ આવે કહાં ॥૬૪૬॥
ગાય દુઃખ પાવે બોહોત અરૂજે ગરાનીવહે નહી;
તાતે સંગ કછુ એક લીજીએ, અરૂ ઓર સબ છાંડે આંહી ॥૬૪૭॥
ત્યારે ગોકુલપાલ બોલીઆ, જો ગાયકું છાંડે આંહાં;
તો સંગ લે જાઈએ કહા, ગાય તો જાંહાં હમ તાંહાં ॥૬૪૮॥
હમકું એઈ લાગત આછે, હમ તોહેં એ ગાયનકી પાછે;
ગાય વિના વૈભવ કા કાજ, એમ શ્રી મુખે કહ્યું મહારાજ"

એવામાં રામરતન નામના મહાવનના કિરતનીઆએ આવી વિનંતી કરી કે આપ શ્રીગોકુલ છોડી જાઓ છો તેથી હું દીલગીર છું.

"ત્યારે શ્રીગોકુળ જીવન ધન; શ્રીગોકુળ ધણી બોલ્યા વચન
વચન બોલ્યા હમ શ્રીગોકુલ છાંડીએ કબહુ નહી;
શ્રીગોકુલ હમકું ન છાંડે શ્રીગોકુલ ત્યાંહાં હમ જહીં
અરૂ શ્રીગોકુલ તહાં હમ રહે, ગોકુલ રહે નહિ હમ વિના;
હમ ગોકુલ કે અરૂ હમારો ગોકુલ; પ્રીતિબઢતી દિનદિના

આવી રીતે સર્વનું સમાધાન કરી,

"એમ કહી અને ઘાં ઘાં ઘાં ઘાં નગારે બાજતે;
ભોજનોત્તર તે વિજય કર્યો ત્રૈલોકય માંહે ગાજતે ॥૬૬૪॥
પરિવાર કુટુંબ ને જ્ઞાત ભટ ભાણેજ;
વૈષ્ણવ સ્વજન તે કરી બહુ હેજ ॥૬૬૫॥

ધોબી વારી સૂજી ને સૂતાર; અહીર, લોહાર તેં બોલી કુંભાર
મોચી તેલી નાઉ અને રાજ; વ્યાપારી આવ્યા લેઈ સાજ
સહુ કારખાનાં છત્રીસે બોંન; અઢારેવરણુ સાથે થઈ છાંડી ભોંન
પ્રસન્ન થઈ સાથે થયું ગામ; માંહાં કોએ રહ્યું નહી;
ઘર ભંડાર ને ખરિક બાગ કુલ્યા ભર્યા મેહેલ્યા અહીં ૬૬૯

આ પ્રમાણે ઉત્સાહ અને આનંદપૂર્વક બ્રહ્મકુંડ ઉપરથી મુકામ ઉઠાવી શ્રીજી ત્રણ કોસ આગળ પ્રયાણ કરી શોકે ડેરા કર્યો. રઘુનાથદાસે ડેરાની સેવા ઉઠાવી લીધી અને તે કાર્ય પૂરૂં થતાં નિત્ય નિયમ પ્રમાણે સેનભોગની તૈયારી કરી સર્વને મહાપ્રસાદ લેવરાવ્યો. બીજે દિવસે પ્રયાણ આગળ ચાલુ રાખ્યું. પ્રયાણમાં પ્રથમ ગાયો ને ગ્વાલ તેમની પાછળ ઘોડેસ્વાર અને તે પછી શ્રીઠાકોરજીની સુખપાલ રાખી હતી. પાલખી પાછળ વહુ બેટીજીની વાહેણી અને તે પછી અધિકારી, મુખીયા, ભીતરીયા તથા વૈષ્ણવો ચાલતા હતા. ચાલતા નવારના તળાવ પાસે આવ્યા એટલે શ્રીજી તેની પાર ઉપર ઉભા રહ્યા. ત્યાં ગમના ભોમીયા દર્શનાર્થે આવ્યા. એટલામાં ૨૧ સ્વાર તથા ઘણા માણસો સાથે ગહુઆ જાટ આવ્યો તેનું સન્માન કરી શ્રીજી બોલ્યાઃ—

"અરે ગહુઆ તું ચોં મતિ જાને; સંકટ પર્યો હે અરૂ જાતેહે
છાને, જાતેહે હમ હમારી ઈચ્છાએ, તાતે હમારો કોઉ આવે
જાવે, આવે જાય હમારો કોઈ તાતે એસી કીજીઓ;
વસ્ત્ર સામગ્રી સુ આવે; ઉનકી કછુઅ ન લીજીઓ ।।૭૨૫।।

ત્યારે તેણે અનેકભાંતિસું, સ્તુતિ કરી સહિત વિનતી કરી;
મહારાજ તેનાં ઘણાં વાનાં, હું કરીશ માથે ધરી ॥૭૨૬॥
સાક્ષાત્ ઈશ્વર છો તમો, અને હું એવું કરૂં આંહાંથી;
એવી દ્રષ્ટિતેહો ઉપર કરૂં તો મારૂં ભલું થાય કાંહાંથી॥૭૨૭॥

આવી રીતે સ્વરૂપબલે તેને દીન બનાવી પ્રસાદ બીડાં આપી વિદાય કર્યો.

શોકથી વિજય કર્યા પછી આઠકોશ એહલપોર આવ્યા એટલે ત્યાંના ભોમીઆ અરજુને તળાવ ઉપર ડેરા કરાવ્યો. ત્યાં પણ,

“ચોર હતા તે રખવાલ; એવા પ્રતાપક ગોકુલપાલ ॥૭૪૫॥
જેને તાપે તાપવાન તાપે,સ્વકીયને અમિત સુધા સુખ આપે ॥

અત્રે તળાવપર ડેરા કરી સર્વ જણે રસોઇ શરૂ કરી. આ મુકામે અરજુને જોઇતી સર્વ સગવડ પુરી પાડી તથા રાત્રે પણ ચોકીની સેવા કરી આપને પ્રસન્ન કર્યા.

બીજે દિવસે ગંભીરે થઈ અકબરપોર થઈ ચંદ્રતાલ ગયા અને ત્યાં તળાવ પર મુકામ કર્યો. ત્યાં ગંભીરાનો આલમરાય મળવા આવ્યો. તેનું સમાધાન કર્યું. તેની સાથે એક ડુમણી હતી. તે ગાવામાં સુઘડ હતી. તેનું ઢોલક સાથેનું ગાન શ્રીજીએ પણ સરાવ્યું. ત્યાંથી ઢાલણે જતાં માર્ગમાં આસપાસના ભોમિઆ લશ્કરના શકથી પોતાનાં માણુસો એકઠાં કરી સામા લડવા આવ્યા, પણ જયારે લશ્કરને બદલે શ્રીજી પધારે છે એમ જાણ્યું ત્યારે આપને આવી મળ્યા અને પગે લાગી ક્ષમા માગી. આપશ્રીએ

પણ તેમનું સન્માન કરી વિદાય કર્યા. ઢાલણેથી કાલીનદી ઉતરી ગંધેરી થઈ આગળ ચાલ્યા. માર્ગમાં ચંબેલીનો એક કુપો ગાડીમાં મુકયો હતો તે છલકાયો અને તેની સુગંધ દશે દિશાએ ફેલાઇ તે ઉપરથી આજુબાજુના લુંટારાઓએ ધાર્યું કે કોઇ અમીર ઉમરાવ જાય છે, એમ જાણી લુંટવાને દોડી આવ્યા પણ શ્રીજીનું નામ સાંભળી લજવાઈ ગયા અને ક્ષમા માગી પાછા ગયા.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં સંવત ૧૬૭૮ ના માગશર સુદ ૬ ને સોમવારે દોઢપોર દિવસ ચઢે.

"સમુદાય જુત શ્રીમહાપ્રભુ, ઘોં ઘોં નગારે વાજતે
સોરમમાં પાઉ ધારીઆ, તે જગતમાંહાં ગાજતે ॥૮૧૩॥
જ્યાંહાં શ્રીજી પોતે આગળથી, ઘોડો ચલાવીને અહીં;
સર્વત્ર સ્થળ જોઈ વળ્યા પણ કયાંહુ મન માને નહી ॥૮૧૪॥
એક ત્યાં સોરમથી દક્ષિણે, વનતે **અમરાઇ** તણું;
તે મહા ભાગ્યેગવાન સ્થળ,અતિ રમ્ય ને સુંદર ઘણું ॥૮૧૫॥
તેહ ચિત્તમાં આવીયું, વેગળાં જળ તે ત્યાંહાં;
અને નિકટ ત્યાં કરાડો મોટો, મહા દુર્ઘટ વચમાંહાં ॥૮૧૬॥

આવી રીતે જો કે આપને જગા તો પસંદ પડી પણ વચ્ચેનો કરાડો ખોદી ગંગાજીમાં નાખી દઇ ત્યાં પાટ બનાવાય તો યોગ્ય જોગવાઈ બને એમ હતું તેથી આપે વિચાર પ્રસિદ્ધ કર્યો એટલે,

"એટલું કહેતાં પહેરૂઆઓડ;ગાડીવાનને માણસ જોડ ।૮૧૯
સહસ્રાવધિ પાવડા લઈ આવ્યા,ઉભાં ઉભાં ઘાટ સમરાવ્યા૮૨૦

સમરાવ્યા તેનું નામ ગોકુલઘાટ, સહુ કોઇ કહે;
અને વૈષ્ણવ વલ્લભઘાટ કહે છે, જગત સહુ એહ લહે ।૮૨૧।

આવી રીતે જોતજોતામાં કરાડો તોડી નાખી ગંગાજીમાં જવાનો રસ્તો બંધાવ્યો અને પછી અમરાઈ વનમાં મુકામ કર્યો. " વળતા તે ઠામોઠામ ડેરા કીધા ચિત ધરી;
રસોઈ, બેઠક, સેનમંદિર, સેવા સ્થળ રચના કરી ।।૮૨૩।।
તે ઘાટથી જલ આણીઆ રસોઈ ચાલતી થઇ;

શ્રીજીના સોરમ પધાર્યાની ખબર પડતાં આવેરનો શ્યામદાસ જે સોરમનો જાગીરદાર હતો તેની મા પાલખીમાં બેસી દર્શન કરવા આવી તથા ડુંગરજી શકદાર પણ આવી પહોંચ્યો. આ સિવાય ગામના લોકો તથા કાનુગો તથા ચોધરી વગેરે આવ્યા. સર્વનો યોગ્ય સત્કાર કરી મંદિર વગેરેની યોગ્યગોઠવણ થઇ રહેતાં આપશ્રી ગંગાસ્નાને પધાર્યા.

સ્નાન કરી આવ્યા પછી સેવા વગેરેથી નિવૃત થઈ રાત્રે ત્યાંજ રહ્યા. બીજે દિવસે માગશર સુદ ૭ નો ઉત્સવ હતો તેથી આપશ્રી પ્રાતઃકાલે વહેલા ઊઠી તમામ વૈષ્ણવો સાથે ઉત્સવ કર્યો. આ ઉત્સવમાં (ભરૂચના લીંબજીભાઈ, ખંભાતના માધવજી પારેખ તથા ગોપાળદાસ, વસોઈયા દેવજીભાઈ સોજીત્રાના મેઘાભાઈ, ગોપાળદાસ સુતાર વગેરે વૈષ્ણવોએ મુખ્ય ભાગ લીધો હતો. ત્યાં આવેલા કવિજનોનો પણ સારો સત્કાર થયો હતો) તેમાંના ગુણસાગર નામના કવિએ ગાયું કે:—

" જો રાખત નાંહિ ગોકુલનાથ તો માલા રહેતી કયાં હાથ

નીચેના ભકતજનોએ મુખ્ય ભાગ લીધો હતો.

"ક્રીષ્ન સામલ નાથાભાઇ હરિભાઈ;
કુટુંબ સહિત શ્રીઅંગ સુખદાઈ ॥૮૪૯॥
કેશવદાસ નારાયણજી જેહ, કેશવજીભાઈ કહીએ તેહ॥૮૫૦॥
રઘુનાથદાસ રતનજી વહોરો મોરારજી ને હરિદાસજલભરો
ન્યાલચંદભાઈ કંબોનામ; લીંબો ભરૂચનો તેણે ઠામ ॥૮૫૨॥

તે સિવાય પુરૂષોત્તમદાસ, વિષ્ણુદાસ, મોટાભાઈ, માવજી, ખંભાતના માધવજીપારેખ ને ગોપાલદાસ ગોવર્ધનદાસ લક્ષ્મીદાસ, કહાનદાસ દેવજીભાઈ, મેઘો સોજંત્રી, રહીઓ, જેસો રજપૂત વહાલો ગોવાળ, ગિરધર દરજી, વડોદરાનાં વહાલાંબાઇ, ગોધરાનાં રાજબાઈ, ધોલકાનાં નાગબાઇ તથા ગંગાબાઇ, ઉજ્જેનનાં જમુનાંબાઈ, દાદી મેઘલદે કપડવણજી,પદ્મા વગેરે ભકતજનો પણ ભાગ્યશાળી થયાં હતાં.

આ ઉત્સવે તો શ્રીજી પોતાના ભકતજનોને પોતાને ત્યાંજ પ્રસાદ લેવરાવતા. અને અત્રે તો ભીતરીયા વગેરેની પુરતી જોગવાઈ ન હોવાથી પરિવાર સહિત પોતે આખી રાત જાગી સામગ્રી તૈયાર કરી, પછી રાજભોગ સરાવી કુટુંબસહિત ભોજન કર્યું અને વૈષ્ણવોને મહાપ્રસાદ લેવરાવ્યો. ભોજન પછી ભેટ પહેરામણી થઈ અને આવેલા કવિજન તથાબંદીજનોએ અનેક કવિત ગાઇ આપને રીઝવ્યા. તે પ્રસંગે ગવાએલાં કેટલાંક કવિત તથા ધોળઃ—

૫૬. રાગ—મારૂ.

"યહ મારગ સર્વોપર શ્રીવલ્લભ તુલસી માલકો,

જુગ જુગ આદિ ચલ્યો આયો
હરિમંદિર તિલકે સુભાલકો. ૧

મહાપ્રભુ શ્રી કંઠ મધ્યે રાખી નિજસંગે,
કીવો દ્રઢ અંગીકાર રાજત શ્રીઅંગે, ૨

હુકમ ભયો જેહાંગીરકો તુલસીમાલ ઉતારો
બહુ મોલિક કંઠાહાર મુક્તા માનિક કયોં ન ધારો. ૩

મહાપ્રભુ અતુલ પ્રતાપ સહિત કહ્યો ભાવે,
કૌસ્તુભ મનિનકી માલ, તુલસી સમ ન આવે. ૪

તુલસીમાલ પરમ ધર્મ, યાકે સબ પાછે;
ભુખનસિંગાર હેત કરો કોઉ આછે. ૫

ભુવપર મહાત્રાસભયો વ્રજમંડલ ભારી,
મહંત બડે સ્વામીન મીલી સબન માલ ઉતારી. ૬

શ્રીવિઠ્ઠલ ધર્મ પૂત ભયો શ્રીગોકુલનાથ,
માલ તિલક ધર્મ જાત રાખ્યો, અપને હાથ. ૭

સન્મુખ૦હે કીયો સહાઇ, સબકે ત્રાસ નિવાર્યો,
બલ્લભદાસ પ્રભુ અપને બલતે ધર્મ ઉદ્ધાર્યો. ૮

૫૬. રાગ—કાન્હરો.

અધમ ઉદ્ધારન તુમનામ વલ્લભ, ભક્તિપેજ પ્રતિપારન;
તપસિ ત્રાસ નિવારનદુષ્ટસંધારન કારન તિલક માલ ઉરધારન૧

માનની માન નિવારન, રસિક શિરોમની રસ સંચારન,
કીરતી ઉજવલ જગ વિસ્તારન;
વૃંદાવન ગોકુલપતિ નાગર પ્રગટે નિજજન કારન ૨

કવિત ૧

શાહ કહી સો તેં ન કરી સો વેદ પુરાનન ભાખી;
માલતિલક જનેઉકે કારન, એડન પેંડન નાખી.
શ્રીપત કહે જહાંગીરકે ખાન, જે તે ઉમરાવ તે તે સબ સાખી;
શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીકે શ્રીગોકુલનાથજી, સબ હિંદુનકી પત રાખી.

કવિત ૨.

મત જાનો ખ્યાલ શ્રીગોકુલનાથજીકી માલા હે.
વખાનીહુ વેદ મરજાદહુ વખાની હે,
ડારે ગુદી બીચ માલા અમૃત રસાલા હે'
બુલાયે જહાંગીરને જાયકે જુવાબ દીયો,
હિંદુકી હદ રાખી, શ્રીગોકુલનાથ પ્રતિપાલાહે.
પ્રાનનાથ કહે બાત, સુનો સબે કાન દે,
મતજાનો ખ્યાલ શ્રીગોકુલનાથજીકી માલા હે.

કવિત ૩.

ગોકુલકા ફકીર દેખો આયે કોન ભાવસે,
તેડારે ગુદી બીચ ગુંજ ઓર વનમાલા હે.
માંગતા હુ માલ વે દેતાં હે જીવકું,
કરે યાદ સાઇકું સંગ નંદલાલા હે.
હુઆહે નિડર મેં તો દેતા હું દુસાલા,
મેરે માલા બંદ ઓર ગેરહે સાલાહે,
પ્રાનનાથ બાત કહે સુનોસબે કાનદે,
મત જાનો ખ્યાલ શ્રીગોકુલનાથજીકી માલા હે.

કવિત ૪.

ટેકકી ટેકકી ટેકકીરે, ગિરિ ટેક ટરે તો ટરે ધ્રુવ તારો;
શ્રીગોકુલનાથજુ માલા તજે તો, શેષ ન શીષ ધરે ભુ ભારો.
પોન ધકે તોથકે તોથકે, વ્રજકોપનકોન કરે મહીમેંરત ન્યારો;
શ્રીવલ્લભ વંશ વિહારી કહે, કવિ જાગત હેં જગમેંજશ થારો.

કવિત ૫.

શેષ સુરેશ દિનેશ કહે સુનહી શાહે ગોકુલકી રાજધાની,
ચિદ્રુપતેં એ ગરજ્યો વ્રજમેં દ્વિજરાજ કરી સો તી હું પુરજાની
તો પેં યહબાત કરી કલ્યાન મહિપતિ આગેજુ જાય બખાની,
આજ અબ યહ મંડલમાંજ રહ્યો,મુખ શ્રીગોકુલનાથકે પાની,
ત્યાંહાંગુણુ સાગરે કહ્યું કવિત અનુરાગે,ભયો વિવાદ છત્રપતિ આગે

પણ તે શ્રીજીને પસંદ ન પડવાથી તાત્કાલિક બીજું કવિત ગાઇ આપને રીઝવ્યા.

“જો રાખત નહિ ગોકુલનાથ તો માલા કયોં રહેતી હાથ”

આવી રીતે આનંદપૂર્વક સુદ સાતમનો ઉત્સવ પૂર્ણ થયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું

સોરમ વાસ

ઉત્સવમાંથી નિવૃત થતાં શ્રીજીએ શ્રીઠાકોરજીને માટે સેવામંદિર, રસોઈઘર જલઘર, શયનમંદિર વગેરે તથા વહુ બેટીજી, બાલકો તેમજ સેવક ચાકરો વગેરે સર્વને માટે શ્રીગોકુલની માફક આવાસ તૈયાર કરાવ્યા. તે સિવાય હયશાળા, ગૌશાળા, ભંડાર વગેરેની પણ નૌતમ રચના કરાવરાવી. આ સિવાય પણ વૈષ્ણવ, બાલક, ભટ વગેરે જે કોઈ પોતે આવાસ તૈયાર કરી શકયા નહિ; તેમને માટે પણ શ્રીજીએ સર્વ વ્યવસ્થા કરાવી આપી. આવી રીતે એક સુંદર શહેર જેવી રચના રચી શ્રીજી ત્યાં બિરાજયા. આ વિષે પ. ભ. ગોપાલદાસજી કહે છે કેઃ—

“જ્ઞાત વર્ગ સહુ સગા સંબંધી તેની લીધી તે સંભાલ;
જેને જે જોઈએ તે તેહને, પૂછી પૂછી આપ્યું તતકાલ॥૧૦॥
નિવાસ નિરૂપમ સ્થાપન કરવા, બાખર બહુય બંધાવી;
સુખનિધિ સુખસંપન્ન કરી, કર્યો વાસ સહુમન ભાવી ॥૧૧॥
બાખર પ્રતિ બાખર જાવાની; સુંદર સુશોભિત વાટ;
શ્રીગોકુલ અનુહાર કર્યો, એક વિલસવા વલ્લભ ઘાટ ॥૧૨॥

આવી રીતે સાથેના સર્વ માણસોને રહેવા માટે મન માનતી ગોઠવણ કરાવી શ્રીજી પોતે તમામ સમૃદ્ધિ સહિત અત્રે રહ્યા. તે જોઈ ગામના લોકે આપને વિનંતી કરી કે આવા જંગલમાં સમૃદ્ધિ સાથે રહેવું તે જોખમ ભરેલું છે. ત્યારે આપશ્રીએ કહ્યું કેઃ—

"હમારો કબહુ કોઉ કાહુ; કછુ લે જાવે નહીઅ ॥૧૯॥
મોહોવાસી હિંદુ હૈ હે; જો હિંદુ હે તો ચિંતા નાહે;

પણ તેજરાત્રે ગાડીનો એક બળદ ગુમ થયો અને તરત બુમ પડી એટલે પોહરૂઆ પાછળ દોડયા, પણ ચોર પકડાયો નહિ.

"ચોરે જઇ અને એમ વિચાર્યું", એહની કોણ કરશે સંભાળ;
એમ મન માંહાં આઈ, વીસ વરસનો બેટો મરી ગયો તત્કાળ;
તે સર્વ મોહો વાસમાં સઘળે, એમ સોર પડયો ત્યાંહાં તેહ;
જે ધર્મકે રક્ષક એહનાસું, અપરાધ કીયે ભયો એહ ॥૨૦॥
અરૂ અપનો દેશ પ્રલે હોયગો, તે સર્વ મલી કહાવ્યું આમ;
જે તુમારો બેલ જાવે નહિ, ઘર બેઠે આવેગો ધામ ॥૨૧॥
તે ચોથે દાડે રાત્રમાંહાં, આવીને ડેરા કેરે પાસ;
એક રૂખે બાંધી ગયા, તે બળદને જોઈ અવકાશ ॥૨૨॥

ભવ ભય હરણ શ્રીજીએ પોતાના સાથમાંના સર્વને નગરવાસીઓના કહેવાથી ભય ઉપજે તેમાંથી મુક્ત કરવાં આ પ્રતાપ જણાવ્યોઃ નહિ તો એ પહેરૂઆ આગળ ચોર ચોરી કેમ શકે?

"અને અહીંની અંગીકૃત વસ્તુ સહુતે, અન્યત્ર અન્યથાં
નહિ થાએ.

એટલે કે જે વસ્તુનો અંગીકાર કર્યો તેનો ઉપયોગ બીજો કોઈ કરી શકેજ નહિ.

પછી જેમ જેમ આસપાસના ગામોમાં આપનો યશ વિસ્તાર પામતો ગયો તેમ તેમ ત્યાંના ભોમિયા આપને પોતાના ગામમાં પધરાવવાને આવવા લાગ્યા અને,

"વિનંતી કરી કહે મહારાજ; હમારે ગામ પધારો આજ ૩૪

ન્યારી એક ગઢી કરીશું ત્યાં, રહેજો રાજ કરી વાસ;
ભય કહેનો લાગે નહિ, અમો રહીશું સૌ કોઈ પાસ ।૩૫।

તે સર્વને સત્કાર કરી તેમનું યોગ્ય સમાધાન કરી આપ તેઓને વિદાય કરતા. આ મહેવાસીઓ સિવાય આપે શ્રીગોકુળથી પ્રસ્તાન કર્યું તે વાત જ્યારે બુંદીના રાય રતન હાંડે જાણી ત્યારે પોતાને ત્યાં આપને પધરાવવા વિનંતી લખી મોકલી.

"આ રાજ્યનો તે ઠોર તે મેહેલીને, રાજપાઉધારોછો બીજે ઠોર;
એહ ઘટે નહિ રાજને શ્રીરાજ છો સર્વેશ્વર શિર મોર ॥૪૪॥

હવે વેગા થઈ વિનંતિ અવધારીને, મહારાજ અનુગ્રહ અર્થ; માહારે માથે પાઓધારજોજી, રાજશ્રી સહુ કરણ સામર્થ ૪૫

અમારી રજપુતાઈ રાજને, ઉપજોગ ન આવે જો આજ;
તો એ પછે શા કાજની, અને આવશે કીહે કાજ ૪૬

આવી રીતે ઠામેઠામથી આપશ્રીને પધરાવવા માટે વિનંતી પત્ર તથા માણુસો આવ્યાં પણુ તે સર્વનું યોગ્ય સમાધાન કરી તથા ઉત્તર આપી વિદાય કર્યાં. પછી દશમે પંચતીર્થ અને એકાદશીએ અષ્ટતીર્થ પધાર્યા. બીજે દિવસે (માગશર સુદ ૧૧) વારાહક્ષેત્રનું માહાત્મ્ય હોવાથી તથા શ્રીજીને ત્યાં પધારેલા જાણી ઘણા લોકો ભેગા થયા અને માલાના રક્ષકનાં દર્શન કરવા લાગ્યા. તેથી ત્યાં ભીડ ઘણી થઈ ગઈ અને નિકટ આવી આપનાં દર્શન થતાં નહિ. વળી અધુરામાં પુરૂં શ્રીજી ઘણી ઝડપથી ચાલતા એટલે ઘણાઓની દર્શનની અભિલાષા નિષ્ફળ થતી.

“તેણે સમે સર્વકો વલવલે ને ઘણું કહે ગોકુલનાથકે દરશન પાઉં; અરે ગોકુલનાથકા દરશન પાઉં, કહો કેસે પાઉં કહાં જાઉં

લોકોનો ખડખડાટ સાંભળી કલ્યાણરાયે પાછળથી આવતા શ્રીજીને બતાવ્યા. તે ઉપરથી,

“સર્વકો શ્રીજીનાં દર્શનને, અરડાઈ પડે રોકે વાટ;
ત્યારે મોરારજીએ માર્યો કોઈ,શ્રીજીના સૌકર્ય માટ ।।૫૫।।

કહ્યું એમ ઉપરા ઉપરી, તમો અરડાઈ પડોછો શું આંહાં;
વાટે ચાલી શકાતું નથી, એમ ઘસીને જાશો તમો કાંહાં ૫૬

ત્યારે મોરારજીને ખીજ્યા પ્રભુ, કહ્યું વરજે મતિ આવનદે અહીંઅ, એનો આશય એ કેહને, દર્શનમાં અંતરાય નહીંઅ

૫૭ પ્રભુનું પ્રાગટય જગતને, દર્શન આપવા અર્થ;

તો તેમાં વિઘ્ન એભાંત કો, શા માટે કરે છે વ્યર્થ ॥૫૮॥

આ પ્રમાણે સર્વની દર્શન અભિલાષા પૂર્ણ કરી શ્રીજી આદ્યવરાહે થઇ મુકામ પર પધાર્યા. ત્યાં દર્શનાર્થે આવેલા સર્વનું સમાધાન કરી ફલાહાર લઇ શ્રીજી પોઢયા. તે દિવસે લોકોનાં ટોળેટોળાં દર્શનાર્થે આવતાં હોવાથી આપને પોઢવાનું મોડું થયું હતું તેથી આવનારાઓની પરીક્ષાર્થે પ્રભુ પોઢયા અને જે લોકો આવે તેમને ઉત્તર દેવાને ભીતરીયાને શીખવીને બેસાડયો કે,

"તું મોઢેથી બોલીશમાં કાંઈ જાઓ, કહેજે હાથની સાને,
ને મોઢે તું હું હું કરજે તે ત્યમજ કર્યું, પણ કો નહિ માને ૬૮

અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે,

"ઓ સબનકું દર્શન ભયો અરૂ હમકો દર્શન ભયો નાહી;
પેં વિનુ દર્શન જાએ નહી, જોંલોં દેગેંગે તોલોં રહેંગે યાંહી.

કો અબ હમકુ કછુ કરો, મારી ડારો વિનું કામ,
ઓ પુરૂષકે દરશન કીયે વિના, હમ કયાંહુન જૈયે ફીરી ધામ.

પછી કરૂણાસાગર આરતહરણ, વિશ્વના હરણ પરિતાપ,
જગત કૃતાર્થ કૃત્યે વિશ્રામ કરી, દર્શન દેખાડયું આપ. ૭૦

આ પ્રમાણે અર્થ વિલંબ કરેલો પણ સાચી આર્તી અને ટેક જોતાં કૃપાળુએ કૃપા કરી. દર્શન આપ્યું અને પછી સર્વ પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

પછી ઉત્થાપન સમયે એક વખત શ્રીજી પ્રસન્નતામાં

બિરાજ્યા હતા તેવામાં અમરાઈ વનમાં આપે મુકામ કર્યો હતો. ત્યાંનો મોકાતી (મકાતી–ઈજારદાર) આપની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે મેં આ વન ઈજારે રાખ્યું છે અને આંબા નીચે આપ અને આપના માણસોની રસોઈ થાય છે તેના ધુમાડાને લીધે હવે મોર બેસશે નહિ તો પછી હું હાકેમને ઇજારાના રૂપિયા કેવી રીતે આપી શકીશ? માટે આપ અહીંથી મુકામ ખસેડવા મહેરબાની કરો ત્યારે શ્રીજીએ તેને ઇજારાના પૈસા પોતે આપવા કબુલ કરી. તેનું મન મનાવી વિદાય કર્યો.

મીરજાપુરના ગુરાહર પ્રેહલાદે અને અરજુનપુરના મોહનરાયે શ્રીજીના સોરમ પધાર્યાના સમાચાર જાણ્યા ત્યારે માગશર શુદ ૧૩ ના રોજ ઘણા લોક સાથે આવી નામ પામ્યા.

“પછી સેવાની વિનતી કરીકહ્યું,મહારાજ દ્યો અમને કામ ૮૨

ઘાસ કાઠી રાજની માહારે કાજે આણુી અને ચિત્ય;
ગાડીઓ સહુત્યાંમોકલો, જે જોઇએ તે મંગાવો નિત્ય.॥૮૩॥

એ ગુરાહરને ને સુરકીને, માંહોમાંહે સર્વદા વેર;
તે નિરવેર થઈ એકઠાં આવે અને સેવા કરે ઉલટ ભેર. ।૮૪।

ભોમીઆ માત્ર દાસ થઈ રહે દેશ સર્વે પ્રતાપ બલે ત્યાંહાં;
નિષ્કંટક નિર્ભે કર્યો તે પધારીને સોરમમહાં ॥૮૫॥

જે સોરમની ગાયો ચરવાને બાહેર નીસરી શકતી નહિય;
તે ઠાકોરની ગાયો સાથે, સુખે ચરવા આવે છે અહિંય.

ઉપર પ્રમાણે પ્રહલાદ અને મોહનરાય શ્રીજીને જોઈતી ઘાસ કાઠી પુરી પાડતા. તેમને તેમના ભાઈબંધ ભોમીઆ જે શ્રીજીના વૈભવનો દ્વેષ કરતા તેઓએ તેમની હાંસી કરી કે શ્રીજીની આટલી ગાડી જ્યાં જશે ત્યાં સર્વ દેશ ઉજ્જડ થશે. "ત્યારે તેણે ઉત્તર દીધો, એ આવશે ત્યાહાં થાશે કલ્યાણ; અને એહોને ત્યાં એમજ હવું, અનુભવ સિદ્ધ પ્રમાણ ॥૮૯॥

માગશર સુદ ૧૫ નું ચંદ્રગ્રહણ હોવાથી શ્રીજીએ ગંગાસ્નાન કરી ઘણું દાન આપ્યું.

સોરમમાં સઘળી વ્યવસ્થા પૂર્ણ થઈ રહેતાં શ્રીજીએ શ્રીગોપાળ અને વિઠ્ઠલરાયજીને શ્રીગોકુળ મોકલ્યા અને પોતાના જે જ્ઞાતિજનો રહ્યા હતા તેમની સંભાળ લઈ તેમને જે કાંઇ જોઈતું કરતું હોય તે આપવા માટે કહ્યું. વળી તેમને એવી પણ સમજુતી આપી કે કદાચ કોઈ સંકોચને લીધે લેવાની ના પાડે તો બીજાનું કરજ કરતા હોય તેને બદલે એમનું કરજ કાઢે એમ સમજાવવા. તેથી તે બંને ભાઇએ શ્રીગોકુળ આવી આપની આજ્ઞા પ્રમાણે જેજે જોઈતું હતું તે અપાવ્યું.

"એણે પ્રકારે આનંદસુ, કરતા સહુના પોષણ અને ભરણ;
સોરમમાંહે વિરાજે છે એ, જગત પૂજ્ય જગત આભરણ.

આ પ્રમાણે જ્યારે ચિદ્રુપ શ્રીજી સાથે કોઈપણ રીતે ફાવી શકયો નહિ અને સોરમ જવા સંબંધમાં પણ ઉલટો શ્રીજીનો હાથ ઉપર રહ્યો ત્યારે તેણે આપને ત્યાં કોઈ

પણ રીતે હેરાન કરવા વિચાર કર્યો. તેથી તેણે સોરમના હાકેમ ઉપર પત્ર લખ્યો કે ગોકુલનાથજી અહીંઆથી રીસાઈને સોરમમાં આવ્યા છે માટે તેમને ત્યાં કોઇપણ મનુષ્ય ગામમાંથી સિધુ વગેરે આપે નહિ તેવો પાકો બંદોબસ્ત કરજે. જે પ્રમાણે તે દુઃખી થાય તે પ્રમાણે સઘળી તજવીજ કરવી.

"અને જો મારે કહેથી, એટલું કરશે નહી જો આજ;
તો તાહારૂં કીધું તું પામશે; ને પાદશાહજી સું છે કાજ.

"તે સંન્યાસીના લખ્યા ઉપરે,ભય પામીને ઘણો મનમાંહાં;
હાથીએ બેસીને આવીયો, શ્રીપ્રભુ બેઠા છે જ્યાંહાં ॥૧૧૮॥

હાકેમે ત્યાં આવી કહ્યું કે સંન્યાસીએ મને આપને અત્રે નહિ રહેવા દેવા માટે પત્ર લખ્યો છે માટે અત્રેથી બીજા કોઈ ગામમાં જઈ રહો. ત્યારે આપે જવાબ આપ્યો કેઃ—

"હમ કહા સંન્યાસીકે કહે રહે,પાદશાહકું કહે કે આયે ઇહાંહી;
અરૂ હમારી ઈચ્છા એ રહેતહે, તેરે કહે જાયેગે નાહી.

ત્યારે તેણે કહ્યું મહારાજ, કહતહો સો તો ચઢાયો શીશ;
પેં સંન્યાસીએ હઠકીએ લીખ્યો હે કરેગો મો પર રીસ.

ત્યારે જગત શિક્ષક એમ બોલીયા, કહા રીસ કરેગો યામાંહી
તું કહીયો ઉનસું મેં કહ્યો પેં ઉન કહ્યુ માન્યો નાહી.

શ્રીજીનો ઉત્તર સાંભળી હાકેમ પાછો ગયો અને ગામમાં ઢંઢેરો પીટાવ્યો કે શ્રીજીના કોઈપણ માણસને ગામના કોઈ

પણ માણસે એક શેર અન્ન સરખું પણ આપવું નહિ અને જે કોઈ હુકમનો અનાદર કરશે તેને સખત શિક્ષા કરવામાં આવશે. તેથી આપશ્રીની સાથેના માણસો જ્યારે દાણા વગેરે લેવા ગામમાં ગયા ત્યારે તેમને કોઈએ કાંઈ આપ્યું નહિ. જ્યારે આપશ્રીએ આ સમાચાર જાણ્યા ત્યારે સૌને કહેવડાવ્યું કે જેને જે જોઈએ તે અમારે ડેરે આવી લઈ જવું. આ પ્રસંગે પ્રતાપ બળે સોરમના એક ઉધમ નામના વાણીઆએ આવી આપશ્રીને કહ્યું કે આપને તથા આપના માણસોને જે જોઈશે તે સર્વ હું પુરૂં પાડીશ. તેથી તે દિવસે આવી દરેકને શું શું જોઈએ છે તેની ખબર કાઢતો અને રાત્રે તે સર્વને ડેરે સઘળો સામાન નિયમસર પહોંચાડતો.

પણ આ પ્રમાણે લાંબો વખત નભી શકે નહિ તથા આપશ્રીએ વિચાર્યું કે સોરમનો હાકેમ ઢીલા મનનો હોવાથી સંન્યાસીથી ડરે છે અને તેને આધીન વર્તે છે માટે તેનો કાંય ઉપાય કરવો જોઈએ. એવો વિચાર કરી આગ્રે-

"લશ્કરખાન કને મોકલ્યો રામશાહ પહોરૂઓ મહારાજે
અને તેવોજ અનંતદાસ કાશ્મીરથી,
સોરમનું લખ્યું લેઈ આવ્યો.

અને વણારસીનું શ્રીહસ્ત પત્ર ત્યાંહાં,
હતું ને ફરવીને લાવ્યો ।।૧૩૧।।

સારંગદેવ આપતો નહોતો, આસફખાને ઝટકી અપાવ્યું.
એ બંને પત્ર શ્રીજીને આપ્યાં, અને જે થયું મન ભાવ્યું.

અનંતદાસના આપેલા બંને પત્ર વાંચી આપને ઘણો હર્ષ થયો અને પછી પોતે લખી આપેલો પત્ર પોતાની પાસે રાખી બાદશાહે લખી મોકલેલો પત્ર સોરમના હાકેમને જોવા મોકલાવ્યો.

"તે જોઈ ને બીશી આયોઘણું, તેહવે તો આગરેથી આંહાં;
"લશ્કરખાનનું લખ્યું લેઈ ને, સ્વાર એ આવ્યા ત્યાંહાં.

તેમાંહે લખ્યું હતું દેખીયો ઈહાં હે ગુસાંઈ ગોકુળનાથ;
કોઈ ભાંતિ દુઃખ પાવે નહિ, તે એસી કરીયો ઉનસાથ.

મેં એસી (સુની) હે જો તેં કછુ કીયો હે ઈનસુ પરપંચ;
જો ઈહાંથે એ ઉઠી જાયગે કે દુઃખ પાવેગે જો રંચ.

તો તેરો કીયો તું પાવેગો, પાદશાહકું તુ દેવેગો જુવાબ;
તેરી તું જાને મેં કહતહું, સંભાલે રહિયો તું આપ.

લશ્કરખાનનો પત્ર વાંચી શકદાર [હાકેમ] વિચારમાં પડી ગયો. એક બાજુ લશ્કરખાનની બીક અને બીજી બાજુ સંન્યાસીની બીક. શું કરવું તે તેને સુઝયું નહિ. તેને તેની માએ આવી સ્થિતિમાં જોયો.

"ત્યારે કેશરીસંગની સ્રીએ કહ્યું જે,
પુત મેં તું વરજ્યો તબહીંઅ;
જે એ બડે હે ઈનસું એસી કરીએ કબહુએ નહીંઅ.

તે કહેવા લાગ્યો મેં જાન્યો જે ન કરૂં તો સંન્યાસી કાલ;
હઠ કરી કે પાદશાહપેં મેરી કઢવાવેગો ખાલ." ॥૧૪૦॥

પછી તે ડુંગરસી શકદાર અને તેની મા બંને શ્રીજી પાસે ગયાં અને આપને પગે લાગી કહ્યું કે અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો.

"ત્યારે અજાત શત્રુ જીવાશય જ્ઞાતા બોલ્યા,
એહોના હિત કાજ. ॥૧૪૨॥

માન્યો હોય તો ક્ષમા કરૂં તેરો અપરાધ માન્યો નાહી;
કહા બિગાડયો હે તેં હમારો હમતો રહેતહીહે યહાંઈ ૧૪૩

અહીં એહનું દીનાવ દેખી, અને દયા વેરો દીનતા જાણી;
અતિક્રમ ક્ષમા કરતાએ,
ક્ષમા ભરે કહ્યું અતિ કરૂણા આણી." ॥૧૪૪॥

પછી શકદાર પ્રસન્ન થઈ પાછો ફર્યો અને વેપારીઓ પાસે આપશ્રીના મુકામેજ દુકાનો મંડાવી અને જે જોઈએ તે સર્વ ચીજ ત્યાં મળે એવો પાકો બંદોબસ્ત કર્યો.

પ્રભાતે કો લેવા ગામમાંહાં જાએ,
ત્યારે સ્ત્રીઓ તેહને કહે ત્યાંહી;
ઈહાંકાહેકું લેન આએ, ઓતો હે તુમ્હારે ગોકુલ માંહી॥

આવી રીતે આપશ્રીના મુકામને લોકો ગોકુળ કહેવા લાગ્યા અને અદ્યાપિ સુધી તે સ્થળને શ્રીગોકુળના નામથી ઓળખે છે.

"તે સ્થલની અનિરવચનીય શોભા પરમ મહા શોભાયમાન;
ન્યારાન્યારા ડેરા ને રાવટી, નહિ કો એહની સમાન. ॥૧૪૮॥

ફીનાયત સમીયાના, સુંદર ફીરતી ઘેરે કટીધાન;
ઘર કડાની ભીંત તણું, વાસતો એટલોજે નહિમાના ॥૧૪૯॥

જાણે મહા શ્રીનગર નિરૂપમ, વસ્યું છે અનુપમ ઠામ;
આનંદ ઉત્સાહ સર્વ કોઈને, હસીય રહ્યું છે એ ગામ ॥૧૫૦॥

સર્વકોએ ઠામઠામ થકી ડેરા સ્થલ જોવાને આવે ॥૧૫૧॥

ત્યાં વ્યાપારીના વ્યાપાર થયા, ને ભીક્ષુક થયા ભાયગવાન;
મજુર મજુરી કરતા કરતા,હવા તે ગ્રહસ્તી સમાન ॥૧૫૩॥

પોતાના પરિકરને પણ, કાંઈ પ્રસ્તાન સરખું લાગે નહિઅ;
સર્વ કો પરમ કલ્લોલ કરે,
ઉઘાડા ભંડાર રહે અહીંઅ ॥૧૫૫॥

એકપાસ કણુ તણી રાશ, એક પાસ ગોખની રાશ;
એક પાસ ઘીનો કુપ, અને પ્રસાદી ભંડાર ત્યાં પાસ ॥૧૫૫॥
ભીતરીયા જલધરીઆઓને,જે જાઈએ તે હાથે લેઈ ખાય;
સર્વ કો શરીરે પુષ્ટ થયા,
સહસા ઓળખ્યા નહિ જાય. ॥૧૫૬॥

શ્રીગોકુલનાથી સર્વને, દ્વિ ગુણો થયો તે અહાર;”

શ્રીજીના કાશ્મીરથી દિગ્વિજય કરી પાછા આવી સોરમમાં રહ્યાના સમાચાર જાણ્યા એટલે દેશ પરદેશથી દર્શનાર્થે અનેક લોક આવવા લાગ્યા.

“માલજી પંચોલી કેટલાએ સાથસુ,
સકુટુંબ આવ્યા એણે ઠામ;

ગાંગજી ગોવિંદદાસ ને એઓની
મેહેતારી કુંવરબાઈ નામ.

નાહની વહુ ધન રાજબાઇ તાપીપોરથી આવ્યાં એહ;
માવજી શ્રવણીને રામા પારેખ,
રાઘજી ચાંગજી આવ્યા તેહ ॥૧૬૩॥

વિષ્ણુજી ભાઈ મહાભાગ્ય રાશ, રતનબાઈ ને લઈ અને ત્યાંહાં;
એ અનંત લોક સાથે આવ્યાં,
કપડવંજથી શ્રી ગોકુલમાંહાં ॥૧૬૪॥

એણી રીતે દેશદેશથી ઉલટી સૃષ્ટિ સમુદાએ;
આવે છે આનંદ ભરી, પરસ્પર હરખ ન માએ;

આવી રીતે શ્રીજી સ્વજનો સહિત સોરમમાં આનંદમાં દિવસ નિર્ગમન કરતા હતા તેવામાં

શ્રી ગિરિધરજીનું નિત્ય લીલામાં પધારવું. તેઓશ્રીના વડીલ બંધુ શ્રી ગિરિધરજી પોસ વદ ૨ ના રોજ લીલામાં પધાર્યા. તેની ખબર ત્રીજે દિવસે મળી ત્યારે આપશ્રી કુટુંબમાં પરિવાર સહિત ગંગાસ્નાન કરી આવ્યા અને વહુજી તથા અન્ય બાળકોને લઈ શ્રીગોકુલ પધાર્યા. પણ ત્યાં બાદશાહને લખી આપેલા વચન અનુસાર પોતાના ઘરમાં ન રહેતાં પુષ્પાવતી બાઈવાળે ઘેર મુકામ કર્યો. ગિરિધરજીનાં ભામીની વહુજીને આશ્વાસન આપી ત્યાંથી પાછા ફર્યા તે વખતે શ્રીજીને પધારતા જોઈ કુવાભાવડાનો એક મોઢ બ્રાહ્મણ વછરડોત્રવાડી આર્દ્ર થયો તેને ભૂત ભવિષ્ય જાણનાર શ્રીજીએ કહ્યું.

"જે તુમકું સોરમ બોલાવતે, પે વેગહી આવેંગે ઈહાંહમ;
ચિંતા કાહુ ભાંતિકી કછુ એ મતિ કીજો તુમ. ॥૧૭૮॥

નિર્ભે રહો એમ કહી અને નવરત્નનું કહ્યું એ વચન;
જે **चिंता कापिन कार्या** એમ કહી પધાર્યા ગોવર્ધન.॥૧૭૯॥

પછી શ્રીગોવર્ધનનાથજીનાં દર્શન કરી ત્યાં ૪ દિવસ રહી સોરમ પાછા ફર્યા. માર્ગમાં એક નાના ગામમાં મુકામ કર્યો.

તે દિવસ રાત્રે ટાઢ સખત પડી. તેથી પોહોરૂવાઓને લાકડા વગર ચાલે તેમ નહોતું. પણ ઘણી તજવીજ કરવા છતાં લાકડાં વેચાતાં મળ્યાં નહિ. ત્યારે શ્રીજી પોતે તે લેવાને રાત્રે નિકળ્યા; અને રસ્તામાં એક ડોશી બેઠી હતી તેની પાસે જઈ બેઠા અને તેના સુત પરિવારની ખબર પૂછી અને વાત કરતાં પોતાને ઉપરાં (છાણાં)ની કેવી જરૂર હતી તે કહ્યું.

"હમારે ઉપરાં ચાહીયત હેં, જરાવનકું યહાંરાત.॥૧૮૮॥

સો પસાલેકે આનદે, બાબા તુમપેં પૈસા કા લેઉં;
મેરે તો ઘર હે નાહિ, કાહુ ઓરતે આન દઉ. ॥૧૮૯॥

તુમારે કોઈ મુખિયા હોવે તાકું પઠાય દ્યો વાકું દેખાઉં;
શ્રીજીએ કહ્યું મુખિયા મેંહી હું,
ચલ મેં તેરે સંગ આઉં. ॥૧૯૦॥

એણે પ્રકારે લેઈ આવ્યા, તે વહુજી હસ્યાં ઘણું ત્યાંહાં

ધન્ય છે પુષ્ટિ પ્રભુના વાત્સલ્યને !

પછી આપશ્રી સોરમ પધાર્યા અને ત્યાં આનંદમાં રહેવા લાગ્યા. દેશે દેશથી પંડિતો, ધર્મજ્ઞાતા, શાસ્ત્રીઓ અને કવિઓ આવતા તેમની જોડે શાસ્ત્ર ચર્ચા કરી સર્વનું યોગ્ય સન્માન્ કરી રીઝવીને વિદાય કરતા અને આનંદમાં દિવસ ગુજારતા.

વળી શ્રી ગુસાંઈજીનો ઉત્સવ (પોષ વદ ૯) શ્રી ગિરિધરજીના સુતકમાં આવ્યો હતો તેથી થયો નહિ તેની શ્રીજીને ખટક હતી અને તેથી એક લાગ જોઈ ઉત્સવ કર્યો. તે દિવસે શ્રીજી વૈષ્ણવ જ્ઞાતિજન અને કુટુંબ સહિત બિરાજ્યા હતા તેવામાં વરસાદ ચઢી આવ્યો. ત્યારે દામોદર બોલ્યા :—

''ઇનકું એતીબેર આયે બિના, કહા રહ્યાહે ઈહાંકાજ;
ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું જે સબ કોઈ,
અપુની અપુની કરે આજ. ॥૨૩૬॥
તો યે અપુની કયોં નહિ કરે, પેં ઝખ મારેગો આંહાં;
એહ વચન સૂણી શ્રીપ્રભુનું ઉતરી ગયો સઘ ત્યાંહાં ॥૨૩૭॥

પ્રકરણ ૧૫ મું

ચિદ્રુપની કપટજાળ ખુલ્લી થઈ અને બાદશાહે શ્રીજીને શ્રીગોકુલ પાછા બોલાવ્યા.

પછી વસંત ઋતુ આવી પહોંચતાં પાદશાહ કાશ્મીરથી પાછો ફર્યો અને ફાગણ માસમાં આગ્રે આવ્યો.

પાદશાહનું દિલ્હી આવવું ને માંદગી.

જયારે બુડીયે સોરણપોર આવ્યો ત્યારે ઉદરે વ્યથા થઈ આવી
તેથી કષ્ટ પામવા લાગ્યો તે વિચારીને ધર્મ સુભાગી. ॥૨૪૨॥

પાદશાહે સારંગદેવ સાથે સોનું મોકલ્યું મથુરા માંહાં;
જે જ અને તમ્હો વાંટી આપો સહુ બ્રાહ્મણને ત્યાંહાં.।૨૪૩

હવે ચિદ્રુપના પાપનો ઘડો પૂર્ણ ભરાયો હતો અને તેથી તે ફુટવો જોઈએ. તે ન્યાય અનુસાર

ચિદ્રુપની ચોરીની બાદશાહને પડેલી ખબર

બાદશાહે બ્રાહ્મણોને વહેંચવાં મોકલેલા સોનામાંથી કેટલુંક તેણે પોતે રાખી લીધું અને તે વાતની નુરમહોલને ખબર પડી.

"તે સંન્યાસીનું માઠું બોલીને પાદશાહને મન આણ્યું ॥

તો યહ સંન્યાસી કાહેકો, સંન્સીકો છોહોણું સોવર્ણ;
બડા અપરાધહે ઈનિમેં જયાવદ જીવન મર્ણ. ॥૨૪૫॥

સોઈન સોવર્ણ આપ રાખ્યાં હે, એ કેસો સંન્યાસી મૂઢ;
અને એ નુરમહોલ શ્રીજી વિષે, સન્મુખ અતિભાષા રૂઢ.॥

તે અસાધારણુ અંતઃકરણે કરે એહેનો પક્ષપાત;
અને તે કરતાં માનીબાઇએ, કહી છે મથુરામાંહાં વાત.॥

તે જયારે ત્યારે ભલુ શ્રીજીનું, બોલે ભૂપની આગલ આવી;
અને સંન્યાસીનું ભૂંડું બોલે,તે એણે સમે કહ્યું એ સંભાવી.

જે પાદશાહ ગોકુળનાથ ગુસાંઇ, રહત ગોકુળમાં નાહિં;
તાતેં તુમ દુઃખ પાવતહો, એ સાંભળી જાણ્યું મનમાંહિ. ॥

સંન્યાસી ઉપર થકી ભાગ્યું, ભૂપતિઅનું મન;
ઉમરાવે પ્રથમ કહ્યું હતું, અને નુરમહોલે કહ્યાં એ વચન.

પણ આટલેથી પત્યું નહિ. બાદશાહ જેમ તેમ દિલ્હી આવ્યો ત્યાં કોઈ વિરકત ઓલિયો તેને મળવા માટે આવ્યો અને તેણે પણ ગોકુલનાથજીને વિના કારણ હેરાન કરવા માટે ઠપકો આપી કહ્યું કે હાલના તારા રોગનું કારણ પણ તેજ છે.

ઓલિયાનો ઠપકો

તેણે કહ્યું પાદશાહ તુમ ભલો ન કીયો વિચાર;
સંન્યાસીકે કહે ઉપર હોં ઉનકું પહોંચાયો અજાર.॥૨૫૨॥

સંન્યાસીકું અરૂસબકું ચુકાવનો ન્યાઓ;
લીખ્યોહે કોન કુરાનમે, લાઓ મોકું દીખાઓ.॥૨૫૩॥
વે ભલો હોય એસી કયોં કરે, જેકો ધર્મમાં રહે દિનરાત;

વાપેં ગામ છોડાઇયે, અરૂએસેનકો કીજે પક્ષપાત ॥૨૫૪॥

એસે સંન્યાસી તે કહા અપુનો ભલો બુરો હોએ;
ઓર ગોકુલનાથ ગોસાંઈ તે, અપુનો કાજ સબહોએ ॥૨૫૫॥

પેં વે બડે ઇશ્વર કાહુકો કબહુ,બુરો ચાહત નહી;
જો કબહુ વે શ્રાપ દેવે તો, પ્રલય હોવે ક્ષણુમાંહી. ॥૨૫૬॥

પેં વે સબકો ભલોઇ ચાહે,તુમ ઈનકું કયોં ગામ છુડાયો,
તાતે નરેન્દ્ર અતિ લજવાઈ ને,મનમાંહે ઘણું સંકુચાયો. ॥

સર્વાત્મા એહેવું આવ્યું,જે સંન્યાસી જાુઠો અધર્મીએહ
હવે એહનું મોંહો જોઉ નહિ.
અને શ્રીજીનું મહત્વતો જાણ્યું છે તેહ. ॥૨૫૮॥

કાશ્મીરમાં પોતાની સાથે થએલી વાતચીત પરથી શ્રીજીના ઐશ્વર્ય વિષે પ્રથમથી ખાત્રી થઇ હતી અને તે પછી તે દરેક બાબતમાં સંન્યાસી જૂઠો ઢોંગી અને દ્વેષી માલૂમ પડતાં બાદશાહને તેના પર અભાવ થયો અને તેણે ઓલીયાને જવાબ આપ્યો કેઃ—

ચિદ્રુપ પ્રત્યે બાદશાહનો રોશ.

સાચ કહત હે એ મેરે મન પહેલેહી આઈ;
જો ઉનતો અપુને એકીનકે લીએ, ઘર છાંડે મન ભાઈ ॥
પેંઓ વિરકતથા ઉનકું ઇતની કરની કાહા યા માંહી;
પેં કીરતાર કીશીકું નજીક આવને દેતા નાહી. ॥૨૬૩॥
એમ કહીને ઉઠયો ત્યાંથી, પછી વિદા થઇ ચાલ્યો સરોશ;

અને મનમાંહાં અસાધારણ; પોતાનો માન્યો અતિશે દોશ

બાદશાહ પોતાનો દોષ સમજ્યો એ વાત જ્યારે તે શેરગઢ આવ્યો ત્યારે માલૂમ પડી. તે વખતે નાગેચતુરો શેરગઢમાં આવેલો હતો અને બાદશાહના મુકામ નજીક થઇને જતાં આવતાં તેના વેરાગીઓએ "ફિરિવ્રજ વસો શ્રીગોકુલનાથ " એ પદ ગાયું. બાદશાહને કાને આ પદોચ્ચાર પડતાં તેને જણાયું કે શ્રીગોકુલનાથજી પ્રત્યે લોકોનો ઘણો પ્રેમ અને ભાવ છે અને તેથી તેને એટલો તો આનંદ થયો કે સંન્યાસીઓને પોતાની પાસે બોલાવી તે પદ ફરીને ગવડાવ્યું અને પોતાને હસ્તે થએલા અન્યાયનો જાણે પશ્ચાતાપ કરતો હોય એમ જણાવ્યું.

બાદશાહ શેરગઢથી પશકંદનને ઘાટે આવ્યો. સંન્યાસીને પ્રથમથી ખબર મળતાં તેણે તે ઘાટ પરના રસ્તા વાળી ઝુંડી સાફ કરાવ્યા હતા અને તે પર પાણી વગેરે છંટાવ્યું હતું. આ સિવાય પાદશાહને પધરાવવાની અને મળવાની સર્વ તૈયારી કરી રાખી હતી. જે લોકોએ સંન્યાસીના જોર જુલમથી માલા ઉતારી હતી. તે સર્વ બાદશાહને ફરિયાદ કરવા અક્રૂર ઘાટે ભેગા થયા હતા અને જેવું બાદશાહનું નાવ તે ઘાટપર આવ્યું કે મોઠે સાદે બાદશાહની જય બોલાવી અને માલા ધારણ કરવાની રજા આપવા વિનંતી કરી.

"ત્યારે પૃથ્વીશે પૂછ્યું, એ કોન પુકારત કેસે ॥
આને કહ્યું માલા માગતહે, ધર્મ પુકારતહે એસે. ॥૨૭૬॥

ત્યારે મહિપતિએ મનમાં, વિચાર્યો ધર્માધર્મ ઉચિત મર્મ ।।
જે સંન્યાસી મિથ્યાવાદી હે, **સાચા ગોકુલનાથજીકાધર્મ.**
જે ધર્મકે લીયે ઈતના કીયા, અરૂ ધર્યો કછુ નહિ મન ।।
અબ મેં ઉનકા કહ્યા છાંડીકે, ઐસા કરૂં જો હોવે એ પ્રસન ૨૭૮
ત્યારે ફેટો પોતાના ગળામાંહાં, ભરાવીને ભૂપે સાન કીધી ।।
કહ્યું જે સુખે પહેરો માલા, એવીતે ત્યાંહાં આજ્ઞા દીધી।।૨૭૯।।

આ પ્રમાણે સર્વને માલા પહેરવાનો હુકમ આપી આનંદ અને જયકારના ધ્વની વચ્ચે નાવ આગળ ચલાવ્યું પણ સૂરજકુંડ આવતાં નાવિકે નાવ ઉભું રાખ્યું ત્યારે બાદશાહે તેનું કારણ પૂછતાં નાવિકે કેહ્યું કે અહિં સંન્યાસીનો મુકામ છે. સંન્યાસીનું નામ સાંભળી બાદશાહે મ્હોં બગાડયું અને નાવ આગળ ચલાવવા આજ્ઞા કરી.

"તે નાવ ચલાવતાં વારને, ચિદ્રુપ સુકી ગયો એવો ।।
જાણે કોયલાને કાલબુત આકારે,ગળીનો લેપ કર્યો તેવો।।૨૮૨।।
અસલ એ મૃત્યુક રૂપને, તે માંહે મહિપાલે કર્યું અપમાન ।।
તે ખસીઆઈ સુકાઈ ગયો, મૃત્યુકના ભૃત્યુક સમાન ।।૨૮૩।।
પછે બિછાવણું ઉઠાવનારે, કહ્યું, હસી હસીને એણી ભાંત્ય ।।
પહેલે એ મહંત હુઆથા, અબતો એ હુઆ ફેહંત ।।૨૮૪।।
કૌતિક જે જોવા રહ્યા તે, હાંસી કરવા લાગ્યા ઘણીય ।।
હોળીનાદહાડાતેસંઘમથુરીએ,ઠીક ઉઠાવી એહ તણીયા।।૨૮૫।।
એક જણો ચિદરૂપ કર્યો, તેના હાથમાં કમંડલ ને દંડ ।।

તે ગધેડે બેસાડીઓ, તેની આગળપાછળ મથુરીઆ મહાઝુંડા॥
પોકારે તાલી પાડે ને કહે જે ચિદ્રુપ આશ્રમ ॥
શ્રીગોકુલનાથ ગોસાંઈને જીતવા જાય છે કરી શ્રમ ॥૨૮૭॥

ચાલો ચાલો પેંડો આપો, અલગા રહો સહુ કોઇ ॥
એમ કહી કહી હાંસી કરે, પાછળથી દેવળી રોઈ ॥૨૮૮॥

એવા ભડુઆ નિત્ય નવા, રહ્યા મથુરામાં થૈય ॥
પછી કોઈ એક દિવસે, વાણારસી ગયો મોઢું લૈય ॥૨૮૯॥

એક વૈષ્ણવે તેવામાં શ્રીજીને કહ્યું:—

"જે ચિદ્રુપ હજી મરતો નથી,
ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યું નાહી નાહી ॥૨૯૦॥

જ્યાં જ્યાં જીવે ત્યાં ત્યાં ભલો,
અપુનો અપજશ સુને કાન ॥

સંસારમાં યહ દુઃખ બડો
મૃત્યુ નાહી કો યાહી સમાન ॥૨૯૧॥

ચિદ્રુપના વાણારસી ગયા પછી તેણે જેઓને બાદશાહનું દ્રવ્ય અપાવ્યું હતું તે તેમની પાસેથી હાકેમોએ છીનવી લીધું. પછી બાદશાહ મથુરાં છોડી આગળ ચાલતાં શ્રીગોકુલ પાસે આવ્યો ત્યાં તેણે પૂછયું કે આ કયું ગામ છે? ત્યારે બળભદ્રે કહ્યું કે આ શ્રીગોકુલ છે. પણ તે વેરાન જેવું દેખાતાં બાદશાહે તેનું કારણ પૂછયું ત્યારે બળભદ્રે કહ્યું કેઃ—

ગોકુલનાથગોસાંઇ યહાં નાહી, તાતે દેખીયત હેં એશના॥
તે પાદશાહ મહા વિશુદ્ધભાવીને, સુરતિ રહી નહિ આન૨૯૮

પૂછ્યું ગોકુલનાથ ગોસાંઈ, કહાંહે કરી અને ચાઓ ॥
કહ્યું સોરમ વાસ કીયો હે, હાં હાં તો વેગે બોલાઓ ॥૨૯૯॥

એમ કહીને આસફખાનને કહ્યું, ઉહાં લીખ્યા વેગે પઠાઓ ॥
ગોકુલનાથ ગોસાંઈકું તુમ, વેગી કરકે બોલાઓ ॥૩૦૦॥

એટલામાં નાવ ગોકુલની છેક પાસે આવ્યું ત્યારે બાદશાહે બલભદ્રને તેના કોટ તથા બુરજ વિષે પૂછ્યું,

ત્યારે બલભદ્રે કહ્યું જમુનાલીને ઘરકી રક્ષાકે વિચાર ॥
કીતનો એક દ્રવ્ય લાગ્યો હોયગો,
લગ્યો હોયગો રૂપૈઆ દશ હજાર ॥૨૦૨॥

આ પ્રમાણે બન્યા પછી શ્રીજીના ભાણેજ મધુસુદન કોઈ કામસર શ્રીગોકુલ આવ્યા હતા તે આસફખાનને મળ્યા ત્યારે ખાને તેમને શ્રીજીના સર્વ સમાચાર પૂછ્યા અને બાદશાહના સર્વ સમાચાર કહી ઘણા વિવેકપૂર્વક પત્ર લખી આપ્યોઃ—

પત્ર.

“તુમારી પાદશાહે બહોતેક સુરતિ કીની હે સુભાઓ ॥
ઓર કહ્યોહેં ગોકુલનાથ ગોંસાઇકો વેગહી બોલાઓ॥૩૧૨॥

તો તુમ વેગે સિધારીયે, એમ વિનય લખી ઘણી ઘણીય॥
એ લખ્યું લઈ આવે છે, ભાણેજ તે સોરમ ભણીય ॥૩૧૩॥

પણ મધુસુદનના પત્ર સાથે આવતા પહેલાં ગોધુને

ખબર પડતાં તે એકદમ દશ પહોરમાં વધાઇ લઇ સોરમ પહોંચ્યો. ગોકુલ જવાની વધાઈ આવતાં સર્વને આનંદ થયો અને વધાઈ લાવનારનો સારો સત્કાર કર્યો.

"તે (ગોધુ)મંગળશબ્દદુરથે,કહેતો આવ્યોસન્મુખ તેણીવારા॥
મહારાજાધિરાજ મહારાજા, શ્રીવિઠ્ઠલેશ ચક્રવર્તી કુમારા॥૩૧૫॥

વધાઈ વધાઇ વધાઇ દીજે, પાદશાહને કહ્યો કરી ઉલ્લાસ ॥
જે ગોકુલનાથ ગોસાંઈ, ગોકુળ આયવસો સુખવાસ ॥૩૧૬॥

એ સાંભળી પ્રસન્ન થઈને,વધાઈ આપીને મીઠાઇ માંહોભરી॥
પછે પ્રસાદ ઘણો લેવરાવ્યો, પોતે ત્યાં શ્રીહસ્તે કરી॥૩૧૭॥

"સર્વને મહા પરમ સ્થળે, વસવાનો ઉમંગ ઉલ્લાસ ॥
આનંદના સાગર પ્રગટયા, પ્રગટી તે સુખતણી રાશ ॥૩૧૮॥

શ્રીજી પરોસે કુલસું, અને ફરી ફરી પૂછે છે વાત ॥
એ ઉત્તર દે ઉલટભર્યો, ને ઉમંગ તે અંગ ન સમાત ॥૩૧૯॥

ગોધુ પાસેથી ખબર મળતાં સર્વ શ્રીગોકુલ જવાની ત્વરાથી તૈયારી કરવા લાગ્યા તેમને શ્રીજીએ પત્ર આવ્યા પછી શું કરવું તેનો વિચાર કરીશું એમ કહી શાંત પાડવા પ્રયત્ન કર્યો.

"એટલે તો મધુસુદન ભટ તે લખ્યું લઇ આવ્યા તેણીવારા॥
પછીશ્રીજીસમસ્તબાલકને લેઈ અને કરી મંત્રવિચાર ॥૩૩૧॥

ભૂપને આશીર્વાદ દેવાને, આગરે પધાર્યા ધરી મન ॥
પ્રથમ આસફખાનને મલ્યા, તે ખાન થાય ઘણું પ્રસન્ન૩૩૨

પ્રણિપત્ય સહિત પ્રશંસા કીધી, કહ્યું તુમ બહોત દુઃખ પાયે
પેં તુમ ઈશ્વર તુમારી કહા કહીએ, ભએ તુમારે મન ભાયે.૩૩૩

એ પ્રમાણે આપનો ખાને સત્કાર કરી બાગમાં ડેરા કરવાનું કહી વિદાય કર્યા અને પછી પોતે આગ્રાના વૈષ્ણવ રાયમુકુંદને મુકામે ડેરા કર્યા. મુકામ કરી શ્રીજી પાદશાહને મળવા ગયા.

સોરમથી આગ્રા.

"પ્રથમ આસફખાને ભીતર જઈને નૃપને કહ્યો જુત મરજાદ;
ગોકુલનાથ ગોસાંઈ સોરોંથે આએ દેનકું આશીર્વાદ.

ત્યારે ભૂપે શોચ કરી કહ્યું, સકુચાઈને મનમાંહી;
ગોકુલનાથ ગોસાંઈકું મેં આંખે જોઈ શકતા નાહી ૩૩૯

આયેહેં તો ભલી ભઇ, અબ ભીતર વેગ બોલાઓ;
કરી મનુહાર બહોત ભાંતે, તુમ આપ જાય કે લે આઓ
પછી ખાને સાથે થઈને, મેલવ્યા નરેન્દ્રકને જૈય;
ત્યારે નરેન્દ્ર પ્રસન્ન થઇને સમાચાર પૂછયો માન દૈય.
બોલ્યો જે આઓ આઓ ગુસાંઈજી નીકેહો નીકેહો નીકી ભાંત
તુમકો ગોકુલહી ભલા કે સોરો ભલા કહો વાત ॥૩૪૨॥

ત્યારે સ્વસ્થલ જ્ઞાપન બોલીયા,જે સોરોતોં રહે તુમારે કહેપર,
હમારો નિત્ય સ્થલ તોહેં, સદા શ્રીગોકુલ ઘર. ૩૪૩

ત્યારે રાજા હસીને બોલીઓ, હાંહાં સાચ કહતહો એહ,
અબ તુમારો ગોકુલ તુમકુ, મુબારકહો કહ્યું તેહ
અબ તુમ આઓ નોબત બજાયકે, તુમ બહોત દુઃખ પાયા;

અબ મેરા એહ ગુનાહ બખશીઓ,
ભયા હે તુમારા મન ભાયા ૩૪૫

એહવું કહી વડાઈ દેઈને પ્રશંસા કીધી ઘણી ઘણીએ;
વચન કહ્યાં સંકોચના અને વેગ વિદાય કરી એહો તણીએ.

બાદશાહના આ ઉપકાર માટે શ્રીજીએ તેના પર જે કૃપા કરી હતી તે વિષે એવું કહેવાય છે કેઃ—

"જ્યારે જહાંગીરે પોતાતણી દેહ મૂકી ભંભેરમાંહી;
ત્યારે કોએક ભગવદીએ, દીઠો છે શ્રીજીના મંદિરમાંહી ॥

એ વાત શ્રીજીને કહી ત્યારે, ગુણગ્રાહી બોલ્યા ત્યાંહી;
જહાંગીર વેસોઈ હતો, વામેં કછુ સંદેહ નાંહી ૩૪૮

ઉપર પ્રમાણે પ્રેમપૂર્વક શ્રીગોકુલ વસવાની રજા લઈ શ્રીજી પાદશાહ પાસેથી વિદાય થયા અને ત્યાંથી આસફ-ખાનને મળી સોરમ પધારવા તૈયાર થયા.

"ત્યારે રાય મુકુંદદાસે કહ્યું,
જે મહારાજ રહો તુમ આંહાં ૩૫૧

ઓરસબનકું યહાં બોલાઓ, મેં તુમકું યહાંતે પાછે
બહોત ઘોડે ઓર બહોત હાથી, બહોત વૈભવ સું આછે ૩૫૨

સમૃદ્ધ શું ગોકુલ પધરાઉ, એસો મનોરથ મન માંહાં
તાતે ઓર સબનકું યહાં બોલાઓ,
તુમ કાહેકું જાઓ ત્યાંહાં ૩૫૩

ત્યારે સૌપાધિક લૌકિકાંશ રહિત, જે કેવલ નિરૂપાધિક

અહીંઅ, ગુણુ ગણુ મંડિત બોલીયા,

મેરે ઈતનો લૌકિકસું કાજ નહીઅ ૩૫૪

મોકું એસો લૌકિક કબહુ, કોઉ પ્રકાર ના ભાવે

ઓરે મેરે જાનો આવશ્યક હે, વિના વે કેસે આવે ૩૫૫

તાતે મેરે જાનો નિરધાર હે.

તેજ વખતે આસફખાંને પણ રાયમુકુંદની માફક આગ્રહ કર્યો તેને પણ શ્રીજીએ કહ્યું કે:—

"હમારે સેવ્ય સ્વરૂપકી રહનો ઉચિત પાલખી સંગ

ઉનકું પધરાયકે આવેંગે, વિદા થયા એમ કહી મનરંગ ૩૫૭

જે દિવસે સોરમ પધારવાનું હતું તે દિવસે ડોલોત્સવ હતો, પણ માર્ગમાં ગોપાલજીને પેટમાં પીડા થવાથી ડોલસમે પહોંચી શકાયું નહિ. રાજભોગ સમે પહોંચ્યા જો કે શ્રીગોપાલે વાટ જોઈ ડોલમાં વાર કરી પણ આવી શકયા નહિ. ઘેર આવી શ્રીજીએ પ્રિયપુત્રને પૂછયું :—

"ઠાકોરને યા ઉછવ કો નીકો કરી કીયો અંગીકાર

કહાંહાં કીયો તો સહી, પેં આપુ ન પધારે તેહીં વાર ૩૬૨

મેં ડોલકું યાહી તે વિલંબ કીયો,

ત્યારે શ્રીજીએ કહ્યાં તે વચન

મેં આયવેકું બહોત કરી, મેરે પહેલે દિન આયવે કો મના॥૩૬૩॥

પેં કરૂં કહા જો ગોપાલકું, કષ્ટ ભયો મારગમાં હાં

છાંડી આયે જાય નહિ, તાતે હમહુ રહે ત્યાંહાં ૩૬૪

પછી સ્વસ્થ થતાં,

"શ્રીગોકુળ વિજય કર્યા તણો, વિચાર કર્યો નિરધાર

તે ચૈત્ર વદી પંચમી અને, શુભ દિન જે શુક્રવાર ૩૬૮

પ્રકરણ ૧૬ મું

શ્રીગોકુલ પુનરાગમન

નિર્માણ કરેલે દિવસે પ્રવાસની સર્વ તૈયારી થઈ રહેતાં શ્રીજીએ પોતાના સર્વ સમાજ સાથે સોરમથી મુકામ ઉઠાવ્યો. નીકળતી વખતે શકદાર ચોધરી આસપાસના ભોમિયા વગેરે લોકો આપશ્રીને વળાવા આવ્યા; અને બ્રાહ્મણ, માગણ, ભાટ, તથા ચારણ વગેરે પણ તે પ્રસંગનો લાભ લેવા ચુકયા નહોતા. શ્રીજીએ તે સર્વનો સત્કાર કરી તેમને વિદાય કર્યાં. આ પ્રમાણે સુકર ક્ષેત્ર (સોરમ)માં કુલ ૩ માસ ને ૧૨ દિવસ રહી.

"ચૈત્ર વદી પંચમી શુક્રવારે સૂર્ય ત્રણ ઘડીએ ચડતે વિજય કર્યો સોરમ થકી, મહા સુજશ નગારા ઘડતે ૪૭ સોરમથી નીકળી ૮ કોશની મજલ કરી રેંડે આવી ડેરો કર્યો. અને ત્યાંથી બીજે દિવસે પણ ૮ કોશની મજલ કરી શકરે આવ્યા. અહીંના ભોમિયા ભાવ સહિત દહેડી લાવ્યા તેનો સત્કાર કર્યો પછી ધીમે ધીમે મુકામ કરતા આગળ ચાલવા લાગ્યા.

"સંપૂરણ મજલે તે નગારાં વાજતે ચાલ્યા ઉચ્છાહે ।।
કો કવિત દુહા કહે મોદે, કો પ્રમુદિત થઈ ગાયે ૭૨

ચૈત્ર વદ ૭ મે ૧૩ કોશની ત્રીજી મજલ કરી ચોહાણુના ગામ સેલખેરૂમાં આવ્યા અને ત્યાંથી સૂર્યોદયે કણુજોલી પધાર્યા. પછી ભરપીયે ડેરો કરવાનો શ્રીજીનો વિચાર હતો પણુ સાથેના માણુસો ઉતાવળને લીધે આગળ નીકળી ગયા હતા તેથી ત્યાં મુકામ થઈ શકયો નહિ. જો કે અન્ય સર્વ માણુસો જેમ બને તેમ જલદીથી કુચ કરી શ્રીગોકુલ જવા ઇચ્છતા હતા તોપણુ ગોરક્ષક શ્રીજી તો ધીમેથી કુચ કરતા. કારણુ કે આપની સાથે, ગાય વાછરડાં વગેરે હતાં તે થાકી ન જાય.

આ પ્રસંગ વિષે બોલતાં પ. ભ. ગોપાલદાસભાઈ કહે છે કેઃ—

"પણુ સાથના લોક સર્વે હુલસીને આગળ આવ્યા ચાલી ॥
ગાય વાછરાને તે મોદ થયો; કોણુ શકે સંભાળી ॥૭૬॥

કૂદતાં ફરતાં ને ઉછલતાં, રમતા પડે ત્યાંહાં ॥
ઠાડે કરણુ પૂરે હીસોર દેતાં માંહોંમાંહાં ॥૭૭॥

તે ઉચ્ચ પૂછે કરી સૌથી, આગળ ઉલટે ચાલ્યાં સોહાતાં ॥
વિચર ધ્યાનહી ધુર, શ્રીગોકુલ ખરિકમાંહાં જે પોહોતાં ॥૭૮॥

સોરમથી નીકળતી વખતે ગોવાળીઆઓએ પ્રથમથી માર્ગમાં લાંબી મજલો ન કરવા આપને વિનંતી કરી હતી.

"ત્યારે પશુપાલક ગોગણુ પ્રીય શ્રીજી બોલ્યા એસે
જેસે ગાય ચલેગી સુખસું, હમહું ચલેંગે તેસે ॥૮૦॥

ગાયકે પીછે હમ આવતહેં, ગાય રહેગી જયાંહાં ॥

તુમ ચિંતા કછુએ મતિ કીજો, હમહુ રહેંગે ત્યાંહાં ॥૮૧॥

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભરપીયાનો ડેરો બંધ રહેતાં તેજ દિવસે સર્વ શ્રીગોકુલ આવ્યા. અને તેમાં ગાયો સૌથી આગળ હતી. શ્રીજીના પાછા શ્રીગોકુલ પધાર્યાના ખબર સાંભળતાં

"ઠામઠામથી વૈષ્ણવ વ્રજ વેલી ગોવર્ધનવાસી ॥
આગ્રા મથુરાં મહાવન આવ્યાં સહુ અતિ ઉલ્લાસી ૯૫
એ પ્રકાર સુણી દેશદેશના, વૈષ્ણવ આવ્યા ધાઈ ॥
ઉત્તર દક્ષિણ પૂરવ ને, નૈઋત્યનાં મહા સુખદાઇ ॥૯૬॥

પછી વધાઈની સર્વ તૈયારી કરી બાલક તથા વૈષ્ણવ વૃંદ આપને પધરાવવા સામા ગયા અને,

ચૈત્રને પ્રવેશ કરે ચિત્ર વિચિત્ર ચિત્રે કરી આવતાં

"સવંત સોળ સતોતરે ચૈત્રને વદિ દશમી બુધવારે ॥
શ્રીગોકુલેશ ગોકુલ પ્રવેશ કરે ચડેલે દિન ઘડી ચારે ॥૧૦૭
ત્યાંહાં મંદિર બેઠક ચિત્ર વિચિત્ર શૃંગાર્યાં કરી સાજ ॥
રંગ્યાદ્વાર વિવિધ ચિત્રે કરી, મહામંગલ લહી આજ॥૧૦૮
ભક્તે સહુ નિજ ભવન ભાવતા, રંગ્યાં રચના કરીય ॥
મંગળ સાજ વિવિધપેરે કીધાં, અતિ ઉલ્ટ ભરીભરીય ।૧૦૯।
ઠામ ઠામ તોરણુ બાંધ્યા અને ધ્વજા પતાકા સોહે ॥
સાથિયા સંપૂરણ પેંડે ને દેખી સજ્જન મન મોહે ॥૧૧૭॥
કદલી ખંભતે ઠામ ઠામે, રોપ્યાં પરમ પ્રમોદે ॥
સૌભાગ્વતી મહાભાગ્યે પૂરી, જુગમ સ્ત્રીય ભરી મોદે ॥૧૧૮
સન્મુખ મંગલ કલશ લેઇ, અને ઉભાં રહ્યાં મન ભાવી
આહીરણીઓ દધી લઈ, શુભ શકનને સન્મુખ ઉભી આવી ૧૧૯
વૈષ્ણવ સહુકો સ્ત્રી પુરૂષ, ભાંતભાંતના ચિત્ર વિચિત્ર ॥

વસ્ત્રાભુષણ પહેરી આવ્યાં, જેહના નહ ભાવ અન્યત્ર ૧૨૦

આ પ્રમાણે સર્વત્ર આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો હતો અને શ્રીજીએ ઘાટેથી વિજય કર્યો.

"ઠામેઠામે નગારાં વાજે, ભેર ભુંગળ સરનાઈ
મહાઉદ્દઘોષ થઈ રહ્યો છે, કરણ પથે સુખદાઈ ॥૧૨૫॥
આગળ કિર્તનીયા કિર્તન તે સમય તણા પદ જેહ ॥
મોદ ભર્યા મળી મળી મહારસભર્યા ગાય જે તેહ ॥૧૨૬
તાલ પખાવજ ઝાલરી, ઝાંઝ ને સારંગી ॥
જંત્ર વેણુ વીણા ને વાંસલી, શંખ ધુનીઅ ઉપંગી ॥૧૨૭॥
વાજીંત્ર તે અભિનવાં વાજે
નૃત્યકારી બહુ નૃત્ય કરે છે ગુણી ગાંધર્વ ને કવીઅ ॥
ઠામઠામ સૌ સુજશ ભણે છે, ઉકત કરી કરી નવીઅ ૧૨૯
જ્યાં ત્યાં મંગલ શબ્દ ઉચરે, જ્યાં ત્યાં જયજયકાર ॥
જગત મંગલે એણે પ્રકારે, વિજય કર્યો તેણીવાર ॥૧૩૦
ત્યાં વિજય છત્ર પ્રતાપે, ચમકતું છાયા કરી રહ્યું સારા
આગળ ધર્મ તણી ધજા, ને પતાકા તણો નહિપાર ૧૩૧
ચોપાસ શોભાના ચમર તે ઢળે છે વારંવાર ॥
જશનો તિલક ત્રિભુવનસે, ઉદિત થઈ કરે છે મહા જ્યોતસર
કીર્તિમઈ માલા પહેરીને, સુજશ વાગતે નગારે ॥
મનસિજનું મન મોહીત, એહવે પ્રાણ પ્રભુ પાઉ ધારે ૧૩૩
સૈન્યની પાલખી પાસે, પોતે ચાલે સંગ સંગ ॥
ફેંટ ભરી બેહુ પાસે, રૂપૈઆ રાખ્યા મનને રંગ ॥૧૪૬॥
માગ્યા અણ માગ્યા આપે ને, વરસે મુઠ બેઉ ભરીય ॥
એમ સંપૂર્ણ પેંડે તે રૂપૈઆ, અગણિત વેર્યા એણીપેરો॥

વિજય કર્યો તે સ્થળ થકી, તે જ્યાં લગીઅ પધાર્યા ઘેરે ૧૪૮

શ્રીજીના દર્શનાર્થે માર્ગમાં લોકોની એટલી તો ભીડ થઈ હતી કે માર્ગમાં ચાલવું પણ મુશ્કેલ થતું. વળી ઠામ ઠામ આનંદમાં લોકો ગુલાલ ઉડાડતા અને તેથી દિશાઓ અને જમીન અરૂણુ થઈ ગઈ હતી. આવી અનિરવર્ણનીય શોભા સાથે શ્રીજી જસોદા ઘાટે પધાર્યા. જશોદાઘાટથી આગળ ચાલતાં તો ભીડ ઘણીજ વધી અને શ્રીઠાકુરજીની પાલખી આગળ પણ સખત ભીડ થઈ ગઇ. તેથી પાલખીત્રે આગળ કરી શ્રીજીએ પોતે ત્વરાથી પાછળ ચાલવા માંડયું અને જેમ તેમ મંદિરમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં શ્રીઠાકુરજીને આસને પધરાવી સોહાસણીઓના મંગલ કલશોનો સત્કાર કરી શ્રીજી નિજ બેઠકે પધાર્યા. ત્યાંશ્રી કિર્તનીયા કિર્તન કરી રહ્યા હતા તેમને શ્રીજીએ "રાની તિહારો ઘર સુબસ બસો" એ પદ ગાવા કહ્યું. તે સૂણી પોતે પ્રસન્ન થયા અને સર્વનું સમાધાન કરી વિદાય કરી, શ્રીજીએ પરિવાર સાથે ભોજન કર્યું અને પછી શ્રીગોવર્ધન પધાર્યા.

"શ્રીનાથજી અત્યન્ત ફુલ્યા, શ્રીજીયે અનેક ઉત્સાહે ॥
ભોગ રાગ નૌતન સામગ્રી, સમર્પી મનને ચાહે ॥૧૯૧

પછી એકાદશીએ રાજભોગ પછી શ્રી ગોવર્ધનનાથજીને વસંત ખેલાવ્યા.

એ વર્ષ એઓ પાખે શ્રીનાથજી, ખેલ્યાં નહિ વસંત ॥
તે અનોરના તુલસી પાંડે, કહી વાતા એકાંત ॥૧૯૩॥

પછી શ્રીજીશ્રીગોકુલ પધાર્યા અને ત્યાં દઢવાસ કરી બિરાજ્યા.

પ્રકરણ ૧૭મું

શ્રીમદ્દગોકુલ દઢવાસ.

ગત પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સં ૧૬૭૭ના ચૈત્ર (વ્રજ) વદ. ૧૧ ના રોજ શ્રીજી શ્રી

શ્રીજીના પરદેશ

ગોવર્ધનનાથજી વસંત ખેલાવી શ્રીગોકુલમાં પધાર્યા. અને ત્યારપછી નિત્ય લીલામાં પધાર્યા ત્યાં સુધીનો સમય (લગભગ ૨૦ વર્ષ) પોતે શ્રીમદ્દ ગોકુલમાંજ ગુજાર્યો. એટલે કે કાશ્મીરનો પ્રવાસ આપવાનો છેલ્લો પરદેશ હતો. વસ્તુતઃ શ્રીજી શ્રીમદ્દ ગોકુલ છોડી ખાસ કારણો સિવાય બીજે કયાંય પધાર્યા નથી. જેમકે ગુજરાતની રસિક અને સ્વરૂપાસકત સૃષ્ટિને અર્થે પોતે એકજ વાર ગુજરાત પધાર્યા, યાત્રા નિમિત્ત એક વખત કુરૂક્ષેત્ર પધાર્યા,અને છેવટે માલાના રક્ષણાર્થે કાશ્મીર પધાર્યા.

આ હકીકત શ્રીમદ્દવલ્લભાચાર્યજી તથા શ્રી ગુંસાઈજીની હકીકત કરતાં જુદી પડે છે.

શ્રીમદ્દવલ્લભાચાર્યજી તથા શ્રી ગુ. ના પરદેશ.

શ્રીમદ્દવલ્લભાચાર્યજીને માર્ગ સ્થાપન કરવાનો હતો અને શ્રીગુસાંઈજીને માર્ગનો પ્રચાર કરવાનો હતો. અને તે બંને કારણો અર્થે તેમને પૃથ્વી પરિક્રમા કર્યા સિવાય ચાલે તેમ નહોતું. તેથી તેઓશ્રીએ ભૂતલ પર અથાગ શ્રમ લઈ ઠોર ઠોર પધારી વિદ્વાનો ને પંડિતોની સભાઓ કરી તેમની સાથે

અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રાર્થ કરી પોતાનો શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ સિદ્ધ કર્યો અને તેના સમર્થન અર્થે અનેક ગ્રન્થ રચ્યા. અને તે દ્વારા દૈવી જીવોને શરણે લઈ માર્ગ સન્મુખ કર્યા અને પ્રભુની સેવામાં યોજ્યા.

હવે શ્રીજીને માર્ગનું પોષણ અને રક્ષણ કરવાનું હતું.

માર્ગનું પોષણને રક્ષણ દ્વારા પોષણનો અર્થ તેઓએ પોતાના સ્વરૂપ સિદ્ધ કર્યો, એટલે કે સ્વરૂપ એવું મોહક હતું કે દર્શન થતા માત્રમાં દૈવી જીવોને તે સ્વરૂપમાં લીન થતા એટલે કે સ્વરૂપથી દૂર રહી શકતા નહિ. અને આ કારણને લીધેજ શ્રીજીના સમયમાં તેમના ઘણા સેવકો પોતાનાં વતન છોડી શ્રીગોકુલમાં આવી રહ્યા. અને માર્ગના રક્ષણ સંબંધમાં મોગલ બાદશાહ જહાંગીર સામે ટક્કર ઝીલી અને કાશ્મીર પધારી તેની સામે પોતે ધર્મને અર્થે પોતાનું સર્વ લૌકીક દ્રવ્યાદિ વૈભવ છોડવા કબુલ કર્યું અને તે પ્રમાણેશ્રીગોકુલછોડીસોરમજી પધાર્યા. આવી રીતે અનેક પ્રકારનાં સંકટોવેઠી માર્ગનુંરક્ષણ કર્યું. અને છેવટે પોતાના પ્રતાપ બળે દુષ્ટ ચિદ્રુપની કપટજાળ ખુલ્લી પાડી, ભરમાએલા બાદશાહનીઆંખઉઘાડી, પોતાનું શ્રીગોકુલ પાછું મેળવ્યું અને તે દ્વારા સ્વજનોને બતાવી આપ્યુંકે **ધર્મનું રક્ષણકરવામાં દઢ ટેક રાખવો જોઇએ અને તદ અર્થે લૌકિક સ્વાર્થ અને વૈભવનો સત્વર ત્યાગ કરવો જોઈએ.**

વળી કાશ્મીરના પ્રસંગ દ્વારા પોતાનાં સ્વરૂપાસક્ત ભક્તજનોને પરદેશ વિરહનું દાન કરી તેમને સ્નેહની પરાકાષ્ટાએ પહોંચાડયાં એટલે પછી તે પ્રભુ અને તે ભક્તો એકબીજાથી જુદા થઈ વિયોગ સહન કેવી રીતે કરી શકે?

શ્રીમદ્‌ગોકુલમાં દઢવાસ કર્યા પછી શ્રીજી પોતાનો ઘણોખરો સમય પોતાના સેવ્ય ઠાકોરજી

નિત્ય લીલા

શ્રીગોકુલનાથજી તથા શ્રીગોવર્ધનનાથજી ની સેવામાં નિર્ગમન કરતા અને જે થોડો ઘણો સમય ફાજલ પડતો તેમાં સ્વજનોને પ્રસંગોપાત પ્રકારનાં હિતવચન કહી તેમના ભાવોનું પોષણ ને રક્ષણ કરતા અને તેથી શ્રીજીનાં આ સ્વરૂપાસક્ત ભકતજનો હરદમ શ્રીજીની સાનિધ્યમાં રહેવા યત્ન કરતાં અને જે વખત તેમનાથી દૂર રહેવાનું થતું તેટલો સમય પણ વિરહાગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળમાં સેકાતાં. આ સબબથી શ્રીજી ત્રાંતઃકાલમાં જાગે તે રાત્રે પોઢે ત્યાં સુધી તેમની આસપાસ હરદમ ભક્ત જુથ હાજર રહેતાં. આ પ્રસંગ વિષે પ. ભ. ગોપાલદાસભાઈ તથા પ. ભ. ગોલેલભાઈજીએ તેમના નિત્ય ચરિત્રના ધોળોમાં ઘણા વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે અને તે વાંચતાં હરકોઈને શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીજનની નિત્યલીલાનું ભાન થયા વગર રહેશે નહિ. જેમ વ્રજ ભકતોના નિરોધાર્થે શ્રીકૃષ્ણ અનેક પ્રકારની લીલાઓ કરતા તેવીજ રીતે શ્રીજીએ પણ સ્વજનોના નિરોધાર્થે અનેક પ્રકારની લીલાઓ કરી પોતાનો પ્રાકટય હેતુ સિદ્ધ કર્યો છે.

શ્રીજીના આ સમયમાં શ્રીમદ્ ગોકુલમાં કેવું નિર્મળ ભક્તિમય વાતાવરણ બની રહ્યું હતું તે તેમના કૃપાપાત્ર પ. ભ. માધવદાસજીના નીચલા ધોળ ઉપરથી હરકોઇ વાંચકને સહેજે સમજાશેઃ—

ચાલો સખી શ્રીગોકુલ જઇએ
નિર્મળ શ્રીયમુનાજી નાહીએ કે અખંડ વ્રજવાસી થઇએ ૧

તે તો લઇ પુષ્પે વધાવે માધવદાસને મન સાથે ૯.

(વિવિધ ધોળપદ ભા. ૧. પદ-૧૨ પેજ ૪૨.)

શ્રીગોકુલ ગોવર્ધન ગમતાગમન

વળી શ્રીજી જો કે શ્રી ગોકુલમાં સ્વકુટુંબ સહિત બીરાજતા તોપણ શ્રીગોવર્ધનનાથજીની સેવા અર્થે શ્રીગોકુલમાં પોતાના સેવ્ય ઠાકોરજી શ્રીગોકુલનાથજીના રાજભોગ સુધીની સેવાથી પહોંચી અસ્પર્શમાંજ પોતે ઘોડેસ્વાર થઇ શ્રીગિરિરાજ પધારતા અને ત્યાં શ્રીગોવર્ધનનાથજીની રાજભોગ આરતિ ઉતારતા. ત્યારપછી દુપેરીમાં ત્યાંજ વિશ્રામ લઇ ઉત્થાપન કરી શ્રી ગોકુલ પાછા પધારતા અને ત્યાની સેવામાં દાખલ થતા. છેવટના સમયમાં પ. ભ. મોહનભાઇજીના મનોરથથી પોતે સુખપાલે બીરાજી શ્રીગિરિરાજ પધારતા.

નિત્ય લીલામાં પધારવું

આવી રીતે નિજ્જનોને સેવ્યની સેવા કેવી રીતે થવી જોઇએ અને તેમાં કેવી સાવધાનતા અને આર્તી હોવી જોઇએ તે સ્વદષ્ટાંતથી બતાવી આપી માર્ગના ગુઢમર્મ સમજાવ્યા અને પ્રાકટ્ય હેતુ પૂર્ણ કર્યો. છેવટે સમય થતાં નિત્ય લીલામાં પધારવાનો વિચાર કર્યો અને સં ૧૬૯૭ ના મહા વદ ૯ ના રોજ ૮૯ વર્ષ ૨ માસ ને ૯ દિવસ ભુતલપર બિરાજી લૌકવત્ પ્રાટયનો અંત આણ્યો.

૭૮ ભગવદીનું સહગમન.

શ્રીજીના ભૂતલપરથી પધારી જવાથી તેમના સ્વરૂપાસક્ત ભક્તજનોની શી સ્થિતિ થવી જોઈએ તે તો હરકોઈ પ્રેમનો અભ્યાસી સહેજ સમજી શકે તેમ છે.

તેઓમાંના મુખ્ય ૭૮ ભગવદીઓએ તો વિરહાગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળામાં શેકાઈ પ્રાણ પ્રભુનો વિયોગ સહન ન થવાથી પોતાના ભૌતિક દેહનો અંત આણ્યો. આ ૭૮ ભગવદીઓનાં નામ પ. ભ. ગોપાલદાસભાઈએ તેમના ૭૮ ભગવદીઓનું ધોળમાં' આપેલાં છે. (જુઓ શ્રીગોકુલેશજીનાં ધોળ તથા પદ સંગ્રહ પાનું ૪૬૯) આ ધોળને શ્રીજીના સેવકો નિત્ય નિયમ તરીકે વાંચે છે.

વળી ઉપરોક્ત શ્રીજીના ૭૮ ભગવદી સિવાય જેઓ પોતાના પ્રાણ ગુમાવી શકયા નહિ તેઓએ પાતાની જીંદગીનો શેષ સમય પોતાના પ્રાણપ્રભુના ગુણગાનમાંજ ગુજાર્યો અને તેમાંના ગોપાલદાસભાઈ જેવા ભાગ્યવાનોએ તો ભવિષ્યની સૃષ્ટિને તે સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન કરાવવા તથા પુષ્ટિમાર્ગના ઊંડાં રહસ્યોનું સ્ફુટરીતે અથાગ શ્રમ લઈ સમજાવવા અનેક ગ્રંથો રચીને પોતાનો જીવનહેતુ સફલ કર્યો છે, અને આ ભગવદીઓનાં પુસ્તકોને લીધેજ આજે શ્રીજીને પધારે લગભગ ૩૦૦ વર્ષ થયાં તોપણ આપણે તેઓશ્રીનું આવું વિસ્તૃત જીવનવૃત્તાંત પ્રાપ્ત કરી શકયા છીએ. અને તદર્થે તે ભાગ્યવાનોના હરદમના ઋણી થયા છીએ. હવે જો આ ભાગ્યવાનોનાં પુસ્તકોનો યોગ્ય અભ્યાસ કરી તેમના સિદ્ધાન્તોનો ભાવાર્થ સમજી અનન્ય પતિવૃત્ત દૃઢ ટેક અને સર્વાત્મભાવથી સ્વપ્રભુના ચરણકમળમાં નિરોધ સિદ્ધ કરી શકીએ તોજ આપણા જીવનનું સાફલ્ય અને તે ભગવદીઓના શ્રમની સાર્થકતા.

અન્ય ભગવદીનું શેષ જીવન ને આપણું કર્તવ્ય.